

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Latvijas vēstures institūts

Roberts Spirģis

**DAUGAVAS LĪBIEŠU 10.-13. GĀDSIMTA KRŪŠU
VAŽINROTAS AR BRUNRUPUČU SAKTĀM
(TIPOLOĢISKĀ ANALĪZE)**

Promocijas darbs

Rīga 2006

SATURS

I DAĻA

IEVADS	5
1. DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU IZPĒTE 19.-20. GS.	11
1.1. DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA 19. GS. UN 20. GS. PIRMAJOS GADU DESMITOS	11
1.2. DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA 20. GS. 20.-30. GADOS.	18
1.3. DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA PĒC OTRĀ PASAULES KARA (1946-1990)	23
1.3.1. PĒTNIECĪBA NO 1945. LĪDZ 1966. G.	23
1.3.2. PĒTNIECĪBA NO 1966. LĪDZ 1975. G.	24
1.3.3. PĒTNIECĪBA NO 1976. LĪDZ 1990. G.	32
1.4. DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA 20./21. GADSIMTU MIJĀ	34
2. IZMANTOTIE AVOTI	38
2.1. SAVRUPATRADUMI	39
2.1.1. VAŽIŅROTU SAVRUPATRADUMI	39
2.1.2. VAŽIŅROTAS SASTĀVDAĻU: BRUŅRUPUČU SAKTU, VAŽTURU UN VAŽIŅU SADALĪTĀJU SAVRUPATRADUMI	42
2.2. SISTEMĀTISKAJOS IZRAKUMOS ATRASTĀS VAŽIŅROTAS	44
2.2.1. VAŽIŅROTAS NO 19. GADSIMTA IZRAKUMIEM	44
2.2.2. VAŽIŅROTAS NO 20. GADSIMTA 20.-30. GADU IZRAKUMIEM	45
2.2.3. VAŽIŅROTAS NO 20. GADSIMTA OTRĀS PUSES IZRAKUMIEM	45
2.3. SECINĀJUMI	47
3. VAŽIŅROTU SASTĀVDAĻU TIPI, TO IZCELSME UN ATTĪSTĪBA	58
3.1. BRUŅRUPUČU SAKTAS	58
3.1.1. SKANDINĀVU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ	60
3.1.1.1. Vendeles laikmeta (6. gs. vidus - 8. gs.) bruņrupuču saktas	61
3.1.1.2. Vikingu laikmeta (9.-10. gs.) bruņrupuču saktas	62
3.1.2. LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS	72
3.1.3. SECINĀJUMI	94
3.2. VAŽTURI	112
3.2.1. LĪBIEŠU VAŽTURI	114
3.2.2. IMPORTĒTIE VAŽTURI	150

3.2.3. SECINĀJUMI	157
3.3. VAŽIŅU SADALĪTĀJI	172
3.3.1. LĪBIEŠU VAŽIŅU SADALĪTĀJI	174
3.3.2. IMPORTĒTIE SADALĪTĀJI	193
3.3.3. SECINĀJUMI	196
II DAĻA	
4. VAŽIŅROTU SASTĀVDAĻU, APBEDĪŠANAS PARAŽU UN KAPU PIEDEVU KORELĀCIJA	201
4.1. VAŽIŅROTU NOVĒRTĒJUMS	201
4.2. VAŽIŅROTU SASTĀVDAĻU KORELĀCIJA	203
4.2.1. VAŽIŅROTAS AR DAŽĀDĀM BRUŅRUPUČU SAKTĀM, VAŽTURIEM, VAI VAŽIŅU SADALĪTĀJIEM	204
4.2.2. VAŽIŅROTU SASTĀVDAĻU SAVSTARPĒJĀ KORELĀCIJA	208
4.3. VAŽIŅROTAS AR BRUŅRUPUČU SAKTĀM DAUGAVAS LĪBIEŠU KULTŪRAS KONTEKSTĀ	215
4.3.1. KORELĒŠANAI DERĪGO KAPU PIEDĒVU UN APBEDĪŠANAS TRADĪCIJU ATLASĪŠANA	216
4.3.2. APBEDĪŠANAS PARAŽU UN KAPU PIEDĒVU KORELĀCIJA	217
4.3.2.1. UGUNSKAPU DAUDZUMA IZMAIŅAS	217
4.3.2.2. APBEDĪJUMU ORIENTĀCIJA	219
4.3.2.3. RIPAS KERAMIKAS IEVIEŠANĀS	221
4.3.2.4. KAKLARIŅĶU VEIDI UN IZMANTOŠANAS LAIKS	223
4.3.2.5. APROČU VEIDI UN IZMANTOŠANAS LAIKS	232
5. RELATĪVĀ HRONOLOĢIJA	250
5.1. JAUTĀJUMS PAR LĪBIEŠU KULTŪRAS IEDALĪJUMU HRONOLOĢISKAJOS POSMOS ARHEOLOĢISKAJĀ LITERATŪRĀ	250
5.2. DAUGAVAS LĪBIEŠU SIEVIEŠU APBEDĪJUMU HRONOLOĢISKIE POSMI	255
6. ABSOLŪTĀ HRONOLOĢIJA	260
6.1. LĪBIEŠU KULTŪRAS PARĀDĪŠANĀS DAUGAVAS LEJTECĒ	263
6.1.1. ARHEOLOĢISKAJĀ LITERATŪRĀ APLŪKOTAIS JAUTĀJUMS PAR LĪBIEŠU KULTŪRAS PARĀDĪŠANOS DAUGAVAS LEJTECĒ	264
6.1.2. VAŽIŅROTAS AR BRUŅRUPUČU SAKTĀM UN DAUGAVAS LĪBIEŠU KULTŪRAS SĀKUMS	266
6.1.3. DAUGAVAS LĪBIEŠU KULTŪRAS SĀKUMS PĒC NUMISMĀTIKAS DATIEM	268
6.1.3.1. LĪBIEŠU IENĀKŠANA VIDZEMĒ UN MONĒTU APGROZĪBAS SĀKUMS	269

6.1.3.2. SENĀKIE APBEDĪJUMI AR MONĒTĀM DAUGAVAS LEJTECĒ	274
6.2. VAŽIŅROTU PARĀDĪŠANĀS AR LĪBIEŠU 1. TIPA BRUŅRUPUČU SAKTĀM	277
6.3. II POSMA DATĒJUMS	279
6.3.1. RIPAS KERAMIKAS IEVIEŠANA KAPU INVENTĀROS	279
6.3.2. II POSMA VAŽIŅROTU HRONOLOĢIJA	282
6.4. III POSMA DATĒJUMS	283
6.5. SECINĀJUMI	286
7. VAŽIŅROTU IZPLATĪBA UN NOZĪME ETNISKO JAUTĀJUMU SKAĪDROŠANĀ	296
7.1. SKANDINĀVU BRUŅRUPUČU SAKTU IZPLATĪBA UN LOMA AUSTRUM- UN ZIEMEĻEIROPAS SIEVIEŠU TĒRPĀ	297
7.2. "KARĒĻU" BRUŅRUPUČU SAKTAS	300
7.3. VAŽIŅROTAS AR BRUŅRUPUČU SAKTĀM ZIEMEĻKURZEMĒ	304
7.4. VAŽIŅROTAS AR BRUŅRUPUČU SAKTĀM GAUJAS LEJTECĒ	307
7.5. VAŽIŅROTAS UN ETNISKĀ VIDE DAUGAVAS LEJTECĒ VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ	312
7.5.1. ZEMGAĻU SIEVIEŠU APBEDĪJUMI DAUGAVAS LEJTECĒ	312
7.5.2. SĀMSALIEŠU SIEVIEŠU APBEDĪJUMI DAUGAVAS LEJTECĒ	315
7.5.3. VENDU SIEVIEŠU APBEDĪJUMI DAUGAVAS LEJTECĒ	317
7.5.4. IGAUŅU SIEVIEŠU APBEDĪJUMI DAUGAVAS LEJTECĒ	323
7.5.5. LĪBIEŠU VAŽIŅROTAS AR NETIPISKĀM SASTĀVDAĻĀM	329
7.5.6. SIEVIEŠU APBEDĪJUMI BEZ KRŪŠU VAŽIŅROTĀM	330
7.5.7. ETNISKĀ VIDE DAUGAVAS LEJTECĒ VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ	334
7.6. LĪBIEŠU VAŽIŅROTAS IZCELSME UN NOZĪME ETNISKO JAUTĀJUMU SKAĪDROŠANĀ	337
SECINĀJUMI	342
IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS	347
I SENLIETU KOLEKCIJAS	347
II PĀRSKATU SARAKSTS	350
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS	357
PIELIKUMI (50 zīmējumi)	385

IEVADS

Kad vācu tirgotāji un garīdznieki 12. gadsimta otrajā pusē parādījās Daugavas lejteces apgabalā, viņi sastapa šeit somu tautu, kuru sauca par *līviem* (Lyvones). Sākoties vācu bruņinieku un katoļu baznīcas agresijai, šās tautas nosaukums tika pārnestas uz visām zemēm, kuras vācieši iekaroja. Jaundibinātā vācu feodālo valstiņu federācija tika nosaukta par *Livoniju*, un Daugavas lībiešu apdzīvotā teritorija ar Rīgu priekšgalā kļuva par tās centru. Uzplaukstot Ziemeļeiropas Hanzas apvienības pilsētu tirdzniecībai, Rīga kļuva par lielāko pilsētu Austrumbaltijā, kur krustojās gan svarīgākie iekšzemes ceļi, gan Rietum- un Austrumeiropas tirdzniecība. Savukārt vietējo lībiešu iesaistīšana straujo politisko un ekonomisko pārmaiņu virpulī noveda pie viņu pakāpeniskas asimilācijas: valdošie lībiešu slāņi un Rīgas pamatiedzīvotāji lībieši pārņēma vācu atnācēju kultūru, bet nabadzīgākie lauku ļaudis pamazām dažu gadsimtu laikā saplūda ar latviešiem.

Vēsturnieku – arheologu interese par lībiešiem radās jau 19. gs. 30. gados līdz ar Aizkraukles kapulauka atklāšanu. Iegūtie materiāli vācbaltu sabiedrībā izraisīja interesi par to etniskās piederības problēmu. Neraugoties uz to, ka tieši lībiešu pieminekļi piesaistīja pirmo pētnieku uzmanību un līdz ar to pētījumiem var runāt par Austrumbaltijas arheoloģijas kā zinātnes sākumu, tomēr vairāki ar lībiešiem saistīti jautājumi, tai skaitā lībiešu izcelsmes problēma, arī mūsdienās ir palikusi līdz galam nenoskaidrota. Lībiešu jautājuma risināšanā būtisku pavērsienu iezīmēja 20. gs. 60.-70. gados sakarā ar Rīgas hidroelektrostacijas celtniecību Daugavas lībiešu pieminekļos veiktie arheoloģiskie izrakumi, kas zinātniskajā apritē ieviesa jaunu, plašu avotu bāzi. Balstoties galvenokārt uz šiem materiāliem, izstrādāts promocijas darbs “Daugavas lībiešu 10.-13. gadsimta krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām (ievestie un vietējie darinājumi)”.

Promocijas darbs izstrādāts, galvenokārt izmantojot arheoloģiskos avotus – senlietu atradumus no Daugavas lejteces lībiešu arheoloģiskajiem pieminekļiem. Šie materiāli glabājas lielākoties Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, kur ir gan skaitliski nedaudzie 19. gs. atradumi, gan kopš 2004. gada pastāvīgā glabāšanā nodotā Latvijas vēstures institūta izrakumos iegūtā milzīgā kolekcija. Bez tam atsevišķi eksemplāri atrodas arī vairākos novadu muzejos, kā arī ārzemēs. Kopumā muzejos atrodas gandrīz divsimt lībiskas važiņrotas ar bruņrupuču saktām, kas pārstāv visas

šī rotu kompleksa attīstības fāzes. Šīs senlietas attiecas uz laika posmu no 10. gadsimta, kas mūsu valsts teritorijā zināmas agrākās rotas ar skandināvu bruņrupuču saktām, līdz pat 13. gadsimta beigām, kad šīs rotas izmantošanas pārtraukta.

Jāuzsver, ka lībiešu sieviešu rotu komplekss būtiski atšķīrās no kaimiņtautu juvelierizstrādājumiem. Tas sastāvēja no greznām kaklarotām – kaklariņķiem un stikla kreļļu virtenēm, abas rokas rotājošām dobām aprocēm un spirālgredzeniem, bet kā galveno lībiešu materiālās kultūras īpatnību jāizceļ sevišķi krāšņās važiņrotas ar bruņrupuču saktām. Krūšu važiņrota ir rotaslietu komplekss, kas sastāv no vienas vai vairākām pāri krūtīm novietotām važiņu rindām, kas pie pleciem tika piestiprinātas ar rotadatām vai saktām. Šīs rotas funkcionālā nozīme bija apģērba saturēšana, bet vienlaikus tai bija dekoratīva un sakrāla nozīme. Krāšņākās krūšu važiņrotas atrastas tieši Daugavas lībiešu apgabalā, kur tās ir parasta sieviešu apbedījumu piedeva un sastāv no divām bruņrupuču saktām, tām pievienotiem ažūriem važturiem ar vairākām – līdz pat vienpadsmit – važiņu rindām. Rotas ar sevišķi daudzām važiņām, lai tās sadalītu rindās un tās nesakristu kopā, bieži papildinātas ar važiņu sadalītājiem. Daugavas lībiešu krūšu važiņrotas bieži papildināja tai piekārti amuleti – zoomorfie piekariņi, miniatūri sadzīves priekšmeti un darbarīki: cirvīši, karotes, slēdzenes, ķemmītes u.c., arī lāča zobi, dzintara piekariņi. Pie rotas bieži tika piekārti arī dažādi sadzīvē nepieciešami priekšmeti, parasti tās bija slēdzenes, ķemme, adatu kārbiņa un nazis greznā ar bronzu apkaltā makstī.

Lībiešu rotu formu veidošanos stipri ietekmēja sakari ar skandināviem, Senkrieviju un, protams, tuvākiem kaimiņiem: igauņiem, latgaļiem, sēļiem, zemgaļiem un kuršiem. Savstarpējie sakari atspoguļojas arī krūšu važiņrotu elementos, kur blakus tīri lībiskām formām parādās arī importa darinājumi, bet vietējie izstrādājumi bieži vien izgatavoti, kopējot vai atdarinot ievestos paraugus.

Ārējo sakaru lielo intensitāti noteica lībiešu dzīves vietas ģeogrāfiskais stāvoklis Rīgas līča un tajā ietekošo lielo upju tuvumā. 10.-12. gadsimtā lībiešu apdzīvota teritorijā parasti tiek izdalīti 4 lieli apgabali: Ziemeļkurzeme, Metsepole, Gaujas lejtece un Daugavas lejtece no Aizkraukles līdz jūrai. Vislielākā apdzīvotība konstatēta tieši pie Daugavas dzīvojušo lībiešu apgabalos. Kontrole par Daugavas ūdensceļu vikingu laikmeta ziedu laikos ļāva lībiešiem izvērst tirdzniecības un kultūras sakarus, stimulēja ekonomisko attīstību. Līdz ar to nevienam lībiešu kultūras parādību nevar izprast, neaplūkojot to plašākā kontekstā. Vadoties no šīs atziņas,

lībiešu važiņrota ir aplūkojama kā neatņemama daļa no materiālās kultūras uzplaukuma visā Baltijas jūras reģionā 10.-13. gadsimtā.

DARBA MĒRĶIS, UZDEVUMI UN METODES

Promocijas darba galvenais mērķis ir lībiešu kultūras hronoloģisko posmu noteikšana un etnisko jautājumu risināšana. Lai nokļūtu pie izvirzītā mērķa, kā galvenais uzdevums tika izvirzīta lībiešu važiņrotas sastāvdaļu tipoloģijas izveidošana.

Jāatzīst, ka Daugavas lībiešu krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām ir ļoti pateicīgs izpētes avots, jo, pirmkārt, plašo izrakumu rezultātā Daugavas lejteces apgabalā iegūts sevišķi bagāts materiāls. Otrkārt, pateicoties tam, ka važiņrotas sastāv no vairākiem komponentiem, ir iespējams izmantot šo sastāvdaļu savstarpējas korelācijas metodi, kas uzskatāmi parāda rotas attīstību un atvieglo hronoloģijas izstrādāšanu.

Tipoloģija balstīta uz trīs galveno elementu – bruņrupuču saktu, važturu un važiņu sadalītāju formas attīstības konstatēšanu. Katrai važiņrotas sastāvdaļai izdalīti apakštipi un varianti, skaidrota to hronoloģija, izcelsme un attīstība, kas ļāva noteikt šīs lībiešu rotas vietu Baltijas jūras toreizējo kultūru kontekstā.

Važiņrotas ietver informāciju par daudziem pagātnes dzīves aspektu estētiskiem un reliģiskiem priekšstatiem, valkātāju materiālo stāvokli, etnisko piederību. Īpaši vērtīgus rezultātus var panākt, veicot gan važiņrotas kompleksu analīzi, gan konfrontējot tās attīstību ar citām Daugavas lībiešu sieviešu rotām un kapulaukos novērotām parādībām. Arī to mēģināts veikt šajā darbā. Tikai izdarot šādu padziļinātu analīzi, važiņrotas kļūst par pilnvērtīgu arheoloģisko avotu, sniedzot plašas interpretācijas iespējas.

Jāatzīmē, ka līdz šim lībiešu senlietu materiāla tipoloģiskā analīze nebija veikta, nebija izstrādāta arī atradumu klasifikācija. Līdz ar to, disertācijas izstrādes laikā strādājot ar rotu kompleksiem, nācās veikt klasifikāciju arī tādām svarīgām rotām kā kaklariņķi un aproces, bet hronoloģiskā jautājuma precizēšanai – pieskarties lībiešu bērnu paražu izmaiņām un veikt monētu atradumu analīzi.

Kā jau tika minēts, darba galvenais uzdevums bija lībiešu sieviešu krūšu važiņrotas analīze ar mūsdienu tipoloģiskās metodes palīdzību. Tomēr iegūtie rezultāti pielietoti daudz plašāk – tie deva pamatu, lai skaidrotu ar lībiešu kultūru saistītu plašu problēmu loku. Tā, piemēram, raksturoti un datēti lībiešu kultūras hronoloģiskie

posmi, risināti etniskie jautājumi un citas problēmas. Tomēr milzīgā avotu materiāla dēļ darbā nācās atteikties no važiņu, piekariņu un apkalto nažu makstu analīzes. Tuvāk nav apskatīti arī tādi jautājumi kā važiņrotas izgatavošana, semantika un maģiskā funkcija. Jāatzīst, ka avotu materiāla vēl pamatīgāka izpēte var dot arī daudz citu atziņu.

Jāuzsver, ka tipoloģiskā metode arheologu analītiskajā darbā ir izmantota jau kopš 19. gadsimta beigām. Tomēr tās nozīme nav zudusi arī mūsdienās, ko apliecina daudzie Ziemeļeiropas atsevišķu rotu grupu klasifikācijai veltītie monogrāfiskie pētījumi, kuros šī metode vēl arvien tiek plaši pielietota. Bez tam jāuzsver, ka Latvijas arheoloģiskajā materiālā ļoti ilgstošs ir bijis intensīvs izrakumu darbs, bet kavējusies atbilstoši pamatīga materiāla izpēte. Tāpēc vēl arvien ir daudz sīkāk nepētītu senlietu grupu. Kamēr nav radīta ar tipoloģisko metodi pamatota arheoloģisko avotu klasifikācija un hronoloģija, nav iespējams risināt vispārīgus ar sabiedrības attīstību saistītus jautājumus.

Jāatzīmē, ka 1998. gadā A. Vijups aizstāvēja promocijas darbu par Latvijas 13.-17. gadsimta pakavsaktām, kurā viena nodaļā bija veltīta tipoloģiskās metodes būtībai, pamatojot senlietu tipoloģijas izmantošanas nozīmīgumu Latvijas arheoloģijā (Vijups 1998, 4-6, 16-30).

DARBA UZBŪVE

Promocijas darba struktūra ir sekojoša. Vispirms analizētas važiņrotu sastāvdaļas – saktas, važturi un važiņu sadalītāji, tad aplūkoti važiņrotu kompleksi, un visbeidzot uzmanība pievērsta važiņrotu saistībai ar pārējo lībiešu sieviešu kapu inventāru. Šāda induktīvā pētījuma izvēršana, no atsevišķām detaļām virzoties uz aizvien lielākām senlietu grupām, ļāva no apjomīgā un sarežģītā rotu materiāla izveidot senatnes realitātei adekvātas struktūras, pilnīgāk izprast dažādus to attīstības aspektus un izdarīt plašākus secinājumus par dažādiem lībiešu materiālās kultūras jautājumiem.

Darbu ievada pirmā nodaļa "Daugavas lībiešu arheoloģisko pieminekļu izpēte 19.-20. gs.", kas veltīta Daugavas lībiešu pieminekļu arheoloģiskās izpētes vēsturei, hronoloģiskā secībā apskatot Daugavas lejteces vēlā dzelzs laikmeta pieminekļu izrakumu gaitu un arheologu uzskatu evolūciju par lībiešu jautājuma problemātiku. Otrā nodaļā „Izmantotie avoti” raksturotas visas Latvijā un ārzemēs autoram zināmās Daugavas lībiešu krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām vai to fragmenti. Darba galveno daļu veido trešā nodaļa "Važiņrotu sastāvdaļu tipi, to izcelsme un attīstība", kura veltīta Daugavas lībiešu krūšu važiņrotu sastāvdaļu –

bruņrupuču saktu, važturu un važiņu sadalītāju tipoloģiskai analīzei, kas palīdzēja atklāt rotu izcelsmi un ļāva noskaidrot senlietu attīstības virzienus.

Ceturtajā nodaļā „Važiņrotu sastāvdaļu, apbedīšanas paražu un kapu piedevu korelācija“ vispirms veikta važiņrotu sastāvdaļu savstarpējā korelācija, kas ļāva izdalīt tipoloģiskās grupas un noteikt šī komplektā rotājuma ģenēzi. Lai izveidotu pamatu hronoloģijas izstrādei, apskatītas izmaiņas apbedīšanas paražās – mirušo orientācija, ugunskapu un skeletkapu skaitliskā attiecība, ripas keramikas izstrādājumu ieviešana. Izstrādāta tipoloģija arī dažām citām nozīmīgām Daugavas lībiešu sieviešu apbedījumu piedevām – kaklariņķiem un aprocēm. Piektā nodaļa „Relatīvā hronoloģija” ļāva visas minētās senlietas un parādības iesaistīt vienotā tipoloģiski hronoloģiskā sistēmā, izmantojot Latvijas arheoloģiskajā literatūrā pieņemto lībiešu arheoloģiskā materiālā iedalījumu trijās hronoloģiskajās grupās vai posmos. Sestajā nodaļā „Absolūtā hronoloģija” izveidota lībiešu sieviešu apbedījumu inventāra, tajā skaitā arī važiņrotu, hronoloģija, kas noslēdzas ar izdalīto posmu piesaistīšanu mūsdienās pieņemtajai laika skaitīšanas skalai. Tā veikšanai piesaistītas gan rakstītās liecības, gan numismatiskā materiāla analīzes rezultātā iegūtās ziņas.

Septītajā nodaļa „Važiņrotu izplatība un nozīme etnisko jautājumu skaidrošanā” ir promocijas darbā veikto pētījumu rezultātu kopsavilkums. Vispirms tajā dots vispārējs apskats par krūšu važiņrotu ar bruņrupuču saktām attīstību Daugavas lībiešiem tuvākās un tālākās kaimiņu teritorijās – Ziemeļkurzemē, Gaujas baseinā, kā arī Skandināvijā, Senkrievijā, Somijā un Karēlijā. Bez tam aplūkotas Daugavas lejtecei netipiski un acīmredzot kaimiņtautu izcelsmes sieviešu apbedījumu kompleksi ar un bez krūšu važiņrotām. Šo kapu etniskās piederības skaidrošana ļāva konstatēt pētāmā reģiona etnisko vidi vēlajā dzelzs laikmetā. Šāds ieskats dažādu važiņrotu veidu attīstībā un izplatībā palīdzēja ne tikai izprast lībiešu rotu attīstības gaitas un atrast jaunās iespējas etniskās vēstures skaidrošanā, bet arī ļāva Daugavas lībiešu važiņrotu ar bruņrupuču saktām aplūkot kopējā Baltijas jūras kultūras kontekstā.

Darba vizuālu pielikumu veido tabulas, kurās apkopota informācija par pētījumā izmantotajām važiņrotām un to sastāvdaļām. Uztveršanas atvieglošanai gan tabulas, gan attēli iestrādāti tekstā, bet apjomīgākie kapu kompleksu zīmējumi (E. Krastenbergas, G. Goģes, I. Siliņas, Z. Rozenberga, G. Mūrnieka zīmējumi) ievietoti pielikumā.

Autors izsaka pateicību promocijas darba vadītājiem, akadēmiķim prof. Dr. habil. hist. Ēvalda Mugurēvičam, akadēmiķim prof. Dr. habil. hist. Andrim Caunem un akadēmiķei Dr. hist. Ivai Osei par atbalstu, norādēm un palīdzību šīs darba tapšanā. Liels paldies arī visiem Latvijas vēstures institūta un Latvijas vēstures muzeja arheologiem, ar kuru būtisku palīdzību varēja tapt šis pētījums, kā arī Doles, Turaidas, Jelgavas, Lielvārdes un Talsu, muzeju darbiniekiem, kuri atbalstīja šī pētījuma izstrādi, autoram apzinot plašo Daugavas lībiešu materiālu. Tāpat pateicības vārdi jāveltī Igaunijas un Somijas kolēģiem, īpaši Marikai Megi (Mägi) un Lenai Tomanterei (Tomanterä) par iespēju iepazīties ar šo zemju arheoloģisko materiālu.

1. DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU IZPĒTE 19.-20. GS.

Lībieši ir Baltijas somu cilts, vēlāk tauta, kuras spilgtā un savdabīgā materiālā kultūra savu uzplaukumu pārdzīvoja 10.-13. gadsimtā. Pēc apbedīšanas tradīcijām un kapu piedevām, kas atrastas arheoloģiski pētītajos senkapos, lībieši vēlajā dzelzs laikmetā izsekojami Ziemeļkurzemē un Rietumvidzemē – Gaujas baseinā un pie Rīgas līča, kā arī Daugavas lejtecē. Lībiešus, kas dzīvoja Daugavas abos krastos no Aizkraukles līdz upes grīvai, sauc par Daugavas lībiešiem.

Ar lībiešu arheoloģisko pieminekļu atklāšanu tika iezīmēts Austrumbaltijas arheoloģijas aizsākums. Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas pētniecībā, tāpat kā visā Latvijas arheoloģiskajā izpētē, izdalāmi vairāki posmi: pirmais – no 19. gs. pirmās puses līdz 20. gs. pirmajiem gadu desmitiem, kad ar šiem jautājumiem nodarbojās vācu un krievu zinātnieki; otrais posms – 20. gs. 20.-30. gadi, kad pēc neatkarīgās Latvijas Republikas izveidošanas pētījumiem pievērsās latviešu arheologi; trešais posms – 20. gs. otrā puse pēc Otrā pasaules kara – padomju varas gadi; ceturtais posms – 20. gs. 90. gadi pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, kad samazinājās arheoloģisko izrakumu apjoms, bet palielinājās iepriekšējos gados iegūtā materiāla analīžu un zinātnisko publikāciju skaits.

1.1 DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA 19. GS. UN 20. GS. PIRMAJOS GADU DESMITOS

19. gadsimta pirmajos gadu desmitos Baltijā radās nopietnāka interese par vietējo vēsturi, tika dibinātas senatnes pētnieku biedrības un veidoti muzeji, sākās novadpētniecisku materiālu vākšana un rakstīto ziņu apkopošana gan par senās Livonijas vēsturi vispār, gan par atsevišķām apdzīvotām vietām. Šajā laikā veikti arī pirmie arheoloģiskie izrakumi Latvijas teritorijā un tos vadīja Baltijas vācu zinātnieki.

1837. gada pavasara palos Daugava izgāja no krastiem un applūdināja plašu apkārtni. Pali vairākās vietās no upes krastā situētām apbedījumu vietām izskaloja senlietas. Ūdens līmenim krītoties, pie **Aizkraukles** uz mācītājmuižas zemes tika atsegti samērā sekli ierakti kapi. Pirmās senlietas Aizkrauklē jau palu laikā atrada zvejnieki, ar tīkliem ķerot zivis Daugavā. Lielāko daļu šo senlietu no vietējiem iedzīvotājiem ieguva Aizkraukles mācītājs Kārlis Neienkirhens, bet daži atradumi nokļuva Jelgavā, Kurzemes provinces muzejā, kur par tiem ieinteresējās Kurzemes

gubernators. Ziņas par šiem neparastajiem atradumiem Daugavas krastos sasniedza arī valdošās aprindas. Krievijas imperators Nikolajs I pavēlēja Tērbatas universitātei noskaidrot, kādai tautai pieder atrastās senlietas un uz kādu laiku tās attiecās. Universitāte to uzticēja vēstures profesoram Frīdriham Krūzem, kurš aplūkoja gan atradumus Jelgavā, gan arī mācītāja K. Neienkirhena kolekciju, kas toreiz glabājās Rīgas Doma muzejā. Pēc tam 1838. un 1839. gadā F. Krūze devās garākā antikvāra ceļojumā pa toreizējo Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas guberņu. Ceļojuma laikā viņš Latvijas teritorijā veica pirmos arheoloģiskos izrakumus vairākās senvietās. Lielākie pētījumi notika Aizkrauklē, kur F. Krūze atsedza ap 15 kapu. Izrakumu rezultātus F. Krūze publicēja 1840. gadā (Kruse 1840), un 1842. izdotajā grāmatā – *"Nekrolivonica"* (Kruse 1842, Hausmann 1899, 3), kas bija viena no pirmajām arheoloģijas monogrāfijām Austrumbaltijā. F. Krūze kļūdaini secināja, ka vairākums atradumu, kā arī viņa apmeklētie pilskalni un daļa mūra piļu attiecas uz 9.-11. gs. un pieder skandināviem vai varjagiem-krieviem.

Bez šaubām, šis pirmais plašākais arheoloģiskā materiāla interpretācijas mēģinājums satur daudz kļūdu un pretrunu. F. Krūzes teoriju par varjagiem-krieviem apšaubīja jau viņa laikabiedri. 1837. gadā mācītājs K. Neienkirhens uzskatīja Aizkraukles pilskalnu par lībiešu vadoņa dzīvesvietu un pieļāva iespēju, ka zem Aizkraukles baznīcas un pils drupām atradies sens lībiešu nocietinājums un templis (Neienkirhen 1837p). Tomēr plašais *"Necrolivonicas"* ilustratīvais materiāls kā avots nav zaudējis savu vērtību arī mūsdienās. Diemžēl pēc F. Krūzes nāves mantinieki pārdeva Berlīnes muzejam viņa izrakumos iegūto bagāto senlietu kolekciju un tā Latvijas pētniekiem ir grūti pieejama (Hausmann 1899, 3).

Tuvāk patiesībai bija Rīgā dzimušā mākslinieka Johana Kārļa Bēra izteiktās domas izrakumu materiāla skaidrošanā. Viņš 1846. gadā kļuva par Drēzdenes mākslas akadēmijas profesoru, bet turpināja dzīvi interesēties arī par savas dzimtenes senatni. J.K. Bērs bija Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības loceklis, kā arī Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes biedrības korespondētājloceklis. J.K. Bērs veicis izrakumus vairākos lībiešu uzkalniņu kapulaukos Siguldas apkārtnē, kā arī Aizkrauklē un Jumpravas Bajāros. **Aizkraukles kapulaukā** J.K. Bērs atsedza apmēram 20 apbedījumus un vismaz 2 apbedījumus **Jumpravas Bajāros**. Bēra savākto kolekciju pēc viņa nāves nopirka Londonas Britu muzejs (Hausmann 1899, 4).

Pamatojoties uz saviem un F. Krūzes pētījumiem, J.K. Bērs uzrakstīja apcerējumu par lībiešu kapulaukiem, kas iznāca 1850. gadā Drēzdenē (Bähr 1850). Šajā darbā autors nonāk pie secinājuma, ka viņa un F. Krūzes izpētītie pieminekļi pieder lībiešiem.

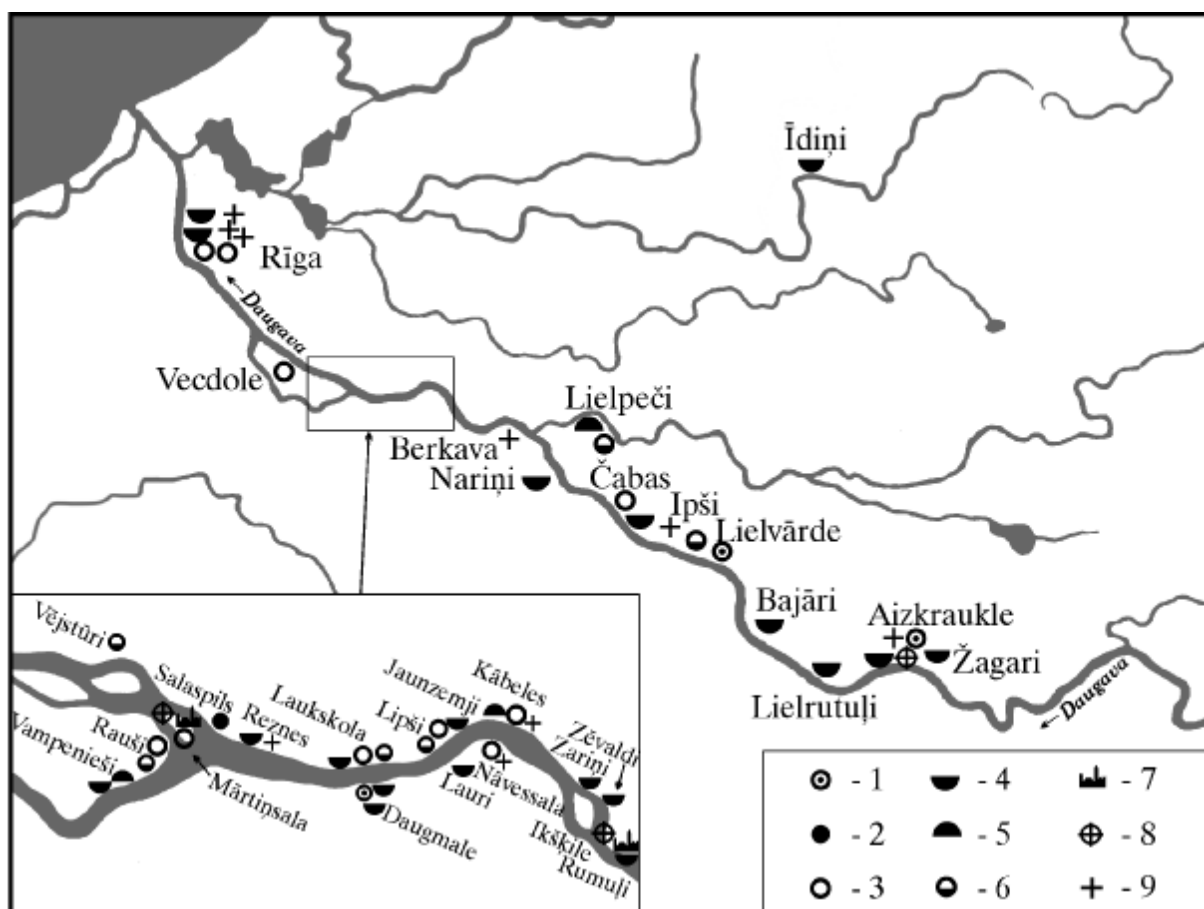
Dažus 19. gs. pirmās puses Daugavas lībiešu senlietu atradumus no Bēra un Krūzes izrakumiem Aizkrauklē publicējis arī J.R. Aspelīns, kas 1877.-1884. gadā izdeva somugru tautu arheoloģisko priekšmetu attēlu atlantu piecos sējumos. Atlanta 5. sējumā viena nodaļa veltīta lībiešiem (Aspelin 1884, 369-385).

Izrakumi Daugavas lībiešu pieminekļos nelielā apjomā notika arī 19. gadsimta septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados. Liela loma arheoloģisko pētījumu organizēšanā Baltijas provincēs turpmāk piederēja senatnes pētītāju biedrībām. Daugavas lībiešu pētniecībā svarīga nozīme bija 1834. gadā Rīgā dibinātajai Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrībai (Graudonis 1997, 11).

1874. gadā ģeologs Konstantīns Grevingsks atsedza piecus apbedījumus uzkalniņu kapulaukā Ogres upes krastā pie **Lielpečiem**. Izrakumu materiālus K. Grevingsks publicēja Igaunijas Zinātniskās biedrības sēžu protokolos, norādot, kā izrakumu uzdevums bija iegūt ne tikai arheoloģisko, bet arī kranioģisko materiālu (Sb. GEG. 1875, 112-123). 1887. gadā vēsturnieks Antons Būholcs turpināja pētījumus **Aizkraukles kapulaukā**, kur atsedza piecus kapus. Īss pārskats par atklājumiem publicēts Rīgas senatnes pētītāju biedrības sēžu protokolos (Sb. Rig. 1888, 44-49). 1895. gadā biedrības senlietu krājumu papildināja bagāts lībietes kapa inventārs, kas tika nejauši uzziets līdzās **Lielpeču senkapu** uzkalniņiem (Sb. Rig. 1897, 87; RK Tab. 18). 1897. gadā šajā vietā tika izdarīti pārbaudes izrakumi R. Jakša vadībā. Tika atsegti 4 līdzinie apbedījumi un viens uzkalniņš. Divi no līdzinajiem apbedījumiem un apbedījums uzkalniņā datējami ar vēlo dzelzs laikmetu, bet pārējie ar 17. gs (Jaksch 1897p). Sakarā ar 10. Viskrievijas arheologu kongresu Rīgā 1896. gada vasarā izrakumus **Aizkraukles senkapos** veica arī krievu arheologs Sergejs Bogojavlenskis un atsedza divus kapus. Viņa pētījumu rezultāti publicēti kongresa materiālos (Богоявленский 1900, 115).

Jāatzīst, ka ne vienmēr izrakumi senkapos deva gaidītos rezultātus. Tā 1880. gadā Rīgas senatnes pētītāju biedrībā tika nodots apbedījuma senlietu inventārs no **Salaspils Jaunzemju** senkapiem. Tajā pašā gadā A. Būholcs izdarīja pārbaudes

izrakumus atradumu vietā, bet, kaut gan atrada vairākas atsevišķas senlietas, neviens apbedījums netika atsegts (Sb. Rig. 1881-1884, 139-141).

1. att. Arheoloģiski pētītie Daugavas lībiešu pieminekļi un depoziitu atradumu vietas

- 1 - pilskalns ar senpilsētām, 2 - pilskalns, 3 - apmetnes, 4 - līdzenie kapulauki, 5 - uzkalniņu kapulauki,
6 - līdzenie kapulauki, kuros izrakumos konstatēti uzkalniņu pazīmes, 7 - mūra pils,
8 - baznīcas, 9 - depoziiti

19. gs. pašās beigās - 1897. gadā plašākus izrakumus veica lībiešu uzkalniņu kapulaukā **Ikšķiles Kābelēs**. A. Būholca vadībā šeit tika atsegti 46 apbedījumi. Diemžēl A. Būholcs nepaspēja publicēt šo apjomīgo izrakumu rezultātus. Īsu informāciju par viņa pētījumiem, balstoties uz A. Būholca izrakumu protokoliem, sniedzis Rihards Hausmanis Baltijas arheoloģijas pētījumu pārskatā (Hausmann 1908, 26-28).

19. gadsimtā sākās arī pilskalnu pētniecība. Jau minētajā J.K. Bēra darbā "Lībiešu kapulauki" aprakstīti arheoloģiskie izrakumi, kurus vadīja mācītājs K. Neienkirhens **Aizkraukles pilskalnā**. Tā bija pirmā pētnieku saskarsme ar dzīvesvietas kultūrlāni. K. Neienkirhenu pārsteidza pilskalna plakuma auglīgā zeme,

kur vietējie iedzīvotāji, nemēslojot augsni, vienmēr ieguva labas ražas. Darbā arī raksturots kultūrslānis – tas bijis pelēks, un tā sastāvā atklāti trūdi, krams, kaļķi, lielā daudzumā dzelzs un sāls. Izrakumos 6 pēdu dziļumā tika atsegta ozolkoka nocietinājumu paliekas (Bähr 1850, 49, 50). Tuvāku ziņu par šiem izrakumiem un tajos atrastām senlietām trūkst, jo izrakumu metodika tanī laikā tikai sāka veidoties un nebija zināms, kā fiksēt iegūto materiālu.

No baltvācu pētniekiem Augusts Bīlenšteins pirmais īpašu uzmanību pievērsa pilskalniem. Jau 1869. gadā A. Bīlenšteins Latviešu literārās biedrības žurnālā publicēja rakstu par Kurzemes un Zemgales pilskalniem. Tas bija pirmais šāda veida darbs Baltijas guberņās. Tajā autors sniedzis aprakstus par vairākiem pilskalniem, kurus viņš pats bija apmeklējis, bet lielākā daļa pilskalnu tomēr nav tuvāk raksturota. A. Bīlenšteins pieminējis arī **Daugmales pilskalnu**, kurš atrodas Daugavas krastā iepretim Mārtiņsalai, Rīgas Jaunjelgavas ceļa malā, un par kuru ļaudis stāstot, ka te nogrimusi pils. Ar to arī aprobežojas pirmais lībiešu tirdznieciskā centra – Daugmales pilskalna pieminējums zinātniskajā literatūrā (Bielenstein 1869, 129).

Pie pētījumiem **Aizkraukles pilskalnā** 1889. gadā atgriezās A. Būholcs. Diemžēl trūkst jebkādas informācijas par šiem izrakumiem. Nedaudzās atrastās senlietas un trauku lauskas A. Būholcs nodeva Rīgas Doma muzejam un publicēja 10. arheoloģijas kongresa izstādes katalogā (Sb. Rig. 1897, 9, 10; RK Tab. 18). Spriežot pēc iegūto senlietu daudzuma un rakstura, liekas, ka izdarīti tikai nelieli pārbaudes izrakumi, domājams, rakts viens neliels šurfs.

Plaši arheoloģiskie pētījumi 1897. un 1899. gadā notika nozīmīgā 12.-13. gs. Daugavas lībiešu centrā – Mārtiņsalā. A. Būholca vadībā atsegta **Mārtiņsalas pils** un **baznīcas** drupas, iegūstot 1197 senlietas, starp tām arī lībiešu kultūrai raksturīgi priekšmeti. Par izrakumiem publicēts tikai īss ziņojums (Sb. Rig. 1900, 109-112; Sb. Rig. 1905, 206-222; Ose 1995, 57).

Jāatzīmē arī tādu nozīmīgu arheoloģisko pieminekļu grupa kā depoziiti. Pirmie vēlā dzelzs laikmeta depoziiti no Daugavas lejtecē bijuši atrasti Rīgas tuvumā. Tomēr abi atradumi nav droši un to precīzā iegūšanas vieta nav zināma. Pirmais depoziits bijis atrasts 1790. gadā un sastāvējis no 36 arābu dirhemiem, Otrais – 1826. gadā un sastāvējis no 5 dirhemiem. Neviena monēta no abiem atradumiem līdz mūsdienām nav saglabājusies. Arī noteiktas tika tikai otrā depoziita monētas, kuras datējas ar 11. gs. sākumu (Urtāns V. 1977b, 171-172). Nākamais depoziits, kas daļēji saglabājies līdz mūsdienām, atrasts ap 1841. gadu Salaspilī. Tas sastāv no 8 Rietumeiropas

denāriem, dzelzs dzirkļēm un sudraba stienīša. Depozīts attiecināms uz 11. gs. pirmo pusi (Urtāns V. 1977b, 83). Lielākais zināmais Daugavas lībiešu dārglietu depozīts tika atrasts 1884. gadā pie Ipšu mājām. Sākotnēji, Rīgas senatnes pētītāju biedrībā nonāca tikai 27 monētas – 10.-11. gs. arābu un Rietumeiropas dirhemi un denāri, bet pārējie atradumi nonākuši vairāku privātpersonu īpašumā. Tos pa daļām atpirka A. Būholcs un Arturs fon Vulfs. Viņi pārmeklēja arī pašu atradumu vietu, bet bez panākumiem. Kopumā izdevās atgūt 243 monētas un vairākas sudraba rotas, stienīšus un to fragmentus, kā arī divus zelta gredzenus. Pašlaik Latvijas vēstures muzejā esošo depozīta priekšmetu svars ir ap 1400 g. Par atrasto depozītu pie Ipšu mājām A. Būholcs referēja divās biedrības sēdēs (Sb. Rig. 1885, 35-36, 44-46; Urtāns V. 1977b, 186-188). Depozīta senlietas vairākkārt publicētas (RK Taf.: 13, 14; Frank 1908, 377, 390; Šnore R. 1938, 98, 104; Urtāns V. 1977b, 186-188, 93. att., u.c.).

19. gs. lībiešu pieminekļu izrakumos bija iegūts ievērojams senlietu materiāls, kā arī ziņas par pašiem pieminekļiem. Tās arvien plašāk tika atspoguļotas gan zinātniskās publikācijās, gan tūrisma literatūrā.

Liela loma Austrumbaltijas arheoloģijas attīstībā bija 10. Viskrievijas arheologu kongresam, kas notika 1896. gadā Rīgā. Gatavojoties kongresam, tika pārskatīti un apkopoti līdzšinējie pētījumu rezultāti. A. Bīlenšteins izdeva kapitālu monogrāfiju par vēsturisko un etnisko ģeogrāfiju, kurā, balstoties uz rakstītajiem avotiem un valodniecību, noteica baltu tautu izplatības robežas Latvijas teritorijā 13. gadsimtā (Bielenstein 1892, 548). Šajā darbā uzmanība tiek veltīta ne tikai baltu, bet arī lībiešu apdzīvotai teritorijai. R. Hausmanis kongresa izstādei sagatavoja senlietu katalogu, kura ievadā detalizēti raksturojis lībiešu materiālo kultūru, nodalot to no latviešu tautas pieminekļos iegūtajiem materiāliem (RK XXXIV–XLV). Autors norādījis arī uz apbedīšanas tradīciju atšķirībām starp Gaujas un Daugavas lībiešiem. Balstoties uz monētu atradumiem, R. Hausmanis kā Gaujas, tā arī Daugavas lībiešu senkapus datējis ar 10.-11. gs. A. Bīlenšteina un R. Hausmaņa pētījumi pierādīja, ka Aizkrauklē dzīvojuši gan lībieši, gan latgaļi.

1913. gadā iznāca profesora Maksa Ēberta darbs par Baltijas provinču aizvēsturi, kurā sistemātiski apkopots un izvērtēts viss līdz 1913. gadam iegūtais arheoloģiskais materiāls (Ebert 1913, 498-559). Nodaļā par vēlo dzelzs laikmetu M. Ēberts izdalījis un aprakstījis igauņu, kuršu, latgaļu un lībiešu kultūru. Tāpat kā R. Hausmaņa 1896. gada katalogs, arī M. Eberta raksts kļuva par Baltijas aizvēstures

rokasgrāmatu, un zināma mērā to var uzskatīt par baltvācu posma pētījumu kopsavilkumu.

Blakus zinātniskiem pētījumiem jāmin arī atsevišķas populāras publikācijas ar jaunatklāto lībiešu pieminekļu aprakstiem, kuros minētas dažas būtiskas to aizsardzības problēmas. Tā, piemēram, K. Lēviss of Menārs savā ceļvedī par nozīmīgākajiem apskates objektiem Daugavas krastos no Ogres līdz Rīgai aprakstījis arī lībiešu arheoloģisko pieminekļus – kapulauku Ikšķīles Kābelēs un Daugmales pilskalnu (Lövis of Menar 1910, 61). Viņš norādījis uz Daugmales pilskalna aizsardzības nepieciešamību, jo Daugavas straume, sevišķi pavasara plūdu laikā, izskalojot pilskalna ziemeļu nogāzi un lēnām bojājot pieminekli. Postoši uz pilskalnu iedarbojoties arī lauksaimniecības darbi. Šeit jānorāda, ka turpmāk veiktie arheoloģiskie pētījumi Daugmales pilskalnā notika galvenokārt tāpēc, ka pastāvēja minētie pieminekļa iznīcināšanas draudi (Ģinters 1936a, 33; Urtāns V. 1968, 77; Rādiņš A., Zemītis G. 1988, 117).

Kopumā novērtējot 19. gadsimta un 20. gadsimta pirmo gadu desmitu pētnieku devumu lībiešu senvēstures izpētē, jāatzīst, ka arheoloģiskie izrakumi notika galvenokārt senkapos, kaut gan bija arī pirmie mēģinājumi pētīt atsevišķus pilskalnus. Daugavas lībiešu apbedījumu vietās iegūts bagātīgs arheoloģiskais materiāls – atsegts gandrīz 100 kapu. Tā kā Gaujas baseinā izrakumi notikuši vēl apmērām 150 uzkalniņos, var secināt, ka Latvijas teritorijā lībiešu arheoloģiskie pieminekļi, salīdzinājumā ar citu tautību – kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu senvietām apskatītajā laikposmā pētīti visvairāk. Tāpēc publikācijās, izmantojot lībiešu materiālo kultūru, nereti raksturotas visas Latvijas teritorijā dzīvojošās ciltis. Tā vēl pat 1891.–1892. gadā plaši pētītos latgaļu Ludzas Odukalna senkapus šo izrakumu materiālu apkopotājs krievu arheologs Aleksandrs Spicins uzskatīja par lībiešu pieminekli (Спицын 1893, 1-49).

Raugoties no mūsdienu zinātnes viedokļa, 19. gs. izrakumi arheoloģisko pētījumu laikā nepietiekami fiksēti, jo nebija vēl izstrādāta izrakumu metodika. Tas stipri samazina iegūtā materiāla vērtību, jo nav pilnīgas informācijas par atradumu apstākļiem. Tomēr tas bija sākums lībiešu materiālās kultūras izpētē, un pirmajiem vietējo tautu senvietu pētījumiem ir liela nozīme turpmākajā arheoloģijas zinātnes attīstībā Latvijā.

1.2 DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA 20. GS. 20.-30. GADOS.

Neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā (1918-1940) baltvācu zinātnieki zaudēja savas vadošās pozīcijas un vietējās vēstures pētniecība pārgāja latviešu pētnieku rokās. Tika nodibināta Latvijas Universitāte, kurā izveidoja Filoloģijas un filozofijas fakultāti ar Arheoloģijas katedru. Tā kļuva par latviešu arheologu mācību vietu, bet vēsture kļuva par nacionālo zinātņu un tai tika veltīta īpaša uzmanība – sevišķi vietējo iedzīvotāju materiālās kultūras izpētei. 1923. gadā nodibināja Pieminekļu valdi, kura par savu uzdevumu izvirzīja Latvijas teritorijā esošo arheoloģisko pieminekļu apzināšanu, reģistrēšanu, aprakstīšanu un aizsardzību. 20. gados nodibināja Latvijas Vēstures muzeju, kurā sākotnēji atradās iepriekš Latviešu biedrībā savāktie priekšmeti, bet pamazām fondus papildīja savrupatradumi, kā arī izrakumos iegūtās senlietas. Pirmie profesionālie latviešu arheologi sāka publicēt rakstus un grāmatas par Latvijas senvēsturi. Jauni pētījumi notika arī atsevišķos lībiešu arheoloģiskos pieminekļos.

Latvijas arheoloģisko pieminekļu uzskaitē 20. gs. 20. gados atzīmējami vairāki izcili veikumi. Pēc Pieminekļu valdes rīkojuma gleznotājs un senatnes pētnieks Ernests Brastiņš, kuram bija zināšanas topogrāfisku plānu izgatavošanā, 20. gs. 20. gados uzmērīja visus toreiz reģistrētos Latvijas pilskalnus. Sešu vasaru – no 1922. līdz 1927. gadam ilgušās ekspedīcijas rezultāti – pilskalnu īsi apraksti un plāni – izdoti četrās grāmatās, sadalot materiālu pa Latvijas etnogrāfiskajiem novadiem (Urtāns J. 1989, 44-47). Dati par Daugavas lejteces pilskalniem ir publicēti pēdējā, ceturtajā sējumā "Latvijas pilskalni: Vidzeme" 1930. gadā (Brastiņš 1930).

Savukārt toreiz zināmo Latvijas arheoloģisko pieminekļu sarakstu tanī pašā 1930. gadā publicēja arheologs Hugo Riekstiņš (Riekstiņš 1930). Sarakstā ietverti 18 Daugavas lejteces vēlā dzelzs laikmeta lībiešu kapulauki: Lielvārdes Mazpeči, Doles muiža, Doles Vampenieši, Doles Lejaskivuti, Aizkraukles Baznīckrogs, Aizkraukles Palatas lauks, Aizkraukles Mācītāja muiža, Skrīveru Palātas muiža, Aizkraukles Žagari, Baldones Lauri, Daugmales Līves, Ikšķiles Kābeles, Lielvārdes Ipši, Lielvārdes Lielrutuļi, Salaspils Jaunzemji, Salaspils Laukskola, Salaspils bijusi Daktera muiža, Salaspils Vējstūri. Tomēr jāatzīmē vairākas šī saraksta neprecizitātes, kuras noskaidrojās tikai turpmākos izrakumos. Tā, piemēram, pētījumi Doles Lejaskivutos parādīja, ka tas ir nevis lībiešu, bet vidēja dzelzs laikmeta

līdzēnais zemgaļu kapulauks. Atsevišķi izdalītie Palātas lauka, Mācītāja muižas un Skrīveru Palātas muižas kapulauki tomēr ir viens pieminekļis, līdzīgi arī Baldones Lauri un Daugmales Līves, Aizkraukles Baznīckroga un Aizkraukles Žagari (mūsdienās vairāk pazīstams kā Aizkraukles Lejasžagari), kā arī Salaspils Laukskola un Salaspils bijušā Daktera muiža ir viena pieminekļa divi nosaukumi.

H. Riekstiņa sastādītais arheoloģisko pieminekļu sarakstu un E. Brastiņa izdots pilskalnu plānu apkopojums bija nozīmīga iestrāde turpmākiem pētījumiem. Tie noderēja arī vēsturiskajai ģeogrāfijai, pieminekļu tipoloģijai un aizsardzībai pret postījumiem un arheoloģisko objektu izrakumiem. Latvijas pieminekļu apzināšana deva iespēju izdarīt arī dažus vispārinājumus un secinājumus arheoloģiskajā pētniecībā. Tā, piemēram, konstatēja, ka Daugmales pilskalna apkārtnē koncentrēti vairāki pilskalni – Daugavas labajā krastā 2 km attālumā no Daugmales situēts Spolišu kalns, bet pretējā pusē – Sakaiņu pilskalns. Tāpēc E. Brastiņš izteica domu, ka Daugavā nevarēja parādīties neviena nelūgta vikingu laiva un līdz ar to "lielais ūdens ceļš" no Skandināvijas neesot gājis pa Daugavu, bet gan pa Ladogas ezeru (Brastiņš 1930, 19). Mūsdienās gan šī metode – izdarīt kaut kādus slēdzienus, vienkārši izmantojot pilskalnu koncentrāciju un ģeogrāfisko novietojumu, bet nepārbaudot pieminekļu hronoloģiju, – nav pieņemama. Tagad ir zināms, kā vikingu laikmetā no E. Brastiņa minētajiem pilskalniem bija apdzīvots tikai Daugmales pilskalns.

Pateicoties Pieminekļu valdes darbībai tika saglabātas nejauši atrastas senlietas un depozi. Svarīgi atzīmēt 1924. un 1936. gadā atpirtus arābu dirhemus, kas tika atrasti Nāvessalā. Vēlāk – 1970. gadā – iznāca Vladislava Urtāna raksts, kas ir speciāli veltīts šīm atradumam. Rūpīgi izanalizējot atrastās monētas un salīdzinot Pieminekļu valdes arhīvā esošās atradēju ziņas par depozi, kā arī pārbaudot dabā depozi atradumu vietu, autors pierādīja, ka visas šīs monētas nākušas no viena depozi (Urtāns V. 1970a, 89-99). Tās atrastas 1915. gadā, māla podā, Daugavas kreisajā krastā, Nāvessalā pie Jaunlīves. Depozīts tika speciāli sadalīts vairākās daļās, lai varētu to izdevīgāk pārdot. Nāvessalas depozi sastāv no vismaz 311 sudraba arābu dirhemiem un 5 bronzas romiešu monētām. Nāvessalas atradumu var datēt ar 10. gs. un tas ir viens no lielākajiem arābu monētu depozi Latvijā (Urtāns V. 1970a, 89-99; Urtāns V. 1977b, 170). Diemžēl, Pieminekļu valdei ne vienmēr izdevies atgūt no atradējiem vērtīgas senlietas. Tā 1932. gadā

Pieminekļu valdē ienāca ziņas par 140 arābu dirhemu atradumu Berkavas muižā, bet tomēr šo 10. gadsimta depoziātu iegūt neizdevies (Urtāns V. 1977b, 171).

Neliels sudrablietu depoziāts 1936. gadā tika atrasts Mārtiņsalā pie Grumaltiem, Depoziāts sastāv no diviem stienīšiem – kalta ornamentēta apročveida stienīša un lieta stienīša un datējās ar 11.-12. gs (Urtāns V. 1977b, 198).

Vienlaikus ar pieminekļu uzskaites darbu tika uzsākti arī arheoloģiskie izrakumi. Galvenokārt 20.–30. gados arheologu uzmanība bija pievērsta baltu izpētei, bet notika arī atsevišķi nelieli pētījumi lībiešu apbedījumu vietās.

Izrakumiem Daugavas lībiešu senkapos bija galvenokārt pārbaudes un aizsardzības raksturs. Pirmie lībiešu pieminekļa arheoloģiskie pētījumi Latvijas Republikas laikā notika 1926.-1927. gadā **kapsētā pie Ikšķiles baznīcas**. Izrakumus vadīja Fridrihs Ozoliņš un Eduards Šturms. Pētījumos konstatēti 194 apbedījumi, no tiem 84 baznīcas iekšpusē. Senā kapsētā mirušo ģindeņi atsegti 6-7 kārtās, puse ar piedevām. Pēc kapu inventāra apbedījumi attiecās uz 13.-17. gadsimtu (LKV 12532–12535 sl.). 1929. gadā E. Šturms veica pārbaudes izrakumus **Skrīveru Lielrutuļos**. Tajos atsegti trīs vēlā dzelzs laikmeta bedījumi un viens 17. gs. kops (Šturms 1929p). 1931. gadā pētījumi atsākti **Aizkraukles senkapos**. Daugava kārtējo reizi pavasara plūdus bija izskalojusi dažus kapus, izpostot daļu no šī pieminekļa, tāpēc H. Riekstiņa vadībā notika aizsardzības izrakumi, atsedza 19 kapus (Riekstiņš 1931p). Nozīmīgus rezultātus ieguva Rauls Šnore 1933. gada aizsardzības pētījumos **Mālpils Īdiņos**, kur atklāja senkapus, rokot granti ceļu labošanai. Izrakumos izpētīja sešus apbedījumus no 10.-11. gs. Šīs Lielās Juglas baseinā esošais pieminekļis ir vistālāk uz ziemeļiem no Daugavas situētais arheoloģiski pētītais līdzenais lībiešu kapulauks (Šnore R. 1933p). Valdemārs Ģinters 1936.-1937. gadā veica izrakumus **Salaspils Laukskolā**, izpētot 24 apbedījumus (Ģinters 1937p). R. Šnore 1938. gadā atsedza vienu kapu **Ikšķiles Zēvaldos** (Šnore R. 1938p). Nora Purpētere 1939. gadā izpētīja trīs kapus **Jumpravas Bajāros** (Purpētere 1939pa). Pēteris Stepiņš 1939. gadā atsedza **Aizkraukles baznīcas** drupas (Stepiņš 1940).

Kad sāka veidot Ķeguma HES ūdenskrātuvi, aizsardzības izrakumus veica 1939. gadā **Aizkrauklē**, jo šeit bija jāceļ dambis, lai pasargātu līdzenumu, kad tiks pacelts ūdens līmenis Daugavā pie Aizkraukles, un 1940. gadā pie **Lielvārdes pārceltuves**. Dambis šķērsoja Aizkraukles senkapus pie dzelzceļa ūdenssūkņa stacijas. Izrakumos izpētīja to kapulauka daļu, kas bija paredzēta applūdināšanai.

Izrakumus sāka P. Stepiņš, atsedzot vienu apbedījumu (Stepiņš 1939pa); pētījumus turpināja N. Purpētere (Purpētere 1939pb). Pavisam izrakumos izpētīja 23 kapus.

Lielvārdē senkapus atklāja 1940. gadā, rokot zemi prāmja piestātnes uzbērumam. Tā kā bija paredzēts pacelt Ķeguma ūdenskrātuves līmeni un līdz ar to tikt applūdināti jaunatklātie senkapi, P. Stepiņš steidzīgi sāka kapulauka izpēti. Joslā gar Daugavu atsedza 15 kapus (Stepiņš 1940p).

Daugavas lībiešu senkapu izrakumu materiāli 20.-30. gados netika apkopoti un publicēti, tie glabājas Latvijas Vēstures muzejā. Vienīgais izņēmums ir V. Ģintera raksts par viena gada atklājumiem Salaspils Laukskolā, kas īsi apskatīti Igaunijā iespiestā publikācijā. Rakstā aplūkoti rituālie akmens riņķi lībiešu senkapos (Ģinters 1938a, 118-125). V. Ģinters vēl devis kāda bagāta lībiešu vecākā kapa īsu aprakstu no šī kapulauka, pievienojot to rakstam par Daugmales pilskalna kultūras sakariem (Ģinters 1939, 77-83).

Daudz plašāku rezonansi nekā lībiešu senkapu izpēte sabiedrībā izraisīja izrakumi **Daugmales pilskalnā**. Tā kā pieminēklis bojājās, Pieminēkļu valdes uzdevumā 1933. gada vasarā sāka Daugmales pilskalna arheoloģiskos izrakumus V. Ģintera vadībā. Tajā laikā Daugavā bija jau iebrukusi 20-30 m plata pilskalna ziemeļu mala, jo šeit tika lauzts dolomīts un tādēļ krastu izskaloja (Ģinters 1936a; Ģinters 1936b). Četru izrakumu sezonu laikā – 1933. un 1935.-1937. gadā tika atrasts vairāk nekā 9 000 priekšmetu un ap 46 000 trauku lausku. Starp šīm senlietām bija liels skaits importa priekšmetu un viens Rietumeiropas sudraba monētu depoziāts – vairāk kā 50 sakusušu 11. gs. pirmās puses monētu. Pirmo reizi pētījumi notika arī senpilsētā pilskalna pakājē. Izrakumi Daugmalē iezīmēja būtisku pavērsienu pilskalnu pētniecībā Latvijā. Vairākos laikrakstos un žurnālos parādījās raksti par pētījumiem Daugmalē. Dažādos rakstu krājumos un žurnālos publicētas V. Ģintera atskaites par Daugmales pilskalna izrakumiem (Ģinters 1936a; Ģinters 1936b), kā arī Daugmales pilskalna 11.-12. gs. kultūras sakariem veltīts apcerējums (Ģinters 1939, 77-83). Vairāku Daugmalē atrastu unikālu priekšmetu izcelsme radīja lielu interesi un ilgstošas diskusijas. Īpaši jāpiemin Daugmalē uzietas vikinga un jātnieka figūriņas, kā arī no balta kaļķakmens gatavota zižļa vai kaujas vāles puse ar iegrebtām rūnām, kuru attēli tika vairākkārt publicēti (Balodis F. 1934, 399; Balodis F. 1936b, 135-142; Ģinters 1938b, 77-83).

Pēc Daugmales izrakumu materiāliem V. Ģinters secināja, ka vēlajā dzelzs laikmetā, attīstoties plašiem sakariem ar Rietumiem un Austrumiem, Daugavai kā

satiksmes ceļam bijusi izcila loma. Daugmales pils un senpilsēta sava izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ – droša vieta upes lejtecē pie krācēm un sēkļiem – varēja kontrolēt satiksmi pa upi. Līdz ar to pilskalnu var uzskatīt par vēlāk izveidojušās Rīgas pilsētas priekšteci (Ģinters 1936a, 53).

Balstoties uz bagātajiem izrakumu materiāliem Daugmales pilskalnā, atziņas par Latvijas senvēsturi izteikuši arī citi pētnieki. Franis Balodis šeit lokalizējis Indriķa hronikā minēto Zemgales ostu – *portus Semigallie* (Balodis 1936a). Līdz ar to pilskalna etniskās piederības jautājumā sāka dominēt uzskats, kā tas piederējis zemgaļiem. Tādejādi 30. gados Daugmale iegāja historiogrāfijā kā Zemgales zemes – Upmales – tirdznieciskais centrs. Tā kā Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā, sevišķi 30. gadu otrajā pusē, lielāka interese radās tieši par baltu tautu arheoloģiju, Daugmalei zinātniskajā literatūrā pievērsās tāpēc, ka to saistīja ar zemgaļiem. Kā piemēru šai tēzei var minēt vairākas publikācijas. 1926. gadā iznākušajā “Latvijas arhaioloģijā” (Latvijas 1927, 117-122) lībieši vēl ir pieminēti, bet jau 1938. gadā publicētajā F. Baloža apkopojumā darbā “Senākie laiki. Latviešu senvēsture” lībiešu kultūra nemaz nav apskatīta, toties Daugmales pilskalnam kā zemgaļu dzīvesvietai veltīta ļoti liela uzmanība (Balodis F. 1938). Šajā darbā uzsvērts, ka Daugmale kā Zemgales tirdzniecības priekšpostenis saistāma ar vikingu tirgotāju un laupītāju braucieniem uz Zemgali, kas atspoguļoti Ingvara sāgā un rūnu rakstos uz Nedervalles un Gekctenenes akmeņiem. Daugmalē tika lokalizēta arī “Daugavas pilsēta” (*Dunam urbem*), par kuru ir runa Sakšu Gramatiķa “Dāņu vēstures” (*Gesta Danorum*) pirmajā grāmatā. Tajā aprakstīti Hadinga sirojumi, kurš ar viltu ieņēma “Daugavas pili”, Anduāna (*Handwan*) – Hellesponta karaļa valdījumu (Balodis F. 1938, 145-149). Bez tam F. Balodis uz Daugmales pilskalnu attiecināja Polockas kņaza Vseslava karagājienus uz Zemgali 1106. gadā, kas esot saistīts ar kņaza mēģinājumu atbrīvot Daugavas tirdzniecības ceļu no bīstamā zemgaļu atbalsta punkta upes lejtecē un kurš esot beidzies ar kauju pie Daugmales pilskalna (Balodis F. 1938, 146).

Izņemot Daugmales pilskalnu, 20. gs. 20.-30. gados no lībiešu dzīvesvietām vēl pētīta tikai Vecrīga. Pirmos arheoloģiskos izrakumus sakarā ar plānoto celtniecību vecpilsētā 1938. un 1939. gadā veica Rīgas pilsētas vēsturiskā muzeja darbinieki R. Šnore un Kārlis Apīnis. Jau pirms šo izrakumu uzsākšanas zinātniskajā literatūrā parādījās E. Šturma un Elvīras Šnores raksti par Kurzemes iedzīvotājiem raksturīgām aprocēm, kas atrastas pie Doma baznīcas. E. Šturms tās saistīja ar

Indriķa hronikā minētajiem vendiem (Šturms 1936), bet E. Šnore tās uzskatīja par kuršu rotām, jo vendu materiālas kultūras paliekas viņa saskatīja Cēsu dzelzceļa stacijas kapulauka apbedījumos (Šnore E. 1936). 1938. un 1939. gada pētījumos tika iegūtas drošas liecības par Rīgas apdzīvotību jau pirms 13. gs., par ko liecināja vairākas lībiešiem un latviešiem piederīgas 11.-12. gs. senlietas. Kaut gan pilnīgu šo izrakumu materiālu vērtējumu pārtrauca Otrais pasaules karš, tomēr pētījumi atspoguļoti īsākos rakstos. R. Šnore publicējis vispārēju pārskatu par Rīgas arheoloģiju (LKV 35807-35835 sl.), bet K. Apīnis sagatavoja Rīgā atrasto senlietu izstādes katalogu (Apīnis 1939). Pēc R. Šnores domām pirmsvācu Rīga sastāvējusi no diviem lībiešu un latviešu ciemiem un ostas, kā arī 1784. gadā noraktā lībiešu pilskalna – Senā kalna, kas vēlāk saukts par Kubeskalnu (Caune 1998c, 81-84).

Novērtējot Daugavas lībiešu pētniecību 20. gas. 20.-30. gados, jāatzīst, ka, salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu bija uzlabojusies arheoloģisko izrakumu metodika un kvalitāte. Latviešu arheologu pētījumi lībiešu senkapos pēc apjoma bija mazāki nekā 19. gs., tomēr tie sniedza pilnīgāku priekšstatu par Daugavas lībiešu bēru rītiem. Plašie izrakumi Daugmales pilskalnā pavēra jaunu lappusi Daugavas lejteces iedzīvotāju aizvēsturē.

1.3 DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA PĒC OTRĀ PASAULES KARA (1946-1990)

Daugavas lībiešu arheoloģisko pieminekļu pētniecību 20. g. otrajā pusē var iedalīt trijos posmos, kas atšķiras pēc pētniecības apjomiem.

1.3.1. PĒTNIECĪBA NO 1945. LĪDZ 1966. G.

Pēc Otrā pasaules kara Latvijas arheoloģijas zinātnē notika krasas izmaiņas. Par galveno arheoloģijas pētniecības centru kļuva jaundibinātās Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures un materiālas kultūras institūta Materiālas kultūras sektors (tagadējā Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļa). Kara laikā daļa pieredzējušo speciālistu bija emigrējuši (F. Balodis, V. Ģinters u.c.), citus represēja komunistiskais režīms (R. Šnore, Ādolfs Karnups u.c.). Tāpēc arheoloģisko pētījumu skaits samazinājās, kamēr izauga jauna arheologu paaudze (Mugurēvičs 1995, 48-49).

VECRĪGA

Pēc Otrā pasaules kara līdz pat 1966. gadam vienīgais pētītais objekts Daugavas lībiešu apdzīvotajā teritorijā bija Vecrīga. Arheoloģiska izpēte Rīgā atsākās jau 1945.-1949. gadā, bet toreiz nekādas jaunas liecības par pirmsvācu Rīgu neizdevās iegūt. Svarīgus rezultātus deva Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja izrakumi Tatjanas Pāveles vadībā viduslaiku **kapsētā pie Pēterbaznīcas** 1957. gadā (Pāvele 1959, 19-39). Kapsētas apbedījumi atklājās celtniecības laikā būvlaukumā tagadējās Kungu un Grēcinieku ielu stūrī, starp kuriem strādnieki uzgāja arī vienu kapu ar bagātīgām piedevām. Pēc unikālā atklājuma muzeja ekspedīcijas dalībnieki iepretim Sv. Pētera baznīcas R portālam iemērīja 5x5 m lielo izrakumu laukumu. Pētījumu laikā izpētīti 6 kapi, divos no kuriem iegūtas bagātas piedevas. 1957. gadā atsegtie piedevām bagātie kapi ar Ziemeļkurzemes iedzīvotājiem raksturīgām senlietām kļuva par pirmajiem Rīgā uzietiem drošiem vietējo iedzīvotāju apbedījumiem. Šie atradumi pie Sv. Pētera baznīcas vērtējami kā viens no svarīgākajiem atklājumiem, kas nešaubīgi liecina par Ziemeļkurzemes iedzīvotāju ieceļošanu Rīgā 13.-14. gadsimtā. Par šo atklājumu lielo nozīmi liecina gan izrakumu pārskata atkārtotā publicēšana (Pāvele 1995, 52-55), gan šo arheoloģisko materiālu pieminēšana visos Rīgas un Ziemeļkurzemes etniskai vēsturei un vendlu tematikai veltītajos rakstos (Мурьевич 1970б; Spirģis 2002; Celmiņš 2002 u.c.).

Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja 1959.-1964. gada izrakumos senā lībiešu ciema vietā **Alberta laukumā**, izpētot 350 m² lielu platību, pirmo reizi Rīgā atsedza pirmsvācu laika apbūves paliekas un ieguva ievērojamu šī perioda senlietu skaitu. Nelielu pārskatu par šiem izrakumiem to vadītāja Melita Vilsone publicēja Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja 200 gadu jubilejai veltītajā rakstu krājumā (Vilsone 1973, 109-142). Rotaslietu atradumiem no Alberta laukuma velīts Smiltnieces E. un A. Vijupa raksts (Smiltiece, Vijups 1998).

Minams arī 1950. gadā vienā no Rīgas jaunceltņu būvbedrēm atrastais sudraba arābu dirhemu depozīts, kurš sastāvēja no apmēram 300 monētām. Diemžēl tas tika pārkausēts. Saglabājusies tikai viena 10. gs. vidū kaltā monēta, kura nonāca Valsts Vēstures muzejā Maskavā (Urtāns V. 1977b, 170).

1.3.2. PĒTNIECĪBA NO 1966. LĪDZ 1975. G.

Plaši lībiešu senvietu arheoloģiski pētījumi aizsākās sakarā ar Rīgas HES celtniecību, kas ilga no 1966. gada līdz 1975. gadam. Latvijas PSR Zinātņu

akadēmijas Vēstures institūta arheologi veica izrakumus Daugavas lejtecē, vairākos desmitos pieminekļu, izpētot pavisam 13,5 hektārus. Daugavas krastos ap 50 km² plašā teritorijā vienlaikus darbojās vairākas ekspedīcijas. Katra ekspedīcija strādāja savā mikrorajonā kādā no trim senvietu koncentrācijas punktiem. Pirmais no tiem aptvēra Doles salu, Mārtingālu un Salaspils apkārtni, otrs – Salaspils Laukskolu un Daugmali, bet trešais – Ikšķiles apkārtni. Ekspedīciju darba rezultāti atspoguļoti ikgadējo īso ziņojumu publikācijās (RT, ASM), kā arī krievu valodā Maskavā izdotajā arheologu pētījumu gadagrāmatā (AO).

Turpmāk sīkāk apskatīsim katrā no minētajām senvietu koncentrācijas vietām notikušo ekspedīciju galvenos rezultātus.

DOLES SALA

Vairākas senvietas atrodas lielās Doles salas austrumu galā. Izrakumi šeit notika no 1966. līdz 1974. gadam E. Šnores vadībā (Daiga, Šnore E 1970; Šnore E. 1967; 1968; 1969; 1970; 1971; 1972; 1973; 1974; 1975; Даига 1972; Даига, Шноре 1971; Шноре 1968; 1969; 1970; 1972; 1973; 1974). Tika izpētīts līdzenais lībiešu kapulauks **Vampenieši I** un divi uzkalniņu kapulauki – **Vampenieši II** un **Rauši**. Tajos atsegti 483 apbedījumi, kas attiecas uz 10.-14. gs. Iegūts 4212 senlietu. Plašāku kopsavilkumu par Doles salas kapulauku arheoloģiskajiem pētījumiem izrakumu vadītāja publicējusi 1996. gadā (Šnore E. 1996). Nozīmīgai Dolē atrastai senlietu grupai – piekariņiem, kas cieši saistīti ar lībiešu ticējumiem, kā arī maģiskajiem un mitoloģiskajiem priekšstatiem, veltīta Dagnijas Svarānes publikācija krājumā "Daugavas raksti" (Svarāne 1991, 31-43).

Izrakumi notika arī lībiešu dzīvesvietā **Raušu ciemā**. Te E. Šnores vadībā izpētīta 5230 m² liela platība, tika atsegtas 73 celtnu vietas un iegūts 2640 senlietu (Šnore E. 1991). Pētījumi Raušu ciemā deva daudz liecību par lībiešu metālapstrādes attīstību. Tika atsegtas vairākas krāsaino metālu darbnīcas un divi kalēju instrumentu un izstrādājumu depoziiti. Šos atradumus arheoloģe Jolanta Daiga aplūko savos rakstos (Daiga 1970, 28-32; Daiga 1971, 16-19). Svarīgas atziņas sniedza arī Raušu ciemā atrasto 7 un 18 kg smagu vara plāksņu metāla sastāva analīzes rezultāti, kas ir izvērtēti D. Svarānes rakstā par krāsainā metāla darinājumu izejmateriāliem Latvijā 10.-12. gs. (Svarāne 1996)

Otru lībiešu ciema vietu Doles salā konstatēja arheologa Māra Atgāža 1966.-1968. gadā vadītajos pētījumos **Vecdoles pils** teritorijā. Izrakumu laikā pils apakšējos slāņos atsedza dažus pirmsvācu laika pavardus un atrada vairākas

senlietas, kas liecināja par šīs vietas apdzīvotību, sākot ar I g. t. pirms mūsu ēras. Pēc atrastajiem 11.-12. gs. lībiešiem raksturīgiem priekšmetiem varēja spriest, ka pirms mūra pils izbūves šeit Daugavas krastā atradies neliels lībiešu ciems. Monētu un atsvariņu atradumi liecināja par šī ģeogrāfiski izdevīgi izvietotā ciema iedzīvotāju tirdzniecisko aktivitāti (Atgāzis 1968).

MĀRTIŅSALA

Augšpus Doles salas nozīmīgs arheoloģisko pētījumu objekts bija nelielā **Mārtiņsalā** pretī Salaspilij. Deviņas izrakumu sezonās no 1966. līdz 1974. gadam Mārtiņsalā arheologa Ēvalda Mugurēviča vadībā bija pilnībā atsegta mūra **pils** teritorija un **baznīcas** drupas. Pētījumi noritēja arī **ciema** teritorijā, kur atsedza 0,75 hektāra lielu platību. Izrakumos izpētīja arī pusi **priekšpils**. Ē. Mugurēviča un Annas Zariņas vadībā atsedza divas trešdaļas no **kapsētas**, kur atklāja 1802 apbedījumus. Kopumā arheoloģiskajos izrakumos Mārtiņsalā ieguva 13 500 senlietu un 30 000 māla trauku lausku (Mugurēvičs 1967; 1968; 1969; 1970; 1971; 1972a; 1972b; 1973; Zariņa 1967; Мыгуревич 1968; 1969; 1970a; 1971; 1972; 1973; 1974). Iegūtie materiāli liecināja par seno lībisko tradīciju noturību viduslaikos (Mugurēvičs 1974a). Agrākie Mārtiņsalas atradumi analizēti Ē. Mugurēviča rakstā par dzelzs laikmeta atradumiem Salaspils Mārtiņsalā. Autors secinājis, ka pastāvīga apdzīvotība salā sākusies ar 11. gs. (Mugurēvičs 1996) Divos rakstos Ē. Mugurēvičs analizē arheoloģiskas liecības par Daugavas lejteces ciemu, tai skaitā arī Mārtiņsalas, saimniecības attīstību vēlajā dzelzs laikmetā (Mugurēvičs 1983a; Mugurēvičs 1983b). Dažus Mārtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksus ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem aprakstījusi A. Zariņa (Zariņa 1974a).

SALASPILS

Vairākas lībiešu senvietas izpētītas Daugavas labajā krastā Salaspils apkārtnē. 1967. un 1968. gadā arheoloģiskie izrakumi A. Zariņas vadībā notika **Salaspils Vējstūru senkapos** (Zariņa 1968b). Pētījumos atklāja trīs dažādu periodu – bronzas, vēlā dzelzs un 17. gadsimta beigu – 19. gadsimta sākuma apbedījumus, kā arī agrā dzelzs laikmeta apmetnes paliekas. Lībiešu kapulaukā izpētīta 1200 m² liela platība un atsegts 31 apbedījums. Pēc senlietu analīzes kapulauks datējams ar 11. gs. otro pusi un 12. gadsimtu. Spriežot pēc izrakumos konstatēto ugunsgrāku vietām, kas ap vairākiem apbedījumiem iezīmē diametrā 6-8 m lielu apli, lielākā apbedījumu daļa bijusi uzkalniņkapi. Plašs A. Zariņas raksts par Vējstūru kapulauka izrakumu rezultātiem publicēts "Arheoloģijā un etnogrāfijā" (Zariņa 1987).

Ādolfs Stubavs 1967. gadā uzsāka arheoloģiskos izrakumus **Salaspils mūra pilī**. Izrakumi ilga 5 sezonas (Stubavs 1968; 1969; 1970; 1971; 1972; 1974; 1975; 1976; Стубав 1968; 1969; 1970a; 1971; 1972; 1974; 1975; 1976). Šajos pētījumos zem viduslaiku nocietinājumiem atklāja iespējamu pirmsvācu laika pilskalnu. Nocietinātās dzīvesvietas kultūrslānis lielā mērā bija iznīcināts mūra pils celtniecības gaitā. Tomēr izdevās noskaidrot, ka pirms mūra pils 12.-14. gs. šeit atradies lībiešu nocietinājums. No pilskalna aizsargbūvēm bija saglabājusies grāvis, kas vācu mūra pils laikā padziļināts. Apskats par pirmo divu gadu pētījumos Salaspils pilī iegūtajām senlietām publicēts Harijs Mooram veltītajā rakstu krājumā, kas izdots Tallinā (Стубав 1970b).

Ar lībiešiem saistītas senlietas atrastas arī agrāko laiku pieminekļiem. Negaidīts atklājums bija 1958. un 1969. gadā Jāņa Graudona vadītajos izrakumos agro metālu uzkalniņu kapos **Salaspils Reznēs** uzietais 12. gs. beigu – 13. gs. sākuma lībiešu rotu depoziāts un divi lībiešu pēcapbedījumi (Graudonis 1970b; Берга, Граудонис 1983).

Šajā apkārtnē pētīts arī **Salaspils Lipšu kapulauks** un **ciems**, kur 1973.-1975. gadā veikti izrakumi J. Daigas vadībā. Lipšu arheoloģisko senkapu teritorijā konstatēti visdažādāko periodu objekti. Šeit atrastas paleolīta beigu krama senlietas (9. g.t. p.m.ē.). Senākie apbedījumi attiecas uz bronzas laikmeta beigām, izpētītas arī viena 1. gadu tūkstoša pirmās puses kolektīvā uzkalniņa paliekas. Vēlākie apbedījumi attiecināmi uz 14.-18. gs. Kapulaukā pavisam izpētīta vienu hektāru liela teritorija, kurā atsegts vairāk nekā 100 lībiešu apbedījumu, kas attiecināmi uz laika posmu no 11. līdz 13. gs. Mirušie apbedīti uzkalniņos, kas laika gaitā noarti. Dienvidos no senkapiem atradies ciems, šeit izpētīta 0,4 ha liela teritorija un atrasts 300 senlietu. Lībiešu ciems bijis apdzīvots no 10. gs. beigām līdz 14. gs., bet arī turpmākajos gadsimtos apdzīvotība te nav pārtrūkusi, lai gan tā vairs nav bijusi tik intensīva. Par šiem pētījumiem ir publicēti tikai vairāki īsi ziņojumi (Daiga 1974; 1975; 1976; Дайга 1975; 1976).

A. Zariņas vadībā 1967.-1975. gadā arheoloģiskie izrakumi notika **Laukskolas senvietu kompleksā** (Zariņa 1968a; 1969; 1970a; 1971; 1972; 1973a; 1973b; 1974c; 1975; 1976; Зариня 1968; 1969; 1970; 1971; 1972; 1973; 1974; 1975; 1976). Kopumā izpētīta 6,2 ha liela platība, iegūts 8000 senlietu. Senākā apdzīvotība te sākusies jau paleolītā beigās (9. g.t. p.m.ē.). Nākamais apdzīvotības posms Salaspils Laukskolā attiecas uz laiku, sākot ar m.ē. 1. gadu tūkstoša pirmo pusi. No

10. gs. līdz 13. gs. šeit atradās divas lībiešu ciemi, starp kurām atradies kapulauks. Ciemi aizņēmuši 500 m garu un 50-70 m platu joslu gar Daugavu. 10.-13. gs. katru ciemu veidoja divas vai pat trīs celtņu grupas, un katrā no tām ietilpa ap 50 ēkas. Viena ciema malā konstatēts stabu sētas nocietinājums, kas attiecināts uz 12.-13. gs. (Zariņa 1976, 103; Zariņa A. 1996, 122)

Laukskolas senkapu izrakumos atsegti 586 apbedījumi; kopā ar V. Ģintera 1936.–1937. gada izrakumiem pavisam šeit izpētīti 610 apbedījumi. Tātad Salaspils Laukskola ir visplašāk pētītais lībiešu kapulauks. Tajā lielākoties ir līdzenie ģindeņu un ugunskaņi, tikai ziemeļu daļā blakus līdzenajiem kaņiem konstatēti vairāki kapu uzkalniņi. Laika gaitā uzkalniņu uzbērums nolīdzināts un to kontūras iezīmējis tikai ogļainas zemes loks. Lielā skaitā atrastās importētās senlietas liecina par ciemu iedzīvotāju plašajiem tirdzniecības un kultūras sakariem (Zariņa 1976, 100; Zariņa 1974b). Kapulauka teritorijā izrakumos atklātas arī 12. gs. depoziāts – koka šķirsta paliekas ar bronzas rotām (Urtāns V. 1977b, 207).

Monogrāfisks Laukskolas arheoloģisks materiāla apkopojums vēl tikai top, bet zinātniskā literatūrā zināmi vairāki A. Zariņas darbi, kas atspoguļo pieminekļa seno iedzīvotāju tirdzniecības un kultūras kontaktus. Te minams raksts par Laukskolas lībiešu sakariem ar kaimiņiem (Zariņa 1974b, 91-93), publikācija par kontaktiem ar Skandināviju (Zariņa 1992, 173-184), un tirgotāju apbedījumu apskats (Zariņa 1997). Bez tam iespiesti pētījumi par krāsniem Salaspils Laukskolas ciemā (Zariņa 1978a) un Ziemeļkurzemes lībiešu vai vendu sievietes tērpu (Zariņa 1999). Zinātniski-populārs raksts par izrakumu rezultātiem Laukskolas ciemā publicēts 1971. gadā (Zariņa 1970b). Īpaši atzīmējama A. Zariņas monogrāfija par lībiešu apģērbiem, kas lielākoties balstīta uz Laukskolas kapulauka materiāliem (Zariņa 1988). Savā darbā pētniece, apskatot kapulaukos atrasto audumu paliekas, noteikusi apģērba izejmateriālus un to darināšanas tehnikas, kā arī rekonstruējusi seno lībiešu tērpus. Monogrāfijā daudz uzmanības ir pievērsts arī apģērba rotāšanas paņēmienu analīzei.

DAUGMALE

Iepretim Salaspils Laukskolai tajā pašā laikā arheoloģiskie izrakumi notika Daugavas kreisajā krastā **Daugmales pilskalnā**. 1966. gadā Latvijas PSR Vēstures muzejs atsāka šeit izrakumus arheologa Vladislava Urtāna vadībā (Urtāns V. 1967; 1968; 1969a; 1970c; 1971; Урташ В. 1968; 1969; 1970; 1971). Līdz 1970. gadam tika atrastas ap 5700 senlietas. Izrakumi veikti galvenokārt tajās vietās, kuras draudēja izskalot un applūdināt jaunceļamās Rīgas HES ūdeņi, tas ir, pilskalna ziemeļu malā

un rietumu senpilsētā. Konstatēts, ka **pilskalns** tā pastāvēšanas laikā no 2. g.t. p.m.ē. līdz m.ē. 12. gs. beigām dedzis 14 reižu. Viens no nozīmīgākajiem atklājumiem bija seno vārtu un ceļa atsegums **senpilsētas** rietumu daļā. Torņveida izbūvju akmens pamatos izpētīti celtnu ziedojumi – dzīvnieku un cilvēku kauli, kā arī senlietas. Vārtu tuvumā atrasts daudz vairāk ieroču un importa lietu nekā senpilsētas austrumu daļā. Pēc V. Urtāna domām te veiktas tirdzniecības operācijas, kārtota muitas un nodevu maksa. Pēc izrakumu vadītāja aprēķiniem, 1/9 daļa no visiem atradumiem ir importēta vai saistīti ar tirdzniecību. Izrakumu materiāli liecināja arī par amatniecības augsto līmeni. Atradumi pierādīja, kā līdz 10. gs. pilskalnu apdzīvoja zemgaļi, bet 11.-12. gs. šeit pārsvarā dzīvojuši lībieši. Publicēts īss pārskats par 60. gadu otrās puses Daugmales arheoloģisko pētījumu rezultātiem (Urtāns 1969b). Pilskalnā atrastais sudraba monētu depoziāts un daži ar tirdzniecību saistītie jautājumi iztīrāti V. Urtāna monogrāfijā par Latvijas senākajiem depoziātiem (Urtāns V. 1977b, 112., 113., 193., 194. lpp.). Populārs raksts par izrakumiem Daugmalē publicēts 1971. gadā (Urtāns 1970b).

Daugmales arheoloģiskā ekspedīcija V. Urtāna vadībā 1968. gadā atklāja **Nāvessalas ciema** vietu, kur veica nelielus pārbaudes izrakumus. Nākamajā gadā pētījumus turpināja Andrejs Vasks, atsedzot 313 m² lielu platību. Izrakumos ieguva 77 senlietas un 544 māla lauskas, kas liecina, ka ciems radies I g.t. otrajā pusē un ka tas apdzīvots arī 2 g.t. pirmajos gadsimtos. A. Vasks secināja, ka, salīdzinājumā ar citiem pētītajiem lībiešu ciemiem Daugavas labajā krastā, šī senvieta pēc atradumu koncentrācijas pakāpes un slāņa rakstura nav bijusi tik intensīvi apdzīvota (Vasks 1970).

Daugavas kreisajā krastā pirmais pētītais lībiešu kapulauks ir **Tomes Nariņi**, kur arī izrakumi notika sakarā ar Rīgas HES celtniecību. Te 1968. gadā pētījumus veica M. Atgāža vadībā. Atsedza 572 m² lielu platību, atklāja 16 kapus un atrada 283 senlietas. Pēc iegūtajiem materiāliem pieminekļi datēti ar 11.-12. gadsimtu. Tā kā pētījumu objekts nebija liels, par to publicēts tikai īss ziņojums (Atgāzis 1969; Атагзис 1969).

IKŠĶILE

Viens no nozīmīgākajiem Daugavas lejtecēs apdzīvotības centrs atradās Ikšķilē, kur **kapsētā pie baznīcas** 1961. un 1962. gadā izrakumus veica Roberts Malvess, izpētot 61 kapu (Malvess 1961p). 1968.-1975. gadā arheologa J. Graudoņa vadībā notika izrakumi mūra pilī, baznīcā, kapsētā, kā arī plašā lībiešu ciema vietā un

Rumuļu senkapos (Graudonis 1969; 1970a; 1971; 1973; 1974; Граудонис 1969; 1970; 1971). Pētījumi rādīja, ka **Ikšķiles ciems** radies 11. gadsimta beigās vai 11./12. gs. mijā, bet visintensīvāk tas apdzīvots 12.-13. gadsimtā. Ciema apdzīvotības sākumam atbilstošajos **Rumuļu senkapos** atklāti 18 lībiešu kapi, kas datējami ar 11.-12. gs., tajos iegūtas 159 senlietas. Līdz ar kristietības ieviešanu Rumuļu kapulauka izmantošana beigusies un mirušos sāka apbedīt kristīgo kapsētā pie Ikšķiles baznīcas. **Baznīcas kapsētā** izpētīti 602 apbedījumi, tie datēti ar 13.-17. gs. Arī šeit viduslaiku apbedījumi saglabā dažas pirmskristietības lībiešu tradīcijas (Graudonis 1991, 86, 87; Graudonis 1974, 33). Nelielu kopsavilkumu par visas Ikšķiles arheoloģiskas ekspedīcijas ieguvumiem publicējis J. Graudonis (Graudonis 1991, 66-87), bet plašāka publikācija veltīta Rumuļu senkapiem (Graudonis 1987, 82-93).

Bez apskatītā Ikšķiles arheoloģiskā kompleksa šajā apkārtnē pētījumi veikti vēl divos objektos – lībiešu senkapos Ikšķiles Zariņos un Kābeles ciema vietā. **Zariņu kapulaukā** izrakumi notika J. Graudoņa vadībā 1971. gadā (Graudonis 1972; Граудонис 1972). Pētījumos pārbaudīta 3490 m² liela teritorija, atsegti 43 kapus un iegūts 400 senlietu, kas datējamās ar 11.-12. gs. (Graudonis 1972, 68, 72)

Tajā pašā gadā konstatēja Kābeles uzkalniņkapiem atbilstošu ciema vietu. Neliela Doles Vampeniešu arheoloģiskās ekspedīcijas grupa J. Daigas vadībā 1972. gadā šeit veica uzraudzības darbus. Atklājās, ka **Kābeles ciems** sniedzas uz rietumiem no Kābeles senkapiem 60 m platā un kilometru garā joslā gar Daugavas labo krastu. Apmetnes teritorijā atklāti simtiem seno pavardu un krāšņu, dažādas saimnieciskas bedres un pagrabi. Atrastas 265 senlietas un liels dzintara depoziāts, kas sver aptuveni 25 kilogramus. Kābeles lībiešu ciems pēc atradumiem un konstrukcijām datējams ar 11.-14. gs. un pēc sava rakstura līdzīgs tādiem agrāk pētītiem lībiešu ciemiem kā Rauši un Laukskola. Par šiem izrakumiem ir publicēti īsi ziņojumi (Daiga 1973; Даига 1973).

Rīgas HES celtniecības laikā galvenā uzmanība tika pievērsta pētījumiem applūdināšanai paredzētajā zonā Daugavas abos krastos no Doles salas līdz Ikšķilei. Tomēr atsevišķos lībiešu pieminekļos notikuši izrakumi arī ārpus šīs zonas. Te minami pētījumi Aizkrauklē un izrakumi Vecrīgā.

AIZKRAUKLE

1960. gadā V. Urtāns uzsāka izrakumus **viduslaiku kapsētā pie Aizkraukles baznīcas** drupām Skrīveros, bet 1961.-1964. gadā pilnīgi izpētīja latgaļu un sēļu

senkapus Daugavas labajā krastā pie Lejasbitēniem. Šī apbedīšanas vietas pastāvēšanas beidzamajā fāzē konstatēti trīs lībiešu sieviešu apbedījumi un vismaz piecu bērnu kapi. Lejasbitēni ir tālākais zināmais lībiešu izplatības punkts austrumos Daugavas baseinā (Urtāns 1965, 24).

1971. gadā V. Urtāns atgriezās pie pētījumiem Skrīveros, kur no 1971. līdz 1976. gadam **Aizkraukles pilskalnā** izpētīja 1054 m² un **priekšpilī** 99 m² lielu platību. Kopumā atrasts ap 2800 senlietu. Īpaši jāatzīmē 11. gs. otrās puses sudrablietu depoziāts, kas sastāvēja no 190 Rietumeiropas monētām un vītas spirālaproces ar cilpu galiem (Berga 1993; Urtāns V. 1977). Agrākās pilskalnā atrastās senlietas attiecas uz 1. g.t. p.m.ē., tomēr vairākums priekšmetu pieder 10.-13. gadsimtam. Izrakumi izdarīti arī apmēram trīs hektāru lielajā senpilsētā, kas atradusies starp pilskalnu un Daugavu, Ašķeres upītes grīvas tuvumā – senas osta vietā un 13.-17. gs. kristiešu **kapsētā**, kas ierīkota senpilsētas teritorijā pie baznīcas drupām. Tur izpētīti 130 kapi. V. Urtāns veica pētījumus arī pilskalna iemītnieku – lībiešu un latgaļu **Lejasžagaru kapulaukā**, 328 m² lielā platībā atsedzot 37 kapus, kas attiecās uz 10.-13. gs. Izrakumi veikti arī pie **Kraukļu akmens**, kur, spriežot pēc atradumiem, atradusies kalve, kas datējamas ar 12. gadsimtu. Par izrakumiem iespiesti vairāki īsi ziņojumi (Urtāns V. 1972; 1973; 1974; 1976; 1977a; Urtāns V., Briede, Urtāns J. 1975; Урташ В. 1972a; 1972b; 1973; 1974; 1975; 1976; 1977), bet 2002. gadā iznāca plašākais Ilzes Melnes raksts par Aizkraukles viduslaiku kapsētu (Melne 2002).

Latvijas PSR Vēstures muzeja Aizkraukles ekspedīcijas ietvaros arheoloģiskie izrakumi Ināras Briedes vadībā notika **Lielrutuļu kapulaukā**. Šeit 1974. gadā izpētīja 107 m², atsedza 7 lībiešu kapus, kas attiecināmi uz laiku no 10. līdz 13. gs. Par pētījumiem iespiesta tikai īsa informācija (Urtāns V., Briede, Urtāns J. 1975, 91, 92; Бриедэ 1975).

VECRĪGA

Nozīmīgus rezultātus deva Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja izrakumi M. Vilsones vadībā 1969.-1970. gadā Doma baznīcas tuvumā (Vilsones 1970). Pētot ēku pagrabus **Jaunielā** tika atsegti 134 viduslaiku apbedījumi. Miruši apglabāti saskaņā ar kristīgo tradīciju ar galvām rietumu virzienā, bet vairākos senākos kapos iegūts bagāts inventārs. Izrakumu vadītāja apbedījumus datē ar 13.-14. gs., bet acīmredzot daži kapi attiecināmi arī uz 12. gs. (Caune 1988, 104) Norādot uz Jaunielā uzietu materiāla atšķirību no agrākajos gados pie Doma un Pēterbaznīcas kapsētā iegūtā

kuronizēto lībiešu kapu inventāra, M. Vilsone lielāko daļu no Jaunielas apbedījumiem ar inventāru saista ar lībiešiem, kā arī latgaļiem, zemgaļiem un kuršiem.

Sākot ar 60. gadu beigām, notika svarīgi pārkārtojumi Rīgas arheoloģiskajā izpētē. Rīgas pilsētas kultūrslāni kā republikas nozīmes arheoloģiskais piemineklis pārņēma valsts aizsardzībā. Izrakumus Vecrīgā savā ziņā pārņēma Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta jaunizveidotā Rīgas arheoloģiskā ekspedīcija, kuras darbu vadīja arheologs Andris Caune. Sākās sistemātiska Rīgas vecpilsētas arheoloģiskā izpēte. Vietējo iedzīvotāju izpētei īpaši nozīmīgi bija no 1974. līdz 1976. gadam veiktie pētījumi 800 m² lielā platībā **Peldu un Ūdensvada ielas stūrī** (Caune 1983, 106-107). Izrakumos konstatēja Rīgas ciema koka apbūves paliekas no 12. gadsimta. Pēc Alberta laukuma šī bija otrā vieta Vecrīgas teritorijā, kur atklāja pirmsvācu kultūrslāni. Pamatojoties uz līdz tam laikam zināmajiem arheoloģiskajiem materiāliem 40 pētījumu objektos un vairākiem savrupatradumiem, kā arī ģeoloģisko urbumu datiem, tika izstrādāta pirmsvācu Rīgas plānojuma rekonstrukcija (Caune 1976). Rīgas pirmsākums apskatīts grāmatā "Feodālā Rīga" (Caune 1978, 19-24; Caune, Vilsone 1978, 25-33). 1983. gadā iznācis A. Caunes apkopojošs raksts par arheoloģisko pētījumu rezultātiem Rīgā laikā no 1969. līdz 1980. gadam (Caune 1983), bet gadu vēlāk – grāmata par Rīgas dzīvojamām ēkām 12.-14. gs., kurā apskatītas arī vietējo iedzīvotāju liecības par celtniecību (Цауне 1984). Vēl jāpiemin A. Caunes raksts par Rīgas 12.-13. gs. antropomorfiem kokgriezumiem (Caune 1981) un zinātniski populārā grāmata "Rīga zem Rīgas", kur veltīta uzmanība arī arheoloģiskajam materiālam no pirmsvācu perioda (Caune 1985; Цауне 1989).

1.3.2. PĒTNIECĪBA NO 1976. LĪDZ 1990. G.

Pēc Rīgas HES celtniecības nobeiguma arheoloģiskie izrakumi zinātniskos un pieminekļu aizsardzības nolūkos notika Lielvārdē un Daugmalē, turpinājās Vecrīgā.

LIELVĀRDE

70. gadu otrajā pusē un 80. gados pie Daugavas pētītas lībiešu senvietas Lielvārdes arheoloģisko pieminekļu kompleksā arheoloģes A. Zariņas vadībā. 1976. gadā izrakumi veikti **Lielvārdes mūra pils priekšpilī, senpilsētā** un 17.-18. gs. **kapsētā** pie Lielvārdes baznīcas (Zariņa 1977; Зариня 1977), bet 1981. gadā – **priekšpilī un mūra pils plakumā** (Zariņa 1982b; Зариня 1982). 1977.-1980. gadā pētījumi notika **Lielvārdes Dievu kalnā** – agro metālu, vidēja dzelzs un viduslaiku nocietinātā apmetnē (Zariņa 1978b; 1979; 1980; 1982a; Зариня 1978; 1979; 1980;

1982;). Izrakumus **Lielvārdes mūra pilī** 1987. gadā turpināja Kultūras pieminekļu pētniecības padome arheologa J. Urtāna vadībā (Urtāns J. 1988).

Pēc Indriķa hronikas bija zināms, ka Lielvārdē atradies lībiešu nocietinājums *Lenevarde*, tomēr tas droši tika konstatēts tikai arheoloģiskajos izrakumos. Pirmsvācu slānis atrasts zem bīskapa mūra pils (13.-17. gs.) drupām. Pēc atradumiem šo slāni var attiecināt uz 9.-13. gs. Arī priekšpilī zem mūra pils slāņa atklāts pirmsvācu slānis (Zariņa 1991, 143).

A. Zariņas vadībā 1977. gadā izpētīja 0,15 ha lielu platību pilskalna tuvumā esošajā lībiešu **kapulaukā pie bijušās Lielvārdes pārceltuves**. Izrakumos atsegti uz 11.-13. gs. attiecināmi 22 kapi, atrasta 121 senlieta. Spriežot pēc ogļainās zemes ielokiem pie dažiem kapiem, kā arī retā apbedījumu izvietojuma un lielā postīto kapu skaita, šeit bijis uzkalniņu kapulauks. Līdzīgi kā Lielvārdes pilskalnā, kapulaukā pie bijušās pārceltuves atrastas ne tikai lībiešiem, bet arī latgaļiem, zemgaļiem un vendiem raksturīgas lietas (Zariņa 1978b; Зариня 1978). Vēl viens Daugavas ūdeņu izskalots un piedevām bagāts 11. gs. otrās puses Kurzemes lībietes kaps šeit izpētīts 1985. gadā G. Toropinas aizsardzības izrakumos (Toropina 1986).

1984. gadā A. Zariņas vadībā arheoloģiskie izrakumi notika lībiešu **ciemā un kapulaukā Ciemupē pie Čabu mājām**. Senvietu atklāja 1980. gadā Lielvārdes arheoloģiskās ekspedīcijas veiktās Daugavas laba krasta apzināšanas laikā. Ciema vietā izpētīja 440 m²; atrastas 39 senlietas. Rietumos no ciema, kapulauka vietā atsegti trīs apbedījumi un iegūtas 20 senlietas. Vēl viena ciemam piederoša apbedīšanas vieta konstatēta uz austrumiem no tā. Atradumi un apbedīšanas tradīcijas liecina, ka šī senvieta ir bijusi apkārtnes lībiešu 11.-13. gs. centrs starp Ikšķili un Lielvārdi (Zariņa 1986). Lielvārdes arheoloģiskās ekspedīcijas materiāli pagaidām nav apstrādāti un plaši publicēti, jāpiemin tikai neliels A. Zariņas raksts par Lielvārdes apkārtnes senvietām un to pētījumiem (Zariņa 1991).

DAUGMALE

Latvijas Vēstures muzejs 1986. gadā atsāka aizsardzības izrakumus **Daugmales senvietu kompleksā** Arņa Radiņa un Gunta Zemīša vadībā (Radiņš, Zemītis 1988; 1990). Tā kā Rīgas HES sāka darboties un tika izveidota ūdenskrātuve, pilskalna nogāzi turpināja postīt Daugavas ūdeņi. Agrāk pētītās vietas pilskalna plakumā gar Daugavu bija jau iebrukušas, senpilsētas rietumu daļa un osta appludināta. Pilskalnā izrakumus veica plakumā un dienvidu nogāzē, sāka pētījumus valnī un senpilsētas austrumu daļā. 1979. gadā atklāja arī pilskalnā atbilstošus

senkapus. Toreiz puskilometru uz dienvidiem no pilskalna lauksaimniecības darbos atsedza vienu apbedījumu. Tajā pašā gadā šeit izdarīti izrakumi Jura Urtāna vadībā un izpētīti trīs kapi (Urtāns J. 1980, 104-105). Daugmales ekspedīcijas vadītāji 1987. gadā atsedza vēl vienu kapu (Radiņš, Zemītis 1988, 121).

1990. gada Rīgā notika starptautiska arheologu konference par Austrumbaltijas un Skandināvijas kontaktiem agrajos viduslaikos. Tajā A. Radiņš un G. Zemītis referēja par Daugmales un Skandināvijas sakariem; ziņojums tika nopublicēts konferences tēzēs un rakstu krājumā (Radiņš, Zemītis 1992).

VECRĪGA

Turpinot arheoloģiskus izrakumus Rīgā, jaunas liecības par pilsētas pirmsvācu posmu iegūtas 80. gadu otrajā pusē un 90. gados. No 1986. līdz 1989. gadam ilga pētījumi **Doma baznīcas austrumu un ziemeļu pusē**, kur atsedza vairāk nekā 1200 m² lielu platību. Šeit konstatēta 13.-17. gs. kapsēta, kas bija ierīkota pirmsvācu 12. gs. senkapu vietā. Vēlākie apbedījumi postījuši senākos, no kuriem atrasti jau agrāk zināmie savrupatradumi. 1987. gadā izrakumos tomēr atklāja vienu nepostītu 12. gs. sievietes kapu ar Kurzemes ziemeļdaļas iedzīvotājiem raksturīgām rotām. Šiem izrakumiem ir veltīts A. Caunes raksts par Jauniem atklājumiem Rīgas 12. gs. kapulaukā (Caune 1988), bet šī kapa etniskās piederības jautājumi skaidroti publikācijā Lietuvā izdotā rakstu krājumā (Caune 1997). Vēl divās A. Caunes publikācijās aplūkota pirmsvācu Rīgas nozīme Daugavas lejteces apgabalā (Caune 1992a; Caune 1992b). 1992. gadā A. Caune izdeva populāru grāmatu par Rīgas arheoloģiju, kurā pievērsta uzmanība arī pirmsvācu perioda liecībām (Caune 1992c).

1.4 DAUGAVAS LĪBIEŠU ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU PĒTNIECĪBA 20./21. GS. MIJĀ

Pēc 1991. gada, Latvijai atgūstot neatkarību, arheoloģisko izrakumu apjoms ir samazinājies. Trūkst līdzekļu zinātnei, bet tikai pētnieciskos nolūkos vien izrakumi gandrīz netiek organizēti. Plašāki arheoloģiskie pētījumi lībiešu pieminekļos notika tikai trijos objektos: Daugmalē un Vecrīgā. Nelieli glābšanas darbi notika Ikšķiles Kābeļu kapulaukā un Lielvārdes baznīcas kapsētā.

DAUGMALE

Izrakumu Daugmalē tika turpināti G. Zemīša vadībā (Zemītis 1992; 1994a; 1996a). Pavisam 80.-90. gados Daugmales arheoloģiskās ekspedīcijas laikā iegūts 2719 senlietu, tajā skaitā neliels, Vācijā kalto 11. gs. otrā ceturkšņa denāru depoziāts (10 monētas). Pilnīgi izpētīts pilskalna plakums, kur 1986.-1993. gada izrakumos kopumā atsegta 1439 m² liela platība. Līdz 1994. gadam bija pabeigti pētījumi pilskalna vaļņa ziemeļu galā. Plaši izrakumi notika senpilsētas austrumu daļā, aptverot 739 m² lielu platību. 1992. gada vasarā tika atklāta otra apbedījumu vieta pie senpilsētas austrumu daļas, kur šaurā zemes joslā starp Daugavu un senpilsētu tika atklāti trīs apbedījumi (Zemītis 1994a, 105). Visi apbedījumi ir datēti ar 11.-12. gs. un pieder lībiešiem. Tā kā kapu skaits ir niecīgs, G. Zemītis pieņem, ka mirušie, iespējams, apglabāti Salaspils Laukskolas senkapos Daugavas pretējā krastā (Zemītis 1993, 42).

Daugmales pilskalnā izrakumos 80.-90. gados iegūts daudz jaunu materiālu, kas atspoguļoti vairākās zinātniskās publikācijās. "Latvijas Zinātņu Akadēmija Vēstis" 1993. gadā iespiests G. Zemīša raksts par pētījumiem Daugmales senvietā. Tajā autors secina, ka Daugmalei ir vikingu laika Ziemeļeiropas pilsētveida apmetņu – vīku pazīmes (Zemītis 1993). 1994. gadā krājuma "Arheoloģija un etnogrāfija" 17. laidienā publicēti trīs raksti par atradumiem Daugmalē – A. Radiņš apskata bronzas lejamveidni, kas izmantota, lai izlietu apaļos piekariņus ar buļļa galvas attēlu (Radiņš 1994). G. Zemītis pētījis apaļos vairogveida piekariņus (Zemītis 1994b), bet T. Berga analizējusi monētu atradumus (Berga 1994). Krājuma "Arheoloģija un etnogrāfija" 18. laidienā iespiests G. Zemīša raksts par pētījumiem Daugmales pilskalna valnī (Zemītis 1996b). Dažāda veida publikācijas par Daugmales pilskalnu iespiestas arī zinātniski populārā literatūrā, piemēram, izdevumā "Daugavas raksti" un kopkrājumā "Daugmale" (Zemītis 1994c).

VECRĪGA

Vecrīgas teritorijā arheoloģiskā izpēte notika Rīgas **Rātslaukumā**, kad sāka atjaunot Melngalvju namu. Rātslaukuma izrakumos 1994.-1995. gadā un 1997. gadā negaidīts atklājums bija deviņi 12. gs. lībiešu apbedījumi, kas bija mantraču izpostīti jau 13. gs. sākumā pirms laukuma intensīvas saimnieciskās izmantošanas. Jaunatklātais kapulauks ir pierādījums tam, ka daļa pirmsvācu Rīgas iedzīvotāju bijuši vietējie lībieši (Caune 1996). Pēdējo gadu Rīgas pētījumu rezultātus A. Caune

apkopojis rakstā par Rīgas lībiešiem (Caune 1998a, c) un grāmatā “Lībieši Rīgā un viņu īpašumzīmes” (Caune 1998b).

IKŠĶILES KĀBEĻU KAPULAUKS UN DAUGAVAS LEJTECES APZINĀŠANA

Glābšanas darbi **Ikšķiles Kābeļu** uzkalniņu kapulaukā pēc nesenajiem mantraču postījumiem Roberta Spirģa vadībā notika 2000. gadā. Izrakumos izpētīti divi uzkalniņi, kuros atsegti trīs ar 12. gadsimta beigām – 13. gadsimta sākumu datēto apbedījumu paliekas (Spirģis 2002a). Īpaši atzīmējams otrajā uzkalniņā konstatētais akmens riņķis, kam ir veltīts speciāls R. Spirģa raksts (2002b). Savukārt 2003. un 2004. gadā R. Spirģa vadībā notika Daugavas lejtecēs apzināšana (Spirģis 2004), kuras laikā apsekots ap 70 objektu. Visbagātākos atradums devuši trīs objekti: Čabu apmetne, eventuālā kapsēta pie Ogresgala Mazlīčiem un Lielvārdes baznīcas kapsēta. Pirmajā objektā – Ogres raj. Ogresgala pag. **Čabu apmetnē** – bija iespējams ar metāla detektoru pārbaudīt uzartu lauku uz D no Krāču mājām, kurā atrasti vairāki degušu un bojātu senlietu fragmenti no apbedījumu inventāra. Starp atradumiem var atzīmēt skandināvu P51C4 tipa bruņrupuču saktas fragmentu, vīta kaklariņķa fragmentu, masīvās dobas aproces fragmentu, važiņu fragmentus, bronzas sakusumus un monētpiekariņu – dirhemu (un citus priekšmetus, kuri liecina par to kā bija uzieta apmetnei atbilstoša apbedījumu vieta, kas ir datējama ar laiku no 10. gadsimta beigām līdz 13. gs. sākumam.

Otrs objekts atrodas pie Ogres raj. Ogresgala pagasta **Mazlīčiem**. Šeit, Daugavas labajā krastā, Ķilupes ietekas kreisajā pusē tika iegūtas piecpadsmit uz 15.-18. gs. attiecināmas monētas, divi bronzas gredzeni, krustiņveida piekariņa fragments un citas senlietas un keramikas lauskas. Vērtējot atradumus, var secināt, ka atrastās ripas keramikas lauskas liecina par vēlā dzelzs laikmeta apmetni, kuru šeit jau 1978. gadā konstatēja A. Zariņa, bet viduslaiku un jauno laiku senlietas un monētas – par iespējamo kapsētas vietu.

Treškārt, Ogres raj. **Lielvārdē, kapsētā pie baznīcas** veikti nelieli glābšanas darbi. 2003. gadā ekspedīcijas laikā kapsētas stūrī starp priekšpils grāvi un Daugavu novērota stipra zemes erozija. Šeit iegūti daži viduslaiku priekšmeti no jau izpostītiem kapiem un uziets viens postīts sievietes kaps ar krūšu važiņrotu ar bruņrupuču saktām. Spriežot pēc inventāra apbedījums attiecināms uz 13. gadsimtu, kas ir līdz šīm senākais zināmais apbedījums kapsētā.

Ja 20./21. gs. mijā Latvijas arheoloģijā finansiālo grūtību dēļ vērojama zinātnisko izrakumu skaita samazināšanos, tad tajā pašā laikā jau agrākajos gados

uzkrāto materiālu publikāciju skaits strauji palielinājies. Vērojama arī interese par lībiešu kultūras problemātiku, par ko liecina 1994. gadā iznācis rakstu krājums „Lībieši”, kurā starp valodnieku, etnogrāfu, vēsturnieku un antropologu rakstiem, atrodami arī arheologu darbi par lībiešu izcelsmi un apģērbu (Tenisons 1994; Zariņa 1994). Lībiešu vēsturei un kultūrai bija veltīts arī žurnāla „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” 1998. gada 3. numurs (Caune 1998a; Graudonis 1998). Atzīmējamu arī Latvijas Vēstures muzeja no izstāžu cikla „Latviešu saknes” sagatavotā izstāde un grāmata „Lībieši senatnē” (Ciglis, Zirne, Žeiere 2001).

Lībiešu aizvēstures problēmas izsauca interesi arī kaimiņvalstu zinātnieku vidū un 2002. gada 21.-24. augustā Somijā, nelielā miestīņā Lieto Vanhalinnassa, netālu no Turku pilsētas notika senajiem lībiešiem veltītais starptautiskais seminārs “Senie Lībieši. Lībieši Baltijas jūras zemju mijiedarbības sfērā 10.-13. gadsimtā”. Semināru organizēja Turku universitātes Arheoloģijas institūts un tajā ņēma dalību 29 zinātnieki no Latvijas, Somijas, Igaunijas un Zviedrijas. Pavisam tika nolasīti 10 referāti, kas skāra plašu ar seno lībiešu kultūru saistītu problēmu loku. Neraugoties uz salīdzinoši nelielu referātu skaitu, apskatīto problēmu spektrs bija ļoti plašs un aptvēra tādus nozīmīgus jautājumus kā seno lībiešu amatniecība, sakari ar kaimiņiem un sociālā struktūra. Seminārā nolasītie referāti un vairāki semināra tematikai tuvie raksti ir nopublicēti atsevišķā krājumā (Spirģis 2002d; Pihlman 2005).

Daugavas lībiešu arheoloģisko pieminekļu pētniecībai ir simt piecdesmit gadu ilga vēsture. Tās aizsākums attiecas uz 19. gs. vidu un ir saistīts ar nejaušajiem atradumiem, pēc kuriem nevarēja spriest ne par lībiešu apdzīvoto teritoriju, ne viņu materiālās kultūras savdabību. 20. gs., īpaši 60. gadu otrajā pusē un 70. gados, zinātniski organizēti izrakumi deva bagātus atradumus. Sevišķi plaši lībiešu senvietu pētījumi notika sakarā ar Rīgas HES celtniecību, kad desmit gadu laikā arheoloģiski tika atraktas milzīgas platības Daugavas lejteces apgabalā. Līdz 20. gadsimta beigām vairākās zinātniskās iestādēs – galvenokārt Latvijas vēstures institūtā un Latvijas Vēstures muzejā – uzkrājušies lībiešu senvietu pētniecības laikā iegūtie daudzpusīgie materiāli, kas vēl nav pietiekami publicēti un izvērtēti. Tie paver plašas iespējas tālākiem pētījumiem.

2. IZMANTOTIE AVOTI

Disertācijas avotu bāzi veido laikā no 1837. līdz 2004. gadam Daugavas lejteces apgabalā arheoloģiskajos izrakumos vai savrupatradumu veidā iegūtās senlietas un to kolekcijas (skat. avotu sarakstu). Daugavas lībiešu arheoloģiskā materiāla lielākā daļa glabājas Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā, kas pēc Latvijas vēstures institūta kolekciju pārņemšanas 2003. gādā kļuva par lielāko arheoloģisko priekšmetu krātuvi Latvijā. Nelielas lībiešu senlietu kolekcijas no Daugavas lejteces apgabala glabājas arī Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā un Andreja Pumpura muzejā Lielvārdē. Bez tam disertācijas autoram 2000. un 2002. gadā bija iespēja iepazīties ar lībiešu materiāliem Igaunijas arheoloģijas institūta krātuvēs Tallinā un Tartu. Dažas Daugavas lībiešu arheoloģiskās kolekcijas no 19. gadsimta izrakumiem nokļuvušas Anglijā un Vācijā, bet diemžēl disertācijas izstrādes laikā nebija iespējams personīgi iepazīties ar šiem materiāliem un tie izmantoti pēc aprakstiem un attēliem arheoloģiskajā literatūrā. Jaunus avotus disertācijas izstrādāšanai deva arī autora vadībā organizētās arheoloģiskās ekspedīcijas Daugavas lībiešu apdzīvotajā apgabalā – 2000. gadā veiktie izrakumi Ikšķīles Kābeļu uzkalniņu kapulaukā un Daugavas lejteces apzināšanas darbi 2003. un 2004. gadā.

Kā salīdzinošais materiāls izmantotas 2002. gadā Somijas Nacionālajā muzejā Helsinkos iepazītās senlietu kolekcijas.

Jāuzsver, ka Daugavas lībiešu kultūra 10.-13. gadsimtā izceļas ar savu neatkārtojamo spilgtumu, un sevišķi savdabīgs bijis sieviešu tērps ar krāšņu rotu ansambli. Bet, tā kā šī darba uzdevums ir lībiešu sievietēm raksturīgākās un svarīgākās rotas – krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām – izpēte un analīze, tad tieši to kompleksi sastāda galveno disertācijas avotu bāzi. Novērtējot arheoloģiskās kolekcijas, kurās ietilpst važiņrotas, liela nozīme ir senlietu ieguves dokumentācijai – izrakumu pārskatam. Ja izrakumu pārskats sastādīts pēc mūsdienu prasībām, tad tas zinātniski precīzi atspoguļo pētījumos atsegto kapu inventāru komplektu sastāvu, novietojumu un citas apbedīšanas paražas. Šī informācija ir svarīga ne tikai važiņrotas hronoloģijas izstrādāšanai, bet arī rotu kompleksu iesaistīšanai kopējā lībiešu kultūras kontekstā.

Neapšaubāmi pilnam važiņrotas komplektam kā avotam ir daudz lielākā vērtība. Tomēr, lai iegūtu pēc iespējas pilnīgāku ainu par pētāma objekta attīstību, arī katrs atsevišķi atrastais važiņrotas elements – bruņurupuču sakta, važturis vai važiņu sadalītājs vai pat to fragmenti – var precizēt tipoloģijas rindas izstrādi. Tāpēc disertācijā, strādājot pie Daugavas lībiešu važiņrotas izpētes, izmantoti gan važiņrotu komplekti, gan atsevišķi savrupatrastās sastāvdaļas.

Visas Daugavas lejtecē atrastās krūšu važiņrotas ar bruņurupuču saktām un atsevišķi atrastās to sastāvdaļas kā arheoloģisko avotu var iedalīt divās lielās grupas: pirmkārt, savrupatrastās un, otrkārt, sistemātiskajos pētījumos iegūtās rotās.

2.1. SAVRUPATRADUMI

Pie savrupatrastādumiem pieskaitāmi gan nespeciālistu arheoloģiskajos pieminekļos atrastās senlietas, gan sistemātiskajos izrakumos iegūtie atsevišķie priekšmeti, kas kādu postījumu dēļ bijuši izrauti no sākotnējā konteksta. Nejauši atrastās rotas parasti ir pilnīgi atrautas no pārējā kapa inventāra. Gadījumos, kad senlietu atradēji ir nespeciālisti, bieži vien nav zināmi pat atraduma apstākļi. Tāpēc savrupatrastādumus nevar saistīt ar apbedīšanas paražām un to analīzē nevar pielietot korelācijas metodi. Tas, savukārt, apgrūtina atradumu hronoloģijas precizēšanu. Tomēr, neraugoties uz visiem trūkumiem, savrupatrastādumu izmantošana tipoloģijas studijās ir nepieciešama, jo, pirmkārt, apkopojot pēc iespējas lielāku priekšmetu skaitu, veidojas pilnīgāka avotu bāze un tas ļauj precīzāk izsekot senlietas attīstības niansēm. Otrkārt, arheoloģisko priekšmetu formas attīstības tipoloģisko rindu izstrādāšanai ir svarīgas tieši pašas senlietas.

Tā kā disertācijā ir izmantoti ne tikai važiņrotu komplekti, bet arī atsevišķi atrastās sastāvdaļas, tālāk atsevišķi apskatīti abi atradumu veidi.

2.1.1. VAŽIŅROTU SAVRUPATRADUMI

Pavisam Daugavas lejtecē zināmas 44 savrupatrastās važiņrotas (1. tab.). Sevišķi daudz savrupatrastādumu devuši Daugavas plūdi 1837. gadā pie Aizkraukles. Pašlaik Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā glabājas astoņas važiņrotas no kādreizējā Rīgas Doma muzeja un Rīgas Latviešu biedrības kolekcijas (1. tab.: 48, 51, 90, 100, 115, 144, 183, 186). Divas važiņrotas no agrākā Kurzemes Provincas muzeja kolekcijas glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā (1. tab.: 71, 111). Atsevišķas važiņrotas nokļuvušas ārzemēs: viena atrodas Romiešu un

ġermāņu centrālajā muzejā Maincā (1. tab.: 13), divas – Aizvēstures un agrās vēstures muzejā Ķelnē (1. tab.: 66, 95). Jāatzīmē, ka divas skandināvu bruņrupuču saktas, kas senatnē veidoja pāri (1. tab.: 13), tikušas sadalītas un tagad viena glabājas Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā (2. tab.: 37), bet otra – Romiešu un ġermāņu centrālajā muzejā Maincā (2. tab.: 38). Maincas un Ķelnes muzeju materiāli disertācijā izmantoti pēc pieminējumiem un attēlu publikācijām arheoloģiskajā literatūrā (Sb. Rig. 1902, 125-145; Redlich 1939; Ģinters 1981, 38, Abb. 33).

Strādājot ar minētajām savrupi atrastajām važiņrotām, jāņem vērā, ka senlietas sākotnēji nokļuva privātajās kolekcijās, kur glabājās vairākas desmitgades, kamēr nonāca muzejos (RK 66; Sb. Rig. 1902, 133, 134). Līdz ar to senlietu īpašnieki, nerūpējoties par autentiskumu, varēja atjaunot fragmentārās važiņrotas vai, lai padarītu tās krāšņākas, papildināt tās ar jauniem elementiem. Rezultātā radās mākslīgi sakompilētas važiņrotas ar hronoloģiski neatbilstošām sastāvdaļām. Tāpēc pirms savrupatrasto važiņrotu izmantošanas bija jāpārbauda visu elementu atbilstību un rotas autentiskumu, jo kompilēto rotu komplektu analīzei nevar pielietot korelācijas metodi un tie nav izmantojami hronoloģijas studijām. Tomēr arī "viltotas" važiņrotas ir svarīgi liecinieki Latvijas arheoloģijas attīstības vēstures sākumposmam.

Kā jau minēts iepriekšējā nodaļā, 1837. gada atradumi izsauca lielu interesi sabiedrībā un kļuva par iemeslu arheoloģisko pētījumu sākumam. Turpmākajos gados Aizkrauklē izrakumus veica F. Krūze un J.K. Bērs, iegūstot septiņas lībiskas krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām (1. tab.: 112, 140, 150-152, 157, 161). Šie izrakumi bija pirmie soļi arheoloģijas zinātnes attīstībā Baltijā un tāpēc metodoloģiskā ziņā vēl bija lieli trūkumi – atsegtie kapi netika aprakstīti un to inventārs bieži sajaukts. Tāpēc F. Krūzes un J.K. Bēra izrakumos atrastās važiņrotas ar bruņrupuču saktām ir pieskaitāmas pie savrup atrastām rotām. Jāatzīmē, ka pēc abu pētnieku nāves viņu senlietu kolekcijas mantinieki pārdeva ārzemēs. Tāpēc disertācijai izmantotas ilustrācijas no izrakumu materiālu publikācijas (Kruse 1842; Bähr 1850).

Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā glabājas 11 savrupatrastās krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām no Rīgas Doma muzeja kolekcijas, kuras atrastas 19. gadsimta otrajā pusē (1. tab.: 11, 85, 97, 109, 136, 171, 175-178, 185). Pārsvārā tie ir nejauši atradumi dažāda veida saimniecisko darbu laikā (lauksaimniecības darbos, celtniecībā, kartupeļu bedru rakšanas vai kabeļu vilkšanas laikā u.c.). Tā 1880. un 1892. gadā, laužot dolomītu, Salaspils Jaunzemju (*Jaunsemm*) kapulaukā atrastas sešu važiņrotu paliekas. Divas važiņrotas 1870. (Latvijas Nacionālajā

Vēstures muzejā glabājas pie Lielvārdes (*Lennewarden*) kolekcijas) un 1896. gadā atrastas Ogresgala Lielpečos (*Gross Petsch*). Pa vienai važiņrotai atrasts 1888. gadā Lielvārdes Kaibalā (*Kaiba*), 1896. gadā Ikšķīles Tīnūžos (*Lindenberg*) un 1895. gadā Ogresgala Sermuļos (*Pröbstingshof*). Savukārt viena 1915. gadā atrastā važiņrota no kādas nezināmas vietas Rīgas tuvumā nokļuvusi Igaunijas Vēstures muzejā (1. tab.: 81).

No neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laika Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā nonākušas astoņu važiņrotu paliekas (1. tab.: 7, 16, 22, 28, 35, 52, 129, 168): 1924. gadā skandināvu bruņrupuču saktu pāris no Doles Vampām, 1926. gadā divi bruņrupuču saktu pāri no Salaspils Laukskolas, 1929. gadā divi bruņrupuču saktu pāri un viena važiņrota no Skrīveru Lielrutuļiem, pa vienai važiņrotai 1932. gadā no Ikšķīles Tīnūžiem, 1933. gadā no Tomes Nariņiem, 1939. gadā no Jumpravas Bajāriem.

20. gadsimta otrajā pusē, neraugoties uz Daugavas lejteces arheoloģisko ekspedīciju vadītāju veiktiem apkārtnes apzināšanas darbiem, jauni važiņrotu savrupatradumi zinātnieku rīcībā nav nākuši. Toties 1999. gadā Ogresgala Sermuļos tika atrastas vienas važiņrotas paliekas, kas 2001. gadā tika nodota Latvijas vēstures institūtam (1. tab.: 41). Vēl viena važiņrota no šī paša kapulauka konstatēta E. Lentovščika kunga privātajā kolekcijā Daugavas lejteces pieminekļu apzināšanas laikā 2003. gadā (1. tab.: 70).

Tātad lielāko daļu savrup atrasto krūšu važiņrotu kompleksu ar bruņrupuču saktām veido 19. un 20. gadsimta pirmās puses atradumi. Lielākoties tie piesaistīja pētnieku uzmanību, viņi noskaidroja atradumu apstākļus un precīzas vietas (LVM AA Pieminekļu Valdes arhīvs). Vairākos gadījumos drīz sekojuši pārbaudes izrakumi. Tā, piemēram, pēc savrupatradumu nodošanas muzejā izrakumi notikuši Salaspils Jaunzemju (A. Būholcs), Ogresgala Lielpečos (K. Grevings, R. Jakšs), Skrīveru Lielrutuļu (E. Šturms) un Jumpravas Bajāru (N. Purpētere) kapulaukos.

Publikācijās važiņrotu savrupatradumi ievietoti tikai 19. gadsimta pirmajā pusē (Kruse 1942, Tab. Tab. 10, 15, 19: 6; Bähr 1850, Taf. 8: 5, 9: 3, 4; Aspelin 1884, 380, 381, Nr. 2081, 2081; RK Taf. 12), bet vēlāk tos nomainīja sistemātiskos izrakumos iegūtie materiāli.

2.1.2. VAŽIŅROTAS SASTĀVDAĻU SAVRUPATRADUMI – BRUŅRUPUČU SAKTAS, VAŽTURI UN VAŽIŅU SADALĪTĀJI

Pirmie lībisko važiņrotu sastāvdaļu savrupatradumi iegūti 1837. gadā Aizkrauklē. Daugavas palu izskatītās senlietas nokļuva Rīgas Doma muzejā, Rīgas Latviešu biedrības muzejā, kā arī Aizvēstures un agrās vēstures muzejā Berlīnē, Britu muzejā Londonā, Romiešu un ģermāņu centrālajā muzejā Maincā, Aizvēstures un agrās vēstures muzejā Ķelnē; tajā skaitā 18 bruņrupuču saktas (2. tab.: 24, 32; 3. tab.: 48; 4. tab.: 73, 104, 110, 112, 141, 147-151, 161, 166-168; 7. tab.: 19) un deviņi važturi (8. tab.: 5; 9. tab.: 2, 11; 10. tab.: 143, 144, 157, 162, 165, 202).

Izņemot Aizkraukli, 1837. gadā izskalots arī Baldones Lauru (*Dünhof*) kapulauks, no kura Rīgas Doma muzejā un Kurzemes provinces muzejā nonāca trīs atsevišķas bruņrupuču saktas (2. tab.: 1, 35, 36) un viens važturis (8. tab. 4).

Savukārt 19. gadsimta otrajā pusē Rīgas Doma muzejā nonāca piecas bruņrupuču saktas no Salaspils Jaunzemjiem (4. tab.: 30, 67, 98, 142), viena no Salaspils un viena – no Lielvārdes (4. tab.: 154, 96), bet viens lībisks važturis no kādas nezināmas atradumu vietas Ogres upes krastā (10. tab.: 138). Visi minētie atradumi pašlaik glabājas Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā, bet Igaunijas Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā Tartū glabājas viens važturis no Lielvārdes (10. tab.: 135).

Tā kā disertācijas metodoloģiskais pamats ir krūšu važiņrotas pētniecība saistībā ar kapu inventāriem un lībiešu bērnu paražām, tad pie savrupatradumu kategorijas pieskaitāmas arī atsevišķas važiņrotu sastāvdaļas, kuras iegūtas dzīvesvietās. Senlietu atradumi pilskalnās un lauku apmetnēs ir cieši saistīti ar kultūras slāni un objektiem, kuros tie ir atrasti. Tomēr, pētot rotaslietu tipoloģiju, atradumi no kapu inventāra slēgtajiem kompleksiem kā avots ir daudz vērtīgāki par atsevišķiem dzīvesvietās iegūtiem un pārsvarā senatnē nejauši nozaudētiem priekšmetiem. Pirmās lībiskas krūšu važiņrotas sastāvdaļas no dzīvesvietas iegūtas A. Būholca izrakumos Mārtiņsalas pilī 1897. un 1899. gadā – atrastas sešas bruņrupuču saktas (2. tab.: 29, 3. tab.: 30, 4. tab.: 34, 7. tab.: 32, 61, 75) un pieci važturi (9. tab.: 20; 10. tab.: 83; 11. tab.: 3, 26, 44). Pētījumu materiāli glabājas Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā.

No neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laika lībiešu kapulauku atradumiem Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā nonākušas sešas bruņrupuču saktas un trīs atsevišķi savrup atrasti lībiski važturi. Trīs saktas un viens važturis ir no

E. Šturma izrakumiem 1927. gadā Ikšķiles kapsētā (7. tab.: 23; 11. tab.: 52) un 1929. gadā no Skrīveru Lielrutuļiem (3. tab.: 45), divi važturi ir nejauši atrasti Ikšķiles Freimaņos un kādā nezināmā atradumu vietā Ikšķiles pagastā (9. tab.: 10; 10. tab.: 217), trīs saktas ir 1936. gada nejauši atradumi Salaspils Laukskolā un 1939. gadā Aizkrauklē (2. tab.: 22; 3. tab.: 33; 4. tab.: 4), viens bruņrupuču saktas savrupatradums nāk no P. Stepiņa izrakumiem 1940. gadā Lielvārdes pārceltuves kapulaukā (7. tab.: 22; 11. tab.: 52). Vēl divas bruņrupuču saktas (4. tab.: 40; 7. tab.: 21) un seši važturi (10. tab.: 2, 94, 119, 203, 230, 231) atrasti V. Ģintera izrakumos Daugmales pilskalnā 1933., 1935.-1937. gadā.

20. gadsimta otrajā pusē viena važtura fragments kā savrupatradums iegūts 1964. gadā V. Urtāna izrakumos Aizkraukles Lejasbitēnos (10. tab.: 7), bet Daugmales pilskalnā 1968. un 1967. gadā atrastas divas bruņrupuču saktas (4. tab.: 56, 7. tab.: 47). Divi važturi ir 1980. gada savrupatradumi Lielvārdes pārceltuves kapulaukā (10. tab.: 152, 206). Trīs bruņrupuču saktas (2. tab.: 27; 4. tab.: 37; VI 124: 1512) atrastas E. Šnores izrakumos Doles Vampeniešu I kapulaukā 1967. un 1971. gadā, viena bruņrupuču sakta – Doles Raušu ciemā (2. tab.: 2). Astoņas bruņrupuču saktas (2. tab.: 28; 4. tab.: 50, 107; 7. tab.: 31, 45, 46, 53, 71), četri važturi (11. tab.: 13, 23, 39, 46) un viens važiņu sadalītājs (13. tab.: 39) atrasts Ē. Mugurēviča izrakumos Salaspils Mārtiņsalas kapsētā, pilī un ciemā 1966.-1973. gadā. Piecas savrupas bruņrupuču saktas (4. tab.: 111; 7. tab.: 20, 40, 59, 74), piecus važturus (9. tab.: 88, 95, 145, 156, 175) un vienu važiņu sadalītāju (12. tab.: 32) devuši J. Graudoņa 1968.-1975. gada izrakumi Ikšķiles apkārtnes senvietās: Zariņu un Rumuļu kapulaukā, Ikšķiles pilī, ciema vietā un kapsētā. A. Zariņas izrakumos Salaspils Vējstūros 1967. gadā atrasta viena savrupa bruņrupuču sakta (4. tab.: 66), bet Salaspils Laukskolas kapulaukā un ciema vietā 1968., 1970.-1972. gadā – piecas saktas (2. tab.: 31; 3. tab.: 12; 4. tab.: 25, 33, 49), viena bruņrupuču sakta iegūta pētījumos Lielvārdē (4. tab.: 131). Viens važiņu sadalītājs atrasts J. Daigas izrakumos Salaspils Lipšu ciemā 1975. gadā (13. tab.: 19). Viena bruņrupuču sakta atrasta A. Caunes un S. Tilko izrakumos Rīgā Doma baznīcas kapsētā 1986. gadā (7. tab.: 42). Divas bruņrupuču saktas (7. tab.: 11, 76) un viens važturis (10. tab.: 184) atrasti A. Radiņa un G. Zemīša izrakumos Daugmales pilskalnā 1986. gadā.

Disertācijas autora R. Spirģa Daugavas lejteces apzināšanas laikā 2003. gadā atrasts vienas skandināvu bruņrupuču saktas fragments Ogresgala Čabās, bet viena bojāta lībiska sakta – Daugmales pilskalnā (2. tab.: 23, 7. tab.: 77).

Pavisam Daugavas lejteces apgabala kapulaukos atrastas 46 bruņrupuču saktas, 21 važturis un viens važiņu sadalītāju savrupatradums. Vēl 20 atsevišķas bruņrupuču saktas, 20 važturi un divi važiņu sadalītāji ir atrasti dzīvesvietās. Lielākā savrupatradumu daļa nav publicēta. Kā izņēmums minami daži 19. gadsimtā atrastie priekšmeti (Kruze 1942, Tab. 4: h, 10, 14: 1, 10; Aspelin 1884, 377, nr. 2055; RK Tab. 11: 16, 26: 12, 11, 14, 15; Latvijas 1927, 118, 77. att.: 2, 4; Redlich 1939, Taf. 2, 8; 12; Tõnisson 1974, Taf. 30: 8, 32: 4, 5; Ciglis, Zirne, Žeiere 2001, 16. att.: 2, 3, 5) un atsevišķie 20. gadsimta atradumi (LKV 23289-23290 sl.: 2, 13, 22, 23; Latviešu 1937, 54. tab.: 13; Urtāns 1969b, 93, 69. att.: 20; Vilsone 1973, 160, 97. att.; Daiga 1976, 39, 40, 8. att.: 12; Graudonis 1987, 84, 5. att.: 2; Radiņš, Zemītis 1992, 140, Abb. 4: 2-5; Smilniece, Vijups 1998, 110, 1. att.: 10).

Gan savrupatrasto važiņrotu kompleksi, gan to atsevišķas sastāvdaļas ar retiem izņēmumiem nav konservēti.

2.2. SISTEMĀTISKOS IZRAKUMOS ATRASTĀS VAŽIŅROTAS

Disertācijas nozīmīgāko avotu grupu veido sistemātiskos izrakumos iegūtās krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām. Kapu kompleksos iegūtās važiņrotas var korelēt ar citām kapu piedevām un izsekot to tipu izmaiņas attiecībā pret izmaiņām kapu paražās. Pārējās kapu piedevas – it īpaši monētas – ļauj izstrādāt važiņrotu attīstības hronoloģiju.

2.2.1. VAŽIŅROTAS NO 19. GADSIMTA IZRAKUMIEM

Kā jau bija minēts, pirmie arheoloģiskie pētījumi Daugavas lejtecē notika 19. gadsimta pirmajā pusē F. Krūzes un J.K. Bēra vadībā Aizkrauklē, bet izrakumu metodikas trūkuma dēļ toreiz iegūtās važiņrotas ir pieskaitāmas pie savrup atrastām rotām. Līdz ar to par pirmo sistemātiskos izrakumos iegūto važiņrotu ar bruņrupuču saktām Daugavas lejtecē jāapzīmē 1887. gadā A. Būholca pētījumos Aizkrauklē 4. kapā atrastā rota (1. tab.: 105). Šo izrakumu rezultātā ne tikai Rīgas Doma muzejā nonāca precīzi atsegto kapu inventāri, bet arī publicēti kapu apraksti (Sb. Rig. 1888, 46, 47).

Nākamas sešas lībiskās važiņrotas A. Būholcs ieguva 1897. gadā Ikšķiles Kābeļu uzkalniņu kapulaukā (1. tab.: 104, 147, 148, 188, 189, 191). Diemžēl viņš nepaspēja publicēt iegūtos rezultātus, bet protokoli nav saglabājušies. Vēlāk publicēts īss šo pētījumu apskats (Hausmann 1908, 26-28) un atsevišķu kapu kompleksi (Ebert 1914, 66-68, 70, Abb. 75; Engel 1933, 69, 71, 72, Taf. 10, 12), tomēr ziņas ir nepietiekamas. Līdz ar to Ikšķiles Kābelēs atrastās važiņrotas, kas it kā nāk no droši zināmiem kapu inventāriem, ir bez kapu aprakstiem un tāpēc tikai nosacīti pieskaitāmas pie sistemātisku pētījumu ieguvumiem.

19. gadsimta otrās puses izrakumu materiāli pašlaik glabājās Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā. Viena važiņrota no Aizkraukles un viena krāšņa važiņrota no Ikšķiles Kābeļu kapulauka 45. kapa ir konservētas (1. tab.: 186, 147).

2.2.2. VAŽIŅROTAS NO 20. GADSIMTA 20.-30. GADU IZRAKUMIEM

Neatkarīgās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā Daugavas lībiešu apbedījumu vietu pētījumos iegūtas astoņas važiņrotas ar bruņrupuču saktām. Viena atrasta Skrīveru Lielrutuļu kapulauka 1. kapā E. Šturms izrakumos 1929. gadā, trīs iegūtas 3., 5. un 11. kapā H. Riekstiņa izrakumos Aizkrauklē 1931. gadā, trīs – Salaspils Laukskolas kapulauka 13., 18. un 21. kapā V. Ģintera izrakumos 1936. un 1937. gadā, viena – N. Purpēteres izrakumos 1939. gadā Aizkraukles kapulauka 16. kapā. Atradumi glabājās Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā.

No 20. gadsimta 20.-30. gadu izrakumu materiāliem publicētas piecas važiņrotas: viena no H. Riekstiņa izrakumiem Aizkraukles kapulauka 11. kapa, N. Purpēteres izrakumiem Aizkraukles kapulauka 16. kapa un V. Ģintera izrakumiem Laukskolas kapulauka 13., 17. un 21. kapa (Мугуревич 1965, таб. 18, 19: 1-2; Jansson 1992, 73, fig. 7; Tõnisson 1974, Taf. 30: 1, 4, 38: 8, 9, 12, 13). Šiem pētījumiem ir sastādīti izsmeļošie pārskati, kuros precīzi atspoguļoti atradumu apstākļi un apbedīšanas paražas. Kaut 20. gadsimta 20.-30. gadu arheoloģisko pētījumu materiāli ir skaitliski mazi, tas ir teicams avots Daugavas lībiešu krūšu važiņrotu pētījumiem.

2.2.3. VAŽIŅROTAS NO 20. GADSIMTA OTRĀS PUSES IZRAKUMIEM

Pēc Otrā pasaules kara pirmās lībiskas krūšu važiņrotas paliekas iegūtas R. Malvesa pētījumos Ikšķiles viduslaiku kapsētā 1961. gadā (1. tab.: 164). Atradumu veidoja divas bruņrupuču saktas, kuras gan atrastas 2. tranšejas blakus situētajos

traucētajos kapos nr. 3. un 4., tomēr, spriežot pēc abu apbedījumu inventāra, senlietu izvietojuma un rotu līdzības, ticamāka ir abu saktu piederība 3. kapam.

Vēl vienas važiņrotas paliekas konstatētas Pļaviņu HES celtniecības zonas aizsardzības izrakumos Aizkraukles Lejasbitēnu senkapos V. Urtāna vadībā 1964. gadā – 431. ugunskapā tika iegūts bruņrupuču saktu pāris (1. tab.: 164). Gan R. Malvesa, gan V. Urtāna atradumi glabājās Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā un nav publicēti.

Lielākā daļa no visām Daugavas lībiešu krūšu važiņrotām iegūta Rīgas HES celtniecības zonā Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta arheologu plašajos aizsardzības izrakumos 1966. – 1975. gadā, kad atrastas 127 lībisko važiņrotu paliekas. Visvairāk rotu atrasts plaši pētītajā Daugavas lībiešu kapulaukā Salaspils Laukskolā A. Zariņas vadībā. Tur no atsegtajiem 585 apbedījumiem 56 kapos iegūtas 57 lībiskas važiņrotas (1. tab.: 2-6, 10, 12, 19, 27, 31, 34, 36, 40, 42-46, 50, 53, 55, 61, 64, 65, 67, 69, 73-76, 80, 84, 86, 87, 89, 92, 93, 98, 99, 102, 106, 113, 121-123, 128, 130-134, 141, 145, 169, 172, 173, 179).

Atrasto važiņrotu skaita ziņā otru vietu ieņem E. Šnores vadībā pētītie Doles salas kapulauki – Vampenieši I, Vampenieši II un Rauši, kur starp 483 apbedījumiem važiņrotas ar bruņrupuču saktām atrastas 45 kapos (1. tab.: 9, 15, 17, 18, 20, 21, 23-26, 29, 33, 37, 49, 54, 56-58, 62, 63, 77-79, 88, 96, 108, 117, 120, 126, 127, 135, 137, 149, 154, 155, 160, 165, 166, 170, 174, 180-182, 187, 193). Pārējie kapulauki ar mazāku apbedīto skaitu devuši arī mazāk senlietu – pa sešām važiņrotām atrasts J. Graudoņa izrakumos Ikšķiles Zariņos (1. tab.: 72, 83, 101, 110, 114, 194), kapsētā pie baznīcas (1. tab.: 143, 153, 158, 159, 162, 192) un J. Daigas pētījumos Salaspils Lipšos (1. tab.: 124, 138, 139, 146, 184, 190). Piecas važiņrotas iegūtas A. Zariņas izrakumos Salaspils Vējstūros (1. tab.: 30, 39, 59, 60, 125) un viena Mārtiņsalas kapsētā (1. tab.: 142). Viena bruņrupuču sakta nāk no M. Atgāža izrakumiem Tomes Nariņu kapulauka 1. kapa – tā ir identiska saktai no 1933. gadā savrupatrastās važiņrotas un, acīmredzot, veidoja ar to pāri vienā rotā (1. tab.: 52). Jāatzīmē arī unikālu gadījumu, kad vienas važiņrotas paliekas – bruņrupuču sakta ar tai pievienotu važturi atrasta dzīvesvietā – Ē. Mugarēviča izrakumos Mārtiņsalas ciema vietā 1972. gadā (1. tab.: 163).

Minētie pētījumi ir devuši ievērojamākos un vērtīgākos važiņrotu atradumus. Izrakumu materiāli līdz 2003. gadam glabājās Latvijas vēstures institūta krātuvē, bet tad atdotas pastāvīgā glabāšanā Latvijas Nacionālajam Vēstures muzejam. Minētie

izrakumu materiāli rūpīgi dokumentēti arī izrakumu pārskatos. Vienīgais izņēmums ir Salaspils Lipšu kapulauks, kam trūkst dokumentācijas pārskata. Ņemot vērā HES teritorijas pētniecības laikā iegūto senlietu kolekciju milzīgo apjomu, to konservācija prasīs vēl ilgus gadus, jo pašlaik tikai nedaudzas krūšu važiņrotas ir nokonservētas. Mazs ir arī publicēto rotu skaits: pilnīgi publicētas tikai važiņrotas no Salaspils Vējstūru kapulauka (Zariņa 1987), bet no pārējiem objektiem publicētas tikai atsevišķas rotas (Šnore E. 1996, 118, 119, 122, 7., 8., 11. att; Zariņa 1976, 102, 20. att.; Zariņa 1988 45, 46, 31., 32. att., 1. tab.; Zariņa 1992, 76-78, Abb. 3-6; Zariņa 1994; Zariņa 1996; Wikinger 1992, 294, nr. 249, 250).

Bez tam 20. gadsimta otrajā pusē viena važiņrota ar bruņurupuču saktām iegūta 1972. gadā V. Urtāna izrakumos Aizkraukles Lejasžagaru kapulauka 7. kapā (1. tab.: 47), otras važiņrotas paliekas atrastas 1974. gadā I. Kunigas-Briedes vadītajos izrakumos Skrīveru Lielrutuļu kapulauka 5. kapā (1. tab.: 68). Trīs lībiskas važiņrotas iegūtas arī A. Zariņas izrakumos Lielvārdes pārceltuves kapulaukā 1977. gadā (1. tab.: 91, 107, 119). Minētie atradumi glabājās Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā, tie nav konservēti un publicēti.

2003. gadā disertācijas autora veiktās Daugavas lejteces apzināšanas laikā notika nelieli aizsardzības izrakumi kapsētā pie Lielvārdes baznīcas, kur 10. kapā atrasta viena važiņrota ar bruņurupuču saktām (1. tab.: 156). Tā glabājās Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā un nav konservēta, bet kapa apraksts un atsegtais rotu izvietojums kapā ir publicēts (Spirģis 2004a, 33-35, 7. att.).

2.3. SECINĀJUMI

Atradumu apskats rāda, ka lībiešu krūšu važiņrotas ar bruņurupuču saktām atrastas visos plašāk pētītajos Daugavas lībiešu apbedīšanas pieminekļos. Pavisam šajā reģionā vēlā dzelzs laikmeta kapulauku un kapsētu izrakumos atrastas 149 lībiskās krūšu važiņrotas, vienas važiņrotas paliekas dzīvesvietā un 44 važiņrotas ir savrupatradumi. Tātad, strādājot pie disertācijas, muzeju fondos, arheoloģiskajā literatūrā un privātajās kolekcijās pavisam apzinātas 194 važiņrotas (1. tab.), kuru sastāvā ietilpst 293 bruņurupuču saktas, 255 važturi un 58 važiņu sadalītāji. Vēl disertācijā izmantotas 66 bruņurupuču saktas, 41 važturis un trīs važiņu sadalītāji, kas ir atrasti kapulaukos savrupi, vai nāk no dzīvesvietu kultūrslāņiem. Tātad pavisam disertācijā kā avots izmantotas 370 bruņurupuču saktas, 308 važturi un 63 važiņu

sadalītāji. Jāatzīmē, ka Daugavas lejteces pieminekļos iegūtās, bet lībiešiem neraksturīgās važiņrotas ar zemgaļu, igauņu un vendu rotadatām un važturiem un atsevišķas to sastāvdaļas šeit netiek pieskaitītas.

Disertācijā izmantoto važiņrotu lielākā un vērtīgākā daļa ir Latvijas vēstures institūta 1966.-1975. gada Rīgas HES teritorijas pētniecības ieguvumi – 127 važiņrotas. Sevišķi jāatzīmē važiņrotas no Salaspils Laukskolas un Dolas salas kapulaukiem, kas plaši atspoguļo vienas dzīvesvietas iedzīvotāju rotu kompleksu attīstību visā važiņrotas pastāvēšanas laikā. Informatīvi vērtīgi ir arī 20. gadsimta 20.-30. gadu atradumi. Kā mazāk nozīmīgi jāvērtē 19. gadsimta eksemplāri. Kā jau minēts, lielākā daļā Daugavas lībiešu važiņrotu tagad glabājās Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā.

Kopumā jāatzīst, ka lielais skaits Daugavas lejtecē izpētīto vēlā dzelzs laikmeta apbedījumu ar važiņrotām veido ļoti nozīmīgu avotu, kas lieliski atspoguļo ne tikai Daugavas lībiešu materiālās un garīgas kultūras īpatnības, bet var sniegt priekšstatu par iespaidiem un aizguvumiem no kaimiņtautām, sakariem un lībiešu etnoģenēzes jautājumu.

1. tabula

DAUGAVAS LĪBIEŠU VAŽIŅROTAS

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums	
1	Aizkraukle	P16	A 10503: 5	Z	s	n	37	3	-	-	-	A	-	-	1	3	Ia	
2	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	ZR	s	n	37	3	3	a5	a2	AB	3b2	R	1	1	IIa	
3	Salaspils Laukskola	51	VI 128: 217		n	u	n	51	B2	1	-	AB	1c2; S	-	4	1	Ia	
4	Salaspils Laukskola	384	VI 128: 4618	ZZR	s	n	51	B2	2	a2	-	A	1b1	B	1	1	Ia	
5	Salaspils Laukskola	288	VI 128:3260-3262		R	u	n	51	C1; B1	2	a1	-	A	1b1; 3a3s	-	4	1	Ia
6	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1205, 6	ZZR	s	n	51	C1	3	a3	b2	AB	3b2	R	1	1	I/II	
7	Salaspils Laukskola	s.a.	A 2361		n		51	C1	-	-	-	-	-	-	5	4	Ia	
8	Salaspils Laukskola	18	A 9973: 1		n	u	t	51	C1	-	-	-	-	-	5	4	Ia	
9	Doles Vampnieši I	18	VI 124: 184, 185		n	u	n	51	C2	-	-	-	AB	3a1; 3a2	B	2	3	Ia/b
10	Salaspils Laukskola	389	VI 128: 4657-9		n	u	n	51	C3	2	a3	-	AB	3a1	-	2	1	Ia
11	Lielvārdes Kaibala	s.a.	RDM I 502		n		51	Rorby	2	a2	-	A	1b1	-	3	1	Ia	
12	Salaspils Laukskola	207	VI 128: 2304		n	u	t	51 vai 52	?	-	-	-	-	-	5	4	Ia	
13	Aizkraukle	s.a.	RDM I 565;RGZ O.6837		n		52	F1	-	-	-	-	-	-	3	4	Ia	
14	Salaspils Laukskola	21	A 9976: 1		R	s	n	55	2B	-	-	-	-	-	5	4	Ia	
15	Doles Vampnieši I	6	VI 124: 41	ZR	s	n	48	-	1	-	-	AB	1a; 2	B	1	1	Ia	
16	Doles Vampnieši I	s.a.	A 1637		n		48	-	-	-	-	A*B	1a	-	5	3	Ia	
17	Doles Vampnieši I	162	VI 124: 1723		n	u	n	1	a1	3	a1	a1	*A	1b1; 3a3s	B	4	1	Ia/b
18	Doles Vampnieši I	45	VI 124: 449	ZZR	s	t	1	a1	3	a2	-	AB	S	-	2	1	Ia/b	
19	Salaspils Laukskola	37	VI 128: 113	ZR	s	n	1	a1	3	a2	-	AK	S	B	1	1	Ia/b	
20	Doles Vampnieši I	113	VI 124: 1286-1288		n	u	n	1	a1	2	a2	-	A	3a1	-	4	1	Ia/b
21	Doles Vampnieši I	63	VI 124: 603	ZR	s	t	1	a1	3	a3	-	AB	-	B	2	1	Ia/b	
22	Salaspils Laukskola	s.a.	A 2360		n		1	a1	-	-	-	-	-	-	5	4	Ib	
23	Doles Vampnieši I	110	VI 124: 1235	ZR	s	n	1	a1	2	a3	-	AKBS	S	-	1	1	Ia/b	
24	Doles Vampnieši I	106	VI 124: 1174, 1175, 1181		n	u	n	1	a1	2	a?	-	A	3b5	G	4	1	Ia/b

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžuru tips	Vāžuru variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
25	Doles Vampenieši I	19	VI 124: 204, 205	ZR	u	n	1	a2	3	a3	-	AKR	1b1	-	1	1	Ia/b
26	Doles Vampenieši I	49	VI 124: 479, 480, 1101	n	u	t	1	a1	3	a3	-	-	1a	-	4	1	Ia/b
27	Salaspils Laukskola	374	VI 128: 4543	ZZR	s	n	1	a1	3	a5	-	AK	S	R	1	1	Ib
28	Jumpravas Bajāri	s.a.	A 10513	n			1	a1	3	a5	-	A	S	-	5	1	Ib
29	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	R	s	t	1	a1	3	a5	a1	A	-	B	2	1	Ia/b
30	Salaspils Vējstūri	45	VI 147: 178	ZR	s	n	1	a1	-	-	-	-	-	-	5	4	Ib
31	Salaspils Laukskola	298	VI 128: 3376, 3377	n	u	n	1	a1; a2	-	-	-	A	1c1	B	1	3	Ia/b
32	Aizkraukles Lejasbitēni	431	A 11912: 34, 35	n	u	n	1	b	-	-	-	A	1b2; 1c1	-	4	3	Ia/b
33	Doles Vampenieši I	56	VI 124: 547	Z	s	t	1	a2	3	a3	-	AB	3a2; 3b1	B	2	1	Ib
34	Salaspils Laukskola	242	VI 128: 2564	Z	s	t	1	a4	3	a3	-	A	-	B	2	1	Ib
35	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	A 7913	n			1	a4	3	a3	-	AB	3b1; 3b3; S	-	3	1	Ib
36	Salaspils Laukskola	500	VI 128: 7484	ZZR	s	t	1	a2; c1	3	a4	-	A	3a1	-	2	1	Ib
37	Doles Vampenieši I	54	VI 124: 520, 521	n	u	n	1	c1	3	a3/d	-	*AT	3b2	-	4	1	I/II
38	Salaspils Laukskola	13	A 9968: 25,26,36,42,44	n	u	n	1	c1	i	a1	-	A	-	R	2	1	I/II
39	Salaspils Vējstūri	26	VI 147: 67, 69, 70	ZZR	u	t	1	c1	3	a3	-	A	-	R	2	1	I/II
40	Salaspils Laukskola	448	VI 128: 6736	n	u	n	1	c1	-	-	-	T	3b2	-	4	3	I/II
41	Ogresgala Sermuļi	s.a.	VI 334: 2, 3	n			1	c2	3	a4	b1	-	-	-	5	2	I/II
42	Salaspils Laukskola	61	VI 128: 291	n	u	n	1	?	2	a2	-	-	1b2	-	4	1	Ia/b
43	Salaspils Laukskola	320	VI 128: 3835, 3836	Z	s	t	1	?	2	a2	-	-	-	B	4	1a	Ia/b
44	Salaspils Laukskola	269	VI 128: 3038	ZR	u	t	2	a1	-	-	-	AB	3a3	-	4	3	Ib
45	Salaspils Laukskola	309	VI 128: 3476, 3477, 3486	ZZR	u	n	2	a2	3	a3	a2	AB	3a2; 3b2	B	4	1	Ib
46	Salaspils Laukskola	323	VI 128: 3864	ZZR	u	n	2	a3	-	-	-	A	3b7	-	4	3	Ib
47	Aizkraukles Lejasžagari	7	A 12221: 17	ZR	s	n	2	a3	i	a2	-	A	3a2; 3b2	B	1	1	I/II
48	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2194	n			2	a3	3	a3/c1	-	-	-	-	1	2	IIa
49	Doles Vampenieši I	3	VI 124: 16	ZR	s	n	2	a3	3	a5/b4	-	A	3b2; 3a3	-	1	1	Ib

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja variāts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
50	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	ZZR	s	n	2	a3	3	b3	d	A	3b2	R	1	1	IIa/b
51	Aizkraukle	s.a.	RLB 230	n			2	a3; d	3	b5	b2	-	-	-	3	2	IIb
52	Tomes Nariņi	s.a.	A 8157; VI 196: 32	n			2	b1	3	a3	-	AB	3b2	-	5	1	IIa
53	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7507, 7508	RRZ	u	n	2	b1	3	a4	a2	AB	3b4	B	1	1	Ib
54	Doles Vampenieši I	10	VI 124: 102	n	u	n	2	b1	3	a3/c1	-	AK	3b2	-	1	1	I/II
55	Salaspils Laukskola	94	VI 128:948	ZR	s	n	2	b1	3	a5/c1	b1	AB	-	R	1	1	IIa
56	Doles Vampenieši I	147	VI 124: 1622	ZR	s	n	2	b1	3	b1	-	I	-	-	1	1	IIb
57	Doles Vampenieši I	16	VI 124: 151	ZR	s	n	2	b1	3	b4	-	AB	3b2	-	1	1	I/II
58	Doles Vampenieši I	89	VI 124: 888	ZR	s	n	2	b1	i	b	-	A	3b2	R	1	1	I/II
59	Salaspils Vējstūri	24	VI 147: 53	Z	s	n	2	b1	3	b4	-	A	3b1	-	1	1	IIa
60	Salaspils Vējstūri	27	VI 147: 77	ZZR	s	n	2	b1	3	b4	-	A	3b1; C	-	1	1	IIa
61	Salaspils Laukskola	497	VI 128: 7469	RRZ	s	n	2	b1	-	-	-	AB	S	R	1	3	I/II
62	Doles Vampenieši I	67	VI 124: 628, 629	n	u	n	2	b1	-	-	-	T	3b2	-	1	3	I/II
63	Doles Vampenieši I	53	VI 124: 508	ZR	s	n	2	b2	3	a3	-	A	3b2	-	1	1	I/II
64	Salaspils Laukskola	124	VI 128: 1285	ZZR	s	t	2	b2	3	a3	-	T	-	-	2	1	IIa/b
65	Salaspils Laukskola	118	VI 128: 1184-1186	ZR	s	t	2	b2	3	a3/d	-	A	3b2	-	2	1	IIa/b
66	Aizkraukle	s.a.	MVFK 13002	n			2	b2?	3	c3	-	-	-	-	3	5	IIa/b
67	Salaspils Laukskola	495	VI 128: 7430	ZZR	s	n	2	b2	-	-	d	-	3b2	-	1	1	IIb
68	Skriveru Lielrutuļi	5	A 12255: 9	n	s	t	2	b2	-	-	-	A*	S	R*	4	3	IIa
69	Salaspils Laukskola	529	VI 128: 7626	ZZR	s	t	2	b3	3	c3	-	-	-	-	2	2	IIIa
70	Ogresgala Sermuļi	s.a.	Privatkolekcija	n			2	b3	3	e1	-	-	-	-	5	2	II/III
71	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	n			2	d; b3	3	a3/c1; e2	i	-	-	-	5	5	II/III
72	Ikšķiles Zariņi	6	VI 152: 46	Z	u	n	2	b?	-	-	-	-	-	-	5	4, 6	IIb
73	Salaspils Laukskola	109	VI 128: 1115	ZA	s	n	2	c1	3	a3	-	-	-	-	4	2	IIa
74	Salaspils Laukskola	97	VI 128: 998, 999, 1001	Z	s	n	2	c1	3	b2	-	I	S	-	1	1	IIa/b
75	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 738, 739	ZZR	s	n	2	c1	3	b3	d	A	3b2	-	1	1	IIa/b

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
76	Salaspils Laukskola	480	VI 128: 6931	ZZR	s	n	2	c1	3	b4	-	A	3b2	R	1	1	IIa/b
77	Doles Vampenieši II	63	VI 144: 349	Z	s	n	2	c1	3	b4	-	-	-	*	1	1	IIa/b
78	Doles Rauši	29	VI 146: 189-191	n	s	n	2	c1	3	b4	-	-	-	-	4	2	IIa/b
79	Doles Rauši	25	VI 146: 154, 155	n	s	t	2	c1	3	b4	a2	-	-	R	4	1a	IIa/b
80	Salaspils Laukskola	91	VI 128: 896	Z	s	n	2	c1	i	b1	-	B	3b2	-	1	1	IIb
81	Pie Rīgas	s.a.	AM A 271: 1	n			2	c1	3	b4	-	-	-	-	5	2	IIa/b
82	Aizkraukle	R11	A 7675: 5-7	ZR	s	n	2; s	c1	3	b4; e2	-	-	3ds	R	1	1a	II/III
83	Ikšķiles Zariņi	36	VI 152: 284	ZR	s	n	2	c1	3	b5	a2; a2/b	-	3b2	-	4	1	IIa/b
84	Salaspils Laukskola	188	VI 128: 2135	ZR	s	n	2	c1	3	a3/c1	-	-	3b1; 3b2	-	1	1	IIb
85	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM 532	n			2	c1	3	c2	b2	AB	3b1	-	3	1	IIa/b
86	Salaspils Laukskola	116	VI 128: 1168-1170	A	s	n	2	c1	3	c2	-	-	-	-	1	2	IIb
87	Salaspils Laukskola	413	VI 128: 5781	R	s	n	2	c1	3	c2	-	-	-	R	1	1a	IIb
88	Doles Vampenieši II	105	VI 144: 726	ZR	s	n	2	c1	3	c2	-	A	3b2	-	1	1	IIa/b
89	Salaspils Laukskola	491	VI 128: 7414	RRZ	s	t	2	c1	3	c2	-	-	-	-	2	2	IIb
90	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	n			2	c1	3	c2	d	-	-	-	3	2	IIa/b
91	Lielvārdes pārceltuve	21	VI 216: 20	ZZR	s	t	2	c1	3	c2	-	-	-	R	4	1a	IIIa/b
92	Salaspils Laukskola	147	VI 128: 1816	ZR	s	t	2	c1	3	c3	-	-	3b6	-	2	1	IIb
93	Salaspils Laukskola	414	VI 128: 5789	ZR	s	n	2	c1	3	c3	-	-	-	R	1	1a	IIb
94	Aizkraukle	R3	A 7668: 6-8	ZR	s	n	2	c1	3	c3	-	-	-	-	4	2	II/III
95	Aizkraukle	s.a.	MVFK 13001	n			2	c1?	3	a?	-	-	-	-	3	6	IIa/b
96	Doles Vampenieši II	76	VI 144: 502	ZR	s	t	2	c1	-	-	-	-	3b2	R	4	3	IIa/b
97	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 923	n			2	c1	-	-	-	-	-	-	5	4	IIb
98	Salaspils Laukskola	504	VI 128: 7503	n	u	n	2	c1	-	-	-	-	-	-	5	4	IIb
99	Salaspils Laukskola	561	VI 128: 7769	Z	s	n	2	c1	-	-	b2	-	3b2	R	1	1	IIa/b
100	Aizkraukle	s.a.	RDM I 572	n			2	c1	i	-	-	-	-	-	3	5	IIb
101	Ikšķiles Zariņi	41	VI 152: 341	n	s	t	2	c1	-	-	-	-	-	-	5	4	IIb

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
102	Salaspils Laukskola	532	VI 128: 7645	ZR	s	t	2	c2	3	b4	-	-	-	R	2	1a	IIa/b
103	Aizkraukle	R5	A 7670: 3-5	ZR	s	n	2	c1; d	3	a3; b4	-	-	3?	-	1	1	IIb
104	Ikšķiles Kābeles	17/18	RDM I 2212	n	s	n	2	c1; d	3	b4	-	-	-	R	1	1a	IIb
105	Aizkraukle	B4	RDM I 1712a	ZR	s	n	2	c1; d	3	c2	-	B	3b2	-	1	1	IIb
106	Salaspils Laukskola	176	VI 128: 2045	ZR	s	n	2	c1; d	3	e1	-	-	3b3	R	1	1	II/III
107	Lielvārdes pārceltuve	27	VI 216: 54, 55	ZZR	s	t	2	c1; d	-	-	-	-	-	R	2	3a	IIb
108	Doles Rauši	107	VI 146: 700	ZR	s	t	2	d	3	b4	-	-	-	R	2	1a	IIb
109	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	RDM I 1103	n			2	d	3	b4	c	-	-	-	5	2	IIb
110	Ikšķiles Zariņi	43	VI 152: 369	n	u	n	2	d	3	b4	-	-	3b2	R	1	1	IIa/b
111	Aizkraukle	s.a.	KPM 365	n			2	d	3	b4	-	-	-	-	5	5	II/III
112	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.5	n			2	?	3	b5	-	-	-	-	3	6	II/III
113	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 417	n	u	n	2	d	3	b6	-	-	3b2	-	1	1	IIb
114	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	ZZR	s	n	2	d	3	c2	b1	AAB	3b1; 3b2	R	1	1	IIa/b
115	Aizkraukle	s.a.	RDM I 558, 559	n			2	d	3	d	b1	-	-	-	5	2	IIb
116	Aizkraukle?	s.a.	RGZ bez nr.	n			2	d?	3	e?	-	-	-	-	3	6	II/III
117	Doles Vampenieši II	52	VI 144: 270	ZZR	s	n	2	d	i	-	-	-	3b2	-	1	1	IIb
118	Lielvārdes pārceltuve	s.a.	A 12445: 3, 4	n			2	d	-	-	-	-	-	-	5	4	II/III
119	Lielvārdes pārceltuve	19	VI 216: 17	n	u	t	2	d	-	-	-	-	-	R	4	3a	IIb
120	Doles Vampenieši II	112	VI 144: 112	RRZ	s	t	2	d	-	-	-	-	S	-	4	3	IIb
121	Salaspils Laukskola	170	VI 128: 2004	ZR	s	t	2	d	-	-	-	-	-	-	5	4	II/III
122	Salaspils Laukskola	535	VI 128: 7660	ZR	s	t	2; 5	c2; a1/3	3	b4	-	-	-	-	2	2	IIIa
123	Salaspils Laukskola	476	VI 128: 6914	Z	s	t	3	b	3	b4	-	L	-	-	2	1	II/III
124	Salaspils Lipši	120	VI 185	ZR	s	n	3	e	3	c2	-	-	-	-	4	2	II/III
125	Salaspils Vējstūri	6	VI 147: 28	Z	s	t	3	d	3	c3	-	-	-	B	4	1a	IIb
126	Doles Rauši	113	VI 146: 744	n	s	t	3	a	3	e2	-	-	3d	-	2	1	II/III
127	Doles Vampenieši II	69	VI 144: 390	ZZR	s	n	3	c	-	-	-	-	-	R	1	3a	II/III

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
128	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	ZZR	s	n	4	a1	3	b3	b3	AB	3b2	R	1	1	IIa/b
129	Skriveru Lielrutuļi	s.a.	A 5665	n			4	a1	-	-	-	-	-	-	5	4	IIa/b
130	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	RRZ	s	n	4	b1	3	b6	b1	I	3b2	-	1	1	IIb
131	Salaspils Laukskola	507	VI 128: 7525	ZZR	s	n	4	b1	3	c2	-	-	3b2	-	1	1	IIb
132	Salaspils Laukskola	593	VI 128: 7946	RRZ	s	t	4	a2	3	c2	-	-	-	R	2	1a	IIb
133	Salaspils Laukskola	161	VI 128: 1920	RRZ	s	n	4	b2	3	b4	-	AB	3ds	R	1	1	IIa/b
134	Salaspils Laukskola	569	VI 128: 7812	ZR	s	t	5	a1	3	e2	-	-	-	R	2	1a	IIIa
135	Doles Rauši	70	VI 146: 490	ZZR	s	n	5	a1	3	e2	i	-	-	-	1	2	IIIa
136	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM I 501	n			5	a1	i	-	-	-	-	-	3	5	IIIa
137	Doles Vampenieši I	182	VI 124: 1952-3	Z	s	n	5	a1	-	-	-	-	-	-	5	4	IIIa
138	Salaspils Lipši	199	VI 185	ZR	s	t	5	a1	-	-	-	-	-	-	5	4	IIIa
139	Salaspils Lipši	119	VI 185	ZR	s	n	5	a2	3	c2	-	-	-	-	1	2	IIIa
140	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	n			5	a2	3	e1	e	-	-	-	3	2	IIIa
141	Salaspils Laukskola	592	VI 128: 7945	DR	u	n	5	a3	3	e2	-	-	-	-	1	2	IIIa
142	Mārtinsalas kapsēta	1212	VI 122: 1582	R	s	n	5	a4	4	a/c	-	-	Ig	-	1	1	IIIb
143	Ikšķiles kapsēta	430	VI 130: 508, 509, 511	RRZ	s	n	5	a4	4	c	-	-	-	-	1	2	IIIb
144	Aizkraukle	s.a.	RLB 231	n			5	a2; b1	3	a4	a2	-	-	-	3	5	IIIa/b
145	Salaspils Laukskola	570	VI 128: 7822	ZZR	s	t	5	b1	2	b	-	-	-	-	2	2	IIIa/b
146	Salaspils Lipši	55	VI 185	Z	s	n	5	b1	4	a1	-	-	-	-	4	1	IIIa/b
147	Ikšķiles Kābeles	45	RDM I 2238a	n	s	n	5	b1	4	a1	-	-	-	R	1	1a	IIIa/b
148	Ikšķiles Kābeles	42	RDM I 2238a	n	s	n	5	b1	4	a1	-	-	-	-	4	2	IIIa/b
149	Doles Rauši	119	VI 146: 813	ZZR	s	t	5	b1	4	a2	-	-	-	-	2	2	IIIa/b
150	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.35	n			5	b1	4	a?	-	-	-	-	3	6	IIIa/b
151	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6819	n			5	b1	4	a1 vai 2	-	-	-	-	3	6	IIIa/b
152	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6827	n			5	b1	4	a1 vai 2	-	-	-	-	3	6	IIIa/b
153	Ikšķiles kapsēta	280	VI 130: 343	n	u	n	5	b1	4	b	-	-	-	-	4	2	IIIb

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
154	Doles Rauši	167	VI 146: 1064	ZZR	s t		5	b2	4	a1	-	-	-	-	4	2	IIIb
155	Doles Rauši	129	VI 146: 813	ZR	s t		5	a3; b2	4	c	-	-	-	-	2	2	IIIb
156	Lielvārdes kapsēta	10	A 13237: 7-11	R	s t		5	a4; b2	4	a1	-	-	-	-	2	2	IIIb
157	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.15	n			5	a3	2	b	-	-	-	-	3	2	IIIb
158	Ikšķiles kapsēta	250	VI 130: 317-319	RRZ	s n		5	a3	4	a3	-	-	-	-	1	2	IIIb
159	Ikšķiles kapsēta	370	VI 130: 446-8	RRZ	s t		5	a3	4	a3	-	-	-	-	4	2	IIIb
160	Doles Rauši	149	VI 146: 955	ZZR	s t		5	a3	4	b	-	-	-	-	2	2	IIIb
161	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.195	n			5	a3	i	-	-	-	-	-	3	5	IIIb
162	Ikšķiles kapsēta	419	VI 130: 477, 478	R	s t		5	a4	4	a/c	-	-	-	-	4	2	IIIb
163	Mārtinsalas ciems		VI 121: 1824	n			5	a4	4	?	-	-	-	-	5	6	IIIb
164	Ikšķiles kapsēta	M3	A 11932: 71, 78	RRD	s t		5	a4	-	-	-	-	-	-	5	4	IIIb
165	Doles Vampenieši I	179	VI 124: 1822	ZR	s n		pl	-	3	a3	-	K	-	B	1	3	Ia/b
166	Doles Vampenieši II	100	VI 144: 690	ZZR	s n		pak	-	3	c2	-	-	C	-	1	2	IIb
167	Skriveru Lielrutuļi	1	A 7109: 1, 8	Z	u t		-	-	3	a3	a1	AB	3a2; 3b2	-	4	1	I/II
168	Skriveru Lejasžagari	s.a.	A 8590: 3	n			-	-	3	a3	-	-	-	-	5	4	Ib
169	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 418	RRZ	u t		-	-	3	a3	-	-	-	-	5	4	Ib
170	Doles Vampenieši I	27	VI 124: 308	n	u n		-	-	3	a3	-	A	3a1	-	4	3	Ib
171	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 962	n			-	-	3	a4	b1	-	-	-	5	3	Ib
172	Salaspils Laukskola	342	VI 128: 4010	n	u n		-	-	3	a?	-	-	-	-	5	4, 6	Ib
173	Salaspils Laukskola	296	VI 128: 3350	Z	u n		-	-	3	a?	a2	A	?	-	5	6	Ib
174	Doles Vampenieši I	77	VI 124: 739	n	u n		-	-	3	a?	-	-	-	-	5	4, 6	Ib
175	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 922	n			-	-	3	b4	-	-	-	-	5	4	IIa
176	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 929	n			-	-	3	b4	-	-	-	-	5	4	IIa
177	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 934	n			-	-	3	b4	-	-	-	-	5	4	IIa
178	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 930	n			-	-	3	b4	-	-	-	-	5	4	IIa

Nr p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Orientācija	Kapa veids	Postījumi	Saktu tips	Saktu variants	Vāžturu tips	Vāžturu variants	Sadalītāja varia-ts	Kaklariņķi	Aproces	Keramika	Vērtējums	Korelācija	Datējums
179	Salaspils Laukskola	600	VI 128: 7976	ZZA	s t	-	-	-	3	b4	-	-	-	-	5	4	II/III
180	Doles Vampenieši I	178	VI 124: 1819	n	u n	-	-	-	3	b4	-	-	-	-	5	4	IIa
181	Doles Vampenieši II	57	VI 144: 306	n	u t	-	-	-	3	b4	-	M	-	-	4	3	IIa/b
182	Doles Vampenieši II	107	VI 144: 744	n	s t	-	-	-	3	b4	-	-	3b2; C	-	4	3	IIa/b
183	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2195	n		-	-	-	3	b5	a2/b1	-	-	-	5	2	IIa/b
184	Salaspils Lipši	115	VI 185	ZZR	s t	-	-	-	3	c2	-	-	-	-	5	4	IIb
185	Ogresgala Sermuļi	s.a.	RDM I 792-793	n		-	-	-	3	c3	-	-	-	-	5	4	IIb
186	Aizkraukle	s.a.	RDM I 556	n		-	-	-	3	e1	-	-	-	-	5	4	IIIa
187	Doles Rauši	45	VI 146: 295	n	s t	-	-	-	4	a1	-	-	-	-	5	4	IIIa/b
188	Ikšķiles Kābeles	23	RDM I 2216	n	s n	-	-	-	4	a	-	-	-	-	5	4	IIIa/b
189	Ikšķiles Kābeles	9	RDM I 2203f	n	s n	-	-	-	4	b	-	-	-	-	5	4	IIIb
190	Salaspils Lipši	165	VI 185	RRZ	s n	-	-	-	4	b	-	-	-	-	5	4	IIIb
191	Ikšķiles Kābeles	25	RDM I 2218a	n	s n	-	-	-	4	c	-	-	-	-	5	4	IIIb
192	Ikšķiles kapsēta	299	VI 130: 364	RRD	s t	-	-	-	4	e1	-	-	-	-	5	4	IIIb
193	Doles Vampenieši I	160	VI 124: 1709	n	u n	-	-	-	n	-	a2	-	-	-	5	4	Ib
194	Ikšķiles Zariņi	2	VI 152: 14	n	u t	-	-	-	n	-	a2	-	-	-	5	4	Ib

Kapa nr.: s.a. – savrupatradums; P – Noras Purpēteres izrakumi (Aizkraukles kapulaukā izrakumus veikuši vairāki pētnieki, bet kapu numerācija tika iesākta katru reizi no jauna); B – Antona Būholca izrakumi Aizkrauklē 1887. gadā; R – Hugo Riekstiņa izrakumi Aizkrauklē 1931. gadā; M – Roberta Malvesa izrakumi Ikšķilē 1961. gadā.

Inventāra nr.: A, RDM, VI – Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekciju šifri; KPM – Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā nodaļas kolekciju šifri; RGZ – Romiešu un ģermāņu centrālais muzejs Maincā; MVFB – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Berlīnē; BM – Britu muzejs Londonā, MVFK – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Ķelnē; VM – Vilandes muzejs; AM – Igaunijas Vēstures muzejs.

Orientācija: n – nav nosakāma.

Kapa veids: s – skeletkaps; u – ugunskaps.

Postījumi: t – traucēts; n – netraucēts.

Saktu tips: s – somu ažūrā apaļā sakta; pak – pakavsaktas; pl – plākšņu saktas.

Važturu tips: i – importētie važturi.

Sadalītāju varianti: i – importētie sadalītāji.

Kaklariņķi: A – kaklariņķi ar cilpu galiem; B – kaklariņķi ar pogas un cilpas galiem; K – kaklariņķi ar kruķu galiem; T – kaklariņķi ar paresninātiem, pret noslēgumu tievākiem galiem; I – kaklariņķi ar no divām stieplēm vītu loku un trīsstūraina griezuma galiem ar kāšiem nobeigumā; R – kaklariņķis ar tordētiem galiem; S – kaklariņķis ar seglu un kāša galiem; M – vīts kaklariņķis ar noplacinātu galu; L – kaklariņķis ar paplašinātiem un noplacinātiem galiem.

Aproces: S – spirālaproces; C – citas; s – no sudraba.

Keramika: B – bezripas keramika; R – ripas keramika.

Vērtējums: pēc 14. tabulas.

Korelācija: pēc 15. tabulas.

3. VAŽIŅROTU SASTĀVDAĻU TIPI, TO IZCELSME UN ATTĪSTĪBA

3.1. BRUŅRUPUČU SAKTAS

Bruņrupuču sakta savu nosaukumu ieguvusi no ovāli velvētās formas, kas atgādina bruņrupuci. Šāds nosaukums ir tulkojums no baltvācu literatūrā izmantotā apzīmējuma *Schildkrotenfibel*. Citās zemēs bruņrupuču saktas parasti sauc par ovālām saktām (zviedru valodā – *ovala spännbucklor*, angļu valodā – *oval brooches*, krievu valodā – *овальные* vai *овально-выпуклые фибулы*), čaulu saktām (krievu valodā – *скорлупообразные фибулы*, vācu valodā – *Schalenspangen*) vai kupra saktām (somu valodā – *kupurasokli*). Šajā darbā pieturēsimies pie Latvijas arheoloģiskajā literatūrā parastā apzīmējuma – bruņrupuču sakta. Saktas tika valkātas pāros un izmantotas sarafāna tipa brunču saturēšanai. Bez tam pie bruņrupuču saktām piekāra važturus ar pārējām lībiešu važiņrotas sastāvdaļām. Pateicoties saktām raksturīgai funkcionālai nozīmei – apģērba saspraušanai – var apgalvot, ka važiņrotā tieši bruņrupuču saktām piemīt primāra loma pārējo tīri rotājošo sastāvdaļu vidū.

Pētījuma avotu bāzi veido kopš 1837. gada Daugavas lejtecē arheoloģiskajos izrakumos un savrupatradumu veidā iegūtās bruņrupuču saktas – kopumā 370 eksemplāri. To lielākā daļa glabājas Latvijas Vēstures muzejā. No tām 231 saktas nāk no Latvijas vēstures institūta kolekcijas un galvenokārt ir 1966.-1975. gada Rīgas HES teritorijas pētniecības ieguvumi. Savukārt Latvijas Vēstures muzeja pamatkolekcijās ir 99 saktas, kas iegūtas galvenokārt 19. gs. un 20. gs. pirmajā pusē. Sešas bruņrupuču saktas – 19. gs. pirmās puses atradumi no Aizkraukles un Baldones Lauriem – glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā (Kurzemes provinces muzeja kolekcija). Daudzas 19. gs. Latvijā atrastās bruņrupuču saktas toreiz aizvestas uz ārzemēm – tās pētījumiem izmantotas pēc pieminējumiem un attēlu publikācijām arheoloģiskajā literatūrā. Nozīmīgākās ir lībiešu kapulauku pētījumos iegūtās 228 saktas, kas nāk no 129 kapiem. Starp tām 153 eksemplāri konstatēti netraucētos apbedījumos.

Pirmās bruņrupuču saktas no Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas zinātniskajā literatūrā parādījās 19. gs. vidū Frīdriha Krūzes un Karļa Bēra publikācijās (Kruse 1842, Tab. 1: a, b; Tab. 2: A, B; Tab. 4: h; Tab. 14: 1, 10; Tab.

15: 1–5; Bähr 1850, Taf.: II, III, IX: 1, 3, 4). Viņi tās uzskatīja par vīriešu rotu (Kruse 1842, Beilage C, 11; Bähr 1850, 7). Tālāk jāatzīmē Riharda Hausmaņa 1896. gada apcerējums, kurā no Daugavas lejtecē atrastajām bruņrupuču saktām pirmo reizi izdalīti skandināvu vai lībiešu meistaru darbi (RK 37, 38). 1914. gadā Zviedrijā iznāca Tūres J. Arnes grāmata par sakariem starp Zviedriju un Austrumiem, kurā pirmo reizi apskatītas Latvijā atrastās skandināvu izcelsmes bruņrupuču saktas un uzsvērts, ka tās bijušas paraugs Daugavas lībiešu saktu izgatavošanā (Arne 1914, 18-20). T.J. Arnes aizsākto sakaru pētīšanu turpināja Birgers Nermans, 1929. gadā izdotajā monogrāfijā publicējot pilnīgāko Latvijā atrasto skandināvu bruņrupuču saktu sarakstu (Nerman 1929, 134-140). Autors apskatīja arī vietējās saktas un izdalīja trīs tipus: saktas ar medaljoniem, saktas ar palmeti un saktas ar deviņiem vai pieciem izvirzījumiem. Latvijas materiālus izmantojis arī vācu pētnieks Pēters Paulsens (Paulsen 1933), kurš, balstoties uz norvēģu arheologa Jana Petersena (Petersen 1928) izveidoto visu skandināvu bruņrupuču saktu tipoloģisko shēmu, sniedzis katra saktu tipa analīzi un hronoloģiju.

No latviešu arheologu darbiem jāmin Eduarda Šturma 1949. gadā emigrācijā publicētais raksts par skandināvu kolonijām Latvijā (Šturms 1949, 205-217) – tajā sniegts šeit atrasto skandināvu bruņrupuču saktu saraksts, kurā kā iespējamo skandināvu koloniju liecinieki iekļauti arī deviņi Daugavas lejteces eksemplāri. E. Šturma uzskatus par skandināvu kolonijām Daugavas lejtecē apstrīdējis Ēvalds Mugurēvičs 1965. gadā (Мугуревич 1965, 82-83), norādot, ka Daugavas lejtecē bruņrupuču saktas iegūtas tikai kopā ar vietējiem iedzīvotājiem raksturīgiem priekšmetiem. Plašāku lībiešu rotaslietu apskatu devis igauņu arheologs Ēvalds Tenisons 1974. gadā, atspoguļojot ne tikai Gaujas lejteces materiālu, bet arī raksturojot pie Daugavas atrastās bruņrupuču saktas (Tõnisson 1974, 119-125).

Zviedru arheologs Ingmars Jansons, kurš sarakstījis grāmatu par Birkā atrastajām bruņrupuču saktām (Jansson 1985), 1992. gadā iznākušā rakstā apskatījis Latvijā atrastās skandināvu saktas, nosakot to tipus pēc Rietumeiropas arheoloģiskajā literatūrā vispārpieņemtās J. Petersena izstrādātās tipoloģijas (Jansson 1992, 61-73). Latviešu arheoloģes Annas Zariņas pētījumos (Zariņa 1988, 44; 1992, 176, Abb. 3, 4; 1994, 63; 1996, 125) atrodamas svarīgas atziņas par bruņrupuču saktu funkcionālo izmantošanu. Lībiešu tērpa un rotu izcelšanos un funkcijas salīdzinājumā ar Birkas kapulauka materiālu aplūkojis arī Valdemārs Ģinters (Ģinters 1981). Igaunijas atradumus, kā arī Latvijas teritorijā iegūtās lībiešu

bruņrupuču saktas, kas pašlaik glabājas Igaunijas arheoloģiskajās krātuvēs, apskatījis Igaunijas arheologs Heidi Luiks 1998. gadā (Luik 1998).

Literatūras apskats liecina, ka vietējās lībiešu saktas publikācijās aplūkotas maz un tikai saistībā ar to izcelšanos no skandināvu pirmparaugiem, līdz šim veikta tikai primitīva saktu klasifikācija, neiedziļinoties to ornamenta attīstības izpētē, līdz ar to nav izdevies izstrādāt saktu pārlicinošu hronoloģiju.

3.1.1. SKANDINĀVU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ

Visas Latvijas saktas var iedalīt divās galvenajās grupās: skandināvu meistarū darinātos eksemplāros un vietējo lībiešu izstrādājumos. Skandināvu saktu tipu apzīmēšanai saglabāsim zinātniskajā literatūrā ilgus gadus izmantotos J. Petersena izdalītos tipus, par norādei uz šo pētnieku lietojot indeksu P kopā ar skaitli – tipa numuru. Saktu veidi, kas nebija pazīstami J. Petersena grāmatas iznākšanas laikā, apzīmēti pēc atradumu vietas. P51 un P52/55 tipa izmantoti I. Jansona izdalīti variantu apzīmējumi, piemēram, P51 C1, P55:2B utt. (Jansson 1985, 238).

I. Jansona darbā (Jansson 1992, 63-67) ir apzinātas 49 Latvijas teritorijā atrastās saktas. Šim skaitam var pievienot vēl deviņas saktas: Stendes selekcijas stacijā iegūts bruņrupuču saktu pāris, nevis viena sakta, viena sakta nāk no Kuldīgas Vēversātiem (A 7902), viens fragments no Salaspils Laukskolas ciema (2. tab.: 31), divas saktas no Salaspils Laukskolas 21. kapa (2. tab.: 43, 44), divi vienas saktas fragmenti no Doles Vampeniešu I kapulauka (2. tab.: 26), saktas fragments no Mārīņsalas (2. tab.: 28), Doles Raušu ciema Vendeles laika sakta (2. tab.: 2) un viena sakta (2. tab.: 38), kura glabājas Maincā. Precīza atraduma vieta pēdējai saktai nav zināma, bet, tā kā rota nāk no Kokneses mācītāja G. F. Līniga kolekcijas, literatūrā ir pieņemts uzskats, ka tā atrasta 1837. gadā pēc plūdiem Koknesē (Mugurēvičs 2000, 84, 78. atsauce). Tomēr sakta veido pāri ar Aizkraukles P52 F1 tipa saktu (2. tab. nr. 37), arī citām Maincas kolekcijas senlietām atrodamas tiešas paralēles starp lībiešu Aizkraukles atradumiem (Sb. Rig. 1902, 33, 34), kas norāda uz to, ka vismaz daļa senlietu un arī apskatāmā sakta nāk no Aizkraukles.

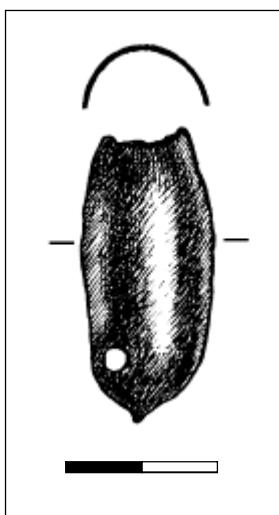
Tātad pavisam Latvijā ir atrastas 58 skandināvu bruņrupuču saktas (1. att.), 43 no tām nāk no lībiešu Daugavas lejteces pieminekļiem (2. tab.). Tikai četras saktas

iegūtas dzīvesvietās: Mārīnsalas pilī un ciemā, Salaspils Laukskolas ciemā un Raušu ciemā (1. tab.: 2, 28, 29, 310). Pārējās saktas iegūtas kapulaukos (no tām 25 veselas), 17 saktas ir savrupatradumi, 10 pāri nāk no netraucētiem kapiem.

3.1.1.1. VENDELES LAIKMETA (6. GS. VIDUS - 8. GS.) BRUŅRUPUČU SAKTAS

Skandināvijā daļu bruņrupuču saktu pieskaita Vendeles laikmetam (550.-800. g.) kas Latvijas aizvēsturē pieņemtajā hronoloģijā daļēji atbilst vidējam dzelzs laikmetam (5.-8. gs.).

Latvijas teritorijā ir zināmas tikai divas Vendeles laikmeta bruņrupuču saktas, un abas nāk no Daugavas lejteces (1. tab.: 1 un 2). Viens eksemplārs (1. tab.: 1), kura virsma ornamentēta ar saulītēm, iegūts Baldones Lauros 1837. gadā un ir vairākkārt publicēts (Aspelin 1884, Nr. 1832; RK Taf. 26:12; Nerman 1929, 40, Fig. 37; Die Sammlung, Taf. 14:8.). Otra, līdz šīm npublicēta Vendeles laikmeta bruņrupuču sakta atrasta 1971. gadā Doles Raušu apmetnē 24. laukuma virskārtā (2. att.). Tā ir fragmentāra, ar atlūzušu galu un bez zoslas. Tā kā sakta ir bojāta, var noteikt tikai fragmenta garumu 38 mm. Saktas platums 16 mm, augstums 8 mm, tā gatavota no 1 mm biezas bronzas plāksnes, kas nav ornamentēta. Saktas apakšējā kreisajā malā izsists nelīdzens caurumiņš (diametrs 3 mm) važiņas vai kreļļu virknes piekāršanai.

2. att. Vendeles laikmeta bruņrupuču sakta no Doles Raušu ciema (VI 145: 2236)

Šādas mazas, neornamentētas bruņrupuču saktas nelielā skaitā sastopamas Baltijas jūras austrumu krastā: divas Somijas cietzemē, viena Staraja Lādogā. Sešas saktas atrastas Ālandu salās. Zviedrijas cietzemē tās parādās ap 600. gadu un izmantotas līdz pat 8. gs. ieskaitot; Somijā tās datētas ar 7. gs. otro pusi, bet eksemplārs no Staraja Lādogas atrasts kādā ar 8. gs. vidu datētā celtnē (Давидан

1971, 137, 138, рис. 1:1; Давидан 1976, 112, 113, рис. 7:3). Tā kā visām Baltijas jūras austrumu piekrastē atrastām šī tipa bruņrupuču saktām ir vēlāks datējums nekā Skandināvijā, var pieņemt, ka arī Latvijas eksemplāri nav agrāki par 7. gs. otro pusi vai 8. gs. pirmo pusi. Ar šādu datējumu saskan arī ar skandināvu kolonijas izveidošanos pie Grobiņas – ap 650. gadu.

Kaut gan abas Daugavas krastos atrastās saktas iegūtas kā savrupatradumi, tām ir liela nozīme. Jāatzīmē, ka daudz pētītajā Daugavas lejteces apgabalā uz vidējā dzelzs laikmeta beigām un vēlā dzelzs laikmeta sākumposmu attiecināmas apbedīšanas vietas nav zināmas (Graudonis 1998, 18). Līdz ar to bruņrupuču saktas kā skandināvu sievietēm raksturīga rotaslieta liecina par epizodisku skandināvu klātbūtni Daugavas lejtecē 7. gs. otrajā pusē vai 8. gs. pirmajā pusē – tātad jau pirms vikingu laikmeta sākuma, kad teritorijas, kur vēlāk izveidojusies bagātā Daugavas lībiešu kultūra, bijušas vel mazapdzīvotas.

3.1.1.2. VIKINGU LAIKMETA (9.-10. GS.) BRUŅRUPUČU SAKTAS

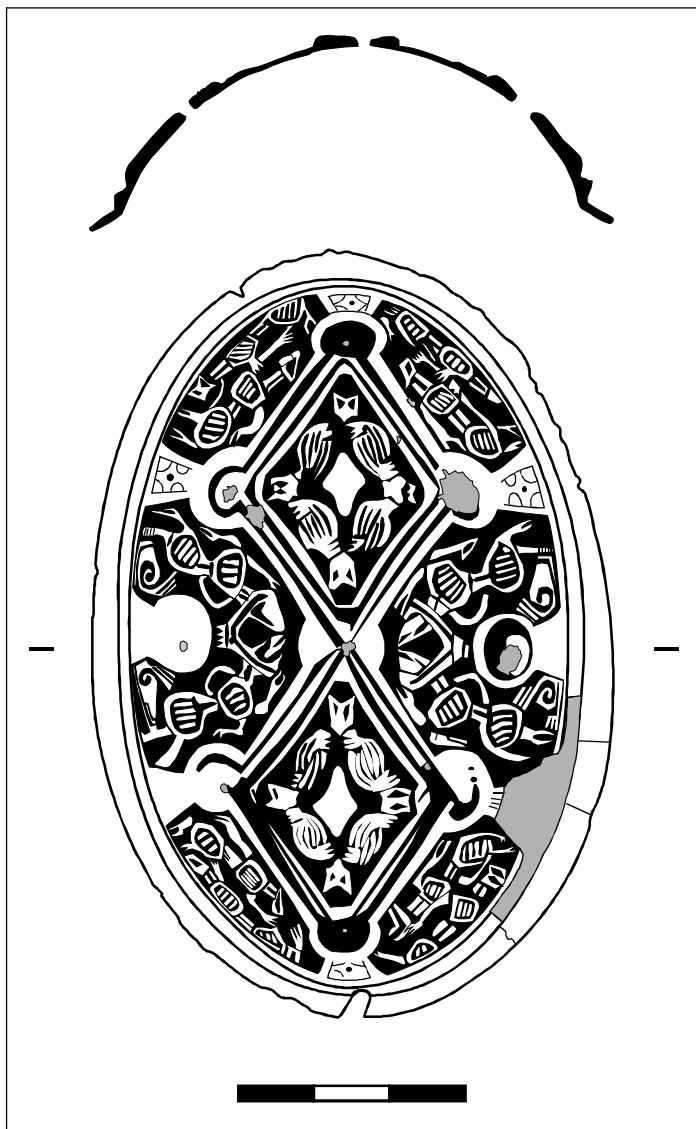
Daugavas lejtecē atrastas 41 vikingu laikmeta skandināvu bruņrupuču sakta, kas pieder četriem tiptiem (2. tab.: 3-43).

P37 tipa saktas ir gatavotas no viena gabala, to ornamentam raksturīga stingra kompozīcijas simetrija. Saktas virsmu klāj sakrustotas līnijas – lentes, kas kupolu sadala astoņās daļās, vidū veidojot divus rombus, bet malās – daudzstūrainus laukumus. Tajos veidots blīvs ornaments no fantastiskiem dzīvniekiem, kuru ķermeņi rotāti ar paralēlām svītrām un kuri attēloti dejojot vai cīnoties. Lenšu krustpunktos un vidējo sānu laukumu centrā bijuši piestiprināti bronzas uzliktņi (3. att.).

Daugavas lejtecē atrastās saktas pieder pie P37:3 varianta un ir iegūtas divos netraucētos sieviešu skeletkapos – Salaspils Laukskolas 83. kapā (2. tab.: 3 un 4) un Aizkraukles kapulauka 16. kapā (2. tab.: 5 un 6). Laukskolas eksemplāri, neskaitot apmali, ir 97, 95 mm gari, 60 mm plati un 22 mm augsti. Aizkraukles eksemplāri ir masīvāki un greznāki: garums – 103, 105 mm, platums – 60 mm, augstums – 25 mm. Tiem ir skaidri redzams virsmas zeltījums, apmali rotā divas iekaltu punktētu trīsstūru rindas; apaļajos lenšu krustpunktos izurbti caurumi filigrānās stieples izvēršanai.

P37 tipa saktas ir parastas 9. gs. (Wikinger 1992, 101), bet P37:3 varianta saktu lielākā izplatība pēc I. Jansona novērojumiem attiecas uz 9. gs. vidu un otro pusi (Jansson 1985, 182). Tāpēc jādomā, ka Daugavas lejtecē atrastās saktas tika izgatavotas Skandināvijā 9. gadsimtā. Tomēr, spriežot pēc pārējā kapa inventāra,

Aizkraukles apbedījums attiecināms uz 10. gadsimtu, savukārt Salaspils Laukskolas saktas varēja nokļūt kapa piedevu sastāvā 11. gs. otrajā pusē.

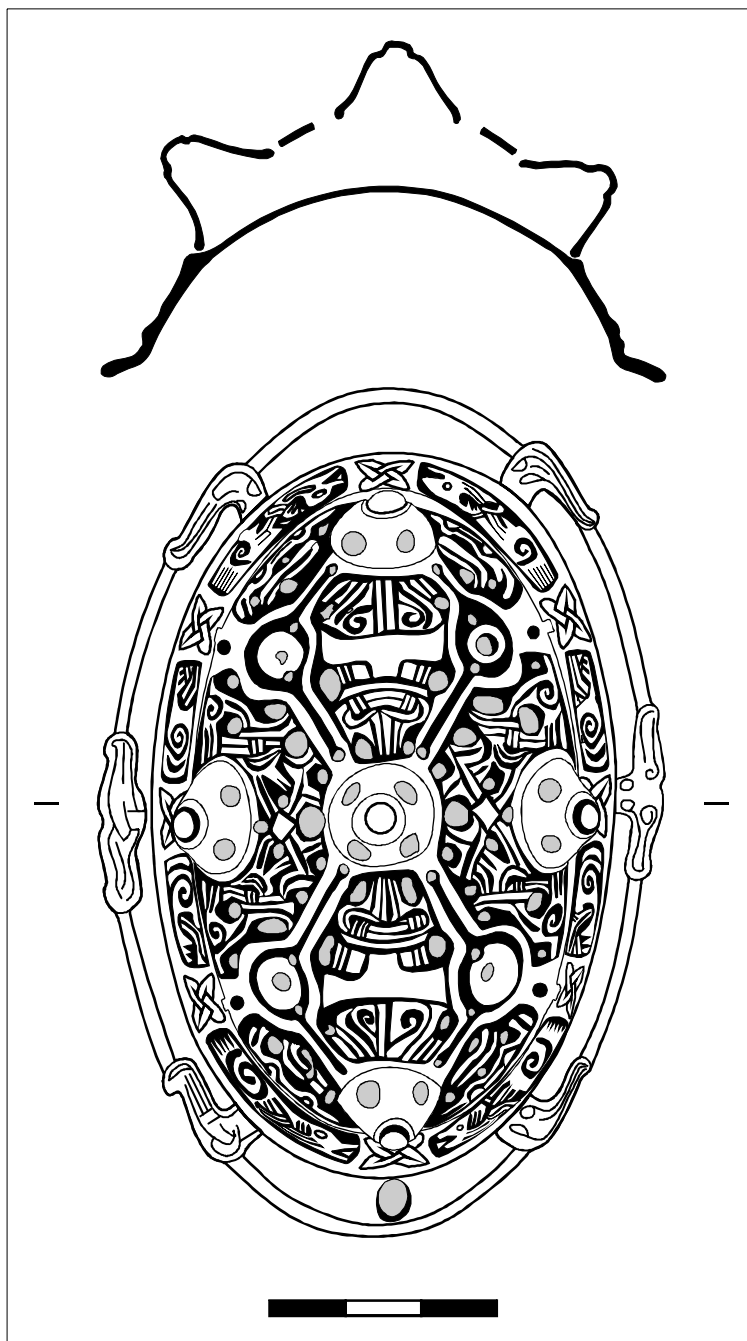

3. att. P 37:3 tipa bruņrupuču saktas no Salaspils Laukskolas 83. kapa (VI 128: 785)

Latvijas teritorijā vēl divas P37:12 variāna saktas atrastas Kurzemē skandināvu kapulaukā Grobiņas Smukumos (Šturms 1949, 206; Мургучевич 1965, 82, 83). Šī variāna saktas tipa ietvaros ir visjaunākās un tās var attiecināt uz 9. gs. otro pusi vai pat 10. gs. sākumu.

P51 tipa saktas atšķirībā no iepriekšējā tipa gatavotas no divām daļām. Apakšējo veidoja pamatne un sānu josla, kuras ornamentu veido seši vai astoņi laukumi ar stilizētu nezvēru ķermeņiem, kas savijušies sarežģītā pinumā. Pie pamatnes piekniedēta saktas virsējā daļa – ažiurs kupols, kuru līniju ietvars sadala astoņās daļās, tāpat kā P37 tipa saktām, bet to rotājums atšķiras. Kopā ar saktu

atlieti pieci kupolu rotājoši izciļņi, no kuriem viens atrodas saktas centrā, divi galos un divi vidējo sānu laukumu vidū. Bez tam četri aplī saktas virsējās daļas rombveida laukumu sānos atstāti īsto uzliktņu piestiprināšanai (4. att.).

4. att. P51 C1 tipa bruņrupuču saktas no Salaspils Laukskolas 120. kapa (VI 128: 1205)

Daugavas lejtecē P51 tipu pārstāv 22 eksemplāri (1. tab.: 7.28.), kas nāk no Salaspils Laukskolas (14), Doles Vampeniešu I (3), Lielvārdes Kaibalas (2), Aizkraukles (1) un Ogresgala Čabu (1). 13 saktas iegūtas izrakumos septiņu kapu inventārā (5 ugunskaņi un 2 skeletapbedījumi), deviņas saktas ir savrupatradumi kapulaukos un divas nāk no

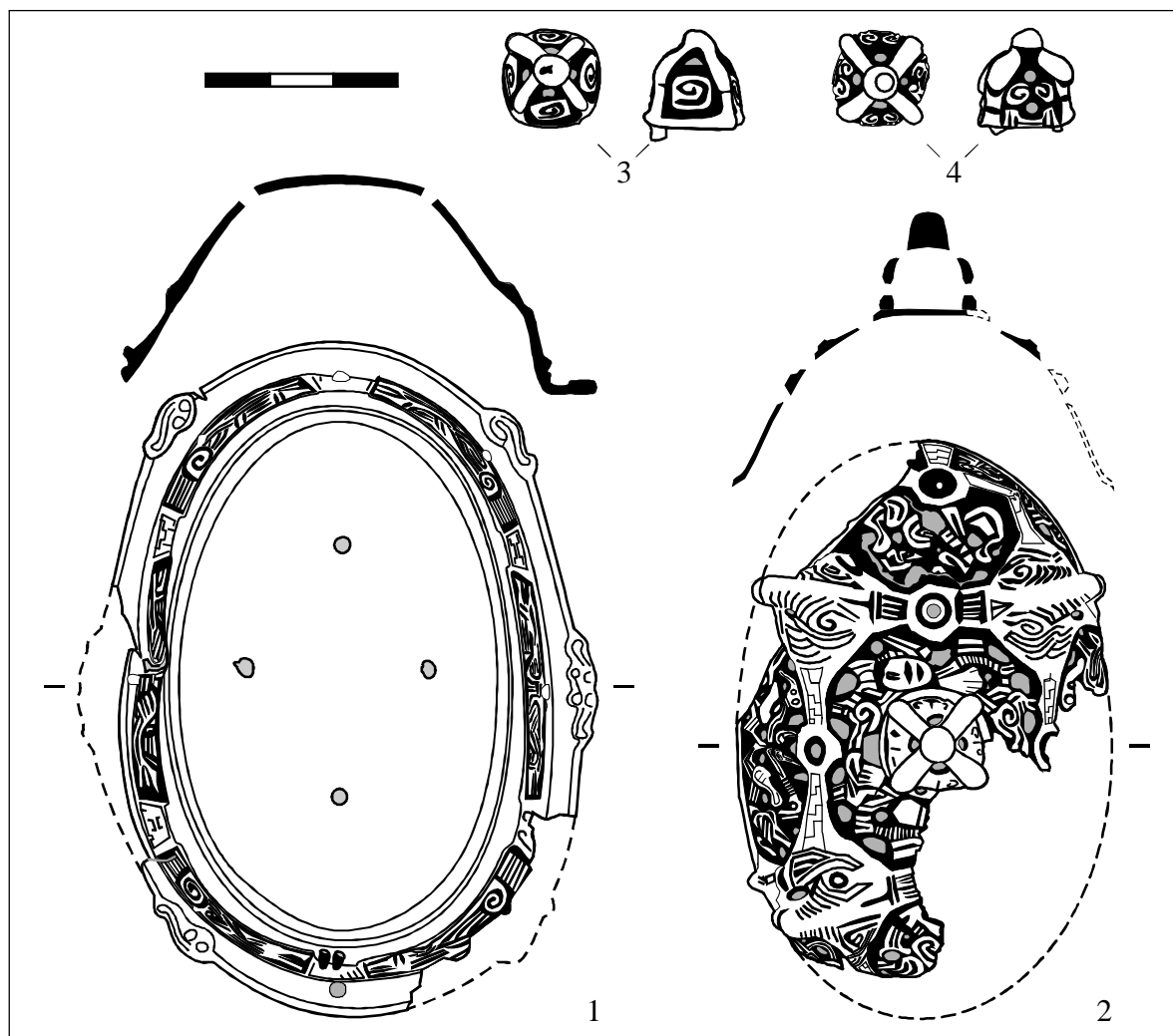
dzīvesvietas. Tikai 12 saktas ir veselas, pārējās – fragmentāras vai deformētas ugunī. Veselo saktu augšdaļu izmēri ir 73-88x45-57 mm. No P51 tipa atradumiem sešas saktas pārstāv C1 apakšvariantu, bet četras saktas – B2 apakšvariantu. Atrastas divas C4 apakšvarianta saktas, bet C2 un t.s. Rēbi (Rörby) apakšvarianta saktas iegūtas divos pāros, kuros viena sakta ir bojāta, un tās tikai ar zināmu varbūtību var attiecināt uz šo apakšvariantu. Toties P51 tipa B1, C3, un G apakšvariantu pārstāv pa vienam eksemplāram. Vēl četriem saktu fragmentiem variantu noteikt neizdevās.

Vidējā vikingu laikmetā (891.-980. g.) P51 ir visizplatītākais un visbiežāk sastopamais bruņrupuču saktu tips. Latvijā bez minētajām Daugavas lejtecēs saktām vēl seši P51 eksemplāri atrasti Ziemeļkurzemē – C1 varianta sakta no Užavas, divas B1 varianta saktas no Zlēku Priedniekiem, divas D varianta saktas no Stendes selekcijas stacijas un G varianta sakta no Kandavas (Jansson 1992, 64, 65, no. 3, 4, 6, 7).

Jautājums par skandināvu P51 tipa bruņrupuču saktu datējumu vēl nav pilnīgi atrisināts. J. Petersens nav devis precīzu šī tipa izcelšanās datējumu, bet P. Paulsens par tipa izcelšanās laiku konkrēti nosaka 920. gadu (Paulsen 1933, 68, 70). Savukārt I. Jansons P51 tipa saktu un citu rotu un monētu korelēšanas rezultātā ir nonācis pie atradumu pārdatēšanas iespējas, tipa izcelšanos attiecinot uz 9. gs. otro pusi (Jansson 1969, 26-64; 1984, 182).

Rūpīgu Birkas atradumu studiju rezultātā I. Jansons ir izveidojis P51 tipa saktu attīstības ģenealoģiju (Jansson 1985, 76, 77). Par P51 tipa sākotnējiem eksemplāriem uzskatāmas A varianta saktas, kuru trūkst Latvijas arheoloģiskajā materiālā. Tad parādās B1 un D varianta saktas, kuras ir zināmas Ziemeļkurzemē, bet nav raksturīgas Daugavas lejtecē. Daugavas lībiešu apgabalā visplašāk sastopamās C1-2 un B2 varianta saktas parādās vēlāk, un visjaunākās ir C3, C4 un Rēbi varianta saktas. Strādājot pie P51 tipa saktu ģenealoģijas, I. Jansons norādīja uz iespējamu ģenealoģijas un variantu hronoloģijas nesakritību, tomēr Latvijas arheoloģiskie atradumi skaidri parāda Ziemeļkurzemes materiāla senāko raksturu (Jansson 1992, 68). Jāatzīmē, ka apmales ar ornamentētiem reljefiem stūrīšiem (f1 variants), kuras Daugavas lejtecē bija vienpadsmit P51 tipa saktām, parādās 10. gs. un tieši šis apmales variants pakāpeniski kļūst par dominējošo, nomainot d tipa apmales, kuras redzamas piecām saktām.

Atradumi lībiešu kapulaukos liecina par P51 tipa saktu intensīvu izmantošanu 10. gs., bet šis tips sastopams arī vēlāk - divas P51 C2 varianta saktas iegūtas ar 11. gs. sākumu datētajā Doles Vampeniešu I kapulauka 18. kapā, bet Salaspils Laukskolas kapulauka 120. kapa P51 C2 sakta liecina par reliktu 11. gs. vidū.

5. att. P 52 tipa bruņrupuču saktu daļas:

1 saktas apakšdaļa no Baldones Lauriem (RDM III 205), 2 saktas virsējā daļa no Baldones Lauriem (KPM 106), 3 un 4 centrālie saktas uzliktņi no Salaspils Laukskolas 325. kapa (VI 128: 3895)

P52/55 tips. J. Petersena izdalīto P52 un P55 tipu I. Jansons apvienojis vienā tipā ar diviem variantiem, jo P52 tipa divdaļīgās saktas ar ažūru kupola virsas apkalumu ir kopētas, iegūstot vienkāršākas viendaļīgas P55 tipa saktas. P55 tips sadalīts divos apakšvariantos: pie P55:1 varianta pieskaitāmas lielās saktas - P52 tipa tiešas kopijas, bet P55:2 variantu veido mazas saktas, kuras ir tikai dubulto saktu virsējās daļas kopijas bez pamatnes. Pēc saktu virsmas ornamenta izvietojuma P52/55 tipam ir izdalāmi seši apakšvarianti no A līdz F (Jansson 1984, 53, 54).

P52 tipa saktām raksturīgi četri kopā ar virsējo ažūru apkalumu atlieti un simetriski izvietoti izvirzījumi, kas atgādina plastiskas, stilizētas dzīvnieku galvas. Kupola vidū novietots kroņveidīgs ažūrs uzliktnis. Ornamenta ierāmējuma joslu krustpunktos atrodas izvirzījumi, veidojot vienu lielu četrstūrains laukumu vidusdaļā, kā arī divus četrstūrains sānu laukumus un pa trim laukumiem saktu galos (5. att.).

Daugavas lejtecē atrastas sešas šī tipa saktas (1. tab.: 33-38). No Aizkraukles nāk vienīgo veselo P52 F2 tipa saktu pāris. Latvijas Vēstures muzejā glabātās saktas augšējā apkaluma izmēri ir 86 x 50 mm. Apakšēja daļa un virsējais apkalums no P52 A tipa saktām ir iegūti Baldones Lauros (5. att.: 3, 4). Divi centrālie uzlikti jeb kronīši no divām atsevišķām saktām atrasti traucētajā 325. skeletkapā Salaspils Laukskolā (5. att.: 1, 2). Latvijā šī tipa E varianta divas saktas vēl zināmas no Daugavpils (Jansson 1992, 66, 67, no. 31).

P55 tipa saktas vairs nav ažūras, no iepriekš P52 tipam raksturīgajiem putnu vai zirgu galvām līdzīgajiem izvirzījumiem izveidojušies P55 tipa savdabīgie "ragi", bet rotājums deģenerējis - ornamentu veido vienkāršas svītras. Salīdzinājumā ar P55:1 variantu, P55:2 varianta saktu izmēri samazinājušies par 20-30 mm (6. att.).

6. att. P55:2 F1 tipa bruņurupuču sakta no Salaspils Laukskolas 21. kapa (A 9976: 1)

Daugavas lejtecē atrastas tikai divas P55:2B tipa saktas, kas nāk no Salaspils Laukskolas 21. kapa (1. tab.: 42, 43). Saktu izmēri, jā neskaita apmali, ir 58 x 41; 42 mm, augstums - 20 mm. Tās ir slikti saglabājušās, ornamenti nav dziļš, apmales

sāni nodiluši. Saktas centrālajam izvirzījumam ir puslodes forma, tam apkārt izvietots nepārtraukts svītru ornamenta laukums. Saktu augšdaļas stūros izvietoti četri izvirzījumi – “ragi”, kuru sāni rotāti ar svītrām. Svītrotā ir arī atstarpe starp augšējiem un apakšējiem ragiem. Atkārtojot lielo P55:1 tipa divdaļīgo saktu apakšējās daļas ornamentu, P55:2 tipa saktas kupola sānos redzami astoņi laukumi ar svītrām. Bez Daugavas lejteces atradumiem Latvijā zināmas vēl divas P55:1 tipa bruņrupuču saktas no Zlēku Cirkales savrupatraduma – važiņrotas (Jansson 1992, 65, no. 5).

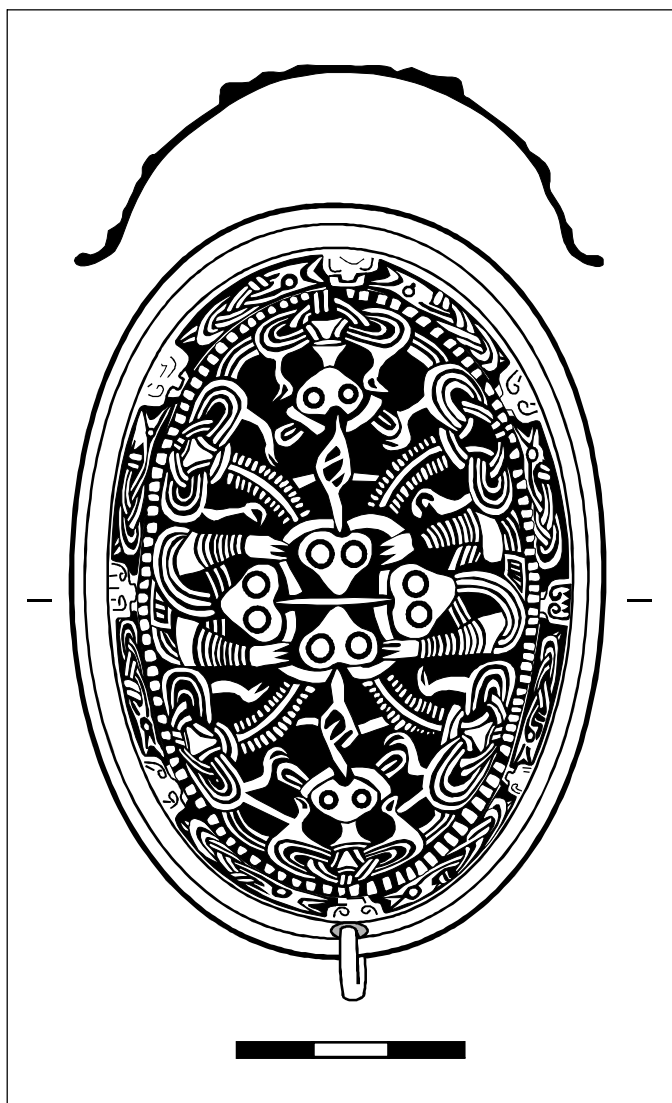
Literatūrā atrodami dažādi uzskati par šo Salaspils Laukskolas saktu izcelsmi. Pēc Ē. Mugurēviča domām, tās ir skandināvu meistarū darbs (Мугуревич 1965, 82, 83), bet I. Jansons uzskata tās par vietējo ražojumu (Jansson 1992, 73, fig. 7). Tomēr jāatzīmē, ka Salaspils Laukskolas 21. kapa saktas būtiski atšķiras no lībiešu bruņrupuču saktām ar “ragiem”, kas tiks apskatītas tālāk. Šeit var uzsvērt galvenās atšķirības. Pirmkārt, visas vietējās saktas ir cēlušās no cita varianta – no P55:2F1. Otrkārt, Salaspils Laukskolas 21. kapa saktām apmale ir tipisks skandināvu f1 variants, bet vietējo saktu apmales ir šī veida apmales stiprs stilizējums.

Runājot par datējumu, jāuzsver, ka P52 tipa saktas Skandināvijā sāk lietot 10. gs. vidū un tās ir plaši izplatītas gadsimta otrajā pusē. Vienkāršākais P55 tips Skandināvijā parādās 10. gs. otrajā pusē. Tā kā arī Birkā ir zināmas divas P55:2 C1 tipa saktas, var domāt, ka šis apakštips veidojies īsi pirms Birkas bojāejas ap 980. gadu. Toties Salaspils Laukskolas 21. kapa saktas ir mazāka izmēra un ar neskaidru ornamentu, tāpēc tās jādatē ar vēlāku laiku, iespējams, 10. gs. pašām beigām.

P48 tipa saktas ir spilgti Borres stila pārstāvji. Saktu augšdaļas centrā redzamas četru dzīvnieku galvas: augšējā un apakšējā vērsta ar skatu viena pret otru, bet sānu dzīvniekiem ar paceltām svītrotām ķepām galva pagriezta pretējā virzienā. Saktu kupola sānos redzami pītie mezgli, kas ar svītrotām līnijām savienoti ar galvām augšdaļas centrā. Līdzīgi, ar dzīvnieku galvu savienoti mezgli atrodas saktu galos (7. att.).

Latvijā P48 tipa saktas atrastas Doles Vampeniešu I kapulaukā: divas divdaļīgas saktas ir savrupatradumi no postīta ugunskaipa, bet divas viendaļīgas saktas iegūtas skeletkapā (2. tab.: 39-42). Saktas ir labi saglabājušās, to izmēri, neskaitot apmali, ir 94-95x60-61x27-28 mm. Saktu apmales ir platas un malās atlocītas (e variants pēc I. Jansona). Šajā sakarā jāatzīmē bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas 18. kapa (2. tab.: 15), kurai P48 tipa saktas apakšdaļa ar šādu apmali bija sakombinēta ar P51 C1 tipa saktas augšējo ažiūro daļu. Tā kā neviena šī

tipa sakta Birkā nav zināma, pēc I. Jansona domām, P48 tipa saktas parādās jau pēc šī centra pastāvēšanas izbeigšanās, tātad pēc 980. gada (Jansson 1985, 37, 182-185).

7. att. P48 tipa bruņrupuču sakta
no Doles Vampeniešu I kapulauka
6. kapa (VI 124: 41)

2. tabula

SKANDINĀVU BRUŅRUPUČU SAKTU ATRADUMI DAUGAVAS LEJTECĒ

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Tips	Garums		Augšdaļas garums	Augšdaļas platums	Sāns	Mala	Auduma nospiedums	Piezīmes
					Garums	Augšdaļas garums						
1	Baldones Lauri	s.a.	KPM 107	1	51	[22]	[10]	-	-			o
2	Doles Raušu ciems	-	VI 145: 2236	1	?	[16]	[8]	-	-	n		-
3	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	37:3	104	[97]	[60]	-	d	+		-
4	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	37:3	104	[95]	[60]	-	d	+		-
5	Aizkraukle	P16	A 10503: 5	37:3	113	[105]	[60]	-	d ^o	+		z
6	Aizkraukle	P16	A 10503: 5	37:3	112	[103]	[60]	-	d ^o	+		z
7	Salaspils Laukskola	51	VI 128: 217	51 B2	109	80	52	c1	f1	+		-
8	Salaspils Laukskola	51	VI 128: 217	51 B2	?	?	?	a1	d	+		-
9	Salaspils Laukskola	384	VI 128: 4618	51 B2	109	85	53	a1	d	+		z
10	Salaspils Laukskola	384	VI 128: 4618	51 B2	110	82	54	a1	d			z
11	Salaspils Laukskola	288	VI 128:3261	51 B1	?	88	57	b	f1	+		-
12	Salaspils Laukskola	288	VI 128:3260	51 C1	111	82	55	b	f1	+		-
13	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1205	51 C1	112	84	53	b	f1	+		z
14	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1205	51 C1	113	83	52	b	f1	+		z
15	Salaspils Laukskola	18	A 9973: 1	51 C1	107	73	45	j	e			-
16	Salaspils Laukskola	s.a.	A 2361	51 C1	113	?	?	b	f1	+		-
17	Salaspils Laukskola	s.a.	A 2361	51 C1	110	84	54	b	f1			z
18	Doles Vampenieši I	18	VI 124: 184	51 C2	?	?	?	b	f1	+		f
19	Doles Vampenieši I	18	VI 124: 185	51C2?	?	?	?	b	?	n		f
20	Salaspils Laukskola	389	VI 128: 4657	51 C3	?	89	56	a1	d	+		-
21	Salaspils Laukskola	389	VI 128: 4658	51	?	?	?	b	f1	?		f
22	Salaspils Laukskola	s.a.	A 8975:1	51 C4	?	?	?	?	?	?		ag, f
23	Ogresgala Čabas	s.a.	A 13245: 2	51 C4	?	?	?	?	?	?		u
24	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.158	51 G	119			a1	d			-
25	Lielvārdes Kaibala	s.a.	RDM I 502	51 Rörby	106	82	52	b	f1	+		-
26	Lielvārdes Kaibala	s.a.	RDM I 502	51 Rörby	106	?	?	b	f1	n		ap
27	Doles Vampenieši I	s.a.	VI 124: 1100	51	?	?	?	?	?	?		ag, f
28	Mārtiņsalas ciems	-	VI 121: 2318	51	?	?	?	?	?	n		ag, f
29	Mārtiņsalas pils	s.a.	RDM I 2289	51	?	?	?	a	d	?		ap, f
30	Salaspils Laukskola	207	VI 128: 2304	51 vai 52	?	?	?	b/c1	e/f	?		ap, f
31	Salaspils Laukskolas ciems	s.a.	VI 128: 4979	51 vai 52	?	?	?	b/c1	f1	?		ap, f
32	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6938									ap, f
33	Salaspils Laukskola	325	VI 128: 3895	52	?	?	?	?	?	?		u
34	Salaspils Laukskola	325	VI 128: 3895	52	?	?	?	?	?	?		u

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Tips						Auduma nospiedums	Piezīmes
					Ģarums	Augšdaļas garums	Augšdaļas plātums	Sāns	Mala		
35	Baldones Lauri	s.a.	KPM 106	52 A	?	?	?	?	?	?	ag
36	Baldones Lauri	s.a.	RDM III 205	52	119	?	?	c1	f1	+	ap
37	Aizkraukle	s.a.	RDM I 565	52 F1	115	86	50	k2	f1		-
38	Aizkraukle?	s.a.	RGZ O.6837	52 F1	115						-
39	Doles Vampenieši I	6	VI 124: 41	48	108	[85]	[53]	j	e	+	-
40	Doles Vampenieši I	6	VI 124: 41	48	108	[85]	[53]	j	e	+	-
41	Doles Vampenieši I	s.a.	A 1637	48	108	85	54	j	e	n	-
42	Doles Vampenieši I	s.a.	A 1637	48	108	85	54	j	e	n	-
43	Salaspils Laukskola	21	A 9976: 1	55:2 B	72	[58]	[41]	-	a3	?	-
44	Salaspils Laukskola	21	A 9976: 1	55:2 B	70	[58]	[42]	-	a3	?	-

Pašlaik konservēšanā, ekspozīcijās esošo vai citu iemeslu dēļ nepieejamo saktu parametri tabulā ir nepilnīgi, ailītes ar trūkstošiem datiem šīm saktām nav aizpildītas. ? – attiecīgais rādītājs bojājumu dēļ saktai nav nosākams. – – šīm saktu tipam attiecīgais rādītājs nav raksturīgs.

Kapa nr.: s.a. – savrupatradums; P – Noras Purpeteres izrakumi (Aizkraukles kapulaukā izrakumus veikuši vairāki pētnieki, bet kapu numerācija tika iesākta katru reizi no jauna).

Inventāra nr.: VI – Latvijas vēstures institūts; A, RDM – Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekciju šifri; KPM – Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā nodaļas kolekciju šifri; RGZ – Romiešu un ģermāņu centrālais muzejs Maincā; MVFB – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Berlīnē; BM – Britu muzejs Londonā.

Tips skandināvu saktām dots pēc J. Petersena.

Augšdaļas garums un plātums: [] – viendaļīgām P1, P37 saktām tika mērīts kupols, viendaļīgajām P48 un P55 saktām nr. 38, 39 un 42, 43 – augšējas daļas vieta.

Sānu un Mālu varianti apzīmēti pēc I. Janssona (Jansson I. Ovals spännbucklor. En studie av vikingatida standardsmycken med utgångpunkt från Björkö-fynden. – Uppsala, 1985. – S. 101–105.)

Auduma nospiedums: + – auduma nospiedums ir; n – auduma nospieduma nav.

Piezīmes: o – štancēts ornamenti; z – apzeltīts; f – fragments; ap – apakšdaļa; ag – augšdaļa; u – uzliktnis.

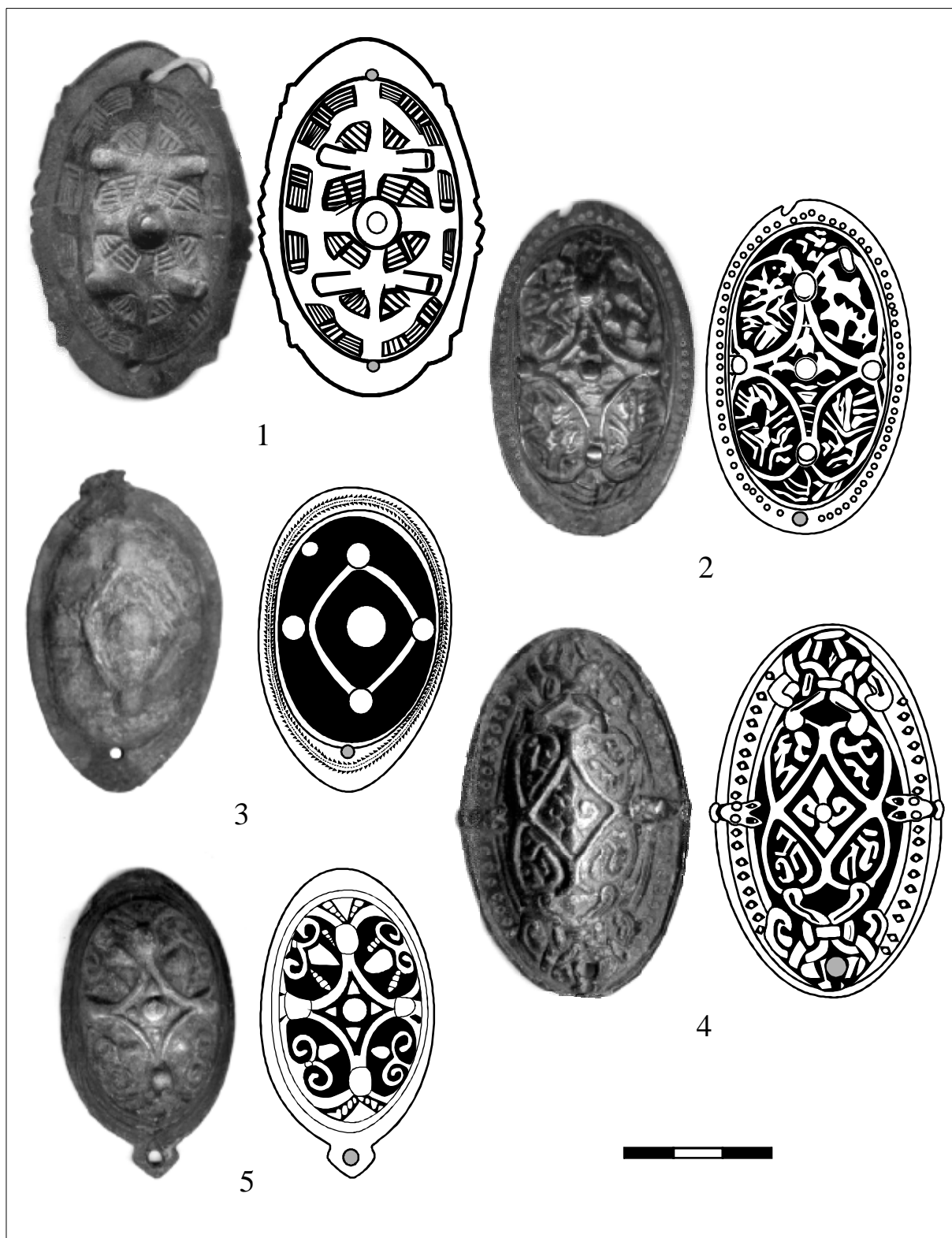
3.1.2. LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS

Tieši lībiešu meistarū izgatavotas bruņrupuču saktas Daugavas lejtecē pārstāvētas visvairāk – 323 eksemplāru. Viņu darinājumi atšķiras no skandināvu bruņrupuču saktām ar mazākiem izmēriem, lielāku lējuma biezumu un vienkāršāku ornamentu. Skandināvu bruņrupuču saktu garums pārsniedz 120 mm, bet vietējām saktām tas ir krietni mazāks – no 70-80 mm agrākajām līdz 50-60 mm vēlākajām saktām. Skandināvu saktas ir rūpīgi izstrādātas, 1-1,5 mm biezs bronzas lējums, daļai izmantots ažūrs ornaments, un tās var būt veidotas no divām daļām ar papildus piestiprinātiem uzliktņiem. Toties vietējās saktas veidotas no biezāka – 2-3 mm bronzas lējuma, tās visas ir viendaļīgas, un to virsmu klāj vienkāršs reljefs ornaments.

Visas vietējo meistarū darinātās bruņrupuču saktas pēc virsmas rotājuma var iedalīt piecos tipos ar vairākiem variantiem un apakšvariantiem (8. att.). Šajā darbā saktu tipi apzīmēti ar arābu cipariem no 1 līdz 5 un apskatīti hronoloģiskā secībā. Katram no tiem raksturots rotājums, atradumu skaits un izplatība, kā arī doti galvenie izmēri. Visi izmēri – saktas garums, augstums, kā arī tās kupola garums un platums – apkopoti tabulās. Tekstā doti tikai saktas izliektās vidusdaļas jeb kupola izmēri, jo apmales platums katram eksemplāram var būt atšķirīgs. Tāpēc kupola garums un platums, neskaitot apmali un profilējumu, precīzāk atspoguļo saktas parametrus. Jāatzīmē, ka trim savrupām un fragmentārām saktām no Doles Vampeniešu I kapulauka (VI 124: 1512) un Daugmales pilskalna (A 9964: 6112, A 13186: 204) tips nav nosakāms un šās saktas tabulās nav iekļautas.

1. tipu jeb ragu saktas pārstāv hronoloģiski visagrākie vietējie darinājumi. Tām ir raksturīgi divi ragu pāri – sānskatā trijstūrains izcilnis saktas virsmas vidusdaļā un vēl viens konisks vai segmentveida izcilnis centrā. Ornamantu veido daudzi sīki svītroti laukumiņi, kas izvietoti uz visas saktas virsmas. Pēc izvīzījumu formas un izvietojuma literatūrā šī tipa saktas dažreiz dēvē par saktām ar ragiem (Jansson 1992, 74). Pavisam Latvijā ir zināmas 52 šī tipa saktas, no kurām 41 iegūta 24 kapos, 10 eksemplāri ir savrupatradumi un viena sakta atrasta dzīvesvietā (sk. 3. tab.). Ārpus Daugavas lejteces šī tipa lībiešu bruņrupuču saktu atradumi nav zināmi. 1. tipa saktas var iedalīt trijos variantos pēc ornamenta izpildījuma atšķirībām.

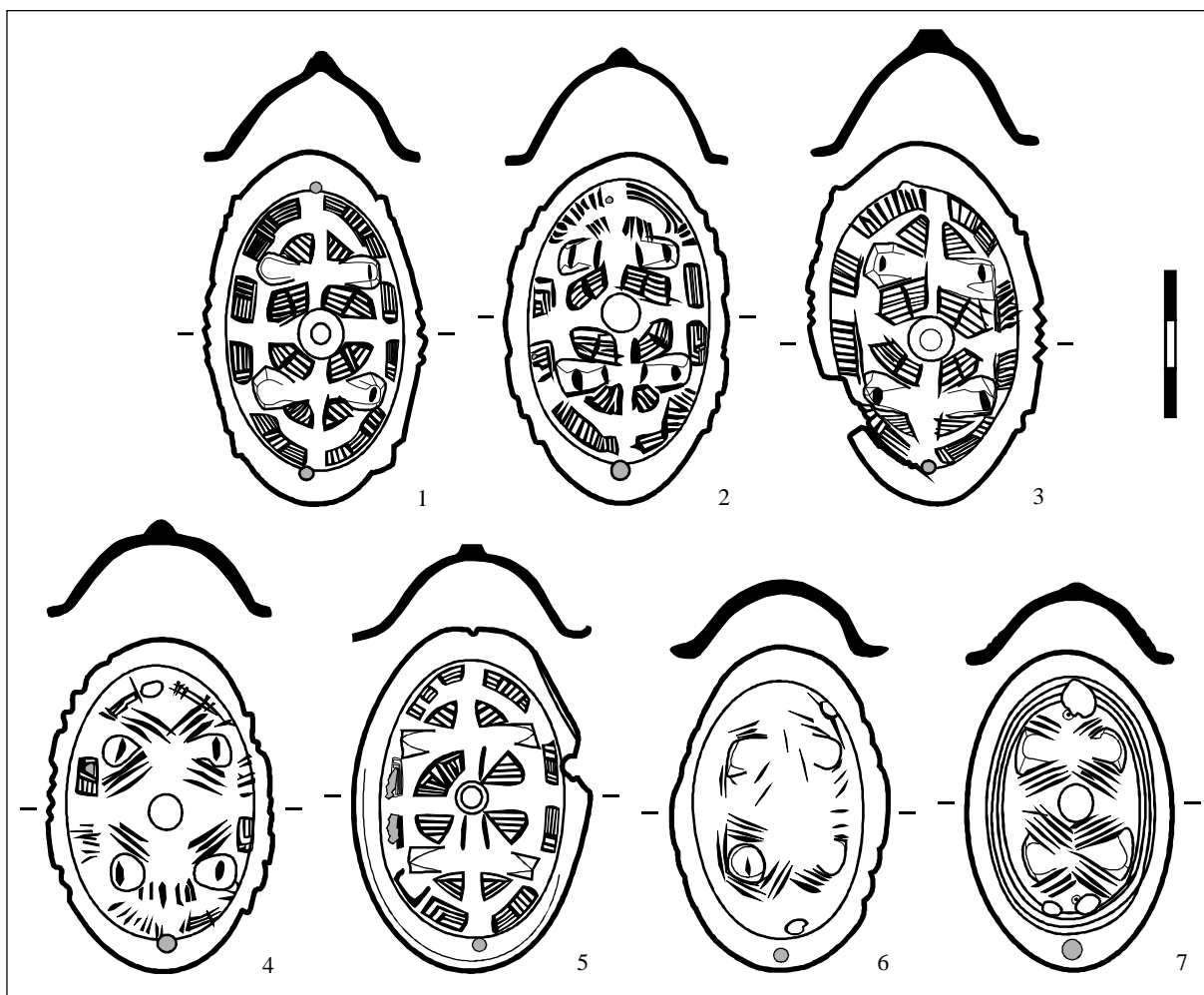
1a varianta saktām kupola virsma ar platām gludām lentēm sadalīta mazos ornamentētos laukumos. Centrālajā daļā lentes savieno četrus izcilņus jeb ragus. Vidū ap konusveida izcilni novietoti četri pret centru vērsti aizšvīkāti laukumiņi, kurus

8. att. lībiešu bruņrupuču saktas:

1 - 1. tipa bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 19. kapa (VI 124: 204), 2 - 2 tipa bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 16. kapa (VI 124: 151), 3 - 3 tipa bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu II kapulauka 69. kapa (VI 144: 390), 4 - 4 tipa bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 183. kapa (VI 128: 2102), 5 - 5 tipa bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 182. kapa (VI 124: 1953)

pārdala viena vai divas smalkas vertikālas svītras. Saktas sānos atrodas vēl astoņi līdzīgi četrstūrīgi švīkāti laukumiņi (9. att.: 1-4).

9. att. 1. tipa lībiešu bruņrupuču saktas:

1- 1a₁ apakšvariānta bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 19. kapa (VI 124: 204), 2 - 1a₂ apakšvariānta bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 106. kapa (VI 124: 1175), 3 - 1a₃ apakšvariānta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka (A 8957: 2), 4 - 1a₄ apakšvariānta bruņrupuču sakta no Ikšķīles Tīnūžu kapulauka (A 7913), 5 - 1b variānta bruņrupuču sakta no Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 431. kapa (A 11912: 34), 6 - 1c₁ apakšvariānta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 13. kapa (A 9968: 44), 7 - 1c₂ apakšvariānta bruņrupuču sakta no Ogres Sermuļu kapulauka (VI 334: 3)

Variāntu pārstāv 38 saktas (2. tab.:1-38), no kurām puse ir no Doles Vampeniešu I kapulauka (19 eksemplāru), 13 saktas atrastas Salaspils Laukskolas kapulaukā, pa vienai vai divām - Salaspils Vējstūru (2), Ikšķīles Tīnūžu (2) un Jumpravas Bajāru (1) kapulaukā, kā arī Mārtiņsalas pilī (1).

Varianta ietvaros izdalāmi četri apakšvarianti, kas atšķiras pēc švīku izvietojuma četrstūrainajos laukumiņos saktu sānos un pēc apmales. 1a₁ apakšvarianta saktas pārstāvētas ar 26 eksemplāriem, kuru garums 53-62 mm, platums 34-40 mm, augstums 19-22 mm. Apmalēs veidoti šķautņu zāģveida izgriezumus posmi (10. att.: a). Ornamentētus laukumus saktu sānos aizpilda horizontālas un vertikālas švīkas. Apakšvarianta senākajām saktām (3. tab.: 1-7, 24, 26) ir raksturīgs izteiksmīgs, dziļš svītru ornaments un skaidras ragu šķautnes (9. att.: 1). Jaunākas apakšvarianta saktas (3. tab.: 22-23) ir mazākas, arī to ornaments paliek neskaidrs.

Atrastas tikai sešas saktas, kuras var attiecināt uz 1a₂ apakšvariantu (9. att.: 2). Senākajām saktām arī ir skaidrs un labi izpildīts reljefs (3. tab.: 29, 30, 32), to izmēri ir līdzīgi 1a₁ apakšvarianta eksemplāriem: garums 58-62 mm, platums 37-39 mm, augstums 21-22 mm. Šī apakšvarianta raksturīgākā pazīme ir apmale, kuru atšķirībā no 1a₁ apakšvarianta rotā tikai četri zāģveida izgriezumus posmi, pa divi saktas apakšējā un augšējā daļā (10. att.: b). Arī ornaments saktu sānos ir atšķirīgs.

1a₃ apakšvariantu pārstāv unikālā savrupatrastā sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka (9. att.: 3). Rota ir deformēta, bet tās galvenie parametri ir nosakāmi: garums – 74 mm, augstums – 21 mm, kupola garums – 55 mm, platums 40 mm. Saktai ir 1a₁ apakšvariantam raksturīgs apmales veids, bet ir atšķirīgs sānu ornaments, kurā dominē vertikālās līnijas.

1a₄ apakšvariantā apvienoti hronoloģiski vēlākie eksemplāri (9. att.: 4) – pavisam četras saktas. Tās parasti ir tikai 56-58 mm garas un 36-37 mm platas. Saktu garums ir nedaudz samazinājies un ornaments vienkāršojies. Virsmas rotājuma kompozīcija ir līdzīga 1a₁₋₃ varianta eksemplāriem, bet ornamenta izpildījums ir atšķirīgs – centrālie četrstūrainie laukumiņi vairs nav iedziļināti – to vietā ir tikai vairāku svītru grupas. Arī sānu ornamentētie laukumi kļūst primitīvāki un neskaidri.

Spriežot pēc ornamenta sarežģītības, pirmās radušās 1a₁ apakšvarianta saktas, nedaudz vēlāk 1a₂ un 1a₃ apakšvarianta saktas un, visbeidzot, 1a₄ apakšvariants. To apstiprina arī saktu izmēru samazināšanās tendence, kas ir saistīta ar tehnoloģijas īpatnībām. Pirmkārt, līdz ar šķidruma zaudējumu izžūstot sarāvās māla veidne. Otrkārt, sastingstot sarāvās arī izkausētais metāls – un jaunatlietās saktas iznāca mazākas par oriģinālu. Tāpēc var secināt, ka mazākie eksemplāri ar deģenerētu ornamentu izgatavoti vēlāk.

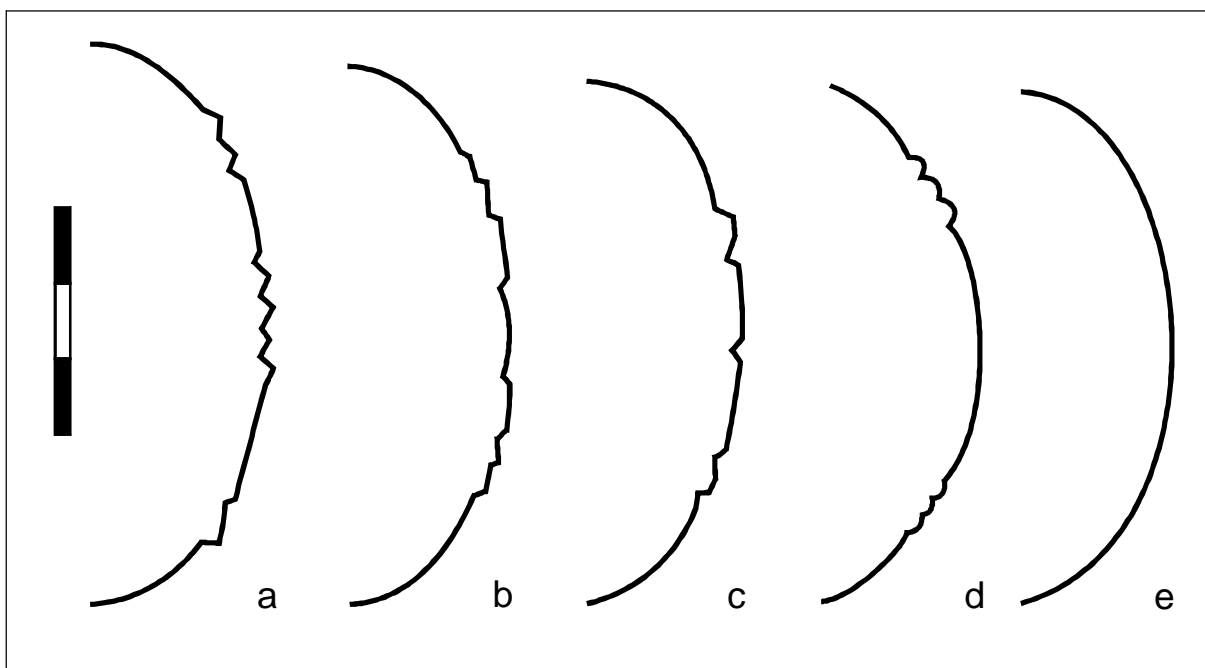
Kā redzam, visplašāk sastopamas ir 1a₁ apakšvarianta saktas, kuras savā starpā stipri atšķiras kā pēc izmēriem, tā arī pēc ornamenta kvalitātes. Senāko saktu labāka kvalitāte tika panākta, to izgatavošanas procesā izmantojot vaska modeli: rotkalis, iespiežot gatavu saktu mālā, ieguva negatīvo formu, kurā atlēja vaska pozitīvo starpmodeļi. To retušēja, padziļinot ornamentu, lai uzlabotu galaprodukta rotājuma kvalitāti. No starpmodeļa atkal noņēma māla negatīvo lejamveidni, kurā atlēja bronzas saktu. Jaunākām saktām negatīvās formas izgatavotas, nospiežot mālā agrāk darinātu bruņrupuču saktu, tātad kopēšana notikusi tieši, bez vaska starpmodeļa veidošanas. Līdz ar to vēlāku saktu ornamenti kļuvis neskaidrāks. Tā kā šī apakšvarianta saktām ir raksturīgs vienkāršots ornamenti, jādomā, ka jauno saktu izgatavošanā katru reizi izmantota cita gatavā sakta. Tātad jaunākās maza izmēra 1a₁ apakšvarianta saktas ar neizteiktu ornamentu ir kopiju kopijas.

Uz *1b variantu* attiecināms bruņrupuču saktu pāris no Aizkraukles Lejasbitēnu kapulauka 431. ugunskaipa (9. att.: 5). Abas saktas stipri cietušas ugunī, tikai vienai saktai ornamenti ir saglabāties pilnīgāk, bet tomēr vietām tas ir grūti saredzams. Saktas garums ir 59 mm, platums – 37 mm, augstums – 21 mm. Atšķirībā no 1a varianta saktām Aizkraukles Lejasbitēnu saktu ragiem ir izteikti piramidāla forma, ovāla apmale, un nedaudz savādāks sānu laukumu svītrojums un horizontāls trīsstūrains ornamenta laukumiņu švīkājums saktas vidū.

1c varianta saktas zaudē ornamentēto joslu sānos un kļūst mazākas (9. att.: 6, 7). To garums ir 53-58 mm, platums – 34-35 mm, augstums – 16-20 mm. To virsmu centrālajā daļā rotā dažas īsas iedziļinātas svītras, kuru izvietojums vairs nav pilnīgi simetrisks un katram saktu pārim ir nedaudz atšķirīgs. Dažām saktām uz apmales (3. tab.: 39, 45, 48) vai arī uz kupola virsmas (3. tab.: 48) ir iegravētas rievotas līnijas. Pavisam Daugavas lejtecē ir zināmas desmit 1c varianta saktas no septiņām važiņrotām, kas atrastas Salaspils Laukskolas (6 eksemplāri), Doles Vampeniešu I (1), Salaspils Vējstūru (1), Skrīveru Lielrutuļu (1), Ogres Sermuļu (1) kapulaukā. Īpaši atzīmējama sakta no Ogres Sermuļu kapulauka, kurai starp kupolu un apmali veidoti trīs profilējumi, bet ornamenta svītru izvietojums uz kupola ļoti atgādina 1a₄ apakšvarianta saktu kompozīciju.

1. tipa jeb ragu saktas ir vienīgās lībiešu bruņrupuču saktas, kurām apmalē veidoti zāģveida izgriezumi (10. att.: a-d). Par paraugu šim dekora elementam kalpojais skandināvu saktu f1 variants (pēc I. Jansona), kuram apmales veidotas ar reljefiem stūrīšiem. Vietējās lībiešu saktās skandināvu motīvs ir pārveidots un

vienkāršojies (10. att.: a-d). 1b varianta saktām ir ovālās apmales, kuras, šķiet, veidotas pēc skandināvu saktu d varianta (pēc I. Jansona) apmales parauga. 1c variantam zāģveida izgriezumi uz apmales pakāpeniski izzūd un hronoloģiski vēlākajiem tiem tādu vairs nav.

10. att. 1. tipa lībiešu bruņrupuču saktu apmales veidi

Arheoloģiskajā literatūrā sastopami dažādi uzskati par ragu saktu izcelsmi un datējumu. Pirms Rīgas HES celtniecības zonas pētījumiem šī tipa saktas bija pārstāvētas tikai ar atsevišķiem eksemplāriem un to līdzība dažiem Skandināvijas atradumiem 20. gadsimta pirmajā pusē vedināja tās uzskatīt par Skandināvijā izgatavotām rotām (Nerman 1929, 35), turklāt Skandināvijas izcelsme tika piedēvēta ne tikai 1a varianta eksemplāriem, bet arī vienkāršākām 1c varianta saktām (Redlich 1939, 17). Apskatot saktu datējumu, jāatzīmē E. Šnores paustais viedoklis, ka ragu saktas ir vēlas un parādās pēc saktām ar palmetem (LKV 23288 sl.). Tomēr, izanalizējis 20. gadsimta 60.-70. gadu izrakumu materiālus, Ēvalds Tenisons nonāca pie secinājuma, ka ragu saktas ir vietējas izcelsmes un raksturojamas kā senākās vietējās lībiešu bruņrupuču saktas (Tõnisson 1974, 150).

Lībiešu 1a, apakšvarianta saktu forma un kompozīcija ir pārņemta no skandināvu P55:2 tipa saktu F1 varianta. Tomēr lībiešu pieminekļos atrasto saktu lielākais biezums, vienkāršās apmales, kā arī atradumu koncentrācija Daugavas lejtecē norāda, ka 1a, apakšvarianta saktas ir izgatavotas uz vietas lībiešu dzīvesvietās tiešā skandināvu paraugu iespaidā. P55:2 tips Skandināvijā datēts ar

laiku neilgi pirms 980. gada. Tātad *lībiešu saktu 1a₁ apakšvariants acīmredzot radies 10. gs. pēdējo desmitgadu laikā vai ap 1000. gadu*. Jāuzsver, ka 1a₂ apakšvarianta saktas ir vienkāršākas un pēc tipoloģiskās attīstības tām jābūt nedaudz jaunākām. 1a₄ saktas ir deģenerējušas no 1a₂ variantā. 1b variantā saktas, spriežot pēc pārējā kapa inventāra, pieder pie senākajām saktām. Savukārt 1c variants ir 1a₄ apakšvarianta saktu tālākas vienkāršošanās rezultāts. 1c variantā saktu parādīšanas noslēdz 1. tipa lībiešu bruņrupu saktu attīstības līniju un attiecas uz laiku ap 11. gs. vidu.

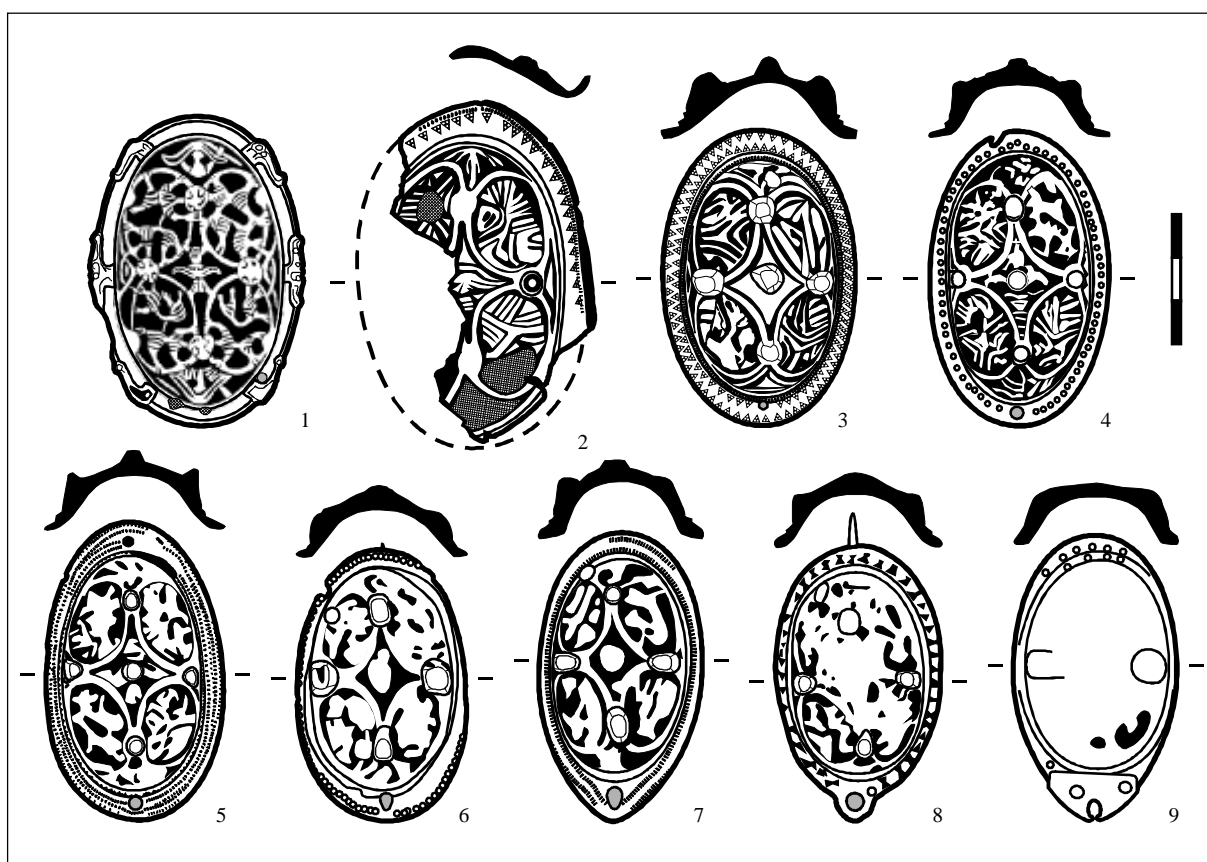
2. tipa saktas pēc ornamenta izvietojuma četros ovālos laukumos nosauktas par **medaljonu saktām**. Saktas augšdaļā izceltas līnijas veido rombu ar ieliektām malām un sīku puslodīti katrā stūrī, bet sānos novietoti četri ovāli medaljoni. Katru no šiem pieciem laukumiem aizpilda kāds reljefu līniju veidots motīvs. Šī tipa bruņrupu saktas ir visizplatītākais saktu veids Daugavas lībiešiem – kopā zināmas 172 saktas, no kurām 126 iegūtas 71 krūšu važiņrotu sastāvā, atlikušās 46 saktas nāk no dzīvesvietām vai ir savrupatradumi kapulaukos (sk. 4. tab.). Ārpus Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas tās sastopamas Gaujas lejtecē – ap 30 eksemplāru (Tõnisson 1974, 121), pa vienai saktai zināms Kurzemē no Skrundas Gobziņiem (A 1813, atradumu vieta tomēr ir šaubīga) un Kandavas pilskalna (A 4609), kā arī Sāmsalā Igaunijā (Luik 1998, 9, 10, joon. 7). 2. tipa saktas pēc ornamenta kvalitātes un apmales veida var iedalīt četros variantos ar apakšvariantiem. Sešām saktām variants nav noteikts (4. tab.: 164-169).

2a varianta saktas ir 54-59 mm garas, 34-36 mm platas, 15-20 mm augstas. Šī varianta saktām katrā medaljonā izveidots krustām šķērsām novietotu reljefu līniju ornaments, turklāt katrā medaljonā līniju izvietojums ir atšķirīgs. Starp saktas kupolu un apmali novietots dubults profilējums. Apmāles rotājumu veido iekalto aplīšu vai punktēto trīsstūrīšu ornaments (12. att.: a, b).

Daugavas lejtecē ir zināmas 14 šī varianta saktas no Salaspils Laukskolas (6), Aizkraukles (4), Aizkraukles Lejasžagaru (2) un Doles Vampeniešu I (2) kapulauka. Ārpus minētā reģiona šādas saktas nekur citur nav zināmas. 2a varianta saktas var uzskatīt par visa 2. tipa saktu pirmparaugiem. Tikai viena šī varianta sakta no Salaspils Laukskolas 309. kapa ir vesela. Pārējās ir ugunī deformētas vai nodilušas.

2a varianta saktām pēc romba ornamenta atšķirībām var izdalīt divus apakšvariantus. 2a₁ apakšvariantu pārstāv Salaspils Laukskolas 269. ugunskapa

fragmentārā sakta, kuras rombu aizpilda slīpas reljefas līnijas, kas ir līdzīgas sānu medaljonu ornamentam. Romba stūros izvietoti apaļi, zemi izciļņi ar taisnu augšu un apaļu rievu (11. att.: 2). Turpretī 2a₂ apakšvariānta abām saktām no Salaspils Laukskolas 309. kapa redzams rombs ar pacēlumu vidū, bet izciļņi romba stūros ir apaļi un gludi (11. att.: 3). Pārējām vienpadsmit saktām ilgas lietošanas rezultātā ir nodilusi virsma, un tās ir iedalāmas 2a₃ apakšvariāntā.

11. att. 2. tipa lībiešu bruņrupu saktas:

1 - Birkas tipa skandināvu bruņrupu sakta no Hogbi Dodevijas (Dōdevi, Högbz sn) Ēlandes salā (pēc: Jansson 1985 42, fig. 30), 2 - 2a₁ apakšvariānta bruņrupu sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 269. kapa (VI 128: 3038), 3 - 2a₂ apakšvariānta bruņrupu sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 309. kapa (VI 128: 3477), 4 - 2b₁ apakšvariānta bruņrupu sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 16. kapa (VI 124: 151), 5 - 2b₂ apakšvariānta bruņrupu sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 53. kapa (VI 124: 508), 6 - 2b₃ apakšvariānta bruņrupu sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 529. kapa (VI 128: 7626), 7 - 2c₁ apakšvariānta bruņrupu sakta no Doles Raušu kapulauka 29. kapa (VI 146: 189), 8 - 2c₂ apakšvariānta bruņrupu sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 535. kapa (VI 128: 7660), 9 - 2d variānta bruņrupu sakta no Doles Raušu kapulauka 107. kapa (VI 146: 700)

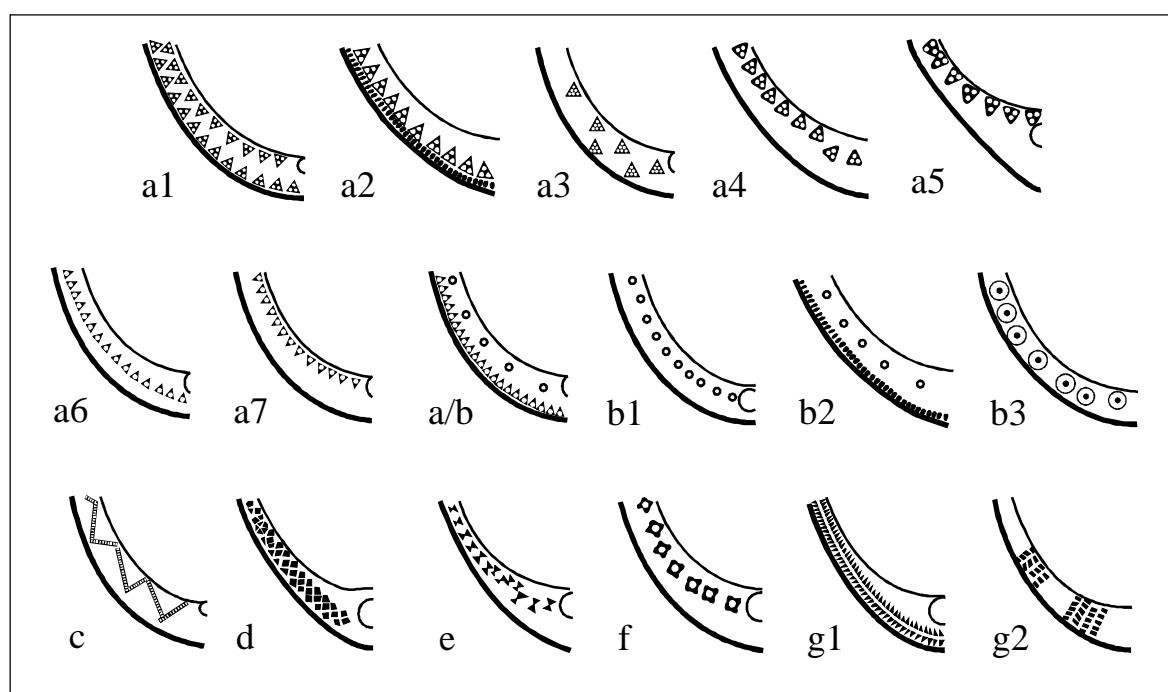
2b variants pārstāv vēlākus eksemplārus, kad saktas vienkāršojas un kļūst mazākas. Saktu garums ir 50-58 mm, platums 30-37 mm, augstums 17-20 mm. Līdzīgi 1. tipa rotām, arī šīs saktas izgatavotas, kopējot agrākus eksemplārus, kas noteica to izmēru samazināšanos. Toties medaljonu aizpildījuma kompozīcija palikusi tāda pati kā 2a varianta saktām, kas liecina par 2. tipa b varianta izcelšanos no 2a varianta saktām.

2b varianta saktas var iedalīt trijos apakšvariantos, kas atšķiras pēc ornamenta precizitātes. 2b₁ apakšvarianta ornamenti ir precīzāks, un tāpēc saktas ir hronoloģiski agrākas (11. att.: 4), bet 2b₂ apakšvariantam ornamenti ir izplūdis (11. att.: 5), kas līdz ar to liecina par rotu vēlāku izgatavošanu. Dažreiz saktas piederību vienam vai otram apakšvariantam ir grūti noteikt, jo abās grupās sastopami nodiluši eksemplāri. Izšķirošais faktors ir nodiluma cēlonis – ja sākotnēji saktai bijis skaidrs reljefs, kas vēl saglabājies medaljonu apakšā pie saktas pamatnes, un nodilums radies rotu valkāšanas rezultātā, tad šāda rota pieder 2b₁ apakšvariantam. Turpretī, ja ornamenta nodilums radies saktas izgatavošanas, t.i., kopēšanas procesā, tad tas ir 2b₂ apakšvariants. Saktu var droši attiecināt uz 2b₂ apakšvariantu, ja tai ir neskaidrs ornamenti un augsti, nenoberzti izciļņi, kuriem, nēsājot rotas, būtu bijis jānodilst visātrāk. Par šī veida saktu ilgo un intensīvo lietošanu liecina vairāki eksemplāri ar pārdilušiem caurumiem važiņrotas piekāršanai. Šādi bojātai saktai apmalē atkārtoti izurbts jauns caurumiņš. Atsevišķiem eksemplāriem ir redzami vairāki šādi nodiluši caurumi un pat kniedēti apmales labojumi. Ir arī saktas ar ļoti stipri nobertztu virsmu. Kupola virsmas nobertzums manāms arī dažām 1. tipa saktām, bet 2. tipa reljefā ornamentā tas izpaudās stiprāk. Tik dziļš nodilums nevarēja rasties, rotai beržoties pret drēbi – villaini, tas ir skaidrojams ar regulāru beršanos pret citām metāla rotām. Par šādu valkāšanas paražu liecina rotu izkārtojums kopā – arheoloģiskajos izrakumos bruņrupuču saktas atsegtas tieši zem kaklariņķiem. Dzīves laikā, sievietei kustoties, kaklariņķi nepārtraukti berzējās pret abām bruņrupuču saktām, radot nodilumu.

Tātad 2b₁ apakšvarianta saktām ir raksturīgs izteiksmīgs reljefs ornamenti, kura saglabāšanās panākta, izmantojot vaska modeli veidņu izgatavošanai. Turpretī 2. tipa b₂ apakšvarianta saktu ornamenti ir zaudējis savu skaidrību, svītras medaljonu laukumos ir saplūdušas kopā, veidojot amorfas figūras. Abu apakšvariantu saktu apmales ir ovālas. 2b₁ apakšvarianta saktām lielākoties ir gravēts ornamenti (12. att.: g₁), bet sastopams arī 2a variantam raksturīgs rotājums

no iekaltiem aplīšiem vai trīsstūrīšiem (12. att.: a₆, b), savukārt 2b₂ apakšvarianta saktas parasti rotātas ar gravētu ornamentu (12. att.: g₁). Sastopamas arī apmales ar iekaltām punktētām zvaigznītēm (12. att.: f) un iekalto rombu joslu (12. att.: d).

2b₁ apakšvarianta saktas Daugavas lejtecē ir pārstāvētas ar 25 eksemplāriem no šādiem kapulaukiem: Doles Vampeniešiem I (9), Salaspils Laukskolas (7), Salaspils Vējstūriem (4), Tomes Nariņiem (2), Salaspils Jaunzemjiem (1), kā arī Mārtiņsalas pils (1) un Salaspils Laukskolas ciema (1). Savukārt uz 2b₂ apakšvariantu var attiecināt 13 saktas. Tās ir atrastas Salaspils Laukskolas (6), Doles Vampeniešu I (2), Aizkraukles (1) un Skrīveru Lielrutuļi (1) kapulauka, kā arī Daugmales pilskalnā (1), Salaspils Laukskolas ciemā (1) un Mārtiņsalas pilī (1).

12. att. Ornamenti uz 2. tipa lībiešu brūņrupuču saktu apmalēm

2b₃ apakšvariantā apvienotas piecas saktas (3. tab.: 53-56, 172) no Salaspils Laukskolas 529. kapa (2), Aizkraukles (1), Ogresgala Čabu kapulauka (1) un Daugmales pilskalna (1), kuras atšķīrās ar ļoti rupjo izpildi (11. att.: 6). Saktu lējums ir neparasti biezs - apmales ir ap 4 mm biezas, ornamenti neskaidri. Trijām saktām (3. tab.: 53-54, 56) uz apmales redzams neprecīzi, cieši cits pie cita iekaltu aplīšu ornamenti. Šī apakšvarianta saktas acīmredzot ir vēlāki izstrādājumi.

2c *varianta* saktas saglabājušas 2. tipa b₂ apakšvariantam līdzīgu ornamentu. Kā jauna iezīme jāmin saktas apmales apakšmalas pagarināšana. Pēc pagarinājuma

veida šī varianta saktas var iedalīt divos apakšvariantos. Lielākoties pagarinātais saktas apakšgals veidots ieapaļš – 2c₁ apakšvariants (11. att.: 7), bet trim eksemplāriem pie apakšmalas izveidots piecstūrainis izvirzījums ar caurumu vidū – 2c₂ apakšvariants (11. att.: 8). Izmaiņas apmales formā ir saistāmas ar važiņrotu smaguma palielināšanos, kas radīja bruņrupu saktu piekāršanas vietas biežo bojāšanos. 2c varianta saktu apmales lejasdaļas pagarināšana paildzināja tos izmantošanas laiku. Šai pašā nolūkā saktas sāka izgatavot biežākas. Tā, piemēram, 2b varianta saktu apmales pārsvarā ir 2 mm biezas, bet 2c varianta saktām biežums pieaudzis līdz 3 mm. Līdz ar biežuma palielināšanos mainījās arī saktu proporcijas. Salīdzinājumā ar 2b variantu 2c varianta saktām samazinājies garums un platums – 44-53x29-34 mm. Toties augstums lielākajai daļai 2c varianta saktu paliek tāds pats kā 2b variantam – 16-19 mm. Gandrīz visām 2c varianta saktām uz apmales iegravētas divas paralēlas svītru rindas (12. att.: g₁).

Ir zināmas 64 2c₁ apakšvarianta saktas, 53 no tām iegūtas 34 važiņrotu sastāvā šādos kapulaukos: Salaspils Laukskolas (26), Aizkraukles (13), Doles Vampeniešu II (5), Salaspils Jaunzemju (4), Lielvārdes pārceltuves (2), Doles Raušu (2), Ogresgala Lielpeču (2), Ikšķīles Zariņu (2), no nezināmās vietas pie Rīgas (2), Ikšķīles Kābeļu (1), Ikšķīles Rumuļu (1), Lielvārdes (1), Salaspils Vējstūru (1), Doles Vampeniešu I (1), kā arī no Mārtiņsalas pils (1). Savukārt uz 2c₂ apakšvariantu attiecināmas tikai trīs saktas no Salaspils Laukskolas kapulauka 532. un 535. kapa.

2d varianta saktas ir jaunākās rotas, kas daudzkārtējas pārkopēšanas rezultātā pilnībā zaudējušas kādreizējo smalko līniju ornamentu. Par 2a un 2b tipam raksturīgajiem motīviem tagad vairs liecina tikai grumbuļainā virsma un kārpveida izciļņi, kuri iezīmē 2a-c varianta saktām raksturīgo centrālo rombu stūrus un centru. Dažām saktām izvirzījumi ir nodiluši, par tiem liecina tikai nelieli, neskaidri un izplūduši pacēlumi (11. att.: 9). Tā kā 2. tipa saktām no a līdz c variantam vērojama izmēru pakāpeniska samazināšanās kopēšanas rezultātā, šādā veidā saktu izgatavošana nevarēja turpināties bezgalīgi. Tāpēc dažas 2d varianta saktas tika veidotas garākas un platākas, bet to augstums kļuva mazāks – un tās izskatās noplacinātas. 2d varianta saktu garums ir 45-56 mm, platums 29-37 mm, augstums 13-20 mm. 17 saktām apmales ir rotātas ar gravētu ornamentu, astoņām saktām tās ir rotātas ar ieštancētiem trīsstūrīšiem vai aplīšiem.

Pavisam ir atrastas 40 šī varianta saktas, no kurām 22 nāk no 14 važiņrotām. Saktas iegūtas šādos kapulaukos: Aizkrauklē (16), Salaspils Laukskolā (4), Ikšķīles

Zariņos (4), pie Lielvārdes pārceltuves (4), Doles Vampeniešos II (3), Doles Raušos (2), Skrīveru Lielrutuļiem (2), Ikšķiles Kābelēs (1), Ikšķiles Tīnūžos (1) un Salaspils Jaunzemjos (1), kā arī no tuvāk nelokalizētām vietām Salaspilī (1) un Lielvārdē (1).

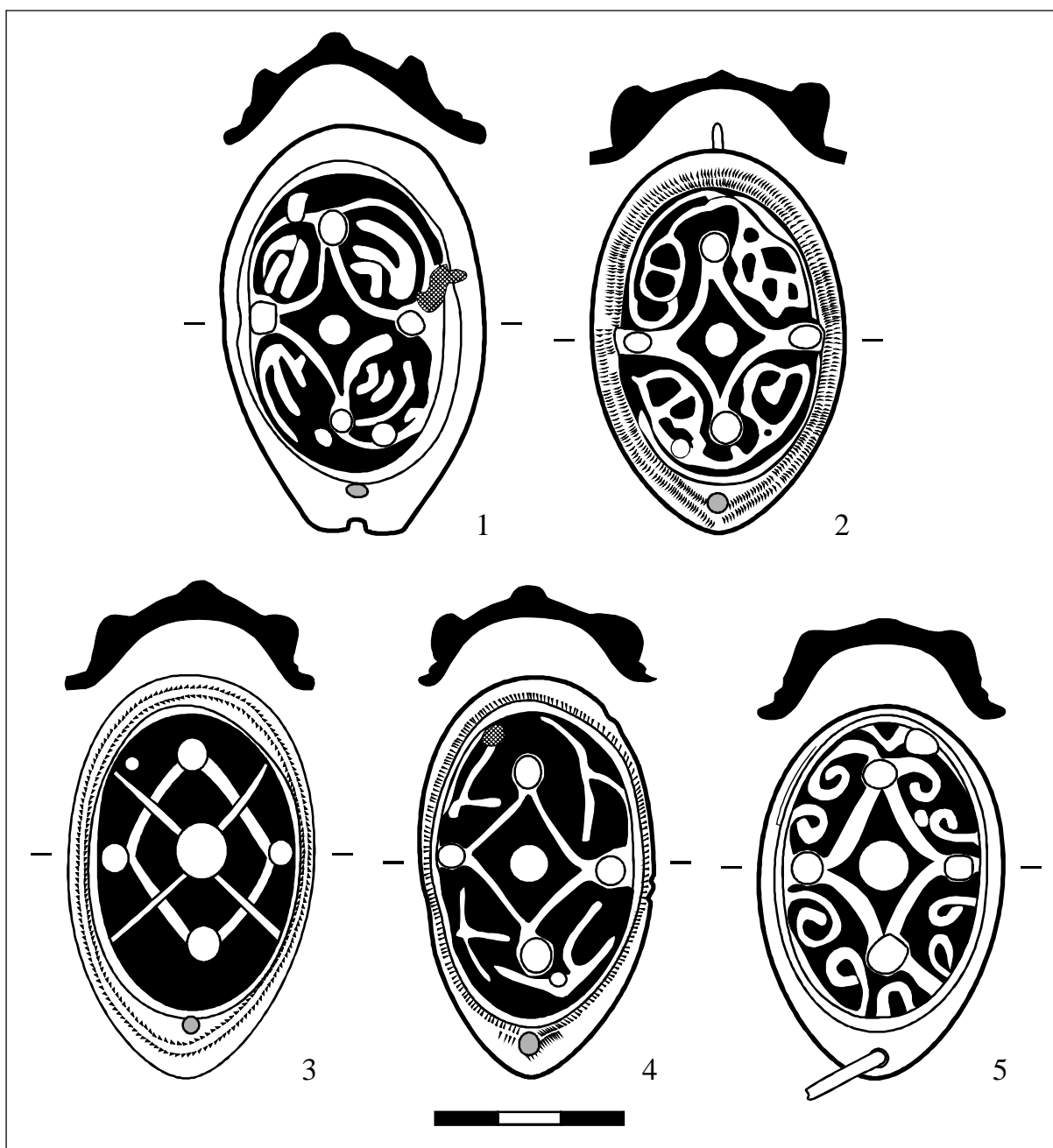
Pabeidzot atsevišķu 2. tipa variantu apskatu, var izdarīt vairākus secinājumus par to izcelsmi. *Jau B. Nermanis norādījis uz reti sastopamām, nelielu izmēru Birkas tipa saktām (11. att.: 1), kuru garums bijis ap 70 mm (parasti skandināvu saktu garums ir ap 110 mm), kā iespējamo lībiešu bruņrupuču saktu prototipu (Nerman 1929, 136-139). Pavisam ir zināmas tikai 13 šādas saktas: septiņas atrastas Birkā, pārējās nāk no citiem Austrumzviedrijas pieminekļiem, bet viena iegūta Polijā uz austrumiem no Vislas ietekas jūrā (Jansson 1985, 42, 43).*

Apskatītajām 2. tipa saktām ir tieši tāds pats virsmas dalījums medaljonos kā Birkas tipa rotām ar svītrotu dzīvnieku ķermeņu atveidiem. Bet lībiešu saktās to vietā aizpildījumam izmantotas haotiskas līnijas. Noteiktu pierādījumu lībiešu saktu izcelsmei no Birkas tipa saktām dod Salaspils Laukskolas 269. ugunskapā atrastā 2a₁ apakšvarianta sakta (11. att.: 2), kurai rombā redzamas slīpas līnijas – tās atkārto analogas saktas daļas rotājumu motīvus uz Birkas tipa saktām.

Birkas tipa saktas Skandināvijā parādījušās jau vikingu laikmeta agrajā posmā – 9. gadsimtā, bet to izmantošana un izgatavošana turpinājusies arī vēlāk, tā, piemēram, divu saktu noformējumā izmantota plata apmale ar reljefiem stūrīšiem, kas ir raksturīgs elements 10. gadsimta otrās puses skandināvu bruņrupuču saktām (Jansson 1985, 43). Atšķirībā no skandināvu Birkas tipa saktām lībiešu 2a varianta saktas ir nedaudz mazākas, arī ornamenti kļuvuši vienkāršāki, kas norāda uz hronoloģiski vēlāku laiku. *Šī tipa lībiešu saktu parādīšanos var attiecināt uz 11. gadsimta pirmo pusi. Mazāki izmēri un nodilums uz citām 2a varianta saktām norāda uz attiecīgo eksemplāru vēlāku izgatavošanu un ilgāku lietošanu, kas sakrīt ar nākamā – 2b varianta parādīšanās un izmantošanas laiku. 2b varianta saktu parādīšanos var datēt ar 11. gadsimta vidu, savukārt nodilušie eksemplāri ir raksturīgi 11. gadsimta otrajai pusei. Turpinoties šī tipa saktu vienkāršošanās procesam, acīmredzot 11. gadsimta beigās parādījies 2c variants, kas intensīvi lietots 12. gadsimta pirmajā pusē. Vienkāršākais 2. tipa d variants attiecas uz 12. gadsimtu.*

3. tipa saktas pēc ornamenta raksturīgākā elementa nosauktas par **romba saktām**. Tām ir līdzīgi izmēri kā 2. tipa saktām – garums 47-52 mm, platums – 31-34 mm, augstums – 15-18 mm. Tāda pati saglabājas arī 3. tipa saktu apmale. Uz 3. tipa

eksemplāriem rotājošā romba un izciļņu izvietojums ir līdzīgs kā 2. tipam, bet rombiskais ietvars ir uzsvērts, savukārt ovālie sānu medaljoni ir daļēji vai pilnīgi pazuduši. Uz 3. tipu var attiecināt tikai desmit saktas (sk. 4. tab.).

13. att. 3. tipa lībiešu brūņrupuču saktas:

1 - 3a varianta brūņrupuču sakta no Doles Raušu kapulauka 113. kapa (VI 146: 744), 2 - 3b varianta brūņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 476. kapa (VI 128: 6914), 3 - 3c varianta brūņrupuču sakta no Doles Vampeniešu II kapulauka 69. kapa (VI 144: 390), 4 - 3d varianta brūņrupuču sakta no Salaspils Vējstūru kapulauka 6. kapa (VI 147: 28), 5 - 3e varianta brūņrupuču sakta no Salaspils Lipšu kapulauka 120. kapa (VI 185).

Katrs saktu pāris ir individuāli rotāts. Tā saktām no Doles Raušiem vēl ir nojaušami medaljoni un rombs ar izvirzījumiem kupola augšdaļā ir līdzīgs 2. tipa rotām, bet ornamenti sānos jau ir pilnīgi cits – to veido trīs liektas, reljefi izceltas līnijas (13. att.: 1). Šī varianta saktas pārstāv pārējas posmu no 2. tipa d varianta uz 3. tipu. Arī uz Salaspils Laukskolas kapulaukā atrastajām saktām redzams 2. tipam raksturīgais rombs ar izvirzījumiem stūros un centrā, bet medaljonu vairs nav. To vietu iezīmē tikai izplūdusi kontūra, kuru aizpilda vairāki sekli dobumi (13. att.: 2).

Divām saktām no Doles Vampeniešu II kapulauka un vienai no Salaspils Vējstūru kapulauka augšdaļu rotājošais rombs jau ir ar taisnām malām, bet tā centrā ievietota liela puslode. Vienu Doles Vampeniešu II kapulauka saktu papildus rotā divas slīpi sakrustotas līnijas (13. att.: 3), bet Salaspils Vējstūru eksemplāra sānos izvietotas sakrustotas liektas līnijas (13. att.: 4). Vēl diviem eksemplāriem no Salaspils Lipšu kapulauka un vienam depasportizētā eksemplāram virsmu rotā četri reljefi koncentrisku spirāļu pāri (13. att.: 5). Četrām 3. tipa saktām apmales nav rotātas, bet pārējām ir redzams 2c variantam līdzīgs gravēts ornaments – divas paralēlu svītru rindas.

3. tipa saktas parādījās laikā, kad 2. tipa saktas pārkopēšanas rezultātā gandrīz pilnīgi bija zaudējušas ornamentu. Tāpēc 3. tipa saktas uzskatāmas par mēģinājumu atjaunot dekoru, par paraugu ņemot neizteiksmīgās 2. tipa d varianta saktas un papildinot tās ar jauniem elementiem. Tas norāda, ka 3. tipa saktas ir vienlaicīgas ar 2d variantu, līdz ar to arī 3. tipa saktas attiecas uz 12. gadsimtu. Iespējams, ka Doles Vampeniešu II kapa 3. tipa saktu iespaidā radās Gaujas baseinā sastopamās saktas ar rombu augšā un deviņiem vai pieciem izvirzījumiem sānos (RK, Taf. 19: 29).

4. tipa jeb mezglu saktas ir ļoti krāšņas un reti sastopamas rotas. Līdzīgi kā 2. tipam, tām augšdaļā ar reljefām līnijām izveidots rombs ar nedaudz ieliektām malām, bet vairs nav izvirzījumu ne romba stūros, ne centrā. To vietā romba centrā redzams četrlopis ar mazu aplīti vidū, no kura uz augšu un leju vērstas rombveida lapiņas, bet uz sāniem – lokveida lapiņas. Romba malām piekļaujas olveida ietvari, kas atgādina 2. tipa apaļos medaljonus. Tiem katram ir citāds ornamentāls aizpildījums. Augšējā labajā medaljonā saskatāms stipri stilizēts ragains dzīvnieks, kas atgādina briedi vai alni, apakšējā labajā medaljonā līdzīgs dzīvnieks ir attēlots guļus. Abos kreisās puses medaljonos skatāmi tikai reljefi ķeburi. No šī tipa Daugavas lejtecē ir zināmas tikai 10 saktas no picām važiņrotām, vēl divas saktas ir

savrupatradumi. Visas važiņrotas nāk no Salaspils Laukskolas kapulauka, bet savrupatradumi – no Skrīveru Lielrutuļiem (sk. 6. tab.). Pēc 4. tipa saktu galu un apmales noformējuma var izdalīt divus variantus.

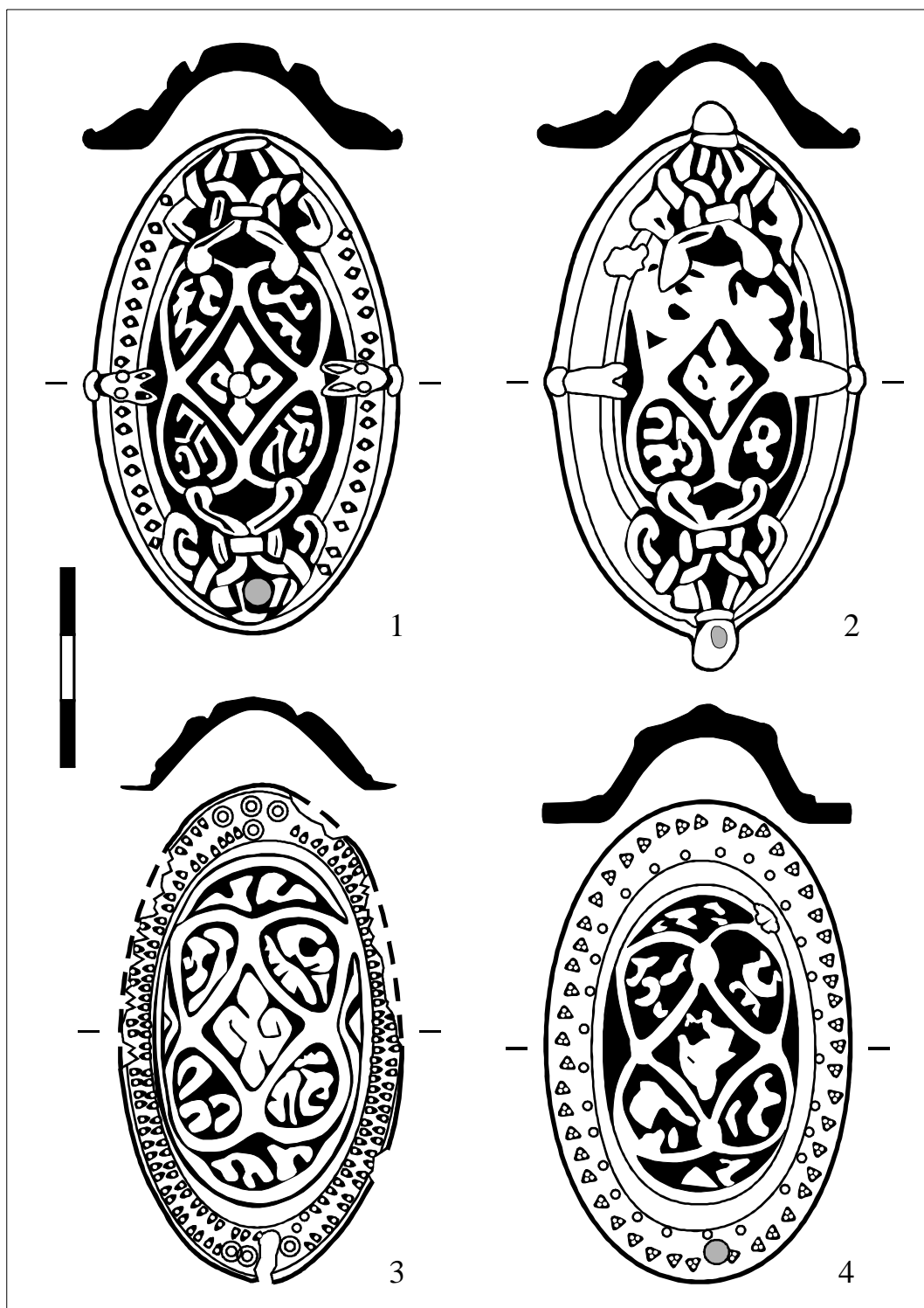
4a variantam ir divi apakšvarianti – pirmajam pieder četras saktas: divas no Salaspils Laukskolas 183. kapa un abi Skrīveru Lielrutuļu savrupatradumi. Atšķirībā no iepriekšējo tipu saktām 4a varianta eksemplāriem apmales ir tikai kupola sānos, bet galos kupola rotājums beidzas līdz ar saktas malu, jo abos saktas galos izveidoti mezgli no sarežģīti sapītām līnijām (14. att.: 1). Tā kā kupols nav skaidri nodalāms, šīm saktām mērīts kopējais garums un platums, ieskaitot sānu apmales. Izmēri ir 79-80 mm garumā, 47-50 mm platumā un 16-17 mm augstumā. Visas četras saktas ir ļoti labi saglabājušās, tās izceļas ar nevainojami izpildītu reljefu ornamentu.

Saktu sānu apmales ir platas, to malas atliektas uz augšu, atgādinot skandināvu saktu e veida apmales (Jansson 1985, 104, fig. 92). Lībiešu saktām abos sānos apmales vidū izvietota stilizēta dzīvnieka – varbūt stirnas galva ar skaidri saskatāmām ausīm, acīm un izstieptu purnu ar platu degunu, kas nedaudz pārkaras saktas malai. Diviem eksemplāriem no Salaspils Laukskolas 183. kapa apmali rotā iekalti rombi ar puansona punktu vidū.

4a₂ apakšvariantu pārstāv Salaspils Laukskolas 593. kapa važiņrotas saktu pāris: kopējais garums vienai saktai ir 86 mm, otrai – 82 mm, platums – 48 vai 49 mm, bet augstums – 15 milimetri. Tās ir parupjas *4a₁* apakšvariānta kopijas, kuru ornaments vairs nav tik reljefs un daļēji jau ir zaudējis savu skaidrību. Vienai saktai abos galos, otrai vienā galā kā pinuma mezgla turpinājums izveidots ovāls pagarinājums, kas iet pāri saktas apmalei. Apakšējā izvīzījumā izurbts caurums važturu piestiprināšanai (14. att.: 2).

4b varianta saktu rotājums ir vienkāršojies – tas zaudējis pīto ornamentu galos, pazudušas arī dzīvnieku galvas uz apmales. *4b₁* apakšvariantā iekļautas Salaspils Laukskolas 87. un 507. kapa saktas. To izmēri, neskaitot apmali un divus profilējumus, ir 47-48 x 27 x 20 mm un 59-60 x 35 x 14 milimetru. Tām vēl ir skaidrs reljefs (14. att.: 3). Toties *4b₂* apakšvariānta saktas no Salaspils Laukskolas 161. kapa ir mazākas – 49-50 x 28 x 17-18 mm lielas. Tās jau ir *4b₁* apakšvariānta kopijas, un līdz ar to ornaments kļuvis neskaidrāks. *4b* variānta saktu apmales rotā štancēti punktēti trīsstūrīši un saulītes (14. att.: 4).

4a₁ apakšvarianta saktas pieder pie skaistākajām Daugavas lībiešu rotām. Visām četrām saktām ir analogs rotājums ar detaļu pilnīgu sakritību, kas norāda uz atliešanu no viena jaunveidota vaska modeļa. Arheoloģiskajā literatūrā minētas

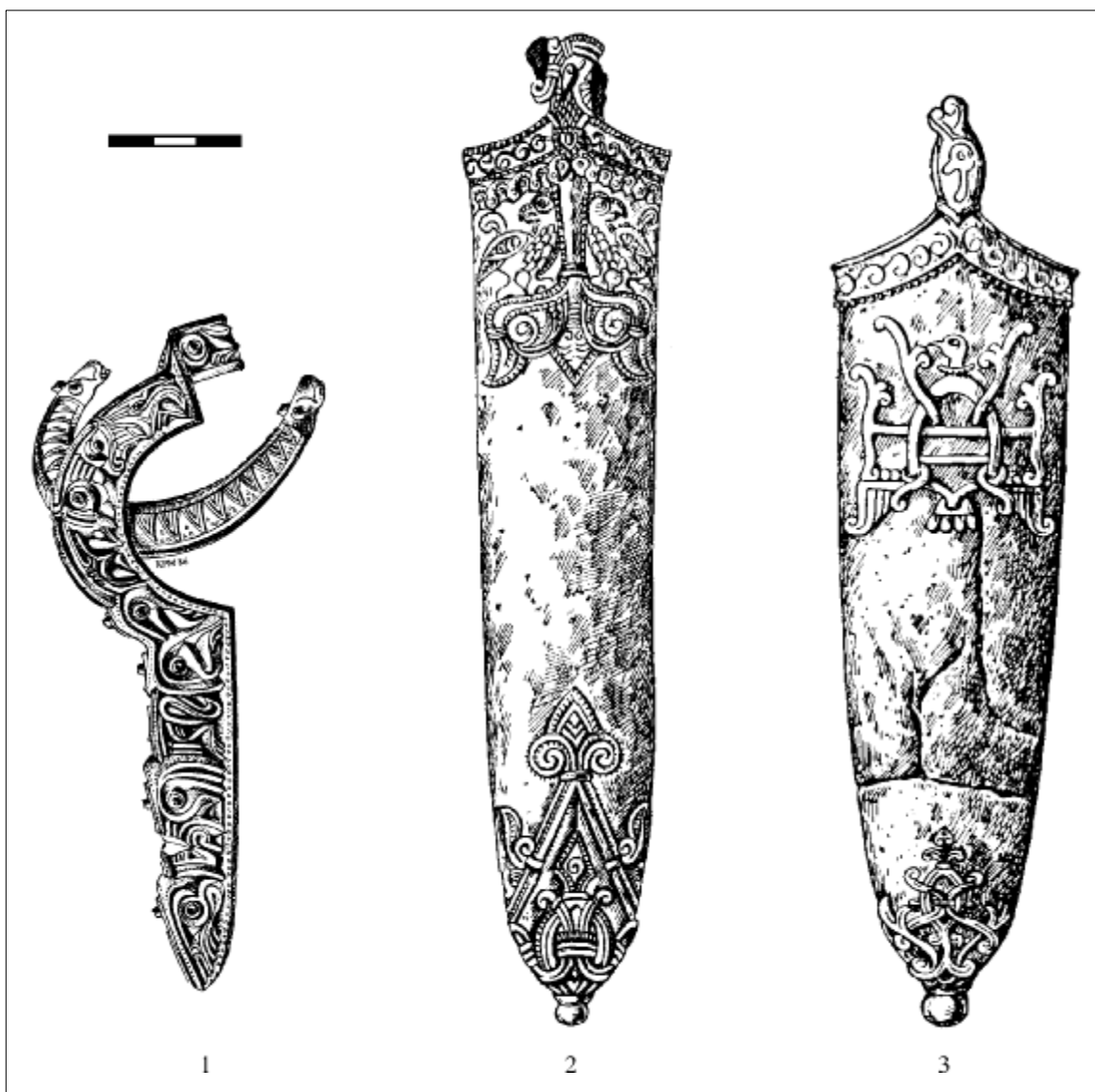

14. att. 4. tipa lībiešu bruņrupuču saktas:

- 1 - 4a₁ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 183. kapa (VI 128: 2102),
- 2 - 4a₂ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 593. kapa (VI 128: 7946),
- 3 - 4b₁ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 507. kapa (VI 128: 7525),
- 4 - 4b₂ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 161. kapa (VI 128: 1920)

saktas īsi apskatījis Ē. Mугурēvičs, izsakot pieņēmumu par šīs rotas vietējo izcelsmi (Мугуревич 1965, 83).

Tomēr, atzīmējot rotas neparasto izskatu un Latvijas teritorijā dzīvojošām sentautām pilnīgi svešo elementu esamību šo saktu ornamentā, nepieciešams sīkāk pievērsties 4. tipa bruņrupuču saktu parādīšanās skaidrojumam.

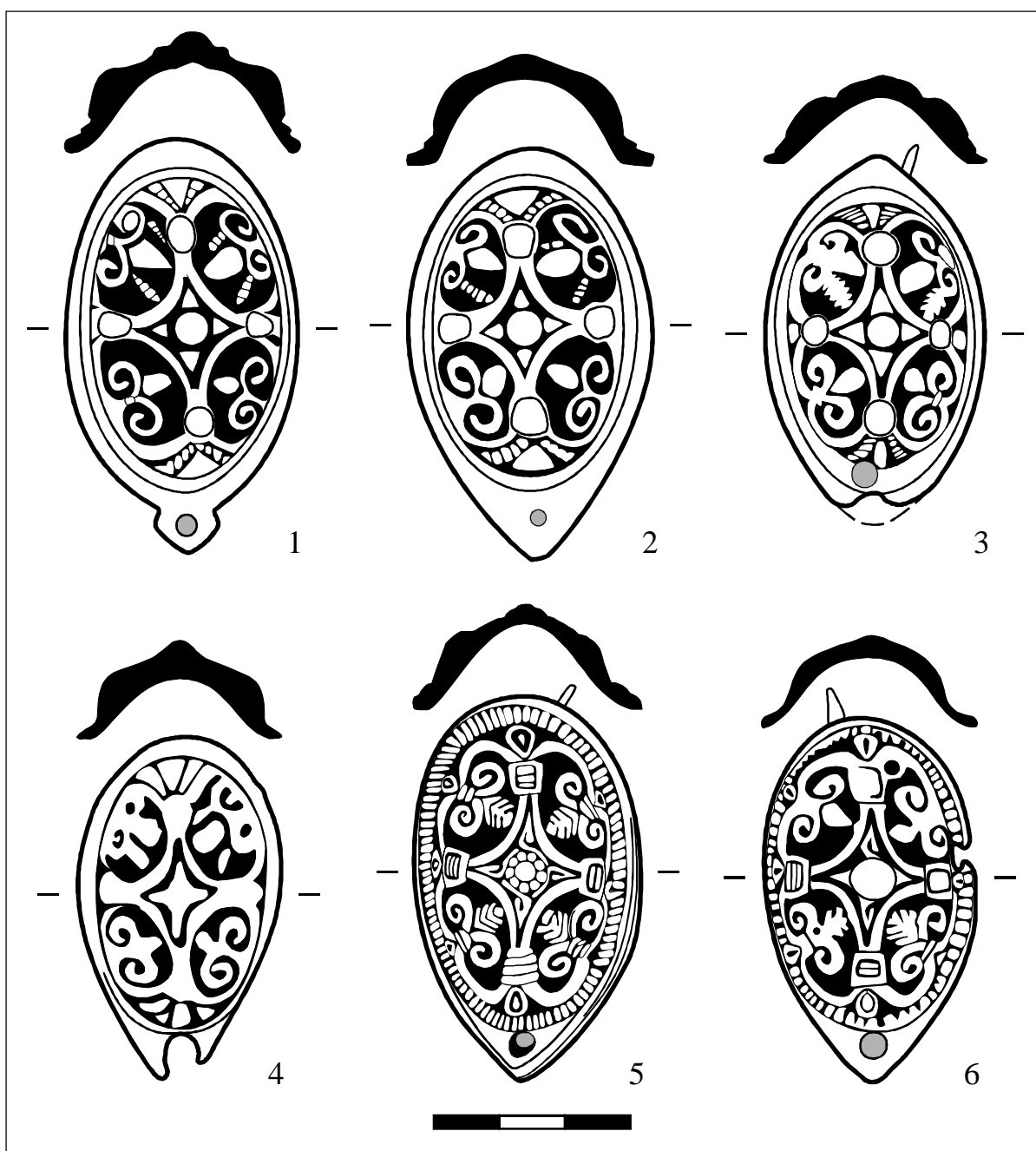
15. att. Apzeltīta bronzas stopa sakta un zobenu maksts galu sudraba apkalumi:
1 - stopa sakta no Grobiņas (pēc: Radiņš 1996, 144); 2, 3 - maksts gala apkalumi no Turaidas Pūteļu kapulauka 22. uzkalniņa un Krimuldas Liepenes kapulauka 4. uzkalniņa (pēc Мугуревич 1965, 51, рис. 16, 17)

Saktas var uzskatīt par spilgtu hibrīda piemēru, jo šajā rotā ir savienotas skandināvu un vietējām bruņrupuču saktām raksturīgas iezīmes ar Austrumu ornamenta motīviem. Jāatzīmē, ka slavenākais hibrīda rotas piemērs Latvijā ir 7. gs. otrās puses zeltīta stopa-sakta ar reljefu skandināvu ornamentu no Grobiņas (15. att.: 1), kuru uzskata par Skandināvijas meistara darbu pēc kāda kuršu dižciltīgā

pasūtījuma (Urtāns V. 1962, 81-83). Acīmredzot līdzīgi jāskaidro arī 4. tipa bruņrupuču saktas. Tās radušās tad, kad skandināvu lielo bruņrupuču saktu izgatavošanas laiks jau bija beidzies un pēdējie lībiešu vidē uzkrātie eksemplāri bija kļuvuši par reliktiem un izgāja no apgrozības dižciltīgo sieviešu kapu inventāros. Tas notika 11. gadsimta gaitā. Tomēr vietējās saktu izgatavošanas tradīcijas nespēja radīt jaunu pietiekami reprezentatīvu rotu. Uz kopējā 11. gadsimta beigu un 12. gadsimta bruņrupuču saktu fona reti sastopamo 4. tipa saktu estētiskā kvalitāte stipri izceļas. Tas liecina par saktu īpašnieču izcilo lomu sabiedrībā. Paralēles saktu galos izvietotajiem pinuma motīviem var redzēt uz Turaidas Pūteļos un Krimuldas Liepenēs atrastajiem zobenu maksts sudraba uzgaļiem (15. att.: 2, 3) un stilizētiem trīsžuburu attēliem uz lībiešu piekariņiem ar Rjurikoviču cilts zīmi (17. att.: 4), kuri tiek uzskatīti par vietējiem izstrādājumiem (Мургуевич 1965, 50, 51, рис. 16, 17; Тõnisson 1974, 101, 102, Taf. VIII:1, 2, XVII:1; Mugurēvičs 1994, 76-83).

4. tipa bruņrupuču saktu un grezno zobenu maksts uzgaļu parādīšanās lībiešu apdzīvotajā apgabalā varētu liecināt par kāda ārzemju juvelieru skolas meistara darbošanos šaureģionā. Saskaņā ar jaunākajiem pētījumiem iepriekš minēto zobenu maksts uzgaļu mākslinieciskā noformējuma saknes ir meklējamas Bizantijas impērijas ieroču rotāšanas tradīcijās, kas vēlāk turpinājušās Senkrievijā (Зоценко 1999, 38, 39). Tātad, visdrīzāk sākotnējie 4. tipa eksemplāri tika izgatavoti saskaņā ar vietējām tradīcijām un bija paredzēti dižciltīgo lībiešu sieviešu vajadzībām, bet tos darinājis kāds ieceļojis senkrievu rotkalis. Tā kā 4. tipa saktu ar skaidru ornamentu nav daudz un tipa attīstība notika tāpat kā iepriekš apskatītajām vietējām saktām, t.i., kopējot agrākos eksemplārus un arvien vairāk zaudējot kvalitāti, var secināt, ka senkrievu meistars apmierinājis vietējo lībiešu vajadzības tikai neilgu laiku.

5. tipa jeb saktas ar palmetēm tā nosauktas pēc izmantotā augu ornamenta motīva – palmetes. Pavisam Daugavas lībiešu pieminekļos atrastas 77 šī tipa saktas (sk. 7. tab.), bet tās sastopamas arī citur. Ap 15 šādu saktu ir zināms Gaujas lībiešiem (Тõnisson 1974, 120, 121), viena sakta iegūta Dignājas Strautmaļos (A 10196:2), viena nāk no nezināmas atraduma vietas Kurzemē (RDM 30a), divas atrastas Baltkrievijā (Археология 1993, 96, 420). 5. tipa saktas var iedalīt divos variantos.

16. att. 5. tipa lībiešu bruņrupuču saktas:

1 - 5a₁ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Doles Vampeniešu I kapulauka 182. kapa (VI 124: 1953), 2 - 5a₂ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Salaspils Lipšu kapulauka 119. kapa (VI 185), 3 - 5a₃ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Doles Raušu kapulauka 149. kapa (VI 146: 955), 4 - 5a₄ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Rīgas Doma kapsētas (VI 278: 637), 5 - 5b₁ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Salaspils Laukskolas kapulauka 570. kapa (VI 128: 7822), 6 - 5b₂ apakšvarianta bruņrupuču sakta no Doles Raušu kapulauka 129. kapa (VI 146: 813)

5a varianta saktu centrā redzams rombs ar četriem apaļiem izciļņiem stūros. Rombā ievietota zvaigzne, kuru veido puslodes formas reljefs izcilnis centrā ar

četriem trīsstūriem apkārt. Romba sānos novietoti ovāli medaljoni, kuros attēlota palmete no volūtas ar apaļu "augli" virsū. Abos augšējos medaljonos palmetes motīvu papildina divi šķērsām svītroti asni. Saktas apmale ir ovāla un ar profilējumu nodalīta no kupola. Apmale ir 3 mm bieza, tikai Salaspils Lipšu 199. kapā iegūtajai saktai apmales biezums sasniedz 5 milimetrus. Pēc apmales apakšdaļas izveidojuma un rotu izpildes kvalitātes 5a variantam izdalīti četri apakšvarianti. 5a₁ apakšvarianta saktu izmēri ir 44-48 x 29-32 x 17-19 milimetru. To apmales apakšā cauruma vietai ir veidots trīsstūrainis izvirzījums (16. att.: 1). 5a₁ apakšvariantam pieder astoņas saktas (7. tab.: 1-8), kuras nāk no Salaspils Laukskolas (2), Doles Vampeniešu I (2), Doles Raušu (2), Ogresgala Lielpēču (1) un Salaspils Jaunzemju kapulauka (1).

5a₂ apakšvariantam ir raksturīgs taisns, ass apmales apakšgala pagarinājums ar caurumu (16. att.: 2). Šī apakšvarianta saktu garums, neskaitot apmali un profilējumu, ir 44-46 mm, platums – 30 mm, augstums – 17-18 milimetru. Apakšvariants pārstāvēts ar 8 saktām (7. tab.: 12-19) no Aizkraukles kapulauka (4), Salaspils Lipšu kapulauka (2) un Salaspils Laukskolas kapulauka (2).

5a₃ apakšvarianta saktu garums ir 40-44 mm, platums – 27-29 mm, augstums – 33-36 milimetri. Saktu apmales apakšgals un augšgals ir nosmailināts (6. att.: 3). Līdzīga abpusēji izstiepta forma ir parasta Karēlijas bruņrupuču saktām (Lehtosalo 1966, 26, 27, kuva 4). 15 šī tipa saktas (7. tab.: 21-35) nāk no Ikšķīles kapsētas (5), Doles Raušiem (3), Aizkraukles (3) un Lielvārdes pārceltuves kapulauka (1), Mārtiņsalas pils (2) un Daugmales pilskalna (1).

5a₄ apakšvariantā apvienojamas mazās saktas, vairums no kurām ir neskaidrs, izplūdis ornaments (16. att.: 4). To garums ir 37-43 mm, platums – 26-29 mm un augstums – 12-16 milimetru. Uz šo apakšvariantu attiecināma arī pati mazākā Daugavas lībiešu bruņrupuču sakta no Mārtiņsalas ciema, kuras garums ir 37 mm, platums – 25 mm, augstums – 12 milimetru. 5a₄ apakšvariantam pieder 11 saktas (7. tab.: 36-46, 48) no Ikšķīles (5), Mārtiņsalas (2) un Rīgas Doma baznīcas (1) kapsētas, Ikšķīles (1) un Mārtiņsalas (1) ciema.

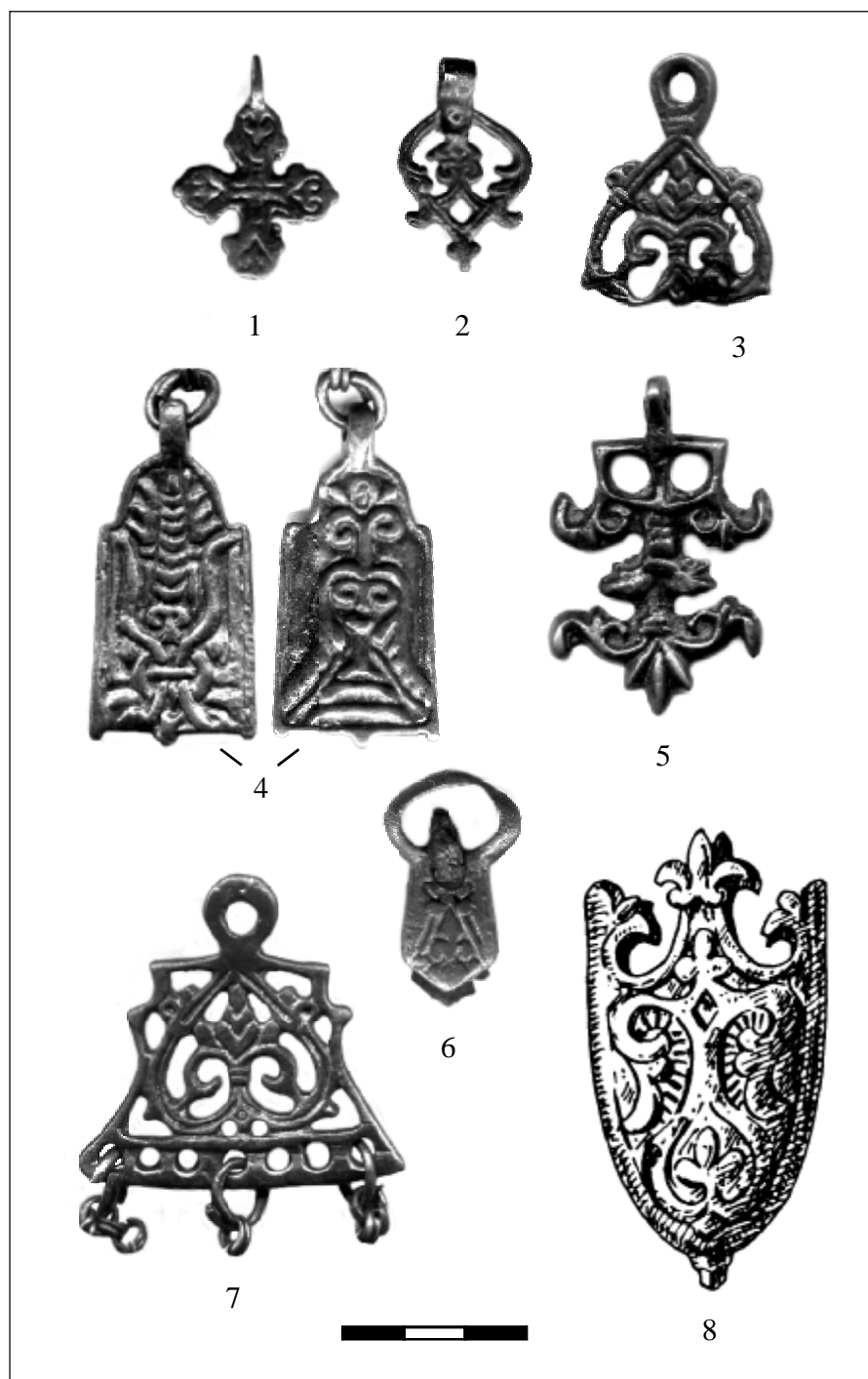
Jāatzīmē trīs saktas no Salaspils Lipšu un Salaspils Laukskolas kapulauka un Daugmales pilskalna (7. tab.: 9-11), kurās apvienojas 5a₁ un 5a₃ apakšvarianta raksturīgās apmales pazīmes, respektīvi, trīsstūrainis izvirzījums apmales apakšā un ass pagarinājums apmales augšā. Vienai saktai no Ikšķīles ciema ar taisnu, asu apmales apakšgala pagarinājumu caurumu vietā (5a₂ apakšvarianta pazīme) ir izplūdis un neskaidrs ornaments kā 5a₄ apakšvarianta saktām (7. tab.: 20).

5b variantu pārstāv 25 saktas, kuras var iedalīt divos apakšvariantos. *5b₁* apakšvariantu pārstāv precīzi izpildīti, skaisti un gaumīgi izstrādājumi. Saktu izmēri ir 41-46 x 28-30 x 13-16 milimetru. Šo saktu augšdaļā romba vidū atveidota rozete ar astoņām lapiņām. No rozetes virzienā uz romba stūriem iet smalki, asi stari. Augšdaļas romba stūros redzami četrstūrains veidojumi ar svītrām vidū. Palmetes visos četros sānu medaljonos ir vienādas, tām nav asnu, bet "augli" virs katras volūtas rotā skujiņas – svītras, kas padara to līdzīgu čiekuram. Profilējums starp saktas kupolu un apmali ir rievots, veidojot granulāciju imitējošu kompozīcijas ietvaru. Saktu apmale ir šaura, tikai cauruma vietā tā ir izstiepta uz leju (16. att.: 5). Apakšvariantam pieder 22 saktas (7. tab.: 50-70). Tās atrastas Aizkraukles (7), Ikšķiles Kābeļu (3), Doles Raušu (3), Salaspils Lipšu (2), Salaspils Laukskolas kapulaukā (2), kā arī Ikšķiles kapsētā (2), Mārtiņsalas ciemā (1) un pilī (1).

5b₂ apakšvariantam pieder saktas, kuras atšķirībā no *5b₁* apakšvarianta kļuvušas mazākas un zaudējušas ornamenta precizitāti (16. att.: 6). To izmēri ir 41-44 x 26-28 x 13-14 milimetru. Ir zināmas piecas šādas saktas (7. tab.: 49, 71-75) no Doles Raušu kapulauka (2), Mārtiņsalas pils (2), Ikšķiles (1) un Lielvārdes baznīcas kapsētas (1).

Kopumā 5. tipa saktas pēc ornamenta izvietojuma medaljonos turpina 2. tipa tradīcijas. Pēc izmēriem un apmales noformējuma *5a₁* variantam sevišķi tuvas ir *2c₂* apakšvarianta saktas no Salaspils Laukskolas 532. un 535. kapa (4. tab.: 118-120). Jāatzīmē, ka 535. kapa važiņrotā *2c₁* apakšvarianta sakta izmantota kopā ar *5a₁* apakšvariantu, kas norāda uz to vienādu datējumu un pēctecību. Palmetes ornamenta veidošanās aizsākuma stadiju redzam Salaspils Lipšu kapulauka 120. kapa 3. tipa saktu motīvā (13. att.: 5).

Augu motīva parādīšanās lībiešu saktu rotājumā pelna īpašu uzmanību. Šādi ornamenta motīvi bija raksturīgi Senkrievijas mākslā, kur tie parādījās Bizantijas iespaidā. Salīdzinājumā ar stipri deģenerētām un gandrīz neornamentētām 2d variantā saktām agrākās 5a un 5b variantā saktas ar aizgūtiem austrumu augu motīviem iezīmēja jaunu pagriezienu lībiešu mākslā. Līdz ar bruņurupuču saktām augu ornamenta elementus – tādus kā palmetes un akanta lapas – sāka izmantot arī važturu, piekariņu un citu priekšmetu rotāšanai (17. att.).

17. att. Priekšmeti ar lībiešu augu ornamentu:

1 - krustiņš no Ikšķiles kapsētas 493. apbedījuma, 2 - palmētveida piekariņš no Doles Raušu kapulauka 12. apbedījuma, 3 - sirdsveida važturis ar palmeti no Doles Raušu kapulauka 149. apbedījuma, 4 - piekariņš ar t.s. Rjurikoviču cilts zīmi no Salaspils Laukskolas kapulauka 570. apbedījuma, 5 - ažūra piekariņš no Salaspils Laukskolas kapulauka 570. apbedījuma, 6 - jostas sprādze no Ikšķiles Zariņu 34. apbedījuma, 7 - trapecveida važturis ar palmeti no Ikšķiles kapsētas 250. apbedījuma, 8 - zobena maksts gala apkalums no Ikšķiles Rumuļu kapulauka 10. apbedījuma

5. tipa saktas ar augu motīvu lībiešiem ir visvēlākās bruņrupuču saktas, kas parādījušās 12. gadsimta vidū un lietotas visu 13. gadsimtu. Šis ir vienīgais bruņrupuču saktu tips, kas sastopams viduslaiku kapsētu materiālā. Tipoloģiski kā sākotnējais variants jāatzīmē 5a₁ saktas, ko apstiprina arī to trūkums kristīgo kapsētu materiālā. 5a₂ un 5a₃ apakšvarianta saktas ir vēlākas, un tās ir labi pārstāvētas Ikšķiles un Mārtiņsalas kapsētas apbedījumos. Vietējo bruņrupuču saktu tipoloģiskajā rindā pēdējo vietu ieņem pavisam mazās 5a₄ apakšvarianta saktiņas, kuras var datēt ar 13. gadsimta beigām. Īsi pirms 1200. gada vai 12. un 13. gadsimta mijā radies 5b₁ apakšvariants. Vēlākās – mazākās un nodilušās 5b₂ apakšvarianta saktas turpināja izmantot arī 13. gadsimta vidū.

3.1.3. SECINĀJUMI

Aplūkoto bruņrupuču saktu tipu analīze ļauj izdarīt secinājumus gan par to parādīšanos Daugavas lejtecē, gan Daugavas lībiešu saktu izcelšanos un attīstību.

Lai noskaidrotu, kad un kādos apstākļos Daugavas lejtecē parādījušās senākās bruņrupuču saktas, jāpievēršas skandināvu saktu izplatībai Baltijas jūras austrumu krastā un I. Jansona izstrādātajai tipoloģijai un datējumam. Līdz ar vikingu ekspansijas sākumu bruņrupuču saktas izplatījās Rietum- un Austrumeiropā. Lielākā to koncentrācija uz austrumiem no Baltijas jūras vērojama Senās Krievzemes teritorijā. Slāvu apdzīvotajos rajonos skandināvu bruņrupuču saktas ir drošs varjagu klātbūtnes rādītājs, jo skandināvu un slāvu sieviešu apģērbs būtiski atšķīrās (Жарнов 1991, 213), bet Krievijas ziemeļrietumu daļā, Baltijas somu apdzīvotajos apgabalos, situācija bija citāda. Skandināvu un Baltijas somu sieviešu tērps ir ļoti līdzīgs, bieži saktas iegūtas kapos, kur komplektētas vietējiem iedzīvotājiem raksturīgas rotas un apbedīšanas tradīcijas, ko krievu un zviedru pētnieki skaidro ar skandināvu rotu aizgūšanu intensīvo sakaru rezultātā un etniski jaukta iedzīvotāju slāņa izveidošanos (Кочуркина 1973, 57, 58). Līdzīgi var skaidrot arī skandināvu bruņrupuču saktu parādīšanos lībiešu sieviešu apģērbā.

Kā jau minēts aprakstā par Daugavas lejtecē zināmajām skandināvu saktām, pirmās bruņrupuču saktas Latvijā ieviesās 7. gadsimta otrajā pusē vai 8. gadsimta pirmajā pusē un liecina par apgabala sakariem ar Skandināviju vidējā dzelzs laikmetā. Tomēr šiem sakariem toreiz mazapdzīvotajos Daugavas krastos nebija lielas ietekmes. Situācija mainījās līdz ar lībiešu kultūras uzplaukumu vēlajā dzelzs

laikmetā. Jau senākajos Daugavas lībiešu sieviešu apbedījumos sastop skandināvu bruņrupuču saktas, kas 10. gadsimtā bija tērpa neatņemama sastāvdaļa.

Viens no līdz šim neatrisinātiem jautājumiem ir lībiešu kultūras parādīšanās laiks Latvijas teritorijā. Latviešu arheoloģiskajā literatūrā sastopami dažādi datējumi – Vidzemes lībiešu parādīšanās Daugavas krastos saistīta gan ar 9. gadsimtu (Šturms 1936, 42; Graudonis 1998, 18), gan 10. gadsimta pirmo (Šnore E. 1996, 114) vai otro pusi (Tõnisson 1974, 151), gan 10. gadsimta beigām (Zariņa 1996, 121). Vidzemes lībiešu kultūras hronoloģija ar arheoloģiskā materiāla iedalījumu trijās fāzēs ir izstrādāta Ē. Tenisona monogrāfijā (Tõnisson 1974, 149-154) un tiek izmatota arī A. Zariņas pēdējos darbos (Zariņa 1997, 97-106; Zariņa 2002, 5-15). Rakstot par lībiešu kultūras sākuma datēšanu, Ē. Tenisons īpaši uzsvēra skandināvu bruņrupuču saktas, kuru datēšana tika balstīta uz B. Nermaņa pētījumiem (Tõnisson 1974, 150, 151). Ņemot vērā jaunu I. Jansona izstrādātu skandināvu bruņrupuču saktu datējumu, aktuāls kļūst jautājums par Latvijas atradumu pārdatēšanu.

Senākās vikingu laikmeta bruņrupuču saktas ir divi P37:3 varianta saktu pāri, kuru izgatavošanas laiks ir 9. gadsimts. Tomēr viens saktu pāris ir iegūtas Salaspils Laukskolas 83. kapā, kurš datējās ar 11. gadsimta otro pusi, un tikai Aizkraukles kapulauka 16. kaps (Noras Purpēteres izrakumi 1939. gadā) attiecās uz šī tipa izplatības parasto laiku. Līdz ar to šo krūšu važiņrotu var uzskatīt par vienu no senākajām.

Skandināvu bruņrupuču saktu lielākā daļa Daugavas lejtecē pieder pie P51 tipa, turklāt visplašāk – ar 10 eksemplāriem pārstāvēts tieši vēlākais variants – C1-4. Tieši šo saktu datējums varētu izgaismot lībiešu kultūras parādīšanās laika problēmu. Pēc I. Jansona pētījuma rezultātiem P51C variants tiek lietots jau kopš 10. gadsimta pirmās puses (Jansson 1985, 182). Jāatzīmē, kā šāds datējums tiek apstiprināts arī attiecībā uz Austrumeiropas materiālu (Андрощук 1999, 89-94). Kā Birkas, tā arī Senkrievijas materiālā P51C varianta saktas lietotas arī 10. gadsimta otrajā pusē (Андрощук 1999, 89-94), kad izplatās P52/55 tips. Apskatot Latvijas materiālu I. Jansons īpaši atzīmēja salīdzinoši lielu P48 tipa saktu skaitu un arī P51 Rērbī varianta saktu parādīšanos Daugavas lībiešu materiālā, kas tiek datēts ar laiku pēc 980. gada (Jansson 1992, 68). Nevar ignorēt arī faktu, ka četros gadījumos (2. tab.: 7, 11, 15, 20) saktu apakšējās daļas apvienotas ar citāda tipa vai varianta augšējo ažūro apkalumu. Iemesls šādai kombinēšanai varētu būt saktu labošana, kas savukārt liecina par rotu ilgu un intensīvu izmantošanu. Pieci skandināvu

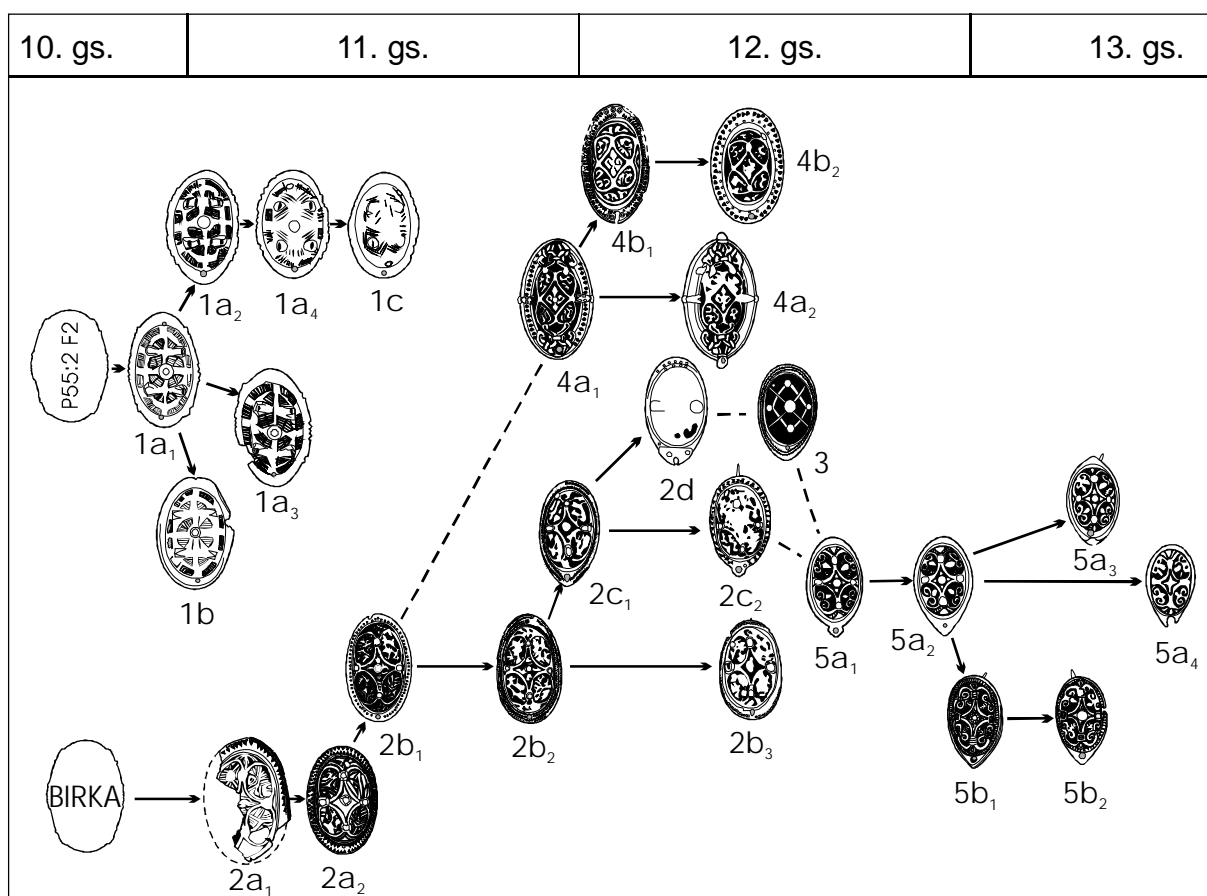
bruņrupuču saktu pāri no Salaspils Laukskolas kapulauka (2. tab.: 7, 8, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 32, 33) uzrāda tādas atšķirības, ka tos nevar uzskatīt par sākotnējiem pāriem. Līdzīgas sekundāras bruņrupuču saktu kombinācijas ir zināmas arī Skandināvijā un Senkrievijā, bet šīs parādības biežums Salaspils Laukskolā ir ārkārtīgi liels (Jansson 1992, 67). Vienīgais Daugavas lejtece arheoloģiskajos izrakumos iegūtais P51 tipa saktu autentiskais pāris iegūts Salaspils Laukskolas kapulauka 384. kapā, bet arī šeit vienai saktai (2. tab.: 9) ir redzams augšējās daļas reparējums.

Līdz ar to skandināvu bruņrupuču saktas Daugavas lejteces apbedījumos kopumā uzrāda vēlās pazīmes, kas neļauj senākos Daugavas lībiešu sieviešu apbedījumus datēt ar laiku pirms apmēram 950. gada. Šeit uzreiz jāatzīmē, ka Ziemeļkurzemē atrastās skandināvu bruņrupuču saktas kopumā uzrāda arhaiskākas pazīmes, jo tās pārstāv senāki eksemplāri – pēc I. Jansona B1, G un D variants. Daugavas lejteces bruņrupuču saktu vēlākais datējums varētu atbalstīt teoriju par Ziemeļkurzemes lībiešu pārceļošanu uz Daugavas krastiem 10. gadsimta vidū.

Ja Senkrievijā, vienā no Gnezdovas apmetnēm ir atrasts māla veidnes fragments skandināvu bruņrupuču saktas atliešanai (Жарнов 1991, 219), bet Staraja Lādogā un Gorodiščē pie Novgorodas – saktu pusfabrikāti (Jansson 1992, 69), Latvijas materiālā nekas neliecina par skandināviem raksturīgo bruņrupuču saktu izgatavošanu uz vietas Daugavas lejtece vēlajā dzelzs laikmetā. Varētu domāt, ka saktas ieviesušās līdz ar kādas skandināvu iedzīvotāju grupas apmešanos uz dzīvi pie Daugavas. Tomēr otro pieņēmumu apgāž šādi novērojumi. Salīdzinājumā ar Skandināvijā atrastiem eksemplāriem, kuriem zoslu atspere piespiež pie ietveres, Daugavas lejteces saktām ir vienkāršākas zoslas – līdzīgas pakavsaktu zoslām – no griezumā apaļas drāts, ar atrotītu galu piestiprināšanai. Vienīgā sakta ar skandināvu atradumiem parasto zoslas veidu Latvijā zināma no Stendes selekcijas stacijas (66. att.). Atšķirīgs ir arī izvietojums caurumam važtura piekāšanai. Skandināvijā caurums parasti urbts apmales apakšgala sānos, bet Latvijas eksemplāriem – vidū. Vienīgā sakta ar caurumu apmales apakšgala sānos ir P51C1 tipa sakta no Salaspils Laukskolas (2. tab.: 17). Šīs atšķirības liecina, ka no Skandināvijas uz Daugavas lejteci atvesti pusfabrikāti – saktas bez urbuma apmalē un bez zoslas; šie elementi veidoti vēlāk pēc pircēja zemes tradīcijām. To apliecina arī vienas nepabeigtas P37:3 saktas atradums Gotlandē (Jansson 1985, 50, 51), kur bruņrupuču saktas nav raksturīgas un līdz ar to nav pamata domāt par saktas izgatavošanu šai salā, tā

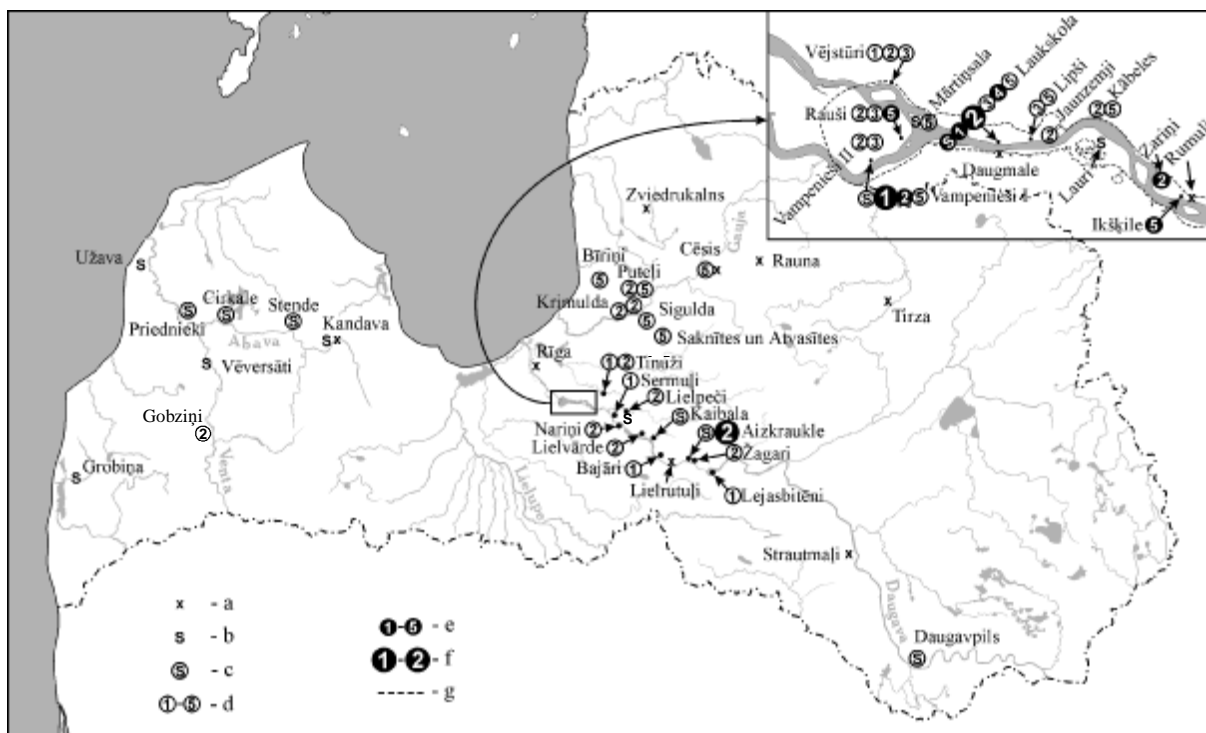
noteikti nokļuvusi tur tirdzniecības ceļā. Viena P51G tipa bruņrupuču sakta ar neizurbtu apmali atrasta Kandavā (Jansson 1992, 72, 65 nr. 7). Līdzīga zosla un apmales cauruma novietojums ir arī skandināvu saktām no Krievijas ziemeļrietumu apgabala Lādogas ezera dienvidaustrumu piekrastes (Jansson 1992, 69-71). *Tas liecina, ka 10. gadsimtā skandināvu masveidā izgatavotās saktas kā pusfabrikāti importētas uz divu somu tautu - vepsu un lībiešu dzīvesvietām.*

Otrs nozīmīgs problēmu loks saistīts ar Daugavas lībiešu saktu izcelšanos un attīstību (18. att.). Ap 1000. gadu bruņrupuču saktas Skandināvijā pārstāja lietot (Jansson 1984, 57), bet šajā laikā Baltijas jūras austrumu piekrastē - Karēlijā un Latvijā parādījās to vietēji atdarinājumi. *Abu apgabalu saktas atšķiras gan pēc ornamenta un izgatavošanas tehnikas, gan pēc saspraušanas mehānisma un važturu pievienošanas paņēmiena. Tātad tās gatavotas katrā vietā atsevišķi.* Seno karēļu apdzīvotajās teritorijās ir zināmi 10 dažādi bruņrupuču saktu tipi un tās datētas ar laiku no 11. līdz 14. gadsimtam, vēl viena bruņrupuču saktu tipa izcelšanos saista ar vepsu apdzīvotajiem Pielādogas dienvidaustrumu apgabaliem (Ailio 1922, 77; Кочкуркина 1982, 103-108).

18. att. Lībiešu bruņrupuču saktu attīstība

Lībiešu bruņrupuču saktas radušās no diviem skandināvu saktu tipiem. Ap 1000. gadu Daugavas lejtecē parādījās 1. tipa a, apakšvarianta saktas, kas darinātas pēc skandināvu P55:2F1 tipa saktu parauga. Spriežot pēc 1. tipa saktu atradumu koncentrācijas Doles Vampeniēšu I kapulaukā, tieši Doles salā meklējama to izgatavošanas vieta (19. att.). 11. gadsimta pirmajā pusē lībiešu saktas kļuva vienkāršākas, samazinājās to izmēri un parādījās 1a₂ un 1b variants, bet 11. gadsimta vidū 1. tipa attīstību noslēdza 1c varianta saktas izveidošanās.

19. att. Bruņrupuču saktu izplatība Latvijā:

a - atsevišķu lībiešu bruņrupuču saktu atradumu vietas; b - atsevišķu skandināvu bruņrupuču saktu atradumu vietas; c - krūšu važiņrotas ar skandināvu bruņrupuču saktām; d - krūšu važiņrotas ar lībiešu bruņrupuču saktām (numurs norāda uz bruņrupuču saktas tipu); e - piecas līdz desmit krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām (numurs norāda uz bruņrupuču saktas tipu); f - vairāk nekā desmit krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām (numurs norāda uz bruņrupuču saktas tipu); g - Rīgas Hidro-elektrostacijas applūdinātā teritorija.

11. gadsimta pirmajā pusē Daugavas lībiešiem parādījās 2. tipa saktas. 2. tipa saktas ar medaljoniem ir ne tikai visizplatītākās Latvijā, tās kļuva arī par paraugu visu nākamo - 3., 4. un 5. tipa saktu izgatavošanai. Par pirmparaugu šīm saktām kalpoja Birkas tipa saktas, kas nav pazīstamas Latvijas arheoloģiskajā materiālā. Sākotnējā 2a varianta saktu biežā sastopamība Salaspils Laukskolas kapulaukā (19. att.) ļauj domāt par Salaspils Laukskolu un Daugmali kā šī tipa izcelšanās centru. No 2a

varianta saktām attīstījās 2b₁ apakšvarianta saktas, kas 11. gadsimta otrajā pusē tiešas kopēšanas rezultātā sāka zaudēt ornamenta skaidrību, kā tas redzams 2b₂ apakšvariantā. Turpmāk saktām izstiepta apmales lejasdaļa un vēl neskaidrāks kļuva ornaments uz kupola – izveidojās 2c variants. Visbeidzot 12. gadsimtā saktas pilnīgi zaudēja ornamentu, kā tas redzams 2d varianta eksemplāros. Vienlaicīgi ar 2. tipa saktu pastāvēšanu 11. gadsimta bagātajos kapos vēl ir sastopamas skandināvu bruņrupuču saktas, kas jau kļuvušas par augsta sociālā stāvokļa pazīmi. Gadsimta beigās šādā nozīmē izmantotas 4. tipa saktas, kas bija vislielākās un bagātāk rotātās vietējā ražojuma bruņrupuču saktas, kurās savienojās skandināvu un vietējo saktu rotāšanas tradīcijas ar austrumu ornamenta motīviem. Iespējams, šī tipa rotu sākotnējie eksemplāri ir kāda senkrievu rotkaļa darbs.

12. gadsimtā 2c un 2d varianta saktas ar neskaidru ornamentu iezīmēja zināmu krīzi, kas bija bruņrupuču saktu kopēšanas rezultāts. Kā pirmo mēģinājumu atdzīvināt kopēšanā zudušo ornamentu jāatzīmē 3. tipa saktas, kurās atjaunoja un papildināja dažus 2. tipa elementus. Jaunu pagrieziena punktu iezīmēja 5. tipa palmešu saktas parādīšanās 12. gadsimta vidū. Pēc gandrīz neornamentētām un deģenerētām 2d varianta saktām. *5a₁ un it īpaši 5b₂ apakšvarianta saktu parādīšanās liecina par būtisku pārrāvumu lībiešu materiālās kultūras vēsturē* – līdz ar jaunām bruņrupuču saktām lībiešu rotās sāka ieviesties augu stils, kas nomainīja ģeometrisko ornamentu. Zīmīgi, kā šīs izmaiņas sakrīt ar laiku, kad Daugavas lejtecē parādījās vācu tirgotāji. Liekas, ka rietumzemju iebraucēju klātbūtne lībiešu sakarus ar Seno Krievzemi padarīja intensīvākus, kas ļāva arī aizgūt Vidusdņepras slāviem raksturīgus motīvus.

13. gadsimtā bruņrupuču saktas atkal sāka vienkāršoties, 5. tipa a₄ un b₂ apakšvarianti zaudēja sākotnējiem eksemplāriem raksturīgo spilgtumu un deģenerējās, līdz 13. gadsimta beigās bruņrupuču saktas pilnībā izzuda.

Bruņrupuču saktu tipoloģijas izstrādāšana palīdzēja saskatīt tās iezīmes, kas vietējo saktu izgatavošanas procesu un tipu attīstības virzienus atšķir no skandināvu pirmparaugiem. Daugavas lībiešu saktas 11.-13. gadsimtā. ir stipri standartizētas un vienvēidīgas. Materiālā dominē trīs hronoloģiski vairāk vai mazāk atšķirīgi tipi (1., 2. un 5. tips), kas sastopami visbiežāk. Bruņrupuču saktas ir masveida izstrādājumi, kas tapa jau agrāk izgatavoto eksemplāru kopēšanas rezultātā. Atšķirībā no skandināvu meistaru izstrādājumiem, kas vienmēr rūpīgi darināti ar vaska starpmodeļiem, Daugavas lībiešu saktām tikai tipu sākotnējie eksemplāri ar izteiksmīgu ornamentu

veidoti, izmantojot vaska starpmodeļi, kas ļāva meistaram pielabot izstrādājuma formu un precizēt ornamentu. Turpmāk no vaska starpmodeļa izgatavošanas Daugavas lībieši atteicās un lejamveidnes izgatavoja uzreiz, iespiežot mālā gatavu saktu. Nebija arī viena vienīga sākotnēja parauga, saktas kopētas katru reizi no cita gatava eksemplāra – tātad izgatavotas kopiju kopijas.

Bruņrupuču saktas Latvijas teritorijā izgāja garu attīstības ceļu. Vispirms tikai nēsātas senākās ievestās skandināvu saktas, tad 10. gadsimta beigās vai laikā ap 1000. gadu pēc skandināvu pirmparaugiem aizsākās vietējo saktu darināšana. No greznajām skandināvu bruņrupuču saktām līdz 11. gadsimta beigām vietējie atdarinājumi bija kļuvuši par funkcionālu priekšmetu bez lielas estētiskās vērtības. Toties 11.-13. gadsimta vietējās saktas bija nozīmīga sastāvdaļa bagātajās krūšu rotās, kuru greznība izpaudās saktām piekārtu važiņu garumā un skaitā, kā arī važturu un piekariņu daudzveidībā. Saktu attīstības gaitu raksturo lībiešu meistarumu radoši meklējumi, ne tikai pārveidojot skandināvu paraugus, bet arī ieviešot pilnīgi jaunas formas un ornamentus, kas kļuvuši par zīmīgu lībiešu kultūras sastāvdaļu.

3. tabula

1. TIPA LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Variants	Garums, mm				Sāns	Mala	Auduma nospiedums	Piezīmes
					Garums, mm	Augstums, mm	Kupola garums, mm	Kupola platums, mm				
1	Doles Vampenieši I	45	VI 124: 449	a1	74	22	62	40	a	a	?	-
2	Doles Vampenieši I	45	VI 124: 449	a1	74	22	62	40	a	a	?	-
3	Salaspils Laukskola	37	VI 128: 113	a1	74	22	60	39	a	a	?	-
4	Salaspils Laukskola	37	VI 128: 113	a1	72	22	59	39	a	a	?	-
5	Doles Vampenieši I	162	VI 124: 1723	a1	76	21	59	40	a	a	?	d
6	Doles Vampenieši I	113	VI 124: 1286	a1	73	22	59	39	a	a	?	d
7	Doles Vampenieši I	113	VI 124: 1287	a1	?	?	?	?	a	a	?	f
8	Doles Vampenieši I	63	VI 124: 603	a1	72	20	58	38	a	a	+	-
9	Doles Vampenieši I	63	VI 124: 603	a1	72	20	58	37	a	a	+	-
10	Salaspils Laukskola	s.a.	A 2360a	a1	74	20	58	38	a	a	+	-
11	Salaspils Laukskola	s.a.	A 2360	a1	72	20	57	38	a	a	+	-
12	Salaspils Laukskola	s.a.	VI 128: 4182	a1	?	18	?	?	a	?	?	-
13	Doles Vampenieši I	110	VI 124: 1235	a1	72	21	58	38	a	a	+	-
14	Doles Vampenieši I	110	VI 124: 1235	a1	72	21	57	38	a	a	+	-
15	Doles Vampenieši I	49	VI 124: 479	a1	69	19	57	36	a	c?	+	d
16	Doles Vampenieši I	49	VI 124: 1101	a1	69	19	57	35	?	c	+	d
17	Salaspils Laukskola	374	VI 128: 4543	a1	?	18	57	35	a	?	+	-
18	Salaspils Laukskola	374	VI 128: 4543	a1	70	18	56	35	a	e	+	-
19	Jumpravas Bajāri	s.a.	A 10513	a1	69	21	56	37	a	a	?	-
20	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	a1	69	21	55	35	a	a	+	-
21	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	a1	69	21	55	35	a	a	+	-
22	Salaspils Vējstūri	45	VI 147: 178	a1	66	21	53	34	a	a	+	-
23	Salaspils Vējstūri	45	VI 147: 178	a1	66	21	54	34	a	a	+	-
24	Doles Vampenieši I	19	VI 124: 204	a2	73	22	58	38	b	b	+	c
25	Doles Vampenieši I	19	VI 124: 205	a2	71	?	?	?	b	b	?	f
26	Doles Vampenieši I	106	VI 124: 1174	a1	73	21	59	38	a	a	?	d
27	Doles Vampenieši I	106	VI 124: 1175	a1	72	21	58	37	a	a	+	-
28	Salaspils Laukskola	298	VI 128: 3377	a1	?	?	?	?	a	a	+	f
29	Salaspils Laukskola	298	VI 128: 3376	a2	76	22	62	39	b	b	+	d
30	Mārtiņsalas pils	s.a.	RDM I 2242	a2	78	22	60	?	b	b	+	-
31	Doles Vampenieši I	56	VI 124: 547	a2	72	21	58	37	b	b	+	d
32	Doles Vampenieši I	56	VI 124: 547	a2	72	21	58	37	b	b	+	d
33	Salaspils Laukskola	s.a.	A 8957: 2	a3	74	21	55	40	a	a	+	-

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Variants	Garums, mm	Augstums, mm	Kupola garums, mm	Kupola platums, mm	Sāns	Mala	Auduma nospiedums	Piezīmes
34	Salaspils Laukskola	242	VI 128: 2564	a4	71	21	58	36	b	a	+	-
35	Salaspils Laukskola	242	VI 128: 2564	a4								
36	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	A 7913	a4	71	19	56	36	b	a	+	-
37	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	A 7913	a4	70	20	56	37	b	a	+	-
38	Salaspils Laukskola	500	VI 128: 7484	a2	77	20	59	38	b	?	+	d
39	Salaspils Laukskola	500	VI 128: 7484	c	71	20	58	35	-	d	+	-
40	Aizkraukles Lejasbitēni	431	A 11912: 34	b	73	21	59	37	a	e	n	d
41	Aizkraukles Lejasbitēni	431	A 11912: 35	b	?	?	?	?	?	e	n	fd
42	Doles Vampenieši I	54	VI124: 520	c	?	18	55	34	-	e	?	d
43	Salaspils Vējstūri	26	VI 147: 69	c	72	16	58	?	-	d	+	d
44	Salaspils Vējstūri	26	VI 147: 70	c	?	?	?	?	-	?	?	d
45	Skrīveru Lielrutuļi	s.a.	A 5664	c	67	19	50	32	-	d	+	-
46	Salaspils Laukskola	13	A 9968: 36	c	?	?	?	?	-	a	?	d
47	Salaspils Laukskola	13	A 9968: 44	c	66	16	51	33	-	d	?	-
48	Aizkraukle?	s.a.	RGZ O.6838	c	60	15	49	26	-	d		-
49	Salaspils Laukskola	448	VI 128: 6736	c	?	?	?	?	-	?	?	f
51	Ogres Sermuļi	s.a.	VI 334: 3	c	66	17	53	34	-	e	+	o
51	Salaspils Laukskola	61	VI 128: 291	?	?	?	?	?	-	?	+	f
52	Salaspils Laukskola	320	VI 128: 3835	?	?	?	63	37	-	?	+	f

Mala: apzīmējumi pēc 2. att.

Piezīmes: d – degusi; c – papildu caurumi apmalē.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 1. tabulas.

4. tabula

2. TIPA LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Malas ornaments	Piezīmes
1	Salaspils Laukskola	269	VI 128: 3038	a1	?	?	?	?	?	a2	f
2	Salaspils Laukskola	309	VI 128: 3476	a2	?	20	59	35	?	a1	ε
3	Salaspils Laukskola	309	VI 128: 3477	a2	72	19	58	34	?	a1	ε
4	Aizkraukle	s.a.	A 10096: 16	a3	75	15	58	35	?	a5	-

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Varianti	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Malas ornaments	Piezīmes
5	Salaspils Laukskola	323	VI 128: 3864	a3	?	15	57	?	n	a4	-
6	Aizkraukles Lejasžagari	7	A 12221: 17	a3	72	16	57	35		n	n
7	Aizkraukles Lejasžagari	7	A 12221: 17	a3	71	15	56	35		a5	n
8	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2194	a3	77	15	56	36	n	b2	nc
9	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2194	a3	?	15	55	35	?	b1	nc
10	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	a3	68	16	55	35	+	g1	c
11	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	a3	67	16	55	34	+	g1	-
12	Aizkraukle	s.a.	RLB 230	a3	70	14	55	34	?	a5	gr
13	Doles Vampenieši I	3	VI 124: 16	a3?	70	20	55	35	?	a1	s
14	Doles Vampenieši I	3	VI 124: 16	a3?	71	20	54	35	?	a1	s
15	Doles Vampenieši I	10	VI 124: 102	b1	70	15	56	35	n	n	-
16	Doles Vampenieši I	10	VI 124: 102	b1	?	18	?	34	n	n	-
17	Doles Vampenieši I	16	VI 124: 151	b1	68	17	56	34	?	b1	-
18	Doles Vampenieši I	16	VI 124: 151	b1	68	18	55	33	n	b1	c
19	Doles Vampenieši I	89	VI 124: 888	b1	68	18	55	34	?	c	s
20	Doles Vampenieši I	89	VI 124: 888	b1	68	17	55	34	?	c	as
21	Salaspils Laukskola	94	VI 128:948	b1	69	17	55	34	?	g1	-
22	Salaspils Laukskola	94	VI 128:948	b1	68	17	55	33	?	g1	-
23	Doles Vampenieši I	67	VI 124: 628	b1	70	16	55	34	+	a6	n
24	Doles Vampenieši I	67	VI 124: 629	b1	70	19	55	32	+	a6	d
25	Salaspils Laukskolas ciems	s.a.	VI 128: 1633	b1	68	15	55	33	?	g2	sc
26	Salaspils Vējstūri	24	VI 147: 53	b1	69	15	55	33		g1	n
27	Salaspils Vējstūri	24	VI 147: 53	b1	66	15	54	34		g1	n
28	Salaspils Laukskola	497	VI 128: 7469	b1	67	16	54	34	?	g1	n
29	Salaspils Laukskola	497	VI 128: 7469	b1	66	16	54	33	?	g1	n
30	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 925	b1	69	17	54	34	?	b3	nl
31	Tomes Nariņi	s.a.	A 8157	b1	67	16	54	33	?	a2	nc
32	Doles Vampenieši I	s.a.	VI 124: 1128	b1	66	15	54	33	+	?	c
33	Salaspils Laukskola	s.a.	VI 128: 3745	b1	63	17	54	32	?	g1	-
34	Mārtiņsalas pils	-	RDM 2243	b1	68	19	53	34	+	g1	gl
35	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7507	b1	67	18	52	35	?	g1	-
36	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7507	b1	66	18	52	33	?	g1	-
37	Tomes Nariņi	1	VI 196: 32	b1	66	15	52	32	?	a2	nc
38	Salaspils Vējstūri	27	VI 147: 77	b1	64	17	52	32		c	l
39	Salaspils Vējstūri	27	VI 147: 77	b1	64	17	51	32		c	-
40	Daugmales pilskalns	-	A 9946: 7691	b2	69	17	54	32	?	g1	g
41	Doles Vampenieši I	53	VI 124: 508	b2	70	17	54	33	n	g1	g
42	Doles Vampenieši I	53	VI 124: 508	b2	69	19	54	33	n	g1	gca

Nr. p.k	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platumš	Auduma nospiedums	Malas ornaments	Piezīmes
43	Salaspils Laukskola	118	VI 128: 1184	b2	66	16	53	33	+	g1	n
44	Salaspils Laukskola	118	VI 128: 1185	b2	?	15	51	32	+	g1	c
45	Salaspils Laukskola	495	VI 128: 7430	b2	66	18	52	33	n	g1	g
46	Salaspils Laukskola	495	VI 128: 7430	b2	66	18	52	32	n	g1	g
47	Salaspils Laukskola	124	VI 128: 1285	b2	68	18	50	32	+	d	-
48	Salaspils Laukskola	124	VI 128: 1285	b2	67	17	50	32	+	d	-
49	Salaspils Laukskolas ciems	s.a.	VI 128: 4288: 1	b2	63	17	50	31	n	g1	g
50	Mārtiņšalas pils	-	VI 127: 1860	b2	63	18	49	32	+	f	-
51	Aizkraukle?	s.a.	MVFK 13002	b2?							-
52	Skrīveru Lielrutuļi	5	A 12255: 9	b2	69	19	49	32	+	f	-
53	Salaspils Laukskola	529	VI 128: 7626	b3	63	17	51	31	+	b1	-
54	Salaspils Laukskola	529	VI 128: 7626	b3	63	16	50	31	?	b1	a
55	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	b3	64	18	51	31	n	g1	-
56	Daugmales pilskalns	s.a.	A 11970: 642	b3	66	20	50	31	?	b1	-
57	Ikšķiles Zariņi	6	VI 152: 46	b?	?	?	?	?	?	?	d
58	Doles Vampenieši I	147	VI 124: 1622	b1	?	15	55	33	?	a7	nc
59	Doles Vampenieši I	147	VI 124: 1622	c1	68	17	52	32	+	g1	-
60	Salaspils Laukskola	504	VI 128: 7503	c1	70	20	53	32	?	?	d
61	Salaspils Laukskola	504	VI 128: 7503	c1	70	19	51	32	?	?	d
62	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM 532	c1	69	17	52	34	?	g1	p
63	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM 532	c1	69	16	51	34	?	g1	p
64	Salaspils Laukskola	188	VI 128: 2135	c1	65	16	52	32	+	g1	-
65	Salaspils Laukskola	188	VI 128: 2135	c1	66	17					-
66	Salaspils Vējstūri	s.a.	VI 147: 151	c1	66	19	51	34	?	g1	g
67	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 927	c1	69	17	51	33	+	g1	gl
68	Salaspils Laukskola	561	VI 128: 7769	c1	66	17	51	32	+	g1	nc
69	Salaspils Laukskola	561	VI 128: 7769	c1	64	17	51	32	?	?	nc a
70	Salaspils Laukskola	480	VI 128: 6931	c1	64	16	51	32	n	g1	-
71	Salaspils Laukskola	480	VI 128: 6931	c1	65	16	51	32	n	g1	c
72	Ikšķiles Zariņi	36	VI 152: 284	c1	65	17	51	31	n	g1	c
73	Aizkraukle	s.a.	KPM 383	c1	69	15	51	30	+	?	n
74	Salaspils Laukskola	147	VI 128: 1816	c1	62	16	50	34	?	g1	nc
75	Salaspils Laukskola	147	VI 128: 1816	c1	65	17	49	32	?	g1	n
76	Salaspils Laukskola	414	VI 128: 5789	c1	72	17	50	33	+	a5	n
77	Salaspils Laukskola	414	VI 128: 5789	c1	71	17	50	33	+	a5	n
78	Aizkraukle	s.a.	RDM I 572	c1	70	17	50	33	?	g1	-
79	Doles Vampenieši II	76	VI 144: 502	c1	67	18	50	32	?	g1	-
80	Salaspils Laukskola	116	VI 128: 1169	c1	65	18	50	32	+	g1	-

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Malas ornaments	Piezīmes
81	Salaspils Laukskola	116	VI 128: 1168	c1	65	18	49	32	+	g1	a
82	Salaspils Laukskola	413	VI 128: 5781	c1	65	17	49	32	+	n	n
83	Salaspils Laukskola	413	VI 128: 5781	c1	67	16	50	32	+	n	n
84	Doles Vampenieši II	63	VI 144: 349	c1	66	17	49	32	?	g1	na
85	Doles Vampenieši II	63	VI 144: 349	c1	66	17	50	32	?	g1	na
86	Doles Vampenieši II	105	VI 144: 726	c1	67	19	50	33	+	g1	nl
87	Doles Vampenieši II	105	VI 144: 726	c1	64	19	49	32	+	g1	nl
88	Salaspils Laukskola	491	VI 128: 7414	c1	66	16	50	32	+	g1	np
89	Salaspils Laukskola	491	VI 128: 7414	c1	67	15	50	31	+	g1	n
90	Salaspils Laukskola	109	VI 128: 1115	c1	64	15	50	30	?	g1	n
91	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 923	c1	68	18	49	33	+	g1	g
92	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 923	c1	66	18	47	32	+	g1	g
93	Doles Rauši	29	VI 146: 189	c1	67	18	49	32	?	g1	na
94	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 738	c1	66	19	49	32	+	g1	-
95	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 739	c1	65	20	49	32	+	g1	-
96	Lielvārde	s.a.	RDM I 503	c1	67	17	49	31	?	g1	-
97	Doles Rauši	25	VI 146: 154-5	c1	66	19	49	31	?	g1	n
98	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 926a	c1	65	16	49	31	+	g1	-
99	Salaspils Laukskola	91	VI 128: 896	c1	67	19	48	31	+	g1	-
100	Salaspils Laukskola	91	VI 128: 896	c1							
101	Salaspils Laukskola	97	VI 128: 998	c1	64	18	48	31	+	g1	-
102	Salaspils Laukskola	97	VI 128: 999	c1	64	18	48	30	+	g1	-
103	Aizkraukle	R11	A 7675:5	c1	65	17	48	30	?	g1	-
104	Aizkraukle	s.a.	RDM I 571	c1	64	16	47	32	?	g1	n
105	Ikšķiles Zariņi	41	VI 152: 341	c1	67	17	47	31	?	e	-
106	Aizkraukle	R3	A 7668:6	c1	70	16	46	30	?	?	-
107	Mārtiņsalas pils	-	VI 127: 750	c1	62	18	46	30	+	g1	sg
108	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	c1	62	15	45	29	+	g1	c
109	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	c1	62	15	44	29	+	g1	g
110	Aizkraukle	s.a.	RDM I 567	c1	65	15	44	30	n	?	n
111	Ikšķiles Rumuļi	s.a.	VI 203: 17	c1	67	19	44	29	+	g1	n
112	Aizkraukle	s.a.	MVFB III a1	c1	65						
113	Lielvārdes pārceltuve	21	VI 216: 20	c1							
114	Pie Rīgas	s.a.	AM A 271: 1	c1?							
115	Pie Rīgas	s.a.	AM A 271: 1	c1?							
116	Aizkraukle?	s.a.	MVFK 13001	c1?	70						
117	Aizkraukle?	s.a.	MVFK 13001	c1?	70						

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Malas ornaments	Piezīmes
118	Salaspils Laukskola	535	VI 128: 7660	c2	66	17	48	31	?	e	–
119	Salaspils Laukskola	532	VI 128: 7645	c2	67	17	47	29	+	n	n
120	Salaspils Laukskola	532	VI 128: 7645	c2	66	17	47	30	+	n	n
121	Salaspils Laukskola	176	VI 128: 2045	c1	66	17	50	32	?	f	r
122	Salaspils Laukskola	176	VI 128: 2045	d	68	16	53	35	+	g1	–
123	Lielvārdes pārceltuve	27	VI 216: 55	c1	60	16	49	31	n	g1	c
124	Lielvārdes pārceltuve	27	VI 216: 54	d	65	14	50	34	n	g1	l
125	Aizkraukle	R5	A 7670:4	c1	65	17	49	32	+	g1	–
126	Aizkraukle	R5	A 7670:3	d	70	16	51	35	?	g1	gl
127	Aizkraukle	B4	RDM I 1712a	c1	64	17	48	32	+	g1	–
128	Aizkraukle	B4	RDM I 1712a	d	71	17	54	35	n	g1	–
129	Ikšķiles Kābeles	17/18	RDM I 2212	c1	67	16	49	31	?	n	–
130	Ikšķiles Kābeles	17/18	RDM I 2212	d	72	17	51	33	?	n	l
131	Lielvārde	s.a.	VI	d	69	15	46	32	?	n	o
132	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 417	d	64	16	53	35	+	g1	p
133	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 417	d	68	13	53	35	+	g1	p
134	Doles Rauši	107	VI 146: 700	d	67	15	49	34	+	b1	r
135	Doles Rauši	107	VI 146: 700	d	?	14	55	34	+	a3	c
136	Lielvārdes pārceltuve	s.a.	A 12445: 3	d	65	16	50	34	+	?	c
137	Lielvārdes pārceltuve	s.a.	A 12445: 4	d	66	16	50	34	?	?	–
138	Doles Vampenieši II	52	VI 144: 270	d	72	17	54	34	+	g1	–
139	Doles Vampenieši II	52	VI 144: 270	d	72	16	54	34	?	g1	–
140	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	RDM I 1103	d	71	13	56	36	?	b1	c
141	Aizkraukle	s.a.	RDM I 563	d	70	14	54	34	+	?	c
142	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 924	d	69	14	50	34	+	?	–
143	Lielvārdes pārceltuve	19	VI 216: 17	d	73	17	55	37	n	g1	d
144	Aizkraukle	s.a.	RLB 230	d	72	14	55	37	+	g1	–
145	Ikšķiles Zariņi	43	VI 152: 369	d	73	15	53	35	?	g1	–
146	Ikšķiles Zariņi	43	VI 152: 369	d	73	15	54	34	?	g1	–
147	Aizkraukle	s.a.	RDM I 564	d	71	16	55	33	?	g1	gc
148	Aizkraukle	s.a.	RDM I 561	d	71	14	51	33	?	?	c
149	Aizkraukle	s.a.	RDM I 569	d	70	14	54	35	+	?	c
150	Aizkraukle	s.a.	RDM I 562	d	69	15	55	34	n	?	–
151	Aizkraukle	s.a.	RDM I 559	d	72	14	55	34	n	a5	–
152	Doles Vampenieši II	112	VI 144: 112	d	68	12	55	35	n	a/b	–
153	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	d	65	13	51	33	?	c	–
154	Salaspils	s.a.	RDM I 3796	d	70	15	51	34	?	a5	r

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospietums	Malas ornaments	Piezīmes
155	Aizkraukle	s.a.	KPM 365	d	71	14	53	33	?	g1?	–
156	Salaspils Laukskola	170	VI 128: 2004	d	61	14	45	29	?	g1	p
157	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	d	69					g1	–
158	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	d	69		53	32		g1	–
159	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.296	d?	70						
160	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.297	d?	69						
161	Aizkraukle	s.a.	MVFB III a2	d?	72						
162	Aizkraukle?	s.a.	RGZ bez nr.	d?							
163	Aizkraukle?	s.a.	RGZ bez nr.	d?							
164	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.5	?	68						
165	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.5	?	68						
166	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.295	?	70						
167	Aizkraukle?	s.a.	RGZ O.6839	?							
168	Aizkraukle?	s.a.	RGZ O.6849	?							
169	Pie Rīgas	s.a.	VM 3342/A62	?							
170	Skrīveru Lielrutuļi	1	A 7109: 1	d	70	20	50	33	+	a5	–
171	Skrīveru Lielrutuļi	1	A 7109: 8	d	68	18	51	33	+	a5	–
172	Ogresgala Sermuļi*	s.a.	prīvātkolekcija	b3	69	17	52	34	+	?	–

Kapa nr.: B – Antona Buhholca izrakumi Aizkrauklē 1887. gadā; R – Hugo Riekstiņa izrakumi Aizkrauklē 1931. gadā.

Inventāra nr.: MVFK – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Ķelnē; VM – Vilandes muzejs; AM – Igaunijas Vēstures muzejs.

Malas ornaments: n – neornamentēta apmale, pārējie apzīmējumi pēc 4. att.

Piezīmes: š – profilējumā ieštancēts ornaments; n – virsma ir nodilusi; g – profilējumā iegravēts ornaments; s – slikti saglabājusies; l – lējuma brāķis; p – trūkst profilējuma; a – saktas otrajā pusē pie zoslas saturošā mehānisma ir saglabājušās auduma cilpas; r – reparēta apmales lejasdaļa; o – kupols ornamentēts ar ieštancētām saulītēm.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 1. un 2. tabulas.

*Skat. Spirģis 2003pa, 56.

5. tabula

3. TIPA LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Malas ornaments	Auduma nospiedums	Piezīmes
1	Doles Rauši	113	VI 146: 744	a	?	16	49	32	n	n	al
2	Doles Rauši	113	VI 146: 744	a	64	16	52	32	n	?	al
3	Salaspils Laukskola	476	VI 128: 6914	b	63	15	47	33	g1	+	-
4	Salaspils Laukskola	476	VI 128: 6914	b	62	15	48	33	g1	+	-
5	Doles Vampenieši II	69	VI 144: 390	c	65	18	47	31	g1	n	-
6	Doles Vampenieši II	69	VI 144: 390	c	65	18	47	31	g1	n	-
7	Salaspils Vējstūri	6	VI 147: 28	d	64	16	48	32	g1	+	p
8	Salaspils Lipši	120	VI 185	e	63	17	50	34	n	?	-
9	Salaspils Lipši	120	VI 185	e	61	15	49	34	n	?	-
10	?	?	VI (depasportizēta)	e	67	17	50	32	?	n	p

Piezīmes: p – auduma nospiedums bronzā saktas priekšpusē.
Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 1.-3. tabulas.

6. tabula

4. TIPA LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Piezīmes
1	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	a ₁	79	20	-	-	n	-
2	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	a ₁			-	-		-
3	Skrīveru Lielrutuļi	s.a.	A 5665	a ₁	80	17	-	-	?	-
4	Skrīveru Lielrutuļi	s.a.	A 5666	a ₁	80	17	-	-	?	-
5	Salaspils Laukskola	593	VI 128: 7946	a ₂	86	15	-	-	+	-
6	Salaspils Laukskola	593	VI 128: 7946	a ₂	82	15	-	-	+	l
7	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	b ₁	78	20	48	27		-
8	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	b ₁	78		47	27		-
9	Salaspils Laukskola	507	VI 128: 7525	b ₁	77	14	59	35	+	-
10	Salaspils Laukskola	507	VI 128: 7525	b ₁	76	14	60	35	+	-
11	Salaspils Laukskola	161	VI 128: 1920	b ₂	75	18	50	28	+	-
12	Salaspils Laukskola	161	VI 128: 1920	b ₂	73	17	49	28	+	-

Paskaidrojumus apzīmējumiem skatīt pie 1.-4. tabulas.

5. TIPA LĪBIEŠU BRUŅRUPUČU SAKTAS DAUGAVAS LEJTECĒ

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Piezīmes
1	Doles Rauši	70	VI 146: 490	a1	66	17	48	31	n	o
2	Doles Rauši	70	VI 146: 490	a1	66	17	47	32	n	o
3	Salaspils Laukskola	569	VI 128: 7812	a1	66	17	47	32	?	a
4	Salaspils Laukskola	569	VI 128: 7812	a1	66	17	48	32	?	-
5	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 926	a1	64	18	46	30	n	l
6	Doles Vampenieši I	182	VI 124: 1952	a1	63	18	46	29	+	-
7	Doles Vampenieši I	182	VI 124: 1953	a1	63	19	46	29	?	-
8	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM I 501	a1	61	17	44	29	n	-
9	Salaspils Lipši	199	VI 185	a1/3	63	17	44	30	?	a
10	Salaspils Laukskola	535	VI 128: 7660	a1/3	63	17	41	27	n	a
11	Daugmales pilskalns	-	A 12695: 172	a1/3						
12	Salaspils Laukskola	592	VI 128: 7945	a2	65	17	46	30	?	-
13	Salaspils Laukskola	592	VI 128: 7945	a2	62	18	46	30	?	-
14	Salaspils Lipši	119	VI 185	a2	63	17	46	30	?	a
15	Salaspils Lipši	119	VI 185	a2	59	17	44	30	?	a
16	Aiskraukle	s.a.	RLB 231	a2	62	17	44	30	+	-
17	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	a2	62					
18	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	a2	62					
19	Aizkraukle	s.a.	MVFB ?	a2?						
20	Ikšķiles ciems	-	VI 131: 666	a2/4	61	17	45	29	?	-
21	Daugmales pilskalns	-	A 9964: 265	a3?	63	?	?	?		-
22	Lielvārdes pārceļtūve	s.a.	A 10390: 7	a3	61	16	44	29	?	-
23	Ikšķiles kapsēta	s.a.	A 4925	a3	59	15	42	28	?	-
24	Doles Rauši	129	VI 146: 813	a3	60	15	42	27	?	l
25	Doles Rauši	149	VI 146: 955	a3	?	14	41	28	+	-
26	Doles Rauši	149	VI 146: 955	a3	?	13	41	27	?	-
27	Ikšķiles kapsēta	250	VI 130: 317	a3	61	13	41	28	n	-
28	Ikšķiles kapsēta	250	VI 130: 318	a3	61	13	40	27	n	-
29	Ikšķiles kapsēta	370	VI 130: 446	a3	60	13	41	27	+	-
30	Ikšķiles kapsēta	370	VI 130: 446-8	a3	60	13	41	27	+	-
31	Mārtiņsalas pils	-	VI 127: 1720	a3	60	13	41	27	n	-
32	Mārtiņsalas pils	-	RDM I 2244	a3	58	14	40	27	?	-
33	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.15	a3	66					
34	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.15	a3	66					
35	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.195	a3	58					

Nr. p.k	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospietums	Piezīmes
36	Mārtiņsalas kapsēta	1212	VI 122: 1582	a4	56	16	43	27	n	–
37	Mārtiņsalas kapsēta	1212	VI 122: 1582	a4	57	16	42	27	n	–
38	Ikšķiles kapsēta	430	VI 130: 509	a4	56	13	42	29	?	–
39	Ikšķiles kapsēta	430	VI 130: 508	a4	57	14	41	28	+	–
40	Ikšķiles ciems	s.a.	VI 131: 1243	a4	54	15	42	26	?	–
41	Ikšķiles kapsēta	419	VI 130: 477	a4	57	15	41	26	+	–
42	Rīgas Doma kapsēta	s.a.	VI 278: 637	a4	55	14	40	26	n	–
43	Ikšķiles kapsēta	M3	A 11932: 71	a4	53	13	38	26	?	–
44	Ikšķiles kapsēta	M3	A 11932: 78	a4						
45	Mārtiņsalas ciems	–	VI 121 :1881	a4	50	12	37	25		–
46	Mārtiņsalas ciems	–	VI 121 :1824	a4	57	15	42	?	?	–
47	Daugmales pilskalns	–	A 11971: 219	a?	?	?	?	?	?	–
48	Lielvārdes baznīcas kapsēta	10	A 13237: 7	a4	55	16	42	27	n	–
49	Lielvārdes baznīcas kapsēta	10	A 13237: 8	b2	57	15	43	27	n	–
50	Salaspils Laukskola	570	VI 128: 7822	b1	59	16	45	29	n	–
51	Salaspils Laukskola	570	VI 128: 7822	b1	58	16	44	29	n	–
52	Ikšķiles Kābeles	42	RDM I 2235	b1	57	16	44	30	n	–
53	Mārtiņsalas ciems	–	VI 121: 1859	b1	57	14	44	30	?	n
54	Doles Rauši	119	VI 146: 813	b1	58	15	44	30	n	–
55	Doles Rauši	119	VI 146: 813	b1	58	15	43	30	n	–
56	Ikšķiles Kābeles	45	RDM I 2238a	b1	58	15	43	29	n	–
57	Ikšķiles Kābeles	45	RDM I 2238a	b1	58	15	43	29	n	–
58	Aizkraukle	s.a.	RLB 231	b1	58	15	43	28	n	l
59	Ikšķiles kapsēta	s.a.	VI 130: 527	b1	56	15	43	28	+	l
60	Doles Rauši	167	VI 146: 1064	b1	60	14	43	27	?	–
61	Mārtiņsalas pils	–	RDM I 2245	b1	57	15	42	29	n	–
62	Ikšķiles kapsēta	280	VI 130: 343	b1	57	14	42	29	?	r
63	Salaspils Lipši	55	VI 185	b1						
64	Salaspils Lipši	55	VI 185	b1						
65	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.35	b1	62					
66	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.35	b1	62					
67	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6819	b1						
68	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6819	b1						
69	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6827a	b1						
70	Aizkraukle	s.a.	MVFB II 6827b	b1						
71	Mārtiņsalas pils	s.a.	VI 127: 1937	b2	57	13	46	29	n	n
72	Doles Rauši	167	VI 146: 1064	b2	55	14	43	27	n	–
73	Doles Rauši	129	VI 146: 813	b2	58	13	44	27	?	l

Nr. p.k	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Variants	Garums	Augstums	Kupola garums	Kupola platums	Auduma nospiedums	Piezīmes
74	Ikšķiles kapsēta	s.a.	VI 130: 400	b2	57	13	43	26	+	-
75	Mārtiņsalas pils		RDM I 2245	b2	56	13	41	28	?	-
76	Daugmales pilskalns		A 12695: 357	?						
77	Daugmales pilskalns	s.a.	A 13240: 1	?	?	?	?	?	?	d

Kapa nr.: M – Roberta Malvesa izrakumi Ikšķilē 1961. gadā.

Piezīmes: o – ieštancēto trīsstūrīšu ornamenti uz apmales.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 1.-5. tabulas.

3.2. VAŽTURI

Otrā aiz bruņrupuču saktām svarīgākā važiņrotu sastāvdaļa ir važturi. Parasti važturi valkāti pa pāriem, un uz to funkcionālo nozīmi – saturēt kopā važiņas – norāda jau pats važtura nosaukums. Austrumbaltijā, galvenokārt Lietuvas teritorijā un Zemgalē, kopš agrā dzelzs laikmeta pazīstami senākie važturi, kuru forma bija gan trīsstūraina, gan saspiesta segmenta veida un kas bija veidoti sarežģītā ažūrā tehnikā. Šādus važturus izmantoja ne tikai bagātās važiņrotās, kuras tolaik vēl bija retums, bet arī kaklariņķu rotāšanai (Moora 1938, 232-237).

Vidējā dzelzs laikmetā važturus sāka izmantot važiņrotās, jo tās kļuva arvien krāšņākas un ar važturu palīdzību saktai vai rotadai vieglāk bija pievienot divas vai vairākas važiņas. Šajā laikā Baltijas jūras austrumu piekrastē vērojama liela važturu formu daudzveidība, tomēr to attīstībā var izdalīt trīs galvenās formas: segmentveida važturi, cilpveida važturi un važturi ar divu stilizētu dzīvnieku attēlu. Jāatzīmē, ka īpatnējas figurālas formas važtura attīstība notika arī Gotlandē.

Lielākā važturu daudzveidība vērojama vēlajā dzelzs laikmetā, kad tie papildināja Daugavas lībiešu važiņrotas ar bruņrupuču saktām. Jāatzīmē, ka Skandināvijas sievietes valkāja bruņrupuču saktas bez lielām važiņrotām. Parasti tās savienoja ar stikla krellu virkni, tikai retu reizi – ar vienu metāla važiņu. Turpretī lībietes bija iecienījušas krūšu rotas ar vairākām važiņām, kuras ar važturu palīdzību piestiprināja pie bruņrupuču saktām, kas bija novietotas pie pleciem.

Kopumā disertācijā ir analizēti 308 Daugavas lībiešu važturi. Tie ir Daugavas lejteces pieminekļu arheoloģiskajos izrakumos no 122 važiņrotas ar bruņrupuču saktām zināmie 220 važturi, bez tam 28 važturi no važiņrotām, kurām trūka bruņrupuču saktu, kā arī 9 važturi no važiņrotām ar cita veida saktām vai rotadatām un 51 važturi kapulaukos un dzīvesvietās savurpatrasts važturis. Jāatzīmē, ka Daugavas lejteces pieminekļos iegūtie, bet lībiešiem neraksturīgie važturi no važiņrotām ar zemgaļu, igauņu un vendu rotadatām šeit netiek apskatīti.

Lielākā daļa analizēto rotu – 281 važturi – tagad glabājas Latvijas Vēstures muzejā un galvenokārt ir iegūta Latvijas vēstures institūta 1966.-1975. gada arheoloģiskajās ekspedīcijās Rīgas HES teritorijā. Tikai 6 važturi – 19. gadsimta pirmās puses atradumi no Aizkraukles un Baldones Lauriem – glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā (Kurzemes provinces muzeja kolekcija),

viens važturis no pētījumiem Alberta laukumā Rīgā glabājās Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā (Vilsona 1973, 97. att.; Smiltnece, Vijups 1998, 110, 1. att.: 10). Vairāki 19. gadsimtā Latvijā atrastie važturi jau toreiz aizvesti uz ārzemēm, tāpēc tie šajā darbā ir izmantoti pēc pieminējumiem un attēlu publikācijām arheoloģiskajā literatūrā.

Pirmās ziņas par važturiem no Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas zinātniskajā literatūrā parādījās 19. gadsimta vidū F. Krūzes (Kruse 1842, Tab. 1:a; Tab. 2; Tab. 15; Tab. 19:6) un K. Bēra publikācijās (Bähr 1850, Taf.:II, III, VI:21, 22, VIII:4, 5, IX:1, 3, 4). Tālāk jāatzīmē R. Hausmaņa 1896. gada apcerējums, kurā, apskatot lībiešu krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām, minēti arī važturi (RK 37, 38).

Īpaši atzīmējams Lisijas Melkus 1944. gadā Rīgā izstrādātais diplomdarbs par lībiešu važiņrotām (Melkus 1944), kurā īsi apskatīti važturu veidi. Autore visus lībiešu zemēs atrastos važturus iedala sešos tipos:

- 1) segmentveida ažuŗi važturi ar zvēru galvām abos galos (šajā darbā 3. tips),
- 2) zvanveida ažuŗi važturi ar palmetes ornamentu (4. tips),
- 3) segmentveida važturi,
- 4) brillveida važturi (2a tips),
- 5) ažuŗi trīsstūrveida važturi, kas sastāv no diviem olveidīgiem ovāliem, ar pievienoto segmentu (2b tips),
- 6) trīsstūrveida važturis ar robotām malām un paralēli ejošu svītriņu ornamentu (figurāls važturis).

Tomēr jāatzīmē, ka L. Melkus darbā galvenajiem lībiešu važturu tipiem (1. un 2. tips) nav izstrādāts sīkāks iedalījums variantos un līdz ar to nav izstrādāta važturu hronoloģija, trūkst arī važturu atradumu kataloga.

Lībiešu rotaslietu apskatu devis igauņu arheologs Ē. Tenisons 1974. gadā, atspoguļojot ne tikai Gaujas lejteces materiālu, bet arī īsi raksturojot pie Daugavas atrastos važturus. Arheologs izdala divas lībiešu trīsstūra vai trapecveida formas ažuŗu važturu grupas – važturi ar ģeometrisko ornamentu un ar palmeti sirdsveida kontūrā (Tõnisson 1974, 121-122). Atsevišķi Daugmales pilskalnā atrastie važturi publicēti latviešu arheologu A. Radiņa un G. Zemīša rakstā par Daugmales sakariem ar Skandināviju, kur norādīts uz važturu izgatavošanu šajā pilskalnā (Radiņš, Zemītis 1992, 140, 141, Abb. 4). Latviešu arheoloģes A. Zariņas pētījumos (Zariņa 1988, 44;

Zariņa 1994, 63; Zariņa 1996, 125) atrodamas svarīgas atziņas par važturu izmantošanu važiņrotā ar bruņrupuču saktām.

Literatūras apskats liecina, ka lībiešu važturi zinātniskajā literatūrā līdz šim tuvāk nav apskatīti un analizēti, trūkst pat primitīvas klasifikācijas. Līdz ar to līdz šim nebija skaidra važturu izcelsme un to hronoloģija. Tāpēc to mēģināts realizēt šajā darbā.

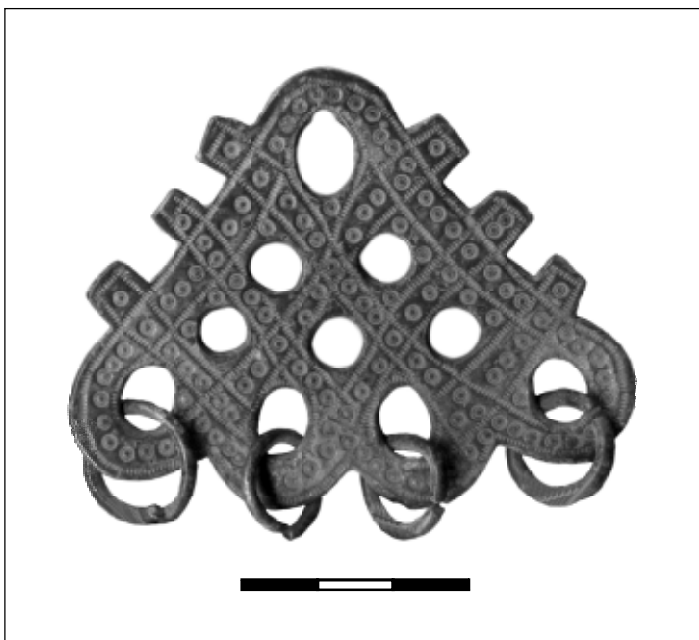
3.2.1. LĪBIEŠU VAŽTURI

Apkopojot ziņas par visiem Daugavas lejtecē atrastajiem lībiešu važturiem, kurus vienmēr gatavoja no bronzas, bija iespējams tos pēc formas un ornamenta sadalīt četros tipos ar vairākiem variantiem un apakšvariantiem. Važturu tipi apzīmēti ar arābu cipariem no 1 līdz 4, variantu apzīmēšanai izmantoti latīņu alfabēta mazie burti, bet apakšvariantiem – arābu cipars indeksā. Tiem važturiem, kas attiecas uz pārejas laiku no vienas formas uz otru, norādīti abi varianti ar slīpu svītriņu starpā. No Daugavas lībiešu izstrādājumiem atšķirti apskatīti importētie važturi, kam nav piešķirts tipa numurs.

Katram važturu tipam raksturota forma un rotājums, atzīmēts atradumu skaits un izplatība, kā arī doti galvenie izmēri. Visi izmēri – važturu garums un platums – apkopoti tabulās. Pēc katra tipa apraksta mēģināts skaidrot tā izcelsmi. Važturu hronoloģijas jautājumu palīdzēja atrisināt to tiešā saistība ar jau apskatītajām bruņrupuču saktām.

1. tipam atbilst **trīsstūrains važturi** ar desmit ažūriem apaļiem caurumiem (20. att.). Šie važturi ir no 59 līdz 62 mm gari un 75-77 mm plati. Važturu bronzas plāksnes biezums ir 2 mm. *Važturim sānu malās katrā pusē redzami trīs taisnstūrains izvirzījumi. Važturu apakšdaļas četri caurumi kalpoja važiņu piestiprināšanai, bet augšējais viens caurums – savienošanai ar saktu.* Važtura virsma klāta ar ieštancētām robotām līnijām un koncentriskiem aplīšiem – saulītēm. Pavisam Latvijā ir zināmi pieci 1. tipa važturi (8. tab.), no kuriem trīs iegūti divu važiņrotu sastāvā: Doles Vampeniešu I kapulauka 6. skeletkapā (2) un Salaspils Laukskolas 51. ugunskapā (1). Divi pārējie važturi ir savrupatradumi no Aizkraukles un Baldones Lauriem (39. att.).

1. tipa trīsstūrainie važturi ir vieni no senākajiem važturiem lībiešu krūšu rotās ar bruņrupuču saktām. Par to liecina fakts, ka abos kapos 1. tipa važturi piestiprināti skandināvu bruņrupuču saktām, un tāpēc tos var datēt ar 10. gadsimta otro pusi.

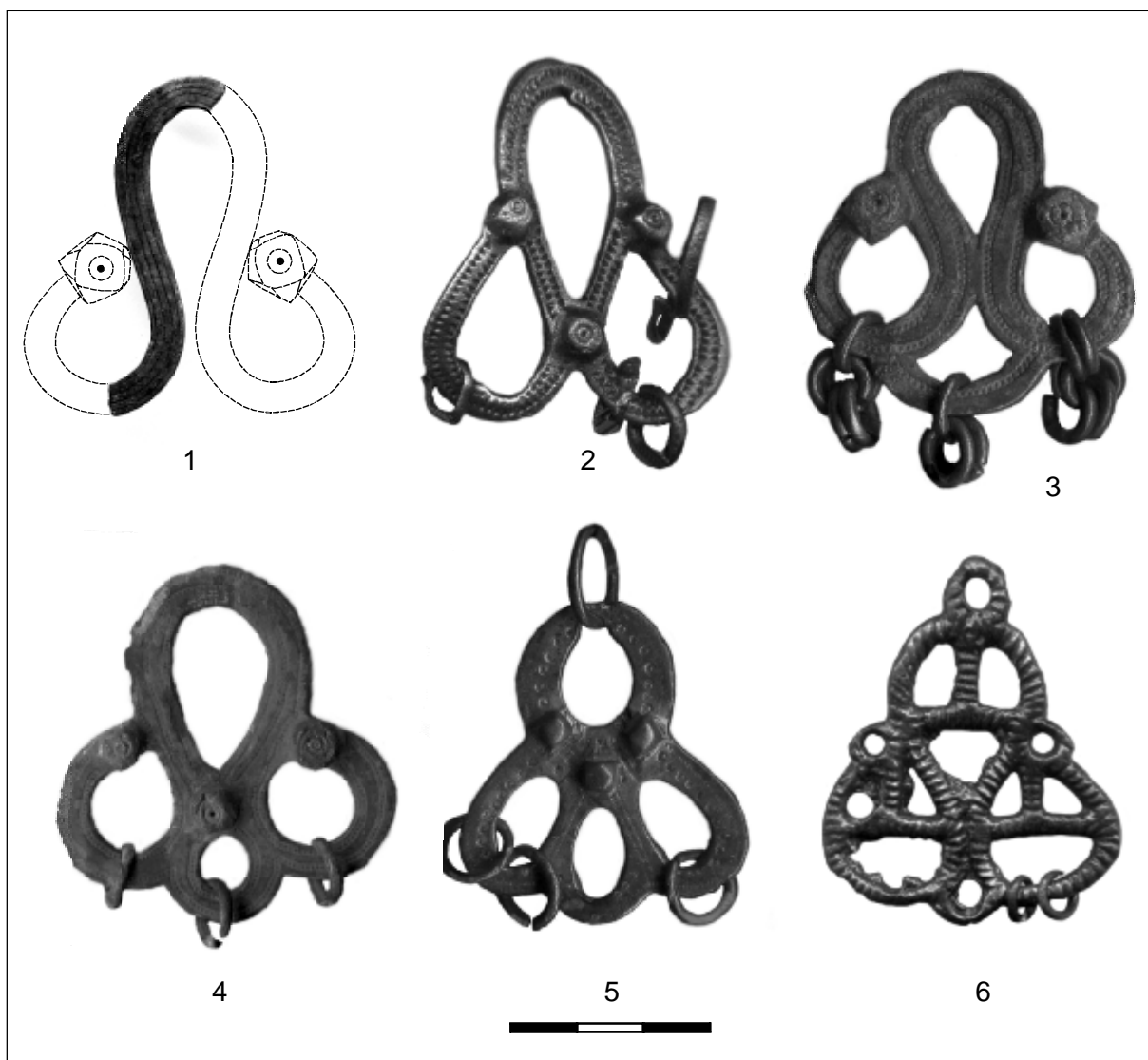
20. att. 1. tipa lībiešu važturiis no
Doles Vampeniešu I kapulauka
6. kapa (VI 124: 41)

Trīsstūraino važturu izcelsme īsti nav skaidra. Šķiet, ka šie važturi simbolizē dzīvības koka lapotni, jo līdzīgā ažuŗā tehnikā ar taisnstūrainiem izvirzījumiem ir attēloti dzīvības koki Igaunijas važturos ar divu dzīvnieku attēliem (sk. 5. tipa važturu aprakstu). 1. tipa važturiem lībiešu teritorijā nav zināma turpmākā attīstība.

2. tipam pieder **ovālie važturi** (21. att.). Šī tipa važturi sastāv no trim pilienveida ovāliem augšējam ir uzblīdums augšmalā, bet diviem vai trim apakšējiem ovāliem ir uzblīdums lejasgalā. 2. tipu pārstāv 20 važturi, no kuriem astoņi ir atrasti sešos Salaspils Laukskolas kapulauka kapos, četri važturi atrasti trijos Doles Vampeniešu I kapulauka apbedījumos, pa vienam važturu pārim iegūts Aizkraukles un Lielvārdes Kaibalas senkapos, divi savrupatrasti važturi nāk no Aizkraukles kapulauka, pa vienam no Ikšķiles Freimaņu kapulauka un Mārtiņsalas pils. Ovālos važturus var iedalīt divos variantos (8. tab.).

2a varianta važtura (8. tab.: 1-15) loku veido griezumā četrstūrainā plakana strēmele. Rotas augšējais ovāls ir lielāks par apakšējiem, ovālu sadures vietās izveidoti četrskaldņu, retāk sešskaldņu izvirzījumi. Varianta ietvaros izdalāmi trīs apakšvarianti. 2a₁ apakšvariants pārstāvēts ar diviem važturiem. Salaspils Laukskolas 288. ugunskapā (21. att.: 2; 8. tab.: 1) atrastais važturiis uguns iedarbības rezultātā ir nedaudz izlocījies, tā garums ir 55 mm, platums 50 mm. Virsma klāta ar

divām paralēlām iekalto trīsstūru rindām, skaldņotos izvirzījumus rotā saulīte - aplītis ar punktu centrā. Savukārt par Aizkrauklē atrasto važturu (8. tab.: 2) jāatzīmē, ka senlieta nāk no Kokneses mācītāja G. F. Lienga kolekcijas, kura pašlaik glabājas Maincā (Redlich 1939, Taf. 3:2). Važturis ir piekārts pie krūšu važiņrotas ar 12. gadsimta bruņrupu saktām, savukārt tam apakšā divās divriņķu važiņās ir piekārti divi apaļie un viens rombeveida piekars, kurus parasti datē ar 13.-14. gadsimtu.

21. att. 2. tipa lībiešu važturi:

1 - 2. tipa važturis no Zlēku Priedniekiem (A 9291: 22), 2 - 2a₁ apakšvariānta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 288. kapa (VI 128: 3262), 3 - 2a₂ apakšvariānta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 384. kapa (VI 128: 4618), 4 - 2a₂ apakšvariānta važturis no Lielvārdes Kaibalas (RDM I 502), 5 - 2a₃ apakšvariānta važturis no Doles Vampeniešu I kapulauka 110. kapa (VI 124: 1235), 6 - 2b apakšvariānta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 570. kapa (VI 128: 7822)

Šāds rotu savienojums ir nepārprotamā kolekcionāra kompilācija. G. F. Lienga kolekcijas senlietu precīza atradumu vieta nav zināma, bet literatūrā ir pieņemts uzskats, ka visas senlietas iegūtas pēc Daugavas plūdiem Koknesē. Tomēr vienīgie līdz šim zināmi senkapi Koknesē ir izvietoti plūdu neapdraudētajā augstā krasta nogāzē, tos atklāja tikai 20. gadsimta 70. gados pēc Pļaviņu spēkstacijas ūdenskrātuves izveidošanas. Arī kapulauka izpēte 20. gs. 80. gados (Žeiere 2002, 201-236) neuzrādīja tik lielu lībiešu senlietu klāstu, kā to var vērot G. F. Lienga kolekcijā. Kokneses mācītāja savāktas senlietas uzrāda tiešas paralēles ar lībiešu atradumiem no 1837. gada Aizkrauklē, kas norāda uz to, ka senlietas tomēr atrastas Aizkraukles kapulaukā.

$2a_1$ apakšvarianta važturī varēja iekārt tikai divas važiņas. Tāpēc, lai bagātinātu važiņrotu ar vēl vienu važiņu, tika izveidoti važturi, kuru *apakšējiem ovāliem ir papildu pusloka savienojums lejasdaļā*, – $2a_2$ apakšvariants (9. tab.: 3-11). $2a_2$ apakšvarianta važturi ir 43-57 mm gari un 48-55 mm plati. Šī apakšvarianta ietvaros tipoloģiski senākais ir važturu pāris no Salaspils Laukskolas 384. skeletkapa (21. att.: 3), jo, izveidojot papildu savienojumu važturu lejasdaļā, radies trīsstūrainis atvērums. Līdzīgi ir noformēta apakšdaļa arī ovāliem važturiem no Zlēku Cirkalē atrastās važiņrotas ar skandināvu P55:1 tipa saktām (RDM III 152). Savukārt pārējiem važturiem minētais atvērums ir apaļš, kas jau ir nākamais solis formas attīstībā (21. att.: 4). Važturu virsmas rotāšanai tika izmantoti punktu puansona iestancētas līnijas, saulītes, punktētu trīsstūru rindas, arī raksts, kura līnijas veido divas paralēli iegravētās svītriņu rindas.

$2a_2$ apakšvarianta važturi bijuši diezgan populāri Daugavas lībiešiem – ir zināmi deviņi eksemplāri no Salaspils Laukskolas (4), Lielvārdes Kaibalas (2), Aizkraukles (1), Doles Vampeniešu I (1) un Ikšķiles Freimaņu kapulauka (1).

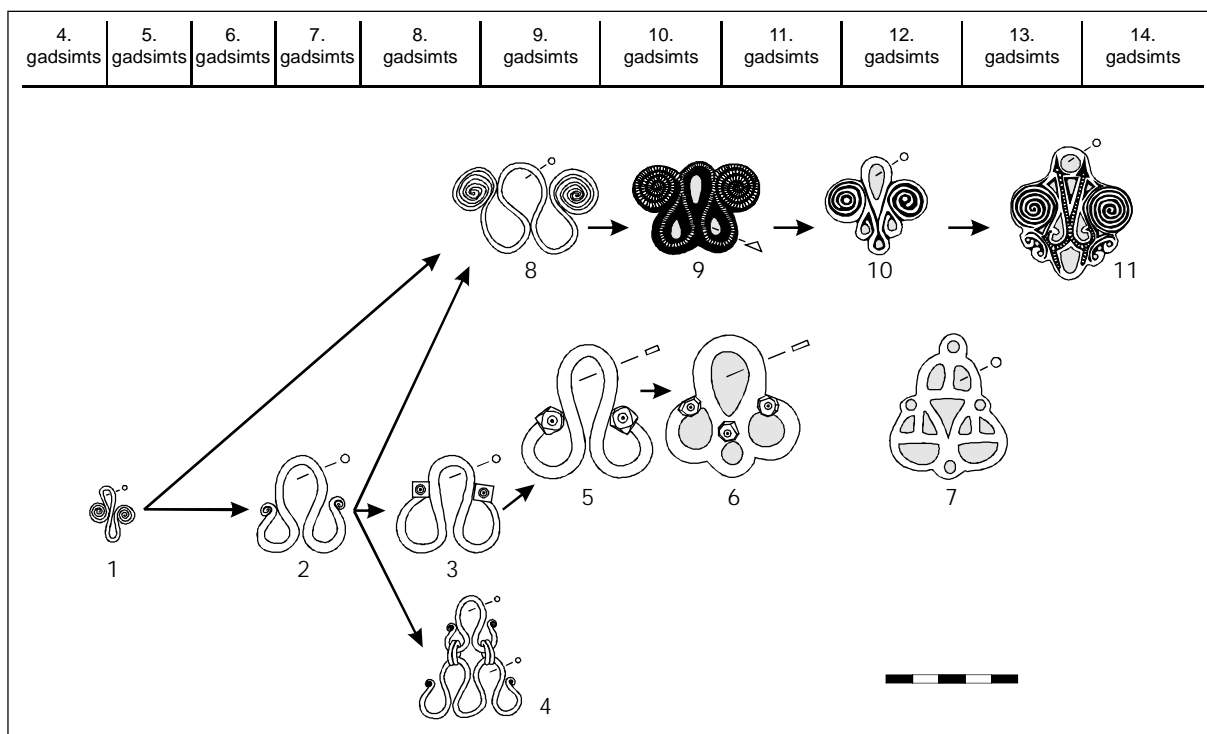
Kā $2a_3$ apakšvariantu var izdalīt važturu pāri no Doles Vampeniešu I kapulauka 110. skeletkapa (21. att.: 5) un fragmentāru važturi no Salaspils Laukskolas kapulauka 389. ugunskapa. Salīdzinājumā ar $2a_2$ apakšvariantu $2a_3$ apakšvarianta važturiem *papildu atvērums rotas apakšdaļas vidū ir pārveidojies par pilnvērtīgu trešo cilpu*. Doles Vampeniešu I kapulauka atradumu garums ir 51 mm, platums – 44 mm. Trīs četrskaldņainie izvirzījumi ir neregulāri, to forma pielabota ar kalšanas palīdzību. Virsmu rotā līnijas no divām paralēli iegravētām svītriņu rindām un koncentriski aplīši. Savukārt važturis no Salaspils Laukskolas ir 55 mm garš, bet tā platums nav nosakāms bojājuma dēļ. Tā apakšējā daļā ir izveidoti trīs dažāda

lieluma ovāli. Rota ir neproporcionāla, šķiet nevīžīgi izgatavota un atstāj brāķēta izstrādājuma iespaidu. Virsma rotāta ar punktu puansona līniju.

2b variantam pieskaitāmi pieci važturi: viens pāris no Salaspils Laukskolas kapulauka 570. kapa važiņrotas (21. att.: 6), otrs pāris no K. Bēra Aizkraukles kapulaukā atrastās važiņrotas un viens važturis no Mārtiņsalas pils izrakumiem (9. tab.:16-20). Salaspils Laukskolas važturu garums ir 55-56 mm, platums – 45 mm. 2b varianta važturi, saglabājot kopējo veidu, krasi atšķiras no 2a varianta važturiem: *lokam ir ieapaļš griezums, cilpās ir ievietotas otrādi apgrieztam T burtam līdzīgas pārsedes. Šī varianta važturiem trūkst skaldņoto izvīzījumu, to vietā ovālu sadures vietās izveidotas mazas, apaļas cilpiņas. Važtura augšdaļā līdzīga apaļa cilpa kalpo tā pietiprināšanai bruņrupuču saktai. Važtura virsma ir rievota.*

Tāpat kā 1. tipa trīsstūrainie važturi, arī 2a varianta ovālie važturi ir vieni no senākajiem važturiem lībiešu krūšu rotās ar bruņrupuču saktām. Bet salīdzinājumā ar 1. tipu tos izmantoja nedaudz ilgāk. Daugavas lejtecē 2a varianta važturi nāk no četrām važiņrotām ar skandināvu saktām un piecām važiņrotām ar agrākām vietējām 1a varianta saktām, kas datē šīs formas rotu ar 10. gadsimta otro pusi – 11. gadsimta sākumu. Salīdzinājumā ar 2a variantu 2b varianta važturi ir stipri jaunāki, tie ir atrasti važiņrotās ar 5b₁ un 5a₃ tipa bruņrupuču saktām – un tāpēc tos var datēt ar 12. gadsimta beigām vai 13. gadsimtu. Tā kā paralēles šādiem važturiem nav zināmas, jādomā, kā tie ir radušies uz vietas Daugavas lejtecē, bet to izcelsme no 2a varianta važturiem ir apšaubāma, jo abas formas ir stipri atšķirīgas un arī hronoloģiski tās šķir gandrīz divi gadsimti.

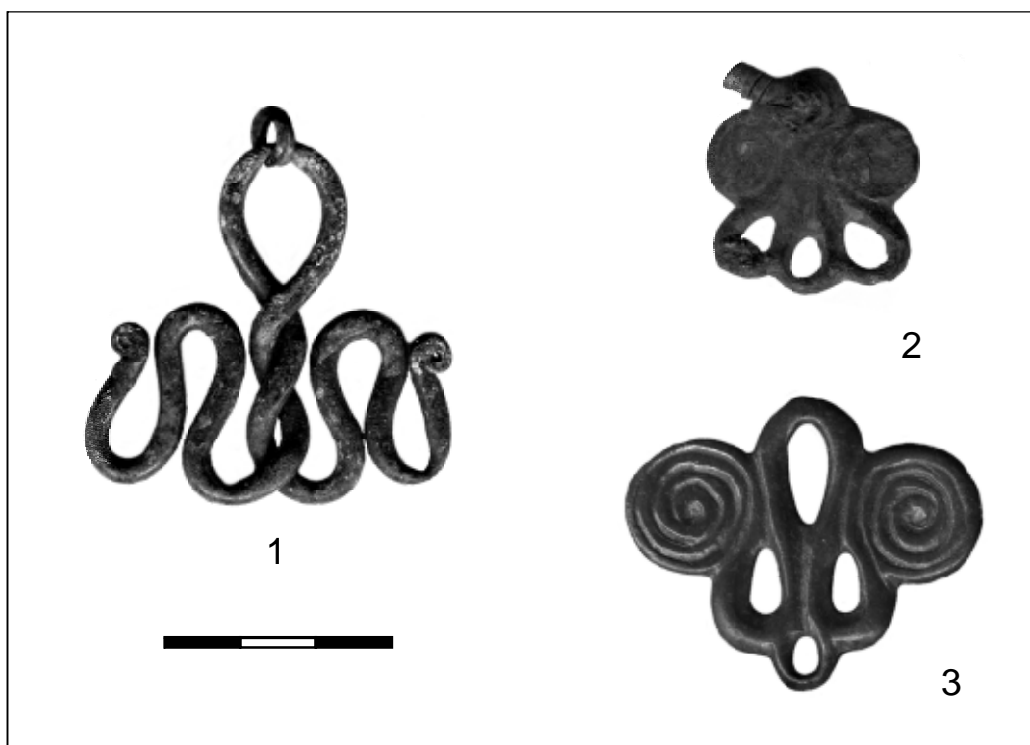
Ovālie važturi ir cēlušies no cilpveidā saliektiem metāla stieples važturiem, kas plaši lietoti jau vidējā dzelzs laikmetā un sastopami visā Austrumbaltijā. Cilpveidīgā stieples važtura plašais izplatības areāls skaidrojams ar rotas vienkāršo uzbūvi. Lai izgatavotu šādu važturi, nepieciešams tikai stieples gabals, kuram vajadzēja noplacināt un atrotīt galus, tad to attiecīgi izliekt. Cilpveidīgie stieples važturi varēja būt izlocīti gan S (Kivikoski 1973, 35, Abb. 137; Latvijas 1926, 60, 30. att.: 3), gan W veidā (22. att.: 1, 2). 9. gadsimtā kuršu un zemgaļu važiņrotās sāka savienot trīscilpu W veida stieples važturi ar lielākiem, piecās cilpās izlocītiem važturiem, kas ļāva palielināt važiņrotā iekārto važiņu skaitu līdz trim. Ja katrā cilpā iekarināja pa divām važiņām (22. att.: 4), tad kopumā važiņu skaits varēja sasniegt pat sešas (Bliujienē 1999, 154, 155, pav. 85, 86).

22. att. Cilpveida un ovālo važturu attīstība

Visplašāk cilpveidīgos stieples važturus izmantoja latgaļi un sēļi. Vēlajā dzelzs laikmetā Latgalē un Augšzemē tie kļuva par universālu rotu, tos izmantoja ne tikai lociņu važiņrotās, bet arī trapecveida mēlīšu un zvārguļu piekāršanai pie apģērba, pie vainagu bižu važiņām, tos piestiprināja pat kaklariņķiem un gredzeniem (Kuniga 2000, 43). Latgalē retāk sastopams cilpveida važturis ar vienu augšējo cilpu, kuru veido pārvīta stieple, bet apakšdaļā tās gali katrā pusē izlocīti trijās cilpās un beidzas ar gliemezīti. Viens šāds važturis bez pārvijuma atrasts Puzes pilskalna depoziāta sastāvā. Šis važturis ar tam pievienotām septiņām dubultgredzenu važiņām ar divkāršiem rombveida piekariņiem galos bija pievienots vītam kaklariņķim (Vijups 2003, 20, 5. att.). Savukārt Daugavas lībiešu teritorijā arī zināms viens 49x49 mm liels cilpveida važturis ar sešām apakšējām cilpām (RDM I 501), kas iegūts kopā ar 5a₁ tipa bruņrupuču saktu Ogresgala Lielpēču uzkalniņu kapulaukā (23. att.: 1). Tomēr apskatāmā važtura loma šajā savrupatrastajā un fragmentārajā važiņrotā, kura turklāt dažus gadus atradās privātā kolekcijā (Sb. Rig. 114-115), nav skaidra. Šajā gadījumā tas varēja kalpot arī par parastu piekariņu, uz ko it kā norāda apstākļi, ka muzejā važturis nodots, iekārts garā, dubulti saliktā divriņķu važiņā bez apakšcilpās iekārtām važiņām.

Vēlajā dzelzs laikmetā cilpveidīgo stieples važturu turpmākā attīstībā vērojamas divas reģionāli stingri nodalītas tendences: pirmkārt, Somijā cilpveidīgo stieples važturu iespaidā radās lietie cilpveida vai ovālie važturi ar divām plakanspirālēm (Kivikoski 1973, 105, Abb. 767). Otrkārt, Austrumbaltijā cilpveidīgo stieples važturu atrotīto galu vietā izveidojās uz priekšu izvirzīti četrskaldņu gali.

23. att. Importētie cilpveida važturi:

- 1 - cilpveidīgs stieples važturis no Ogresgala Lielpēciem (RDM I 501), 2 - liets cilpveida važturis no Daugmales pilskalns (A 13186: 186), 3 - liets cilpveida važturis no Salaspils Laukskola 120. kapa (VI 128: 1205)

Somijas lieto ovālo važturi veido lielāks ovāls augšpusē un divi mazāki apakšdaļā, bet važtura sānos ir divas plakanspirāles (22. att.: 9). jāatzīmē, ka jau Merovingu laikmetā (600.-800. gads) Somijas cilpveidīgo stieples važturu galus veidoja plakanā spirāle, kas būtiski atšķīrās no Latvijas teritorijā parastiem važturiem ar noplacinātiem un gliemezītī satītiem galiem (22. att.: 8). Šī somu važturu īpatnība atrada savu turpinājumu arī lietajos važturos, kuriem sānos izvietoto plakanspirāļu atveidojums ir galvenais rotājošais elements. Tipoloģiski agrāko Somijas lieto cilpveida važturu forma (22. att.: 9) saskan ar cilpveidīgajiem stieples važturiem, bet vēlāk tie ieguva vēl vienu cilpiņu starp apakšējām divām (22. att.: 10), lai varētu ērtāk piekārt trešo važiņu. Šādi važturi bija plaši izplatīti Somijā gan vikingu laikmetā, gan

veido sarežģītu kompozīciju. Važiņas tika iekārtas gan važturu pamatnē speciāli izurbtajos caurumos, gan arī apakšdaļas ažūrajos atvērumos.

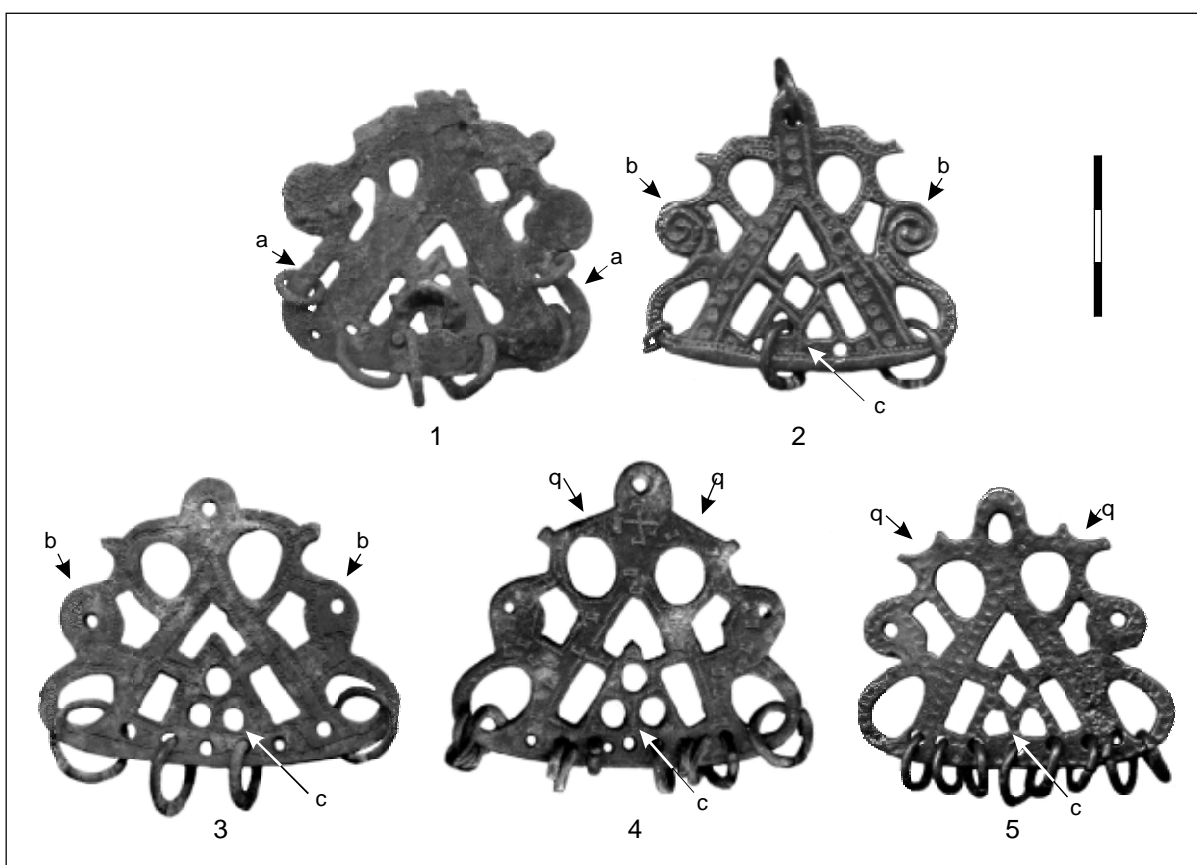
3. tips ir visizplatītākais važturu veids Daugavas lībiešiem – kopā zināmi 231 priekšmeti, no kuriem 171 iegūti 91 krūšu važiņrotās ar bruņrupuču saktām (39. att.), 21 važturi nāk no 11 lībiskām važiņrotām, kurām trūka bruņrupuču saktu. Pa vienam 3. tipa važturu pārim piestiprināts plāksnes saktām un pakavsaktām ar atrotītiem galiem, vienā kapā važturis atrasts kopā ar dzelzs rotadatām ar apaļu galvu, atlikušie 34 važturi kapulaukos vai dzīvesvietās atrasti atsevišķi (10. tab.).

Ārpus Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas 3. tipa važturi sastopami Gaujas lejtecē, kur tie veido pusi no visiem važturiem (Tõnisson 1974, 121). Trīs 3. tipa važturi iegūti latgaļu apdzīvotajā teritorijā: viens važturu pāris no važiņrotas ar skandināvu bruņrupuču saktām atrasts Daugavpilī (Сементовский 1890, 61, 62, рис. 35.), viens atsevišķais važturis nāk no Kokneses senkapiem (Žeiere 2002, 209, 14. att.:10), divi važturi atrasti Zemgalē Jaunsvirlauku Ciemaldē (RLB 738, 9), viens važturis zināms Kurzemē no Skrundas Gobziņiem (A 1813, atradumu vieta tomēr ir šaubīga). Ārpus Latvijas teritorijas pieci 3. tipa važturu atradumi ir zināmi Igaunijas cietzemē (Selirand 1974, Tah. 30:6) un viens Sāmsalā (AI K 77:3), divi Somijā (Helsinki Nacionālā Muzeja arheoloģijas nodaļa KM 29600: 3, KM 28363: 291), divi Zviedrijā (Nerman 1929, 178, Fig. 192) un dažos Krievijas apgabalos (Appelgren-Kivalo 1915, Kuva. 40; Tõnisson 1974, 122). 3. tipa važturus pēc formas var iedalīt piecos variantos ar apakšvariantiem.

3a varianta važturi (10. tab.: 1-62) ir 49-58 mm gari un 57-69 mm plati. Šī varianta važturiem ažurācija sastāv no centrā izveidota leņķveida cauruma, kura stūris vērsts uz augšu, tam abās malās uz leju turpinās divi četrstūrains caurumi, bet ornamenta vidū ir trīs trīsstūrains vai apaļi mazāki caurumiņi. Važtura sānos veidoti vēl divi pret rotas centru vērsti leņķveida caurumi, bet augšdaļā un apakšējos stūros redzami pilienvēda ovāli caurumi, kuru smailākais gals vērsts pret kompozīcijas centru (24. att.).

Daugavas lejtecē ir zināmi 62 šī varianta važturi no Salaspils Laukskolas (23), Doles Vampeniešu I (18), Aizkraukles (5), Ogresgala Sermuļu (2), Salaspils Jaunzemju (2), Ikšķīles Tīnūžu (2), Salaspils Vējstūru (2), Skrīveru Lielrutuļu (2), Skrīveru Lejasžagaru (2), Tomes Nariņu (1), Jumpravas Bajāru (1), Aizkraukles Lejasbitēnu (1) kapulauka un Daugmales pilskalna (1).

3a varianta važturus var uzskatīt par visa 3. tipa lībiešu važturu sākotnējiem paraugiem. Pēc ažuģācijas un formas atšķirībām var izdalīt piecus apakšvariantus (četriem važturiem apakšvariants nav noteikts): 3a, apakšvariantu pārstāv stipri deformēts važturis (var noteikt tā važtura platumu - 59 mm) no Doles Vampeniešu I kapulauka 162. ugunska pa (9. tab.: 1). *Važturis atšķiras ar šauriem ažuģācijas atvērumiem, kas padara rotu smagnējāku. Īpaši jāatzīmē tievie un izstieptie ovāli važtura apakšējos stūros (24. att.: 1a), kuri pārējiem 3a varianta važturiem ir daudz platāki. Važtura pamatnē izurbti pieci caurumiņi važiņu piekāršanai. Neraugoties uz to, ka važtura virsma ir stipri cietusi ugunī, var saskatīt punktu puansona līniju rotājumu, sānu izvirzījumos pamanāmas saulītes.*

24. att. 3a varianta lībiešu važturi:

1 - 3a₁ apakšvarianta važturis no Doles Vampeniešu I kapulauka 162. kapa (VI 124: 1723), 2 - 3a₂ apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 37. kapa (VI 128: 113), 3 - 3a₃ apakšvarianta važturis no Doles Vampeniešu I kapulauka 56. kapa (VI 124: 547), 4 - 3a₄ apakšvarianta važturis no Ogresgala Sermuļu kapulauka (VI 334: 3), 5 - 3a₅ apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 83. kapa (VI 128: 785)

3a₂ apakšvariants pārstāvēts ar sešiem važturiem (9. tab.: 2-7): divi važturu pāri nāk no Salaspils Laukskolas kapulauka 37. kapa (24. att.: 2) un Doles

Vampeniešu I kapulauka 45. kapa, viens važturis atrasts Daugmales pilskalnā un viens savrupatrastais fragments Aizkraukles Lejasbitēnu kapulaukā. Važturi ir labi saglabājušies, to garums ir 53 un 55 mm, platums – 59-60 mm. *3a₂ apakšvariante važturu īpaša pazīme ir apaļos sānos izvirzījumos reljefā veidota plakanspirāle* (24. att.: 2b). Jāatzīmē, ka visiem veselajiem šī apakšvariante važturiem apakšdaļas centra trīsstūrī (24. att.: 2c) izveidoti trīs caurumi: rombveida – augšā un divi uz augšu vērsti trīsstūrveida caurumi – apakšā. Važturu pamatnē izurbti divi caurumi važiņu piekāršanai, vienīgi rotai no Daugmales pilskalna ir pieci caurumi. Važturu virsmu rotā iekaltas robotas līnijas vai punktu puansona līnijas un saulītes; vidusdaļā minētie rotājuma elementi veido divas paralēlas rindas ar saulītēm vidū.

Atšķirībā no *3a₂ apakšvariante važturiem 3a₃ apakšvariante rotas* (10. tab.: 8-38) *ir vienkāršojušās: no sānu izvirzījumiem ir pazudusi plakanspirāle* (24. att.: 3b), rotu vairākumam apakšdaļas centrā novietotajā trīsstūrī (24. att.: 3c) ažurācijas caurumu forma ir nevis rombs un divi trīsstūri, bet gan trīs aplī. Izņēmums ir važturu pāris no Doles Vampeniešu I kapulauka 19. un 179. kapa. Savukārt Doles Vampeniešu I kapulauka 63. kapa un Salaspils Laukskolas kapulauka 124. kapa važturiem caurumu forma ir rombs un divi kvadrāti. Važturu garums ir 51-58 mm, platums – 55-69 mm. Vienam važturu pārim no Salaspils Laukskolas 242. kapa trūkst caurumu važiņu piekāršanai – važiņas iekārtas apakšdaļas atvērums. Bet lielākajai *3a₃ apakšvariante važturu daļai pamatnē izurbti trīs līdz septiņi caurumi važiņu piekāršanai*, vienam važturim no Aizkraukles ir deviņi caurumi, bet Salaspils Laukskolas kapulauka 120. kapa važturiem pat 10 caurumu. Apakšvariante važturu vairākumam (19 eksemplāriem) vienā vai abās pusēs sānu izvirzījumos redzami caurumi, kuri veidoti īsu papildu važiņu ievēršanai, lai taisnā līnijā savienotu abus važiņrotas važturus. Šāds caurumu skaita palielinājums važtuos ir adekvāts važiņu skaita palielināšanai lībiešu važiņrotās. Virsmas ornaments vienam važturu pārim (10. tab.: 12, 13) atkārtoti 1. tipa un *3a₂ apakšvariante važturiem raksturīgo rakstu* no ieštancētām robotām līnijām un koncentriskiem aplīšiem, savukārt važturu pārim no Doles Vampeniešu I kapulauka 63. kapa (10. tab.: 30, 31) saulīšu vietā ir punktēti trīsstūrīši. Pārējiem važturiem ornamentu veido ieštancēti punktēti trīsstūrīši (10. tab.: 29), punktu puansona līnijas (10. tab.: 10, 11, 14, 15, 24, 25) vai iekaltas robotas līnijas (10. tab.: 16, 35, 36), vai arī līnijas no divām paralēli iegravētām svītriņu rindām (10. tab.: 17-22, 31, 32, 34).

3a₃ apakšvarianta važturus Daugavas lejtecē pārstāv 31 eksemplāri no Doles Vampeniešu I (12), Salaspils Laukskolas (11), Salaspils Vējstūru (2), Ikšķīles Tīnūžu (2), Skrīveru Lielrutuļu (2), Tomes Nariņu (1) un Aizkraukles (1) kapulauka.

3a₄ apakšvarianta važturu (10. tab.: 39-50) pleci abpus augšējam izvirzījumam, kurā ir caurums piekāršanai pie saktas, ir nevis ieapaļi kā 3a₁₋₃ apakšvariantam, bet taisni (24. att.: 4d) un noslēdzas ar nelielām austiņām, kuras novietotas aptuveni 90° leņķī pret taisnajiem pleciem. Važturu garums ir 49-58 mm, platums – 58-66 mm. 3a₄ apakšvarianta važturu apakšdaļas centra trīsstūrī (24. att.: 4c) izveidoti trīs apaļi caurumi. Visu 3a₄ apakšvarianta važturu virsmas rotājumā izmantotas iekaltas robotas līnijas, kuras Skrīveru Lejasžagaru važturī papildina štancēti aplīši. Divi važturu pāri no Salaspils Laukskolas kapulauka 506. kapa un Ogresgala Sermuļiem (24. att.: 4) vēl rotāti ar iekaltiem četrstūriem, bet zem augšmalas cauruma ieštancēts kāškrusts, kuru veido divas sakrustotas robotas līnijas ar četrstūrīšiem galos. 3a₄ apakšvarianta važturu pamatnē izveidoti pieci – astoņi caurumi važiņu piekāršanai. Astoņiem važturiem abos sānu izvirzījumos ir pa caurumam (10. tab.: 39-46), savukārt pārējiem caurums ir tikai vienā pusē (10. tab.: 47-50). Pavisam Daugavas lejtecē zināmi 12 šī apakšvarianta važturi no Salaspils Laukskolas (4), Ogresgala Sermuļu (2), Skrīveru Lejasžagaru (2), Salaspils Jaunzemju (2) un Aizkraukles kapulauka (2).

3a₅ apakšvariantā apvienoti trīs važturu pāri no Doles Vampeniešu I kapulauka 104. kapa, Salaspils Laukskolas 83. (24. att.: 5) un 374. kapa un savrupatrastais važturis no Jumpravas Bajāru kapulauka (10. tab.: 51-57). Atšķirībā no pārējiem 3a variantā eksemplāriem 3a₅ apakšvarianta važturiem trapeces augšmalā abpus izvirzījumam ar caurumu piekāršanai pie saktas redzami divi izvirzītu austiņu pāri (24. att.: 5d). Važturu garums ir 51-56 mm, platums – 60-64 mm. Četriem važturiem no Doles Vampeniešu I kapulauka 104. kapa un Salaspils Laukskolas kapulauka 83. kapa apakšdaļas centrā redzamajā trīsstūrī līdzīgi kā 3a₂ apakšvarianta važturiem izveidoti trīs caurumi: rombveida – augšā un divi uz augšu vērsti trīsstūri – apakšā. Savukārt važturim no Jumpravas Bajāriem visi trīs caurumi ir trīsstūraini, bet rotām no Salaspils Laukskolas kapulauka 374. kapa – apaļi. 3a₅ apakšvarianta važturu virsmas rotājums ir dažāds: Doles Vampeniešu I kapulauka 104. kapa važturu platākās joslas centrā un augšdaļā ir ieštancēta punktu puansona līnija ar punktētiem trīsstūrīšiem sānos. Savukārt Salaspils Laukskolas 83. kapa važturu virsmu ļoti blīvi pārklāj iekaltas saulītes, bet vidusdaļā ir divas paralēlas

punktu puansona līnijas ar saulītēm vidū. Jumpravas Bajāru kapulauka un Salaspils Laukskolas 347. kapa važturi rotāti ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas. Važiņu piekāršanai visiem 3a₅ apakšvarianta važturiem ir vienāds caurumu skaits – septiņi, vienīgi rotai no Jumpravas Bajāriem tie nav veidoti vispār.

3b varianta važturi (10. tab.: 75-152) ir 45-57 mm gari un 57-70 mm plati. Šī varianta važturu *plāksnes ažuŗā kompozīcija lielos vilcienos atkārto 3a varianta rotājumu, bet augšdaļā un apakšējos stūros izvietotiem atvērumiem vairs nav pilienveida ovāla, bet gan apaļa forma* (25. att.: 1a). *3b varianta važturu trapeces augšējā malā redzami četri stūraini izvirzījumi* (25. att.: 1d).

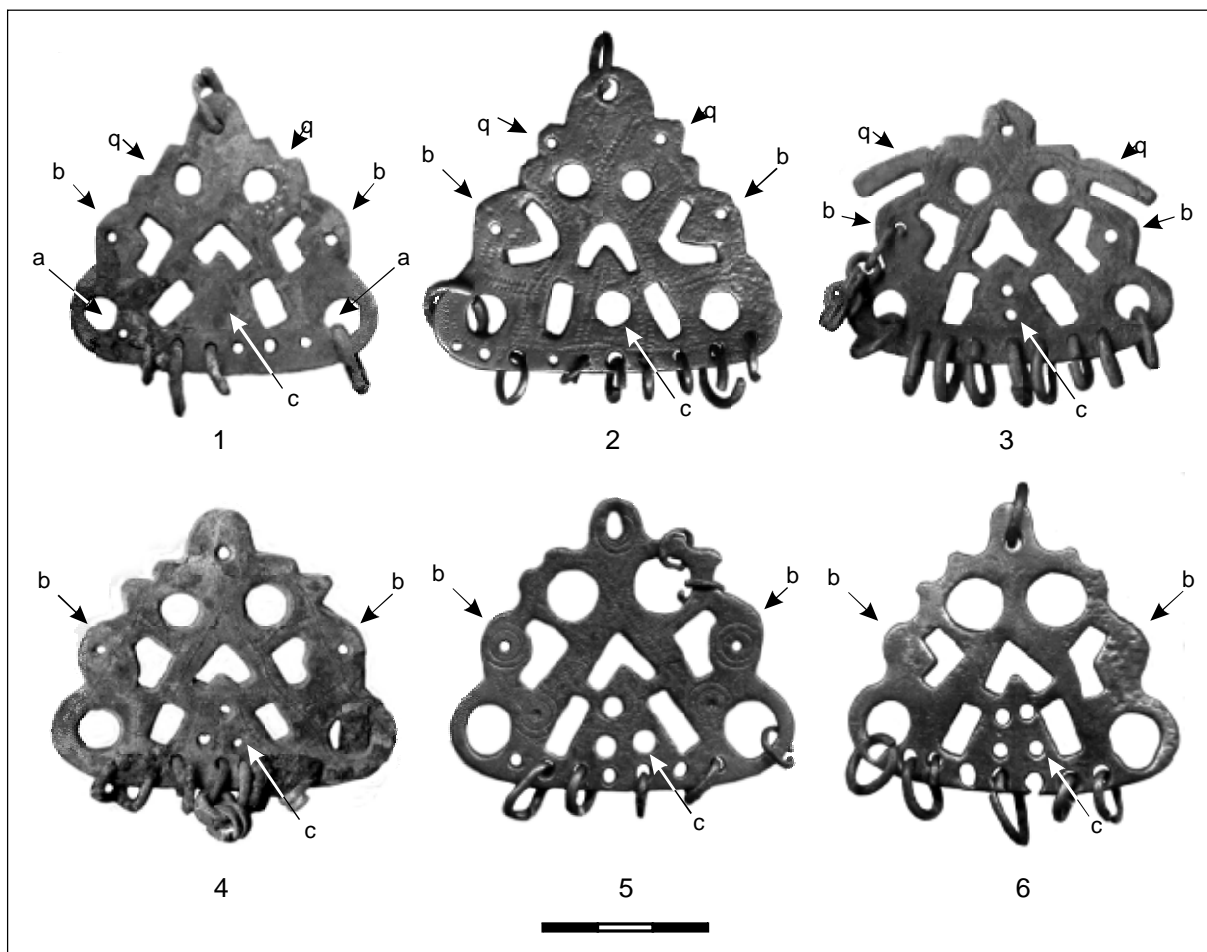
3b varianta važturi ir visizplatītākie Daugavas lejtecē – pavisam ir zināmi 79 eksemplāri no Salaspils Laukskolas (23), Aizkraukles (11), Doles Raušu (6), Salaspils Jaunzemju (6), Doles Vampeniešu I (5), Doles Vampeniešu II (5), Ikšķīles Zariņu (4), Salaspils Vējstūru (4), Ikšķīles Tīnūžu (2), Ikšķīles Kābeļu (2), Ikšķīles Rumuļu (1), Lielvārdes pārceltuves (1) kapulauka, kā arī Daugmales pilskalna (2), Mārtiņsalas (1) un Ikšķīles pilsdrupām (1), Ikšķīles ciema (1), kā arī kādas nezināmas atradumu vietas Lielvārdē (1) un Ogres krastā (1).

3b varianta važturi pēc apakšdaļas centra trīsstūra ažuŗācijas sadalīti sešos apakšvariantos. *3b₁ apakšvariantu* pārstāv viens važturu pāris no Doles Vampeniešu I kapulauka 147. kapa (10. tab.: 75, 76). Tam *apakšdaļas centra trīsstūris nav ažuŗs* (25. att.: 1c). *Važturu trapeces augšējā malā redzami četri stūraini izvirzījumi* (25. att.: 1b, d). Rotas ir 50 mm garas un 57 mm platas. To pamatnē izurbti septiņi caurumi važiņu piekāršanai, abos sānu izvirzījumos pa caurumam, virsma rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas.

Pie *3b₂ apakšvarianta* pieskaitāms viens važturu pāris no Salaspils Laukskolas kapulauka 97. kapa (10. tab.: 77, 78). Tam *apakšdaļas centra trīsstūrī izveidots viens apaļš caurums* (25. att.: 2c). Važturi ir 56-57 mm gari un 64 mm plati, to ažuŗie atvērumi salīdzinājumā ar pārējiem 3b varianta važturiem ir šaurāki un ieapaļi. *3b₂ apakšvarianta* važturu pamatnē izurbti desmit caurumi važiņu piekāršanai. Caurumi veidoti arī abos sānu (25. att.: 2b) un augšējos izvirzījumos (25. att.: 2d), virsma rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas.

3b₃ apakšvariants pārstāvēts ar trim važturu pāriem no Salaspils Laukskolas kapulauka 74., 80., 183. kapa un atsevišķu važturi no Mārtiņsalas pils (10. tab.: 79-85). Šo važturu *apakšdaļas centra trīsstūrī izveidoti divi viens virs otra izvietoti apaļi*

caurumi (25. att.: 3c). Salaspils Laukskolas kapulauka 74. un 80. kapa važturu augšdaļas sānos redzamas neparasti garas austiņas (25. att.: 3d). Rotu garums ir 46-49 mm, platums - 57-59 mm. Važturu pamatnē izurbti septiņi caurumi važiņu piekāršanai, abos sānu izvirzījumos pa caurumam (25. att.: 3b). Salaspils Laukskolas 183. kapa važturu virsma rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas, bet pārejām šī apakšvariānta rotām ornamentu veido ieštancētās robotas līnijas.

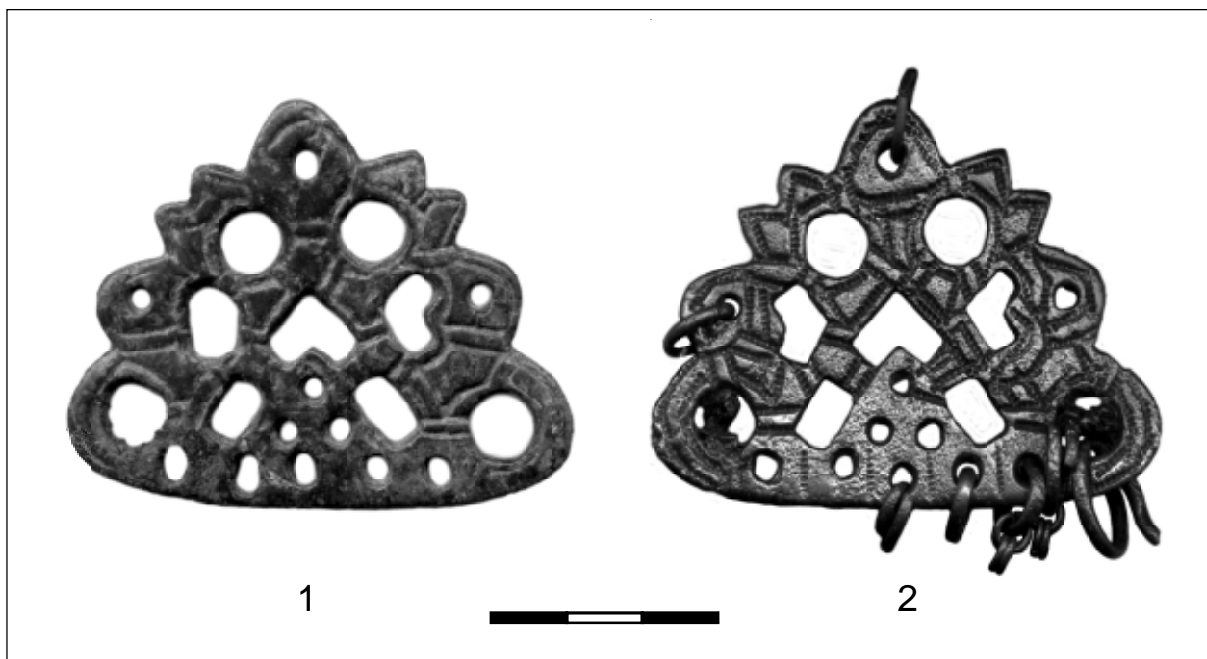
25. att. 3b variānta lībiešu važturi:

1 - 3b₁ apakšvariānta važturis no Doles Vampeniešu I kapulauka 147. kapa (VI 124: 1622), 2 - 3b₂ apakšvariānta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 97. kapa (VI 128: 1001), 3 - 3b₃ apakšvariānta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 183. kapa (VI 128: 2102), 4 - 3b₄ apakšvariānta važturis no Doles Raušu kapulauka 25. kapa (VI 146: 155), 5 - 3b₅ apakšvariānta važturis no Ikšķīles Zariņu kapulauka 36. kapa (VI 152: 284), 6 - 3b₆ apakšvariānta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 77. kapa (VI 128: 417)

Visbiežāk sastopams *3b₄ apakšvariants* (10. tab.: 86-135), kuru pārstāv 50 važturi no Salaspils Laukskolas (11), Doles Raušu (6), Salaspils Jaunzemju (6), Doles Vampeniešu II (5), Salaspils Vējstūru (4), Aizkraukles (3), Doles Vampeniešu I (3), Ikšķiles Zariņu (2), Ikšķiles Tīnūžu (2), Ikšķiles Kābeļu (2) kapulauka, Daugmales pilskalna (2), Ikšķiles ciema (1) un pils (1), kā arī kādas nezināmas atradumu vietas Lielvārdē (1) un pie Rīgas (1). Važturu *apakšdaļas centrā redzami trīs trīsstūrī izvietoti apaļi caurumi* (225. att.: 4c). Rotu garums ir 45-50 mm, platums – 57-70 mm. Važturu pamatnē važiņu piekāršanai izurbti četri – astoņi (lielākoties septiņi) caurumi, abos sānu izvirzījumos pa caurumam (25. att.: 4b). Tikai vienam važturim no Doles Vampeniešu II kapulauka 107. kapa caurums ir vienā sēnā. 30 eksemplāriem važturu virsma rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas (10. tab.: 86, 87, 96, 99-113, 116, 117, 120-124, 126-130, 135), deviņiem važturiem ornamentu papildina iekaltas saulītes (10. tab.: 97, 98, 108, 109, 116, 117, 130-132), vienam važturu pārim iekaltas četrstūrainas zvaigznītes (10. tab.: 99, 100), kādas ir parastas lībiešu dobajām aprocēm ar sašaurinātiem galiem, četru važturu virsma nav ornamentēta (10. tab.: 114, 115, 118, 119). Īpaši jāatzīmē divi važturi no Doles Raušu kapulauka 29. kapa (26. att.: 1) un Daugmales pilskalna (10. tab.: 93, 94), kuru virsmā redzamas dziļas, liešanas tehnikā veidotas svītras, kuru pārvijums rada sarežģītu pinuma kompozīciju. Savukārt važturu pāri no Salaspils Laukskolas kapulauka 532. kapa (26. att.: 2) šī pati kompozīcija veidota ar ieštancētu robotu līniju palīdzību (10. tab.: 91, 92).

Atšķirībā no *3b₄ apakšvarianta 3b₅ apakšvarianta važturu apakšdaļas centra trīsstūrī redzamo trīs apaļo caurumu izvietojums neveido precīzu trīsstūri, jo augšējais caurums novirzīts uz sāniem* (25. att.: 5c). Rotu garums ir 51-53 mm, platums – 63 un 65 mm. Važturu pamatnē izurbti septiņi caurumi važiņu piekāršanai. Vienam važturu pārim no Aizkraukles kapulaukā atrastās važiņrotas sānu izvirzījumos nebija izveidoti caurumi (10. tab.: 141, 142), diviem važturu pāriem (10. tab.: 136, 137, 143, 144) no Aizkraukles un Ikšķiles Zariņu kapulauka 36. kapa caurumi ir abos sānos (25. att.: 5b), bet pārējiem važturiem – vienā sēnā. Visi važturi rotāti ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētās svītriņu rindas, bet viena Ikšķiles Zariņu kapulauka un divu Aizkraukles kapulauka važturu pāru ornamentu papildina iekaltas saulītes (10. tab.: 136, 137, 139, 140, 146, 147). *3b₅ apakšvariantam pieder 12 važturi* (10. tab.: 136-147): no Aizkraukles (8), Ikšķiles

Zariņu (2), Ikšķiles Rumuļu (1) kapulauka un kādas nezināmas atradumu vietas Ogres upes krastā (1).

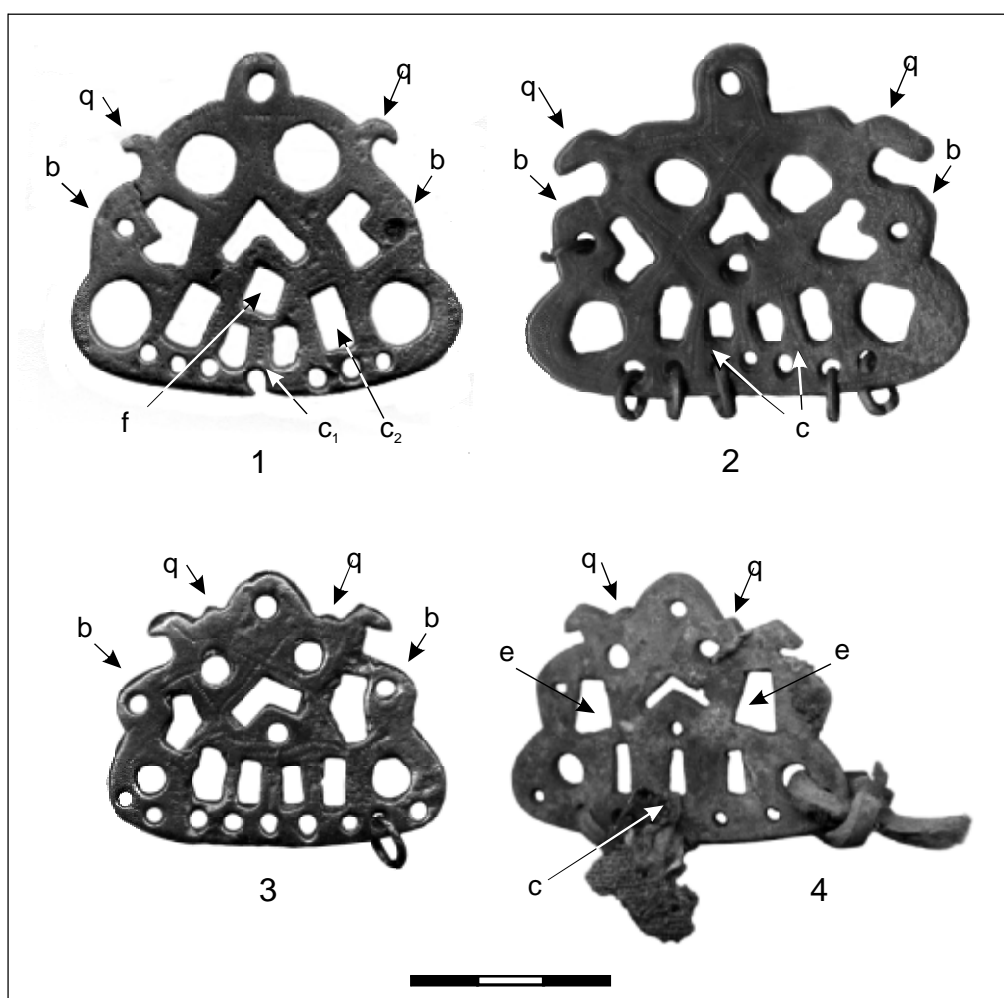
26. att. 3b₄ apakšvarieta lībiešu važturi:

1- važturis no Doles Raušu kapulauka 29. kapa (VI 146: 190), 2 - važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 532. kapa (VI 128: 7645)

Uz 3b₆ apakšvariantu attiecas pieci važturi ar četriem apaļiem caurumiem apakšdaļas centra trīsstūrī (25. att.: 6c). Šī apakšvarieta važturi nāk no diviem objektiem: četri atrasti Salaspils Laukskolas kapulauka 77. un 87. kapā (9. tab.: 148-152), viens savrupatradums zināms no Lielvārdes pārceltuvas kapulauka. Rotas ir 53-54 mm garas un 60-62 mm platas. Važturu pamatnē izurbti septiņi caurumi važiņu piekāršanai. Važturiem no Salaspils Laukskolas kapulauka 77. kapa sānu izvirzījumos caurumi nav izveidoti (25. att.: 6b), bet važturiem no 87. kapa caurums ir vienā sālā, savukārt Lielvārdes eksemplāram šādi caurumi ir abos sālās. Visi važturi rotāti ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas.

3b varieta važturi cēlušies no 3a varieta, un tiem vistuvākais ir 3a₅ apakšvariants ar diviem austiņu pāriem. Jāatzīmē viens pārejas formas (3a₅/b₄ apakšvariants) važturu pāris no Doles Vampeniešu I kapulauka 3. kapa (10. tab.: 63, 64), kuram ovālie ažurācijas caurumi (30. att.: 1a) atbilst 3a variantam, bet divi stūrainie izvirzījumu pāri augšdaļas sālās (30. att.: 1d) raksturīgi 3b₄ apakšvariantam. Važturu pamatnē veidoti seši caurumi važiņu iekāršanai, bet sānu izvirzījumi nav caurumoti.

3c varianta važturi ir 40-56 mm gari un 51-68 mm plati. Šī varianta važturu plāksnes ažūrā kompozīcija saglabā 3a un 3b varianta elementus, bet to izpilde ir nevīžīgāka. Varianta galvenā atšķirība ir tā, ka, apakšējiem apaļajiem atvērumiem pārveidojoties par augšup vēršiem četrstūriem, vairs neizdalās 3a un 3b variantam apakšdaļā raksturīgais trīsstūris. Tā vietā *3c varianta važturu apakšdaļā izveidojušies četri paralēli izvietoti četrstūri, parasti divi mazāki vidū un divi lielāki sānos* (27. att.: 2c). Vēl *3c varianta važturiem raksturīga īpatnība ir līkas austiņas augšdaļas sānos* (27. att.: 2d), kas trūkst tikai septiņiem važturiem (9. tab.: 169, 181-183, 186, 198, 199).

27. att. 3c varianta lībiešu važturi:

1- 3c₁ apakšvarianta važturis no Ikšķiles Zariņu kapulauka (VI 152: 8), 2 - 3c₂ apakšvarianta važturis no Doles Vampeniešu II kapulauka 105. kapa (VI 144: 726), 3 - 3c₃ apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 414. kapa (VI 128: 5789), 4 - 3c₃ apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 529. kapa (VI 128: 7626)

Pavisam Daugavas lejtecē ir zināmi 48 šī varianta važturi (9. tab.: 156-203) no Salaspils Laukskolas (16), Aizkraukles (11), Doles Vampeniešu II (4), Salaspils

Lipšu (4), Ikšķiles Zariņu (3), Ogresgala Sermuļu (2), Ogresgala Lielpēču (2), Salaspils Vējstūru (1), Lielvārdes Pārceltuves (1) kapulauka, kā arī Daugmales pilskalna (3) un Ikšķiles pils (1).

3c varianta važturi ir diezgan vienveidīgi, bet var izdalīt trīs apakšvariantus (viena fragmentārā važtura apakšvariants nav nosakāms), turklāt 3c₁ apakšvariants pārstāvēts tikai ar diviem važturiem no Ikšķiles Zariņu (27. att.: 1) un Aizkraukles kapulauka (10. tab.: 156, 157). Važturi ir 52 un 48 mm gari un 59 un 56 mm plati. Atšķirībā no pārējiem 3c varianta važturiem šim apakšvariantam *apakšdaļas centrā divi vidējie mazākie četrstūri* (27. att.: 1c₁) *ir novietoti mazliet zemāk par malējiem četrstūriem* (27. att.: 1c₂), *kuri ir nedaudz ieslīpi uz iekšu*, kas, kaut gan attāli, tomēr vēl iezīmē 3a un 3b variantam raksturīgo centrālo trīsstūri važtura apakšdaļā. Neparasta ir šī apakšvarianta *trīsstūra augšdaļas cauruma forma – uz labo pusi pagriezts četrstūris* (27. att.: 1f). Abu važturu pleci ir ieapaļi, eksemplāram no Ikšķiles Zariņiem tie beidzas ar 3c variantam raksturīgām austiņām (27. att.: 1d), bet Aizkraukles važturim austiņu vietā ir tikai ieapaļi izcilnīši. Važturu pamatnē ir seši vai septiņi caurumi važiņu iekāršanai. Ikšķiles Zariņu važtura abos sānu izvirzījumos ir pa caurumam (27. att.: 1b), savukārt, lejot Aizkraukles kapulauka eksemplāru, tam sānu izvirzījumos ir iezīmētas caurumu vietas, bet vēlāk tās nav izurbtas. Ikšķiles Zariņu važtura virsma ornamentēta ar iekalto punktu līnijām, bet važturim no Aizkraukles papildu ornamentācijas nav.

Pārējie 3c varianta važturi iedalāmi divos apakšvariantos, kuri *savā starpā atšķiras pēc izmēriem*. Lielākie važturi, kas ir 46-56 mm gari un 58-68 mm plati, pieskaitāmi 3c₂ apakšvariantam, bet mazākie (40-44 mm gari un 51-54 mm plati) – 3c₃ apakšvariantam. Kā redzam, atšķirība starp mazāko 3c₂ apakšvarianta un lielāko 3c₃ apakšvarianta eksemplāru ir ievērojama – 2 mm garumā un 4 mm platumā. tajā pašā laikā abu apakšvariantu ārējais izskats ir līdzīgs. Tikai važturu pārim no Salaspils Laukskolas kapulauka 529. kapa (10. tab.: 197, 198) izmēru samazināšanas rezultātā apakšdaļā četrus četrstūru vietā palikuši trīs (27. att.: 4c). Arī sānos pret centru vērstie leņķveida atvērumi šim važturu pārim zaudējuši sākotnējo formu – to vietā redzami divi neregulāri četrstūrīši (27. att.: 4e).

3c₂ apakšvarianta važturu pamatnē izurbti pieci – deviņi caurumi važiņu piekāršanai. Lielākoties (22 eksemplāri) sastopami važturi ar caurumiem abos sānu izvirzījumos (27. att.: 2b), retāk – tikai vienā (9 eksemplāri).

11 važturu virsma rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas (10. tab.: 160, 161, 163, 164, 172, 178, 179, 182, 183, 187, 188), 10 važturiem ornamenti veidoti no punktu puansona iekaltām līnijām (10. tab.: 158, 159, 162, 166, 167, 173-177), savukārt sešas rotas ornamentētas ar ieštancētām robotām līnijām (10. tab.: 168-171, 180, 181), seši važturi rotāti ar saulītēm (10. tab.: 158, 159, 162, 173, 174, 189).

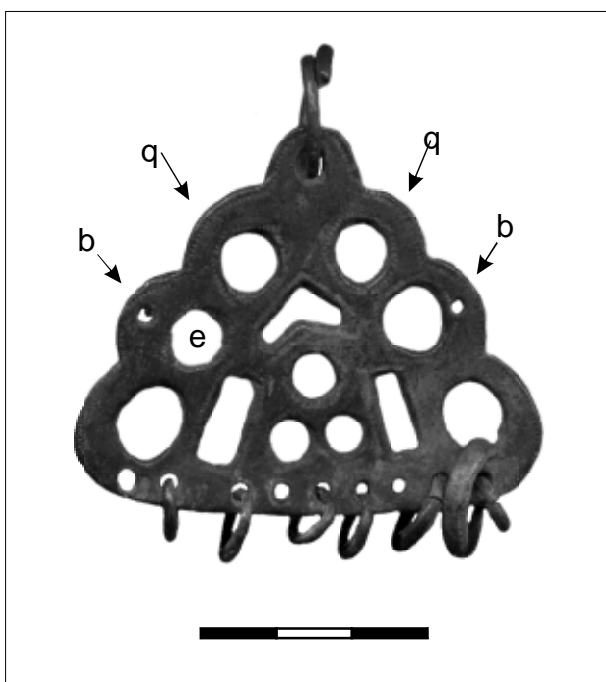
3c₃ apakšvarianta važturu pamatnē izurbti pieci – deviņi caurumi važiņu piekāršanai. Sānu izvirzījumi, izņemot vienu eksemplāru bez caurumiem no Aizkraukles kapulauka 3. kapa (10. tab.: 196), caururbti abās pusēs (27. att.: 3b). Virsma piecos gadījumos rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas (10. tab.: 192-194, 199, 200), diviem važturiem iekaltas robotas līnijas (10. tab.: 190, 191), vienam – saulītes (10. tab.: 202).

3c₂ apakšvarianta važturi Daugavas lejtecē pārstāvēti ar 32 eksemplāriem (10. tab.: 158-189) no Salaspils Laukskolas (10), Aizkraukles (6), Doles Vampeniešu II (4), Salaspils Lipšu (4), Ikšķīles Zariņu (2), Ogresgala Lielpēču (2) un Lielvārdes pārceltuves kapulauka (1), kā arī Daugmales pilskalna (2) un Ikšķīles pils (1). Savukārt uz 3c₃ apakšvariantu var attiecināt 13 važturus (10. tab.: 190-202). Tie atrasti Salaspils Laukskolas (6), Aizkraukles (4), Ogresgala Sermuļu (2) un Salaspils Vējstūru kapulaukā (1).

3c tipa važturu ciešā saistība ar 3a un 3b variantu važturiem ir neapšaubāma, un to vislabāk parāda pārejas formas eksemplāri. Tā divi važturu pāri no Salaspils Laukskolas 94. un 188. kapa, viens pāris no Doles Vampeniešu I kapulauka 10. kapa un divi savrupatrasti važturu pāri no Aizkraukles kapulauka (10. tab.: 65-74) apvieno sevī gan 3a variantu važturu pazīmi – pilienvēda ovālus atvērumus augšdaļā un apakšējos stūros (20. att.: 2a, 3a), gan 3c variantu rotām raksturīgas garas, līkas austiņas augšdaļas sānos (20. att.: 3d). Arī apakšdaļas centra trīsstūra apakšējie caurumi ir neregulāri, un to forma norāda uz 3c variantu raksturīgo četrstūru veidošanās aizsākumu (20. att.: 2c). Spriežot pēc dubultām austiņām, Salaspils Laukskolas važturiem vistuvākais ir 3a₅ apakšvariants, savukārt pārējiem apskatītajiem važturiem – 3a₃ apakšvariants. Važturi ir 48, 50-55 mm gari un 56, 59, 62-66 mm plati – tātad tuvi 3c₁ apakšvariantu izmēriem. Pamatnē izurbti pieci – astoņi caurumi važiņu piekāršanai, bet sānu izvirzījumi caururbti tikai vienā pusē (20. att.: 2b, 3b). Važturu ornamentu veido ieštancētas svītras (10. tab.: 65-68, 91, 92) vai

punktu puansona līnijas (9. tab.: 69, 70, 73, 74), diviem važturu pāriem ornamentu papildina iekaltās saulītes (9. tab.: 65, 66, 73, 74).

Pie 3d varianta pieskaitāms viens unikālu važturu pāris no Aizkraukles kapulauka (9. tab.: 204, 205). Važturi ir 49-50 mm gari un 62-63 mm plati. Šis variants no pārējiem 3. tipa važturiem atšķiras ar savu ažurāciju, jo *vidusdaļas sānos* divu pret centru vērsto leņķveida caurumu vietā *redzami apaļi caurumi* (28. att.: e). Arī rotas ārējā kontūra ir savdabīga - *važturu augšdaļas sāni ir ieapaļi, trūkst arī 3a-c variantiem raksturīgu austiņu* (28. att.: d). Važturu pamatnē izveidoti deviņi caurumi važiņu piekāršanai, pa vienam caurumam izurbts rotu abās pusēs (28. att.: b), ornamentu veido iekaltās punktu līnijas.

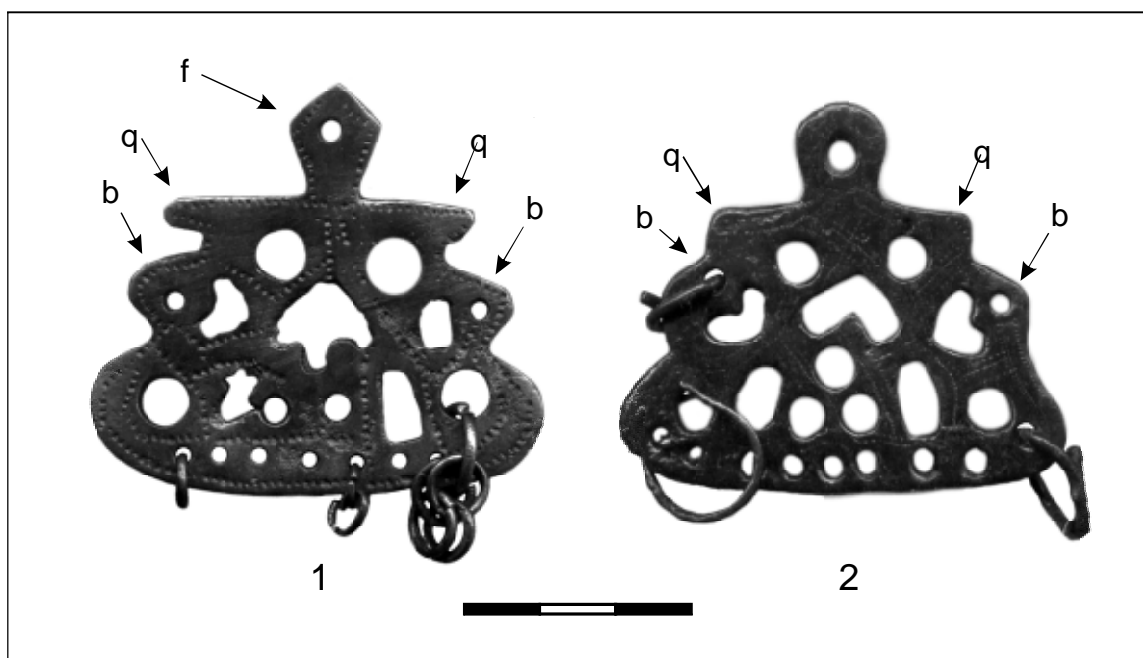
28. att. 3d varianta lībiešu važturis no Aizkraukles kapulauka (RDM I 559)

Spriežot pēc formas, 3d varianta važturi varētu celties no vēlo un noapaļojulьos 3a₃ apakšvarieta važturiem. Kā pārējas formu starp abiem variantiem var atzīmēt trīs deģenerētus važturus no Salaspils Laukskolas 118. kapa (2) un Doles Vampeniešu I kapulauka 54. kapa (1), kuri uzrāda pārējas formas iezīmes (10. tab.: 153-155). Važturi ir 50, 52 mm gari un 60-61 mm plati, *augšdaļā trūkst stūraino izvirzījumu* (30. att.: 4d), kas tuvina rotas 3d variantam. Tomēr, salīdzinot ar 3d variantu, pleci vēl nav galīdi noapaļojulьies un stūrainie atvērumi sānos vēl nav pārveidojušies apaļajos (30. att.: 4e). Rotas ir slikti saglabājušās: Doles Vampeniešu I eksemplārs ir fragmentārs un bojāts ugunī, bet Salaspils Laukskolas važturu virsma stipri korodējusi. Salaspils Laukskolas važturu pamatnē izveidoti seši caurumi važiņu

piekāršanai, sānu izvirzījumos caurums tikai vienā važtura pusē (30. att.: b), bet virsmas ornamenti nav nosākams. Savukārt Doles Vampeniešu I kapulauka važtura virsmā iekaltas robotas līnijas.

Kā pēdējais 3. tipa važturu variants izskatāmi 3e varianta važturi (10. tab.: 206-229). Rotas ir 51-59 mm garas un 57-63 mm platas. Šī vrianta plāksnes ažurācija visumā turpina populārā 3b₄ apakšvarianta motīvus, bet *3e variantam ir raksturīga stūrainā, augsti pacelta cilpa piekāršanai pie saktas* (29. att.: 1f). Pavisam Daugavas lejtecē ir atrasti 24 šī varianta važturi no Aizkraukles (11), Salaspils Laukskolas (6), Doles Raušu (4), Ogresgala Sermuļu (1) un Lielvārdes pārceltuves kapulauka (1), kā arī no nezināmas atradumu vietas Ikšķiles pagastā (1). Pēc važturu augšdaļas plecu noformējuma tos var iedalīt divos apakšvariantos (diviem važturiem apakšvariants nav noteikts).

Uz 3e, apakšvariantu attiecināmi važturi, kuru taisnie pleci beidzas ar smailu pagarinājumu (29. att.: 1d). Rotas ir 52 un 54 mm garas un 59-61 mm platas. Važturu pamatnē izveidoti septiņi, astoņi vai deviņi caurumi važiņu piekāršanai, pa vienam caurumam izurbts izvirzījumos važtura abās pusēs (29. att.: 1b). Virsmu rotā vai nu iekalto punktu līnijas, vai līnijas, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas. 3e, apakšvariantu pārstāv septiņi važturi (10. tab.: 206-213) no Aizkraukles (4), Salaspils Laukskolas (2), Ogresgala Sermuļu (1) un Lielvārdes pārceltuves kapulauka (1).

29. att. 3e varianta lībiešu važturi:

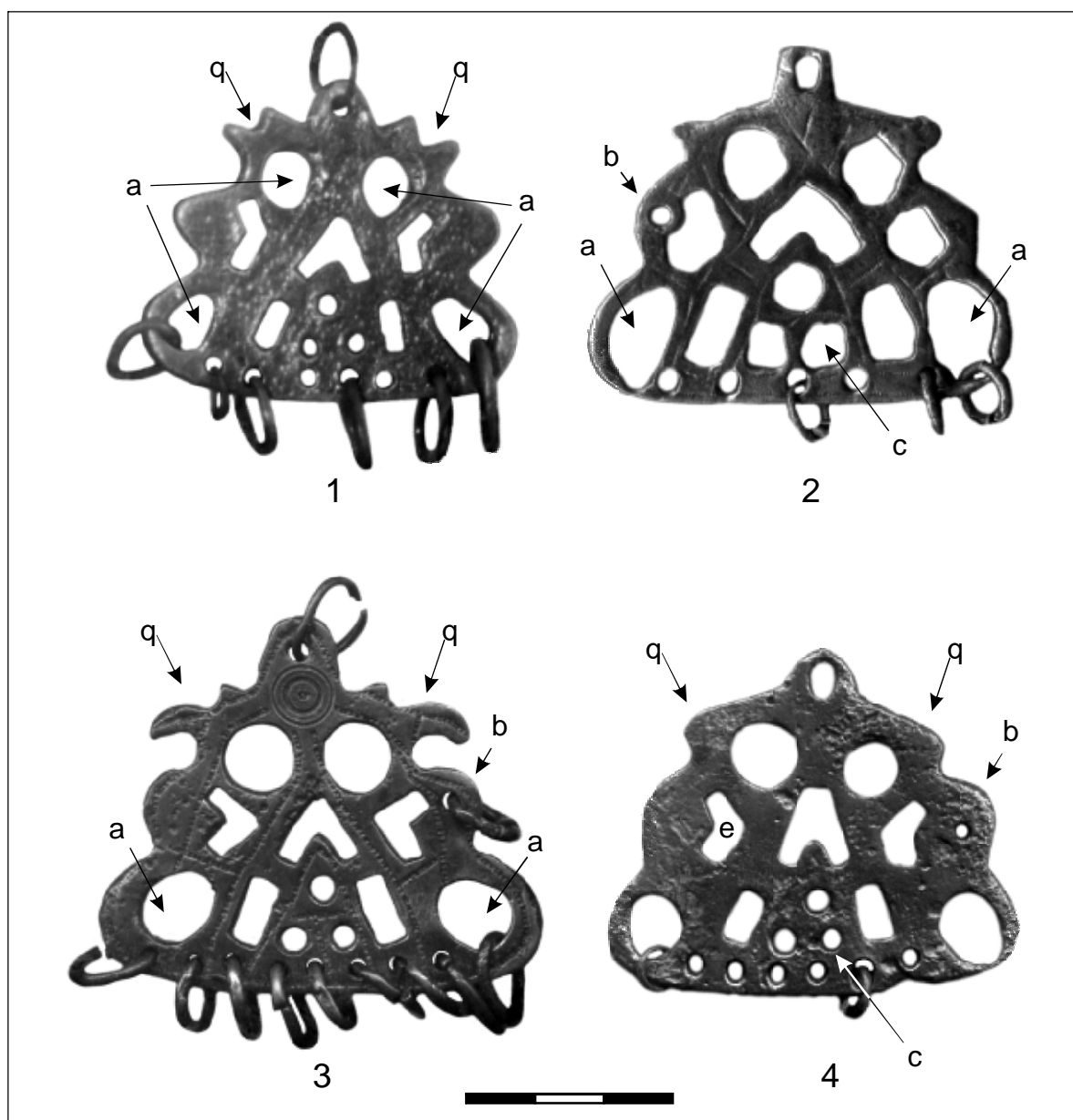
1 - 3e, apakšvarianta važturis no Aizkraukles kapulauka (RDM I 556), 2 - 3e₂ apakšvarianta važturis no Doles Raušu kapulauka 70. kapa (VI 146: 490)

Atšķirībā no $3e_1$ apakšvarianta, $3e_2$ apakšvarianta važturu pleciem trūkst pagarinājuma un tie beidzas taisnā leņķī (29. att.: 2d). Rotas ir 51-59 mm garas un 57-63 mm platas. Līdzīgi kā $3e_1$ apakšvariantam važturu pamatnē izveidoti septiņi vai deviņi caurumi važiņu piekāršanai un pa vienam caurumam izurbts abos sānu izvīzījumos (29. att.: 2b). Tikai vienam važturim no nezināmas atradumu vietas Ikšķiles pagastā caurums ir vienā pusē (10. tab.: 214). Važturu virsmu parasti rotā līnijas, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas, bet vienam važturu pārim no Salaspils Laukskolas kapulauka 569. kapa – iekaltas saulītes (10. tab.: 222, 223). $3e_2$ apakšvariantu pārstāv 14 važturi (10. tab.: 214-227) no Aizkraukles (5), Salaspils Laukskolas (4) un Doles Raušu kapulauka (4), kā arī nezināmas atradumu vietas Ikšķiles pagastā (1).

3. tips Daugavas lejtecē ir ne tikai visbiežāk sastopamais, bet arī visilgāk izmantotais važturu veids. Acīmredzot šī tipa rotas Daugavas krastos parādījās nedaudz vēlāk par 1. un 2. tipa važturiem un to izmantošanas sākums ir saistāms ar senāko lībiešu bruņrupuču saktu parādīšanos. Tā *tipoloģiski senākie* $3a_1$ un $3a_2$ apakšvarianta važturi važiņrotās sastopami tikai kopā ar senākajām $1a_1$ apakšvarianta bruņrupuču saktām. Tas ļauj datēt 3. tipa važturu parādīšanos ar 10. gadsimta pēdējo desmitgadi vai laiku ap 1000. gadu. Var arī atzīmēt, ka senāko 3. tipa važturu rotājums – divas paralēlas štancētas robotas līnijas ar koncentrisku aplīšu jeb saulīšu rindu vidū – atbilst 1. tipa trīsstūraino važturu ornamentam, kas var liecināt par hronoloģisku tuvību.

Plašāk izplatītais $3a_3$ apakšvariants tipoloģiski ir tikai nedaudz vienkāršāks, bet važturi važiņrotās sastopami ar vairākiem bruņrupuču saktu variantiem ($1a_{1,2,4}$, $1c_1$ un $2b_{1,2}$). Salaspils Laukskolas 120. kapā (10. tab.: 17, 18) šie važturi iegūti kopā ar P51 C1 varianta skandināvu bruņrupuču saktām, kuras šajā gadījumā ir relikts un attiecas uz 11. gadsimta vidu. Arī šo važturu parādīšanās ir ļoti agra, jo dažām senākām rotām piemīt tādas $3a_2$ apakšvarianta arhaiskas pazīmes kā līdzīgs ornaments, kuru veido divas paralēlas štancētas robotas līnijas ar saulītēm vidū, neliels (3-4) caurumu skaits važiņu piekāršanai, papildu caurumu trūkums sānu izvīzījumos, apakšdaļas centra trīsstūra ažurācijas caurumu rombiska, trīsstūraina vai kvadrātiska forma (10. tab.: 12, 13, 27-31, 34), kas norāda, ka $3a_3$ apakšvariants parādījies $3a_2$ apakšvarianta pastāvēšanas laikā. $3a_3$ apakšvariantu lietoja vēl ilgi pēc $3a_2$ apakšvarianta izzušanas, un tā galveno izmantošanas laiku var datēt ar 11. gadsimta otro un trešo ceturksni, atsevišķos gadījumos iesniedzoties pat 12.

gadsimtā. Tā viens no ilgās lietošanas ļoti nodilis važturu pāris no Salaspils Laukskolas 109. kapa važiņrotā bija komplektā ar 2c₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām (10. tab.: 19, 20). Salaspils Laukskolas 77. ugunskapā (10. tab.: 8, 9, 150, 151), kurā piedevas novietotas līdzīgi kā skeletkapā, pāri kalcinēto kaulu grupai augšdaļā pārstiepta važiņrota ar 2d varianta bruņrupuču saktām un 3b₆ apakšvarianta važturiem, bet vidusdaļā novietota neliela važiņrota no diviem 3a₃ apakšvarianta važturiem (bez bruņrupuču saktām), kurus savieno īsa važiņa (Zariņa 1967pa, 65, 66).

30. att. 3. tipa lībiešu važturi. Pārejas varianti:

- 1 - 3a₃/b₄ apakšvarianta važturis no Doles Vampeniešu I kapulauka 3. kapa (VI 124: 16), 2 - 3a₃/c₁ apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 188. kapa (VI 128: 2135), 3 - 3a₃/c₁ apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 94. kapa (VI 128: 948), 4 - 3a₃/d apakšvarianta važturis no Salaspils Laukskolas kapulauka 118. kapa (VI 128: 1186)

Retāk sastopamais $3a_4$ apakšvariants parādās vēl nedaudz vēlāk, jo šie važturi sastopami kopā ar $1c$ un $2b_1, 2c_1$ apakšvarianta bruņrupuču saktām, kuras datē tos ar laiku no 11. gadsimta vidus līdz 12. gadsimta sākumam. Šeit jāatzīmē, ka no kopējās ainas izkrīt 19. gadsimta pirmajā pusē Aizkraukles kapulaukā atrastā važiņrota (10. tab.: 45, 46) ar diviem $3a_4$ apakšvarianta važturiem, diviem lībiskiem ažūriem četrstūrainiem važiņu dalītājiem ar līkločveida robotiem sāniem un trim ieapaļiem izvirzījumiem galos, kā arī septiņām pamatvažiņām un pa vienai važiņai starp važturiem un važiņu dalītājiem, kura bija piestiprināta pie $5a_2$ un $5b_1$ apakšvarianta bruņrupuču saktām. Ņemot vērā važiņrotas atraduma apstākļus un faktu, ka pirms nokļūšanas Rīgas Latviešu biedrības kolekcijā tā atradusies privātā kolekcijā, var domāt, ka šis neparasti bagātās 11. gadsimta važiņrotas savienojums ar vēlām 12./13. gadsimta bruņrupuču saktām ir atradēju kompilācijas rezultāts.

Važturu korelācija ar saktām norāda, ka $3a_5$ apakšvarianta važturi sastopami kopā ar $1a_1$ apakšvarianta lībiešu bruņrupuču saktām. Spriežot pēc nelielajiem saktu izmēriem, tie nav paši senākie apakšvarianta eksemplāri, un *apskatāmie važturi, pēc visa spriežot, izmantoti 11. gadsimta pirmajā pusē*. $3a_5$ apakšvarianta važturi ar austiņām kļuva par paraugu $3b$ varianta važturu izveidei. Visplašāk sastopamais $3b_4$ apakšvariants savienots ar $2b_1, 2c_{1-2}, 2d, 3b, 4b_2$ un $5a_{1/3}$ apakšvarianta bruņrupuču saktām, kas liecina, ka šie važturi *parādās 11. gadsimta vidū un tos turpina izgatavot līdz 12. gadsimta beigām*. Kā redzams, $3b$ varianta važturi nav sastopami kopā ar bruņrupuču saktu 1. tipu un kopumā ir vēlāki par $3a$ varianta važturiem. Virsmas ornamentam vairs netiek izmantoti punktēto līniju un trīsstūrīšu puansoni, raksta veidošanā dominē līnijas, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas. Pavisam vēlos šī variantā izstrādājumus raksturo paviršs izpildījums un mazāki izmēri.

Atsevišķu uzmanību pelna skaisti $3b_4$ apakšvarianta važturi ar lieto ornamentu (26. att.: 1), kuru noformējums ir visai neparasts lībiešu juvelieru mākslā. Diemžēl apskatāmie važturi atrasti atsevišķi un nav korelējami ar bruņrupuču saktām. Var vienīgi atzīmēt vienu līdzīgi noformētu važturu pāri ar vienkāršoti štancētu ornamentu no Salaspils Laukskolas kapulauka 532. kapa važiņrotas (26. att.: 2), kur važturi kombinēti ar $2c_2$ apakšvarianta saktām. Tas norāda uz rotu piederību 12. gadsimta vidum. Savukārt važturi ar lieto ornamentu varētu būt agrāki un datējami ar 12. gadsimta pirmo pusi. Važturu lietais ornaments stilistiski atbilst krāšņajām un arī retajām 4. tipa mezglu saktām. Var pieņemt, ka gan sākotnējie bruņrupuču mezglu

saktu varianti, gan skaistie 3b₄ apakšvarianta važturi ar lieto ornamentu ir viena amatnieka meistardarbs.

Salīdzinājumā ar 3b₄ apakšvariantu pārējie variantu paveidi ir daudz mazāk izplatīti, to tipoloģiskās atšķirības nav būtiskas – un datējums kopumā iekļaujas 3b₄ apakšvarianta izmantošanas laikā. Spriežot pēc agrās 2c₁ apakšvarianta bruņrupuču saktas, *3b₁ apakšvarianta važturi datējami ar 11. gadsimta beigām. Savukārt 3b₂ apakšvarianta važturu pāris uzrāda deģenerācijas pazīmes, un, kaut gan tas atrasts ar līdzīgām, bet tomēr mazāka izmēra 2c₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām, šie važturi ir attiecināmi uz 12. gadsimtu. 3b₃ apakšvariants korelējas ar 2a₃, 2c₁ un 4a₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām, tātad to var datēt ar 11. gadsimta otro pusi – 12. gadsimta pirmo pusi. 3b₅ un 3b₆ apakšvarianta važturu nevīžīgais izpildījums un korelācija ar 2c₁, 2d un 4b₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām ļauj tos datēt ar 12. gadsimtu.*

Runājot par 3c variantu važturiem, jāatzīmē, ka diemžēl abi 3c₁ apakšvariantu važturi atrasti savrup, kas liedz korelācijas iespēju ar bruņrupuču saktām, tomēr tipoloģiski tiem raksturīgas agrākas pazīmes. Savukārt *3c₂ apakšvariantu važturi sastopami kopā ar 2c₁, 2d, 4a₂, 4b₁ un 5a₂ apakšvariantu bruņrupuču saktām, kas datē apakšvariantu ar laiku no 11. gadsimta beigām līdz 12./13. gadsimta mijai. 3c₃ apakšvariantu važturi ir mazāki un deģenerējušies, tie sastopami kopā ar 2c₁ un 2b₃ apakšvariantu bruņrupuču saktām, tātad to datējums ir 12. gadsimts.*

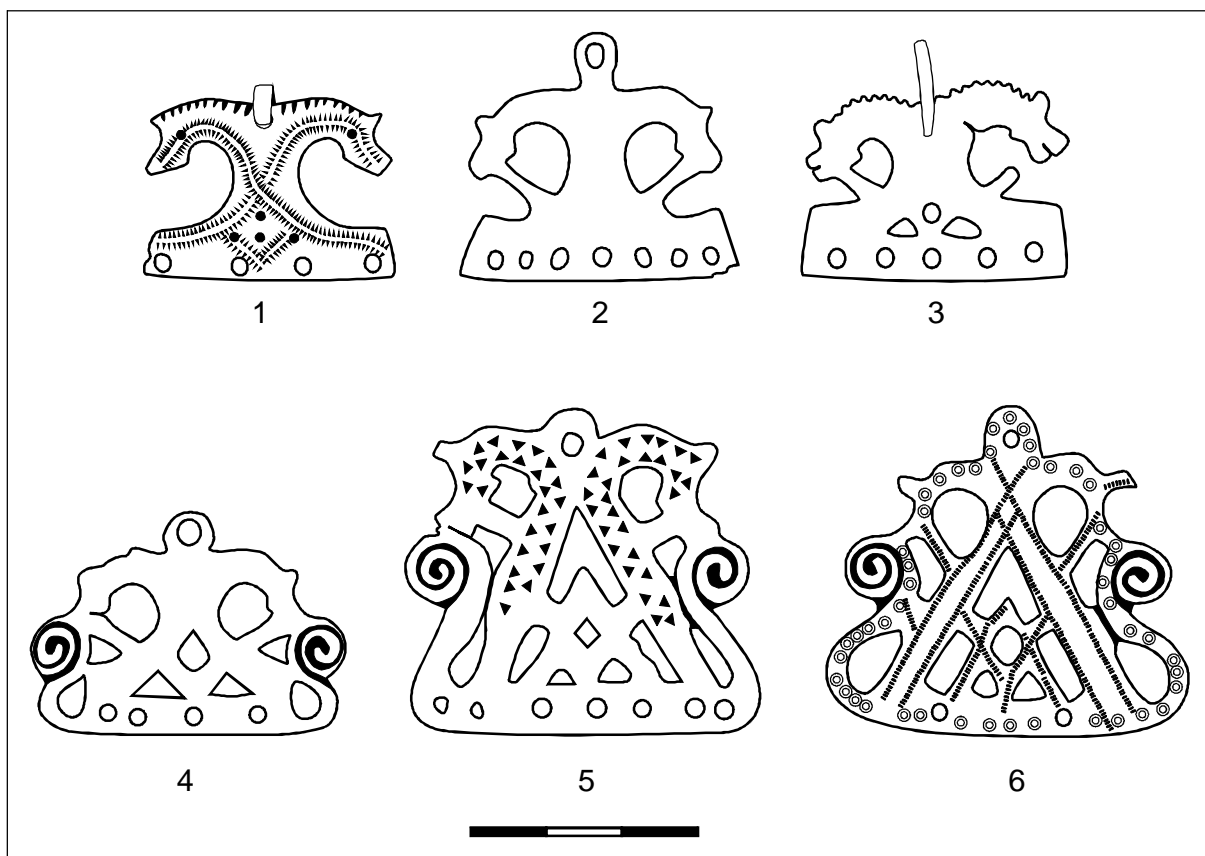
Kā paraugs 3c variantu važturiem kalpojīs 3a variants, ko spilgti demonstrē pārejas formas važturi. Arī pārejas formas važturu datējums atbilst abu variantu izmantošanas laikam, jo 3a₃/c₁ un 3a₅/c₁ apakšvariantu važturi korelējas ar 2a₃ un 2b₁ apakšvariantu bruņrupuču saktām, tātad attiecināmi un 11. gadsimta vidū vai otrā pusē. Zināmu iespaidu 3c variantu važturi saņēma arī no visizplatītākā 3b variantu. Tā vairāku 3c variantu važturu plecos blakus līkajām austiņām redzams stūrainis izvirzījums (27. att.: 2d, 3d), kas ir raksturīgs 3b variantam (10. tab.: 166, 167, 176, 177, 180-189, 192-194, 197-202). Pārējo eksemplāru pleci ir taisni vai apaļi, kas līdzinās 3a variantam (vairākos gadījumos iespējama arī 3b variantu deģenerācija). Šķiet, ka arī unikālais 3d variantu važturu pāris veidojies no 3a variantu, par ko liecina rotas apaļie pleci. Važturi ir iestrādāti važiņrotā ar 2d variantu bruņrupuču saktu, kas datē tos ar 12. gadsimtu.

Kā pēdējie radušies 3e varianta važturi. Starp abiem 3e varianta apakšvariantiem ne tipoloģiski, ne hronoloģiski nav būtisku atšķirību. 3e variants veidojies, zūdot stūrainajiem izvirzījumiem 3b varianta važturu plecos. *Važturi* sastopami kopā ar 2c₁, 2b₃, 2d, 3a, 5a₁₋₂ un 5b₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām un *datējami ar 12. gadsimta otro pusi.*

No kurienes un kā cēlušies lībiešiem visraksturīgākie 3. tipa važturi? Atbilde uz šo jautājumu arheoloģiskajā literatūrā līdz šim nav rasta (Tõnisson 1974, 121). Lai atrisinātu šo problēmu, aplūkosim senākos šī tipa izstrādājumus, kas slēpj sevī sākotnējo važturu semantisko jēgu. Daugmales pilskalnā atrasto 3a₂ apakšvarianta važturi (10. tab.: 2) 1936. gadā pieminējis F. Balodis, noradot, ka važturī attēlots somu kultūras novados raksturīgais dubultdzīvnieks. Jāatzīmē, ka pētnieks uzskatīja šo važturi par latviešu rotkaļa darbu, kuram bijusi sveša somiskā motīva sākotnējā jēga – un tāpēc dzīvnieku novietojums neesot saprasts un pārveidots gandrīz vai sievietes figūrā (Balodis 1936, 138). Patiešām, labi saglabājušos 3a₂ apakšvarianta važtuos saskatāms stipri stilizēts ažūrs tēls, kas iekļauj sevī Baltijas somiem plaši sastopamo divu zirgu motīvu. Jau 1915. gadā somu pētnieks Hjalmars Appelgrens-Kivalo ievietoja Krievijā, Vladimiras guberņā, atrasto lībiešu 3a₃ tipa važturi vienā virknē ar somu važturiem ar divu zirgu attēlu (Appelgren-Kivalo 1915, 19).

Divu zirgu motīvs plaši izplatīts somugru tautām un parādās uz dažādiem piekariem, važturiem un kaula ķemmēm. Agrākie važturi ar divgalvainā dzīvnieka attēlu augšdaļā (30. att.: 1) Somijas cietzemē un Ālandu salās parādās jau 7. gadsimta beigās vai 8. gadsimta sākumā (Kivikoski 1939, 101). Tie nēsāti važiņrotās ar simetriskām un vēžu saktām. Pēc labi izpildītām detaļām – mutes, auss, acs un krēpēm – skaidri atpazīstamas zirgu galvas. Važturu apakšējā daļā redzama četrstūrainā pamatne ar caurumiem važiņu iekāršanai. Somijā un Ālandu salās pavisam ir atrasts ap 10 šādu važturu, un tie ienāk Baltijas reģionā no Pievolgas somiem (Kivikoski 1963, 93). Kamas apgabalā minētie važturi ir ažūrāki un rotāti ar

lieto punktu un svītru ornamentu (Седов 1987, табл. 20:21, 51:1, 8). Latvijas teritorijā arī ir zināms viens Somijas važturis ar divu zirgu attēlu no Ludzas Odukalna (Спицин 1893, табл. 5:5).

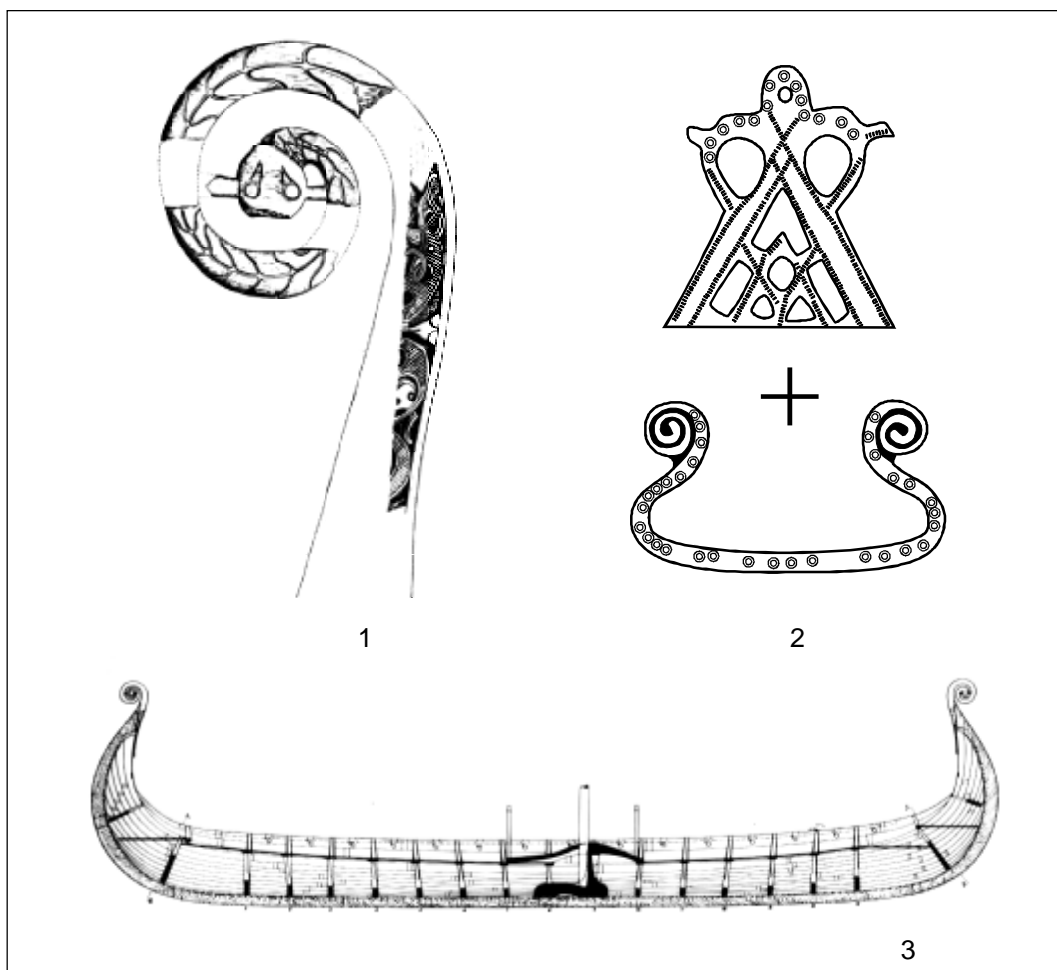

31. att. 3. tipa lībiešu važturu izcelšanās:

1 - važturis no Hemēlinas Hatelmalas (Hämeenlinna - Hattelmala, pēc: Kivikoski 1973, Abb. 473), 2 - važturis no Huittinenas Hiukkainvainionmjakes (Huittinen - Hiukkainvainionmäki, pēc: Appelgren-Kivalo 1915, kuva 43) 3 - važturis no Kalanti Pietiljas (Kalanti - Pietilä, pēc: Appelgren-Kivalo 1915, kuva 42), 4 - važturis no Kavolas Pahnainmjakiem (Kavola - Pahnainmäki, pēc: Kivikoski 1973, Abb. 765), 5 - važturis no Sismas (Sysmä, Somijas Nacionālmuzeja Arheoloģijas nodaļa KM 29600: 3), 6 - 3a₂ apakšvarieta važturis no Doles Vamprenieļu I kapulauka 45. kapa (VI 124: 449)

Vikingu laikmetam sākoties, Somijas važturi ar zirgu attēlu kļūst sarežģītāki: dzīvnieku galvas ar tievu sloksnīti savienotas ar pamatni (31. att.: 2), vidusdaļā parādās apaļi un trīsstūraini atvērumi, kas padara rotu ažūru (31. att.: 3). Nākamais solis formas attīstībā ir plakanspirāles parādīšanās rotas sānos (31. att.: 4). Abas plakanspirāles graciozi savienotas ar važtura pamatni, kur ir caurumi važiņu iekāršanai, un veido visas kompozīcijas balstu. Šķiet, ka šāda važturu pamatne ar plakanspirālēm sānos simbolizē kuģi (32. att.: 2). Tā slavenā 9. gadsimta Osebergas kuģa (Norvēģija) priekšgalu veido kokā griezta plakanspirāle (32. att.: 1, 3). Ar šādām

plakanspirālēm galos vikingu kuģi attēloti arī skandināvu rūnakmeņos (31., 32. att.). Plakanspirāles motīvs ir saistīts ar jūras vilņa simbolu un tā parādīšanās kuģa priekšgalā ir likumsakarīga.

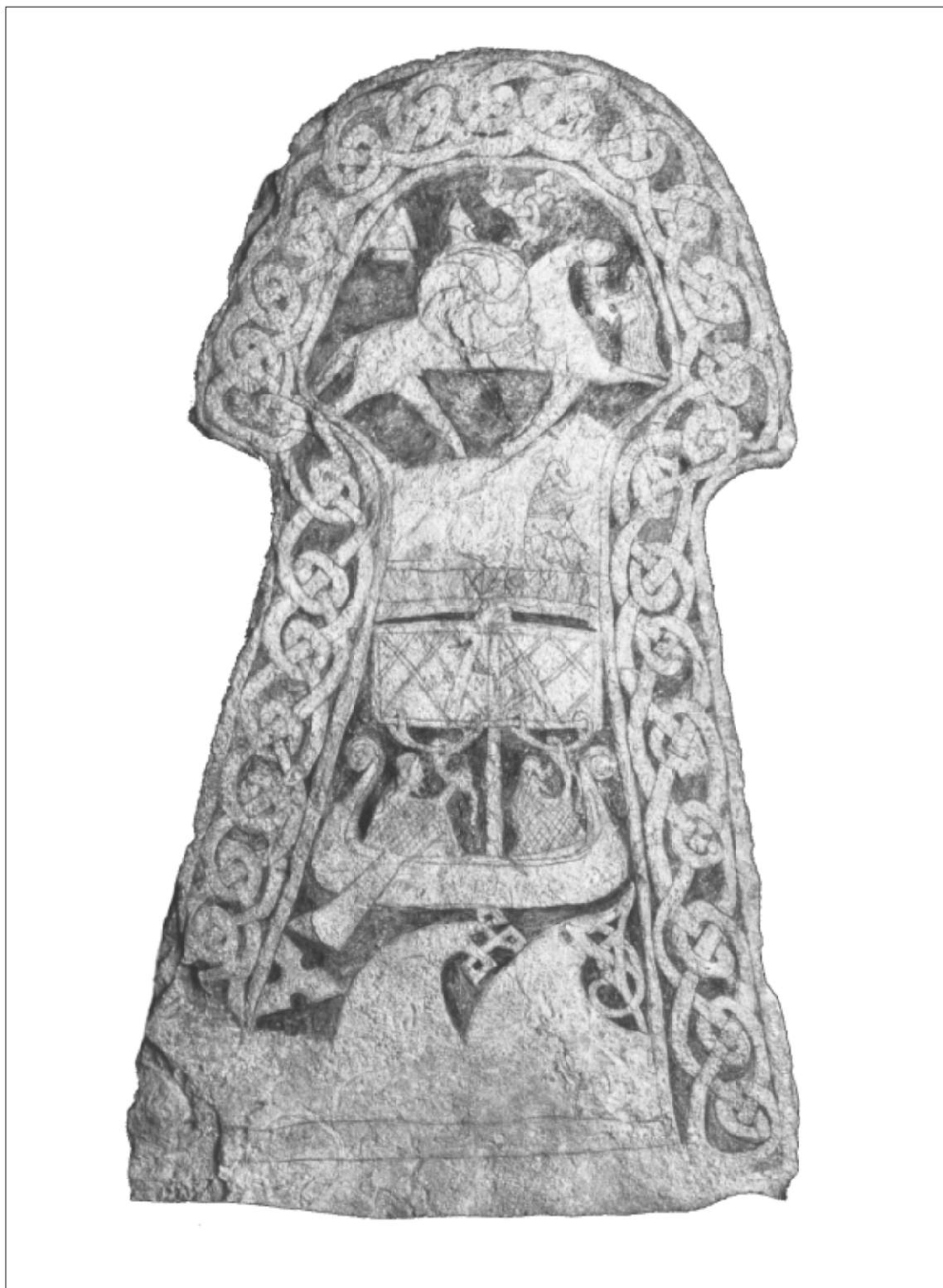

32. att. Kuģa motīvs uz lībiešu 3. tipa važturiem:

1 - Osebergas kuģa priekšgals, 2 - kuģa attēls uz lībiešu 3a₂ apakšvarianta važturiem, 3 - Osebergas kuģa plāns (1. un 3. pēc: Vikings. The North Atlantic Saga. - Washington; London, 2000. -

Fig. 5.13, 5.15)

Sākumā Somijas važturi ar divu zirgu attēlu ir nelieli - ap 35 mm gari un 50 mm plati, bet parādās arī lielāki eksemplāri. Īpaši jāatzīmē važturis (31. att.: 5) no Sisme (*Sysmä*). Rota ir degusi, bet saglabājusies pilnībā, tās garums ir 52 mm, platums - 55 mm. Pamatni veido ap 8 mm plata josla ar septiņiem caurumiem važiņu iekāršanai, kas sānos virzīti uz augšu un pāriet plakanspirālēs. Caurumos ievērti

33. att. 7.-8. gs. rúnakmens ar kuģa attēlu no Stenkirkas Lilbjeres (*Lillbjärs, Stenkyrka*)
Gotlandē (pēc: The Viking 1996, 21)

34. att. 8.-9. gs. rúnakmens ar kuģa attēlu no Alskugas Čengvides (*Tjängvide, Alskog*)
Gotlandē (pēc: *The Viking* 1996, 34)

trīs riņķīši un ir saglabājušies divu trīsstūra griezuma vienriņķa važiņu fragmenti. Važtura vidusdaļa ažiūra, vidusdaļas apakšā veidots trīsstūris ar rombveida atvērumu augšdaļā un diviem trīsstūrainiem caurumiem apakšā. Atvērumi ir precīzi fasetēti. Važtura augšdaļā skaidri redzamas zirgu galvas, kas rotātas ar iekaltiem trīsstūriem. Jāatzīmē, ka atvērumi važtura apakšdaļas sānos, kurus veido pamatnes pacēlums pie plakanspirālēm, ir izstiepti ovālas formas.

Kopumā Sismas važturis un lībiešu 3a₁ apakšvarianta važturis no Doles Vampeniešu I kapulauka 162. kapa atrodas uz vienas šo važturu attīstības pakāpes un pieder vienam apakšvariantam. Tomēr Somijas rotas datējums ir agrāks, uz ko norāda tam piekārtas fragmentārās vienriņķa važiņas ar trīsstūraino stieples griezumu. Šādas važiņas parādās agrajā dzelzs laikmetā un ir parastas visās Baltijas jūras piekrastes zemēs vidējā dzelzs laikmetā. Vēlā dzelzs laikmeta sākumā šī veida važiņas nomaina divriņķu važiņas ar stieples apaļu griezumu un vienriņķa važiņas ar trīsstūraino griezumu Daugavas lībiešu važiņrotās ar bruņrupuču saktām vairs nav sastopamas, kas norāda uz Sismas važtura izmantošanu pirms lībiešu parādīšanās Daugavas krastos.

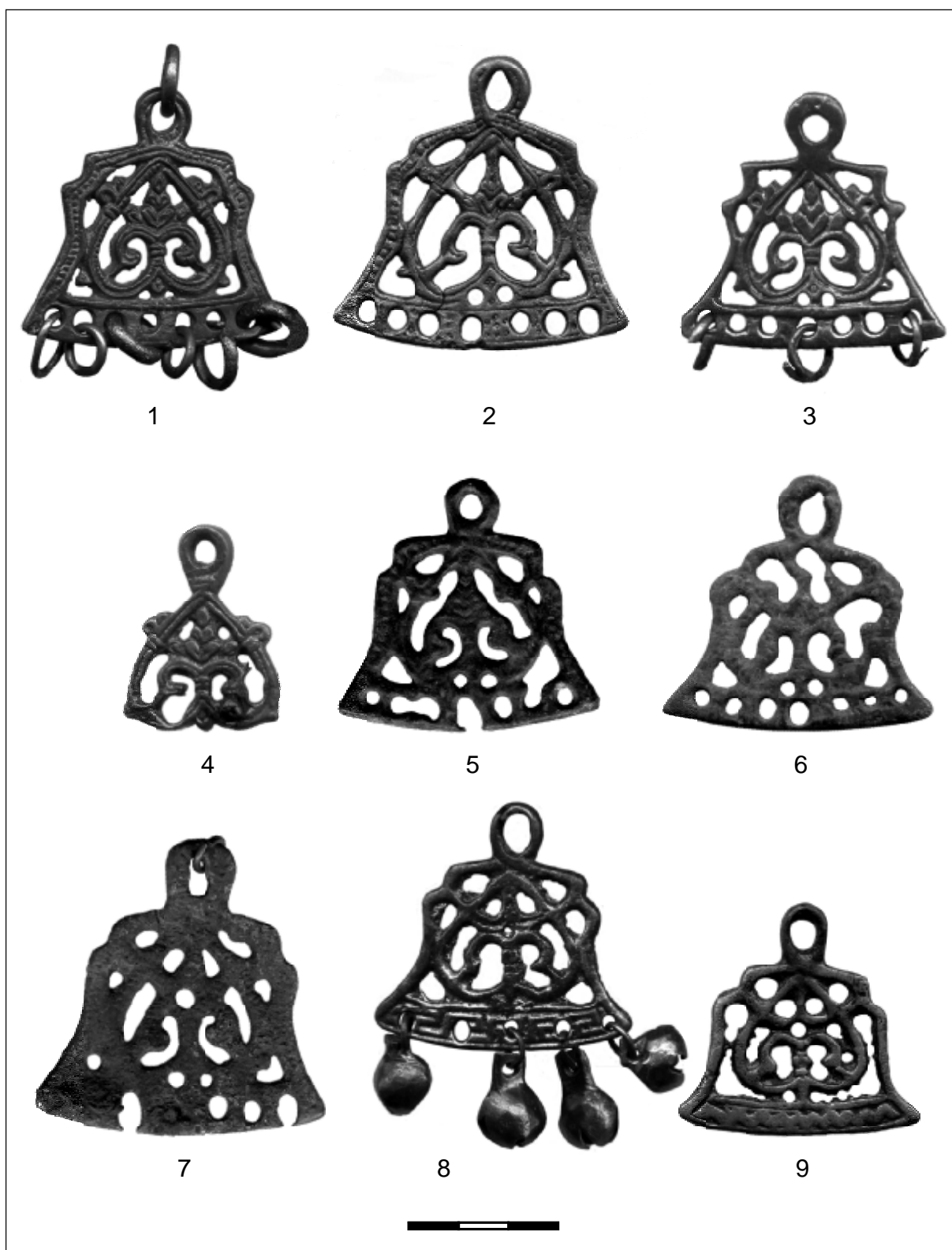
Uz senākiem Daugavas lībiešu 3a_{1, 2} apakšvarianta važturiem divu zirgu un kuģa motīvs ir skaidri redzams (24. att.: 1, 2). Savukārt vēlāk važturi vienkāršoti un apskatītie agrāko eksemplāru elementi paviršā ģeometrisko figūru ažurācijā vairs nav saskatāmi.

Uz **4. tipu** attiecināmi **trapeceveida važturi ar palmeti**. Vienlaikus ar bruņrupuču saktām ar augu motīviem atbilstoši jaunajam stilam sāka izgatavot arī važturus, kuru centrā redzama sirds kontūra ar palmetes attēlu vidū. Daugavas lejteces pieminekļos (39. att.) pavisam ir zināmi 52 šī tipa važturi, no kuriem 30 nāk no 18 važiņrotām ar bruņrupuču saktām, piecos kapos 7 važturi važiņrotās nēsāti bez saktām (acīmredzot piešūti pie apģērba), 4 važturi izmantoti kā piekariņi ar zvārguļiem (divos gadījumos piekārti pie riņķsaktām). pārējie 11 važturi iegūti dzīves un apbedījumu vietās atsevišķi vai kā savrupatradumi (12. tab.). 4. tipa važturi bija izplatīti arī Gaujas lejtecē, kur tie veido gandrīz pusi no visiem atrastajiem važturiem (Tõnisson 1974, 121, 122). Ārpus lībiešu apdzīvotā reģiona pa vienam važturim atrasts Jēkabpils Ogļenieku latgaļu kapulauka 8. kapā (Шноре 1961, 53, 54, рис. 76:7), Mežotnes pilskalnā (A 11429:1447) un Sāmsalā (Leiukoht Teadmata AI K 85:107). 4. tipa važturus var iedalīt piecos variantos (sešiem 4. tipa važturiem variants nav noteikts).

4a varianta važturiem pieder trapecveida formas ažūras rotas ar sirds kontūru un palmeti centrā. Važturu augšdaļā izveidota frontāli pagriezta cilpa rotas piestiprināšanai pie saktas, apakšdaļā ir septiņi apaļi caurumi važiņu piekāršanai. Šī varianta rotas sastopamas visbiežāk - pavisam ir zināmi 22 eksemplāri no Doles Raušu (5), Aizkraukles (4), Ikšķiles Kābeļu (4) un Salaspils Lipšu (1) kapulauka, Ikšķiles (3), Lielvārdes (2) un Mārtiņsalas (1) kapsētas, kā arī Mārtiņsalas pilsdrupām (2). Pēc ornamenta šos važturus var iedalīt trijos apakšvariantos (divi važturu pāri no Aizkraukles kapulauka, kuri pašlaik glabājas Berlīnē, autoram pazīstami tikai pēc literatūras, un, spriežot pēc attēla, tie attiecas vai nu uz 4a₁, vai 4a₂ apakšvariantu).

4a₁ apakšvariantu pārstāv precīzi izpildīti eksemplāri ar skaidru, lietu ornamentu. Pavisam ir zināmi 11 šī apakšvarianta važturi, no kuriem četri ir atrasti Ikšķiles Kābeļu kapulauka 42. un 45. kapā (33. att.: 1), trīs važturi nāk no Doles Raušu kapulauka 45. un 167. kapa, divi – no Lielvārdes kapsētas 10. kapa, pa vienam važturim ir atrasts Mārtiņsalas kapsētas 666. kapā un Salaspils Lipšu kapulauka 55. kapā (12. tab. 1-11). 4a₁ apakšvarianta rotas ir 48-52 mm garas un 52-56 mm platas. Šie važturi ir gaumīgi un skaisti, ažūrā kompozīcija ir labi pārdomāta, augu ornamenta detaļas ir precīzas un skaidras. Važturu kontūru veido trapecveida ietvars ar nelieliem izvirzījumiem sānu augšdaļā. Ietvaru rotā lieto punktiņu līnija – punktu puansona štancējuma imitācija, kas turpinās arī uz augšējās cilpas. Važturu centrā ir redzama sirds kontūra ar uzblīdumu uz leju, ievilkta trapecveida rāmī. Sīka rievīņa līnijas vidū padara to dubultu, pie kam iekšēja reljefā līnija ir punktēta. Palmeti sirds kontūras vidū norobežo seši ovāli caurumi. Neraugoties uz sarežģīto ažūro formu, lējums parasti ir kvalitatīvs un tikai vienam 4a₁ apakšvarianta važturiem no Doles Raušu kapulauka 167. kapa (12. tab.: 5) rotas forma nav pilnīgi atlieta. Trim važturiem no Lielvārdes kapsētas 10. kapa (1) un Doles Raušu kapulauka 45. kapa (2) ažurācijas atvērumi (12. tab.: 4, 6, 7) atliešanas laikā nav pilnībā izdevušies un, lai padarītu važturus ažūrus, izurbti apaļi caurumi, pilnībā neizņemot lējuma šuves (sal. 16. att.: 9).

Uz *4a₂ apakšvariantu* attiecināms važturis no Mārtiņsalas pils (35. att.: 2) un viens važturu pāris no Doles Raušu 119. kapa (12. tab.: 12-14). Salīdzinājumā ar 4a₁ apakšvarianta važturiem *4a₂ apakšvarianta rotu izmēri ir nedaudz lielāki*: garums ir 54 un 59 mm, platums – 55, 56, 60 mm. *Tiem trūkst arī punktējuma uz sirds kontūras iekšējās līnijas*. Pateicoties lielākiem izmēriem, labai ažūrai liešanai un detaļu precizitātei, šī apakšvarianta važturi ir skaisti un viegli. Sevišķi labi izstrādāts

35. att. 4. tipa lībiešu važturi:

1 - 4a₁ apakšvariānta važturis no Ikšķīles Kābeļu kapulauka 45. kapa (RDM I 2238a), 2 - 4a₂ apakšvariānta važturis no Mārtiņsalas pils (VI 127: 1440), 3 - 4a₃ apakšvariānta važturis no Ikšķīles kapsētas 250. kapa (VI 130: 319), 4 - 4a/c variānta važturis no Mārtiņsalas pils (RDM I 2323), 5 - 4b variānta važturis no Doles Raušu kapulauka 149. kapa (VI 146: 955), 6 - 4c variānta važturis no Ikšķīles Kābeļu kapulauka 25. kapa (RDM I 2218a), 7 - 4d variānta važturis no Mārtiņsalas pils (RDM I 2248), 8 - 4e₁ apakšvariānta važturis no Ikšķīles kapsētas 299. kapa (VI 130: 364), 9 - 4e₂ apakšvariānta važturis no Mārtiņsalas kapsētas 1464. kapa (VI 122: 866)

Mārtiņsalas pils izrakumos iegūtais važturis, kura apakšmalu papildus rotā ieštancēti aplīši un punktēts rombiņš.

4a₃ apakšvariantu pārstāv četri važturi (12. tab.: 19-22) no Ikšķīles kapsētas 250. (2) un 370. kapa (1), kā arī no Mārtiņsalas pils (1). Važturu garums ir 50-51 mm, platums – 54 mm. Šī apakšvarianta rotas ir vienkāršākas: *tām trūkst punktējuma uz trapeceveida ietvara, kas kļuvis tievāks, un uz sirds kontūras iekšējās līnijas*. Kaut gan augu ornamenta detaļas 4a₃ apakšvarianta važturiem vairs nav ievilkas, tie tomēr izceļas ar formas precizitāti un labu kvalitāti (34. att.: 3).

Salīdzinājumā ar 4a variantu 4b varianta važturi zaudējuši ārējo ietvaru un apakšmalu ar caurumiem važiņu piekāršanai, tāpēc rotu veido tikai ažūra sirds ar palmeti centrā un cilpu augšdaļā važtura piestiprināšanai pie saktas. Līdz ar to važturu garums sarucis līdz 38-42 mm, platums – 30-34 mm. Pavisam Daugavas lejtecē ir zināmi septiņi 4b varianta važturi: divi no Ikšķīles kapsētas 280. un 356. kapa, pāris no Doles Raušu 149. kapa (34. att.: 5), pa vienam iegūts Ikšķīles Kābeļu kapulauka 9. kapā, Salaspils Lipšu kapulauka 165. kapā un Mārtiņsalas pilī (12. tab.: 29-35).

Zaudējot apakšdaļu ar caurumiem važiņu iekāršanai, 4b varianta važturiem važiņas varēja iekārt sirds kontūras atvērumos. Šāds vienkāršojums radies, pateicoties važiņu skaita, kā arī važiņrotas kopējā svara samazinājumam. Neraugoties uz formas vienkāršošanu, 4b varianta važturi saglabāja visas 4a variantam raksturīgās smalkā lietā augu ornamenta nianšes un izpildījuma kvalitāti.

4c variantā var iedalīt 8 važturus (12. tab.: 36-43) no Ikšķīles Kābeļu kapulauka 23. (2) un 25. kapa (1), Doles Raušu kapulauka 129. kapa (2), Ikšķīles kapsētas 430. kapa važiņrotas (2) un Mārtiņsalas pils (1). Šie važturi ir 48-51 mm gari un 52-54 mm plati. *Važturi kopumā atkārtoti 4a varianta formu un ažurāciju, bet to ornamentā vērojama strauja degradācija. Sirds atveids un palmete zaudējusi smalko lieto augu ornamentu un detaļu precizitāti tiktāl, ka to forma ir tik tikko saskatāma. Važturus rotā primitīvs svītrojums*. 4c varianta rotas izceļas ar sliktu izgatavošanas kvalitāti – trīs važturi (12. tab.: 36-38) ir liešanas brāķis, jo to forma pilnībā nav atlieta (34. att.: 6).

Par to, ka 4c varianta važturi veidojušies no 4a₁ apakšvarianta, liecina seši pārejas formas važturi (12. tab.: 23-28) no Mārtiņsalas kapsētas 1212. kapa (2), Mārtiņsalas pils (2), Ikšķīles kapsētas 419. kapa (1) un Rīgas Alberta laukuma (1). Sākotnējais 4a₁ apakšvarianta ornaments šiem 51 un 53 mm garajiem un 56 un 53

mm platajiem 4a/c varianta važturiem ir izplūdis un punktējums uz sirds apveida sāk pārtapt par 4c varianta važturu virsmā redzamo svītrojumu (34. att.: 4). Lai kompensētu ornamenta nodilumu, kas radies slikta lējuma dēļ, vienam važturim no Mārīņsalas kapsētas 1212. kapa rotas virsmā iegravētas divas paralēlas svītras, bet rotai no Ikšķīles kapsētas 419. kapa ieštancēts ornaments no diviem dažāda lieluma trīsstūriem – līdzīgi rotāta apmale 2c₂ apakšvarianta bruņrupuču saktai no Salaspils Laukskolas 535. kapa (VI 128: 7660; 11. att.: e).

4d variantu pārstāv viens 60 mm garš un 58 mm plats Mārīņsalas pilī atrasts važturis (12. tab.: 44). Rota pārstāv 4. tipa važturu attīstības vēlo stadiju, uz ko norāda noplacinātas neprecīzas formas līnijas. *Važtura virsma zaudējusi lieto rotājumu, kura trūkumu senais meistars mēģinājis kompensēt ar štancētu ornamentu* (34. att.: 7). Spriežot pēc važtura lielajiem izmēriem, tas tika izgatavots, nevīžīgi pārkopējot kādu nodilušu 4a₂ apakšvarianta važturi.

Kā pati vēlākā 4. tipa važturu attīstības fāze atzīmējams 4e variants. Pavisam ir zināmi tikai trīs šim variantam piederoši eksemplāri (12. tab.: 45-47). *4e varianta važturi ir divpusīgi rotāti un izmantoti kā piekariņi*. Pēc ornamenta tos var iedalīt divos apakšvariantos: pie 4e₁ apakšvarianta pieskaitāmi divi 50 mm gari un 49 vai 51 mm plati važturi no Mārīņsalas kapsētas (savrupatradums) un Ikšķīles kapsētas 299. kapa (34. att.: 8). Šo važturu ažuŗās daļas ornaments līdzīgs 4a₃ apakšvarianta važturiem, bet ir vēl vienkāršāks. Savukārt to pamatni ar pieciem caurumiem, kuros iekārti zvārguļi, rotā klasiskais meandrs. Vēl viens 4e₁ apakšvarianta važturis ar meandra ornamentu atrasts Mežotnes pilskalnā (A 11429: 1447). Meandrs raksturīgs antīkajai pasaulei, bet viduslaikos tas tikpat kā nav sastopams (Mayer 1927, 144). Varētu domāt, kā lībiešu važtuŗos meandrs parādās, pateicoties kontaktiem ar Bizantiju, no kurienes, iespējams, ar Senkrievijas starpniecību vietējā mākslā ienācis arī palmetes motīvs.

Mārīņsalas kapsētas 1464. kapā iegūtais važturis (12. tab.: 47) pieder 4e₂ apakšvariantam (34. att.: 9). Važtura pamatni vienā pusē rotā līklocis, bet otrā pusē – vertikālās svītras. Važtura plāksnes ažuŗācija veikta ar urbšanas palīdzību. Pamatnē vairs nav caurumu važiņu vai zvārguļu piekāršanai – tādējādi šī važtura forma pilnīgi pārtapusi par piekariņu.

Nobeidzot 4. tipa važturu apskatu, var secināt, ka tie saglabā vēlākajiem 3. tipa lībiešu važturiem (3e₂ apakšvariants) raksturīgu trapecveida kontūru ar nelieliem

izvirzījumiem sānos, bet ornamenti pilnīgi izmainījies – primitīvā ažūrā ģeometriskā ornamenta vietā *parādījies augu motīvs, kas gan kompozicionāli, gan izpildes tehnikas ziņā parāda līdzību 5b varianta lībiešu bruņrupuču sakiām. Augu ornamenta motīviem atrodami paraugi Senkrievijas mākslā, kur tie parādījās Bizantijas iespaidā.* Līdz ar 5. tipa bruņrupuču saktām važturi ar palmeti ir vienīgais važturu tips, kuru var sastapt Daugavas lejteces kristīgo kapsētu apbedījumu inventāra sastāvā. Kā agrākais šai tipā atzīmējams 4a₁ apakšvarianta važturis, kurš tikai vienā važiņrotā (Lielvārdes kapsētas 10. kaps) atrasts kopā ar vēlākām 5b₂ un 5a₄ apakšvarianta bruņrupuču saktām, bet pārējos gadījumos kombinēts ar 5b₁ apakšvarianta saktām. Tāpēc *4a₁ apakšvarianta važturu parādīšanās laiku var datēt ar 12. gadsimta beigām, bet to intensīvākais izmantošanas laiks attiecas uz 12. gadsimta beigām – 13. gadsimta sākumu.* Tomēr rota ir lietota arī 14. gadsimtā, par ko liecina šī apakšvarianta nodiluša važtura atradums Mārtiņsalas kapsētas 666. – trīs-piecus gadus veca bērna kapā, kur tas ar sešiem kaltiem zvārguļiem bija piekārts stienīšu važiņā pie riņķsaktas un izmantots kā skanošs piekariņš (Zariņa 1966p, 155). Sakta pieder riņķsaktu tipam ar šauru, plakanu loku ar uzrakstu *AVE MARIA*. Šī tipa saktas sauktas arī par Hanzas saktām, jo ir saistītas ar Hanzas pilsētu apvienību. Austrumbaltijā tās datētas ar 13. gadsimta beigām – 14. gadsimtu (Vaska 2002, 81-83). Šāds važiņrotas sakārtojums novērots arī Mārtiņsalas kapsētas 39. kapā, kur 12-15 gadu veca bērna apbedījumā pie riņķsaktas ar līkloča ornamentu zoslas stienīšu važiņā bija iekārts ļoti slikti atliets važturis (spriežot pēc formas un izmēriem, neveiksmīgs 4a₁ apakšvarianta važtura kopēšanas mēģinājums) ar trim piekārtiem kaltiem zvārguļiem (Zariņa 1966p, 11). Līdzīgas riņķsaktas ar plakanu loku un atveri zoslas piestiprināšanai Dobeles kapsētā datētas ar 14. gadsimta beigām – 15. gadsimta vidu (Vaska 2002, 86-87), kas liecina, ka atsevišķi 4. tipa važturi piekariņu vietā lietoti vismaz līdz 14. gadsimta beigām.

4a₂₋₃ un 4b varianta važturi gan tipoloģiski, gan pēc korelācijas ar bruņrupuču saktām (5a_{3, 4} apakšvarianti), ir vēlāki, un to parādīšanās datējama ar 13. gadsimta pirmo pusi un vidu. 4c varianta važturi važiņrotās sastopami kopā ar 5b₂ un 5a_{3, 4} apakšvarianta bruņrupuču saktām, kas norāda uz šo važturu lietošanu 13. gadsimta otrajā pusē. Pagaidām nav zināms neviens gadījums, kad 4d un 4e varianta važturi būtu atrasti vienā važiņrotā ar bruņrupuču saktām, kas vedina uz domu, ka to izmantošanas laiks ir ārpus lībiešu krūšu važiņrotu ar bruņrupuču saktu lietošanas hronoloģiskajiem ietvariem. *4d un 4e varianta važturu parādīšanos var attiecināt uz*

14. *gadsimtu*. 4e₁ apakšvarianta važturus izmantoja kā skanošus piekariņus ar zvārguļiem, savukārt 4e₂ apakšvariants, kas jau īsti vairs nav važturis, bet gan tikai piekariņš (jo bez caurumiem pamatnē tas nevar kalpot važiņu turēšanai), noslēdz ne tikai 4. tipa važturu, bet arī visu lībiešu važturu attīstību.

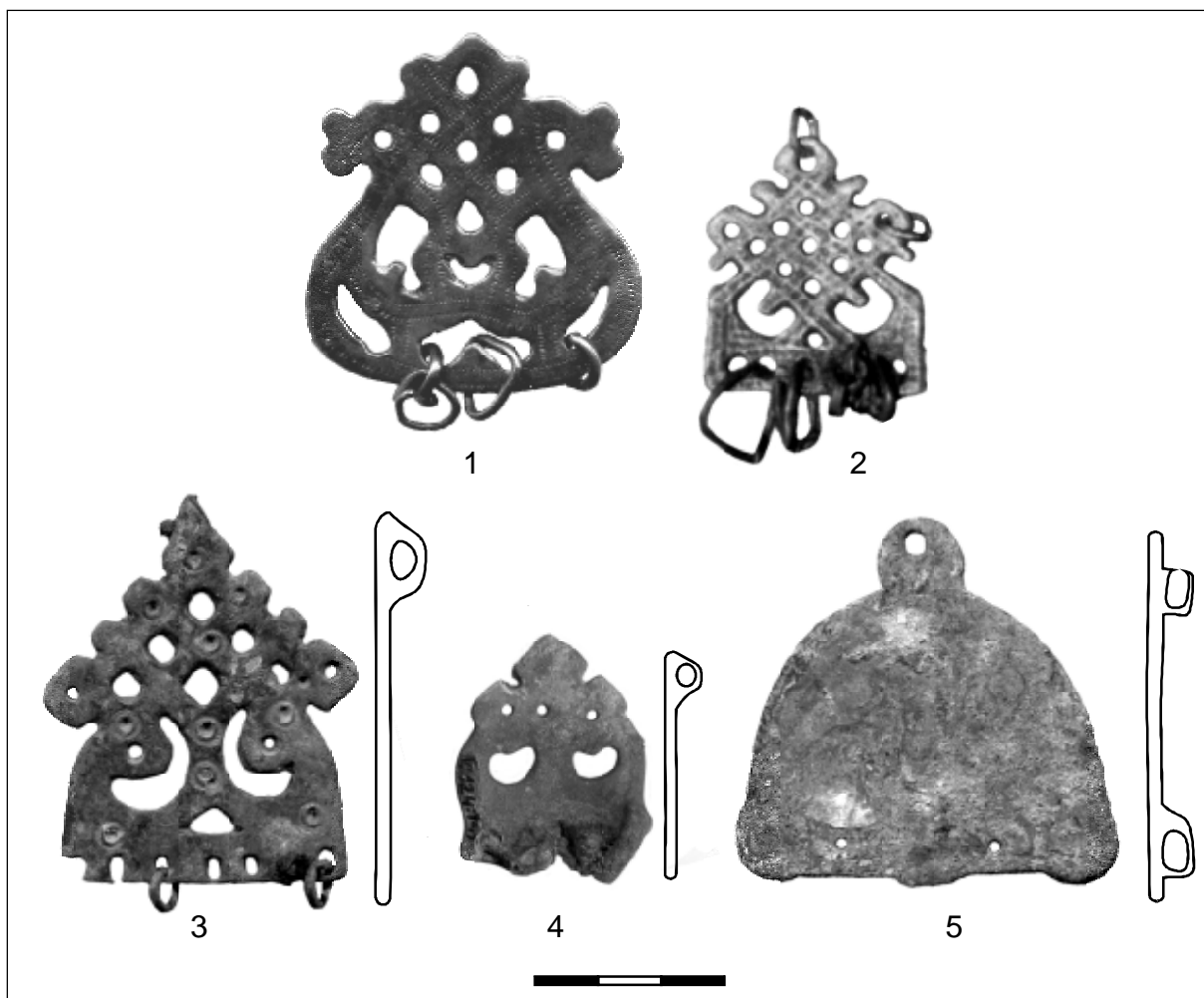
3.2.2. IMPORTĒTIE VAŽTURI

Daugavas lībiešu važturu apskats būtu nepilns, ja mēs vēl nepakavētos pie dažiem lībiešiem neraksturīgiem važturu veidiem, kas gan ārkārtīgi reti (39. att.), tomēr parādās krūšu važiņrotās ar bruņrupuču saktām. Tie reprezentē divas galvenās formas: važturi ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem un segmentveida važturi. Tā kā minētās rotas ir importētas un to izcelšanās un attīstība norisa ārpus mūsu pētāmā reģiona, šajā darbā to tipoloģija netiek izstrādāta, bet būs ieskicēti tikai galvenie rotu attīstības virzieni, parādīta aptuvena hronoloģija un izcelšanās, kas ir svarīgi sakaru un kultūru iespaidu pētīšanai. Līdz ar to importētiem važturiem nav piešķirti tipu numuri un tekstā tie apzīmēti aprakstoši, apkopojot galvenos parametrus 11. tabulā.

Važturi **ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem**. Kā norāda nosaukums, šo važturu rotājums sastāv no dzīvības koka centrā un divu stilizētu dzīvnieku attēliem sānos. Važturi ir veidoti kā ažuāra figurāla, 1-2 mm bieza bronzas plāksne. Astoņi važturi ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem ietilpa četrās lībiešu važiņrotās ar bruņrupuču saktām (13. tab.: 1-8), viens važturis iegūts ugunskapā (13. tab.: 9), kurā citi važiņrotas elementi gājuši bojā rituālajā ugunī un līdz ar to nevar spriest par rotas veidu, bet cits bojāts važturis (13. tab.: 10) kā piekariņš uziets meitenes kapā. Šos važturus var iedalīt divos variantos pēc stilizēto dzīvnieku novietojuma ar skatu pretējos virzienos (a variants) vai virzienā uz dzīvības koku (b variants).

a variants ir pārstāvēts ar diviem važturu pāriem no Salaspils Laukskolas 13. ugunskapa važiņrotas ar 1c₁ varianta bruņrupuču saktām un Aizkraukles Lejasžagaru kapulauka 7. kapa važiņrotas ar 2a₃ varianta bruņrupuču saktām (13. tab.: 1-4). No Salaspils Laukskolas 13. kapa važturiem pilnībā saglabāties tikai viens, tā garums ir 57 mm, platums – 55 mm. *Augšdaļa ar deviņiem rombveidā izvietotiem apaļiem caurumiem veido kompozīciju, kuras malās saskatāmas divas putnu galvas profilā ar atvērtu knābi, vērstas pretējos virzienos*. Neraugoties uz stilizēto izpildījumu, var

atpazīt ūdensputnus. Starp tiem novietots ažūrs stilizēts dzīvības koks. Važtura apakšdaļā ir trīs atvērumi: sānos divi nedaudz līki, 45° leņķī izstiepti caurumi, vidū līkločveida atvērums. Šajos atvērumos varēja ievērt četras važiņu rindas. Važtura virsmā redzamas līnijas, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas (36. att.: 1).

36. att. Importētie važturi lībiešu važiņrotās:

1 - važturis ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem no Salaspils Laukskolas kapulauka 13. kapa (A 9968: 42), 2 - važturis ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem no Aizkraukles Lejasžagaru kapulauka 7. kapa (A 12221: 17), 3 - važturis ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem no Doles Vampeniešu I kapulauka 89. kapa (VI 124: 888), 4 - važturis ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem no Doles Vampeniešu I kapulauka 15. kapa (VI 124: 141), 5 - Sāmsalas tipa važturis no Doles Vampeniešu II kapulauka 52. kapa (VI 144: 270)

Savukārt Aizkraukles Lejasžagaru kapulauka 7. kapa važturi ir nelieli tikai 40 mm gari un 35 mm plati. To augšdaļu veido rombveidīga dzīvības koka lapotne ar deviņu apaļu caurumu ažurāciju vidū un pa vienam caurumam katrā stūrī. Šiem važturiem putnu figūras sānos gandrīz vairs nav saskatāmas, bet to vietā starp

pamatni un koka lapotni redzami izliekti caurumi. Važtura virsma ornamentēta ar lietu punktu rindām (36. att.: 2).

b varianta važturus pārstāv seši eksemplāri: divi važturu pāri nāk no Doles Vampeniešu I kapulauka 89. kapa (36. att.: 3) un Salaspils Laukskolas kapulauka 91. kapa, atsevišķs važturis atrasts Doles Vampeniešu I kapulauka 189. ugunskapā, viens bojāts eksemplārs iegūts Salaspils Laukskolas kapulauka 96. kapā (13. tab.: 5-10). Važturi ir 51, 62-68 mm gari un 45, 50-52 mm plati. *Važturu kompozīcijas centrā redzams dzīvības koks un divi stilizēti dzīvnieki, kuru galvas pagrieztas virzienā pret koka stumbru.* Dzīvības koku veido ažūrs rombs ar četrstūrīgiem izvirzījumiem sānos. Dzīvības koka lapotnes ažurāciju veido seši rombveida caurumi, vēl divi mazi caurumiņi izvietoti sānu stūros. Īpaši izcelts koka stumbrs, bet stipri stilizētos dzīvnieceņus sānos attēlo vienkāršotas liektas figūriņas ar caurumiņu acs vietā. Važturu pamatnē izveidoti pieci - septiņi caurumi važiņu iekāršanai. Važturu virsma ornamentēta ar palielām saulītēm un līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētās svītriņu rindas.

Atšķirībā no lībiešiem parastiem važturiem šīm rotām raksturīgs cits važtura piestiprināšanas princips. Ar bruņrupuču saktu savienojšo riņķīti ievēra nevis ažūrās kompozīcijas augšējā caurumā, bet piestiprināja mugurpusē pie speciāli izveidotas cilpas.

Runājot par važturu hronoloģiju, jāatzīmē, ka strap a varianta rotām *senākie ir važturi no Salaspils Laukskolas 13. ugunskapa*, kas atrasti važiņrotā kopā ar 1c₁ varianta bruņrupuču saktām, *kuras var datēt ar laiku ap 11. gadsimta vidu.* Viens šāds važturis atrasts Sanktpēterburgas apgabalā (Ивановский 1896, таб. 7: 11), savukārt līdzīgu, bet neidentisku rotu atradumi ir zināmi Somijā. Pēc E. Kivikoski domām, Somijā atrastie važturi ir cēlušies no Austrumbaltijas (Kivikoski 1973, 105, 106, Abb. 772), tomēr Salaspils Laukskolas rotas ir vienīgais šāds atradums reģionā. Savukārt Somijā ir zināmas arī rotas vienkāršākās agrākās formas, kas liecina par Somijas materiāla prioritāti. Otrais a varianta važturu pāris no Aizkraukles Lejasžagariem tipoloģiski ir unikāls un, spriežot pēc 2a₃ apakšvarianta bruņrupuču saktām, ir jaunāks un datējams ar 11. gadsimta vidu un otro pusi.

b varianta važturi Daugavas lībiešiem atrasti kopā ar 2b₁ un 2c₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām, kas kopumā datē tos ar laiku no 11. gadsimta vidus līdz 12. gadsimta vidum. Balstoties tikai uz Daugavas lejteces atradumiem, nevar izstrādāt apskatīto važturu attīstības tipoloģisko rindu, jo rotas *galvenais izplatības areāls ir*

Igaunijas cietzeme, kur to datē ar 11.-12. gadsimtu (Selirand 1974, 150). Važturi ar divu stilizētu dzīvnieku attēlu kopumā ir raksturīgi tikai somugru tautām; atsevišķi b variantā važturi ir zināmi arī igauņu kaimiņos: votu un somu zemēs, tie ir atrasti Zviedrijā un pat Krievijas pilsētas Muromas tuvumā, somugru cilts muromas apdzīvotais apgabals (Tallgren 1925, 76).

Šeit vēl ir jāatzīmē viena mazo važturu forma ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem, kuru Latvijas arheoloģiskajā materiālā reprezentē divas rotas. Viens 36 mm garš un 32 mm plats važturītis ir atrasts ar 11. gadsimta otro pusi datējamā Doles Vampeniešu I kapulauka 15. kapā (36. att.: 4), kur bija izmantots vendu važiņrotas sastāvā kopā ar ažiurām trīsstūradatām (tā saucamais Nurmuižas tips). Važtura augšējā daļā redzams dzīvības koks, kuru veido trīs stūraini izvirzījumi. Sānu izvirzījumos un centrā – trīs mazi caurumi. Dzīvības koka stumbrs savieno važtura augšdaļu ar pamatni. Papildu savienojumi starp pamatni un koka lapotni redzami važtura sānos – vietā, kur parasti igauņu važturiem attēlotas stilizētas dzīvnieku figūras. Pamatnes apakšā – trīs caurumi važiņu piekāšanai. Važtura virsma nav ornamentēta. Izņemot aprakstīto važturi, Latvijas teritorijā ir zināms vēl viens šāds važturis no 59. skeletkapa latgaļu kapulaukā koknesē, kur tas izmantots sekundāri par vainaga piekaru (Žeiere 2002, 209, 14. att.: 7).

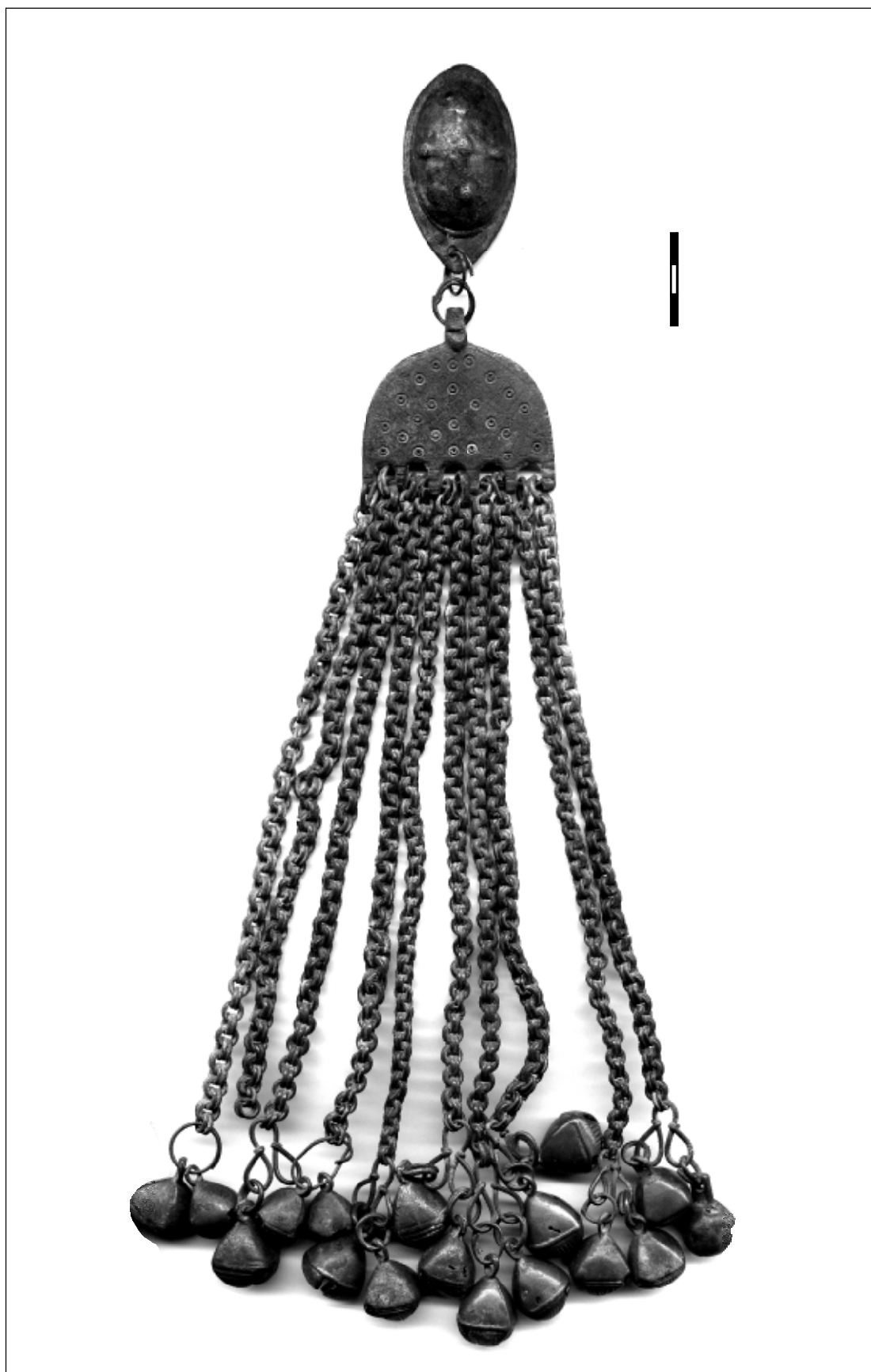
Segmentveida važturi lībiešu krūšu važiņrotās ar bruņrupuču saktām sastopami tikai vienā gadījumā – Doles Vampeniešu II kapulauka 52. kapā, un tie pārstāv tā saucamo **Sāmsalas tipu** (13. tab.: 11, 12). Važturi veidoti no 58 mm garas, 61 mm platas un 2 mm biezas monolītas segmentveida bronzas plāksnes. Saktas važiņu piestiprināšanai važtura mugurpusē izveidotas speciālas cilpiņas, kuras priekšpusē iezīmētas ar ieapaļiem izvirzījumiem (vienam važturim trūkst šādas cilpas saktas piekāšanai, tāpēc augšējā izvirzījumā izurbts caurums (36. att.: 5)). Važturu virsma ir gluda, ar balta metāla – platējuma lodējuma paliekām. Sāmsalas tipa važturi Latvijas teritorijā ir reti – zināmi tikai 14 eksemplāri: viens važturu pāris atrasts Salaspils Laukskolas 483. kapā – važiņrotā ar Sāmsalas tipa trīsstūradatām (Zariņa 1975, 105, 106, 15. att.; Zariņa 1988, 39, 26. att.), otrs pāris iegūts Salaspils Reznu IV uzkalniņa 2. pēcapbedījuma važiņrotā ar igauņiskām krustadatām (Бепра, Граудонис 1983, 36-40, рис. 6: 9, 10), vēl viens pāris nāk no Lielvārdes pārceltuvas kapulauka 37. ugunskaipa važiņrotas, kurai trūka saktu vai rotadatu (važturi acīmredzot nesāti piešūti pie apģērba), divi važturi atrasti Mārtiņsalas (RDM I 2321,

VI 127: 442) un viens Turaidas pilī (Graudonis 2003, 2. daļa, 5. tab.: 12). Divi līdzīgi Sāmsalas tipa važturi, bet ar lieto ornamentu atrasti Skrīveru Lielrutujos (A 5686), divi Doles Vampeniešos (RK Taf. 14.: 3, Doles Vampeniešu I kapulauka 82. kaps), viens pārtaisītais par saktu važturi atrasts Jersikā (Vilcāne 2004, 61, 18. tab.: 18).

Doles Vampeniešu II kapulauka 52. kapā Sāmsalas tipa važturi važirotā atrasti kopā ar 2d varianta lībiešu bruņrupuču saktām, kas ļauj tos datēt ar 12. gadsimtu. Sāmsalas tipa važturi bija plaši izplatīti šajā salā, kur 11.-12. gadsimtā bija vienīgais važturu tips vietējām važirotām ar trīsstūrainām Sāmsalas tipa rotadatām (Māgi 2002, 105), savukārt Latvijā tie attiecināmi uz 12.-13. gadsimtu.

Nobeidzot važturu tipu apskatu, jāmin vēl divi segmentveida važturi, kas atrasti īpatnēju važirotu sastāvā Aizkraukles kapulaukā. Viens važturi (RDM I 572) ir 62 mm garš un 60 mm plats. To veido 2-3 mm biezs, nedaudz izliekts segments, kura augšā izveidota važtura plāksnei perpendikulāra cilpa piestiprināšanai pie saktas un apakšā – sešas līdzīgas cilpas važiņām. Tomēr desmit važiņas piestiprinātas nevis tieši pie cilpiņām, bet gan pie stieples, kas izvilka caur tām. Važtura virsma ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas, ir sadalīta rombos ar saulītēm vidū. Cilpiņas važiņu piestiprināšanai ir rievotas (37. att.). Daugavas lejtecē šādi važturi zināmi no važirotām ar tā saucama Nurmuižas tipa vendu ažūrajām trīsstūradatām (Doles Vampeniešu I kapulauka 17. kaps, Salaspils Laukskolas 141. kaps.). Latvijas teritorijā tie ir raksturīgi Ziemeļkurzemes (Laidzes Pēči, Lībagu Kļīji) važirotām ar trīsstūradatām – tā saucamais Sāmsalas tips. Otrs segmentveida važturi atšķiras ar to, ka astoņu važiņu un saktas piestiprināšanai važtura plāksnē izveidoti mazi caurumi. Lieto ornamentālo kompozīciju veido koncentriskās trapecveida rievās ar četrstūri vidū. Rota glabājas Londonā un autoram nebija pieejama. Tās apraksts dots pēc attēla K. Bēra publikācijā (Bähr 1950, Taf.: 8: 4).

Abi minētie važturi literatūrā parādās važirotās, kuras sastāv no vienas bruņrupuču saktas (2c₁ un 5a₃ apakšvariants), viena važtura un 18 vai 25 cm garām važiņām ar mazos cilpveidīgos stieples turētājos iekārtiem lietiem zvārguļiem ar krustveida šķēlumu (Bähr 1950, Taf.: VIII: 4, 5; Aspelin 1884, 381, nr. 2081; RK Taf. 11: 9; Tõnisson 1974, Taf. 36: 3). Aizkraukles kapulaukā atrastas vēl trīs līdzīgas važirotas: viena komplektēta no 3b₄ tipa lībiešu važtura (10. tab.: 123) ar deviņām ap 20 cm garām važiņām un lietiem zvārguļiem ar krustveida šķēlumu, bet bez

37. att. Krūšu važiņrota no Aizkraukles kapulauka (RDM I 572)

bruņrupuču saktas, otro važiņrotu (rota līdz mūsdienām nav saglabājusies) veido bruņrupuču sakta, figurāls važturis ar astoņām 20 cm garām važiņām un lietiem zvārguļiem ar krustveida šķēlumu (RDM I 571), trešā 35 cm gara važiņrota, kas pašlaik glabājas Ķelnē Vācijā sastāv no 2b₂(?) apakšvarianta lībiešu bruņrupuču saktas un 3c₂ apakšvarianta važtura ar tajā iekārtām astoņām garām važiņām ar lietiem zvārguļiem ar krustveida šķēlumu (Redlich 1939, Taf. 2: 1).

Līdzīgi noformētas važiņrotas, tikai piestiprinātas pie apgērba nevis ar bruņrupuču saktas palīdzību, bet piešujot vai piekarot pakavsaktas zoslai, pazīstamas Latgalē (Zariņa 1970c, 133). 10. gadsimta beigās un 11. gadsimta sākumā šādas važiņrotas ar ievērtām važiņām un piekariem bija izplatīts dižciltīgu latgaļu vīriešu apgērba rotājums (Kuniga 2000, 43). Līdz ar to varētu domāt, ka šāds lībiešiem netipisks važiņrotas sakārtojums saistīts tieši ar latgaļu rotu valkāšanas tradīciju. Tā kā minētās važiņrotas ir sastopamas tikai Aizkrauklē, kur kopā dzīvoja gan lībieši, gan latgaļi, varētu pieņemt, ka šis važiņrotas veids ir abu tautu kultūru mijiedarbības rezultāts un rota visdrīzāk kalpojusi villaines saspraušanai.

Tomēr jāņem vērā, ka visas iepriekš apskatītās važiņrotas no Aizkraukles kapulauka iegūtas 19. gadsimta pirmajā pusē, savukārt turpmākajos pētījumos ne Aizkrauklē, ne kur citur līdzīgi sakomplektētas važiņrotas nav atrastas. Arī F. Krūzes publikācijā viena važiņrota ar segmentveida un otra ar figurālo važturi attēlota bez bruņrupuču saktām – un, pēc autora domām, tās bija vai nu jostas pušķis, vai zirglietu rotājums (Kruse 1842, Beilage C, 10, 18, Tab. 10). Turpmāk minētā važiņrota ar segmentveida važturi, sākot ar K. Bēra monogrāfiju, vienmēr publicēta ar bruņrupuču saktu (Bähr 1850, Taf.: 8: 5). Arī rota ar figurālo važturi Rīgas Doma muzeja kolekcijas kartotēkā (LVM AN) attēlota ar bruņrupuču saktu.

Jāatzīmē, ka apskatāmajiem važturiem ļoti līdzīgs ir latgaļu vainagu bizes noformējums. Tā Aizkrauklei tuvajā Kokneses kapulaukā spirālvainagu aizmugurē sešos gadījumos pievienoti bronzas važturi, starp kuriem ir ne tikai divi latgaļiem raksturīgi segmentveida un viens figurāls važturis, bet arī viens mazs važturītis ar stilizētiem dzīvības koka un divu dzīvnieku motīviem, viena par važturi pārtaisīta fragmentāra igauniska krustadata un lībiešu 3c₁/b₃ apakšvarianta važturis. Jāņem vērā, ka pirms nokļūšanas muzejos 19. gadsimta sākuma atradumi parasti glabājas privātās kolekcijās un īpašnieki nereti nerūpējās par autentiskumu, bet gan centās papildināt fragmentāro lībiešu važiņrotu trūkstošās sastāvdaļas (parasti bruņrupuču saktas), kā arī bieži vien pievienoja tām jaunus piekarus. Tāpēc visdrīzāk domājams,

ka apskatītās Aizkraukles važiņrotas senatnē nav bijušas saistītas ar bruņrupuču saktām, bet gan kalpojušas par latgaļu sievietēm raksturīgā vainaga bizi.

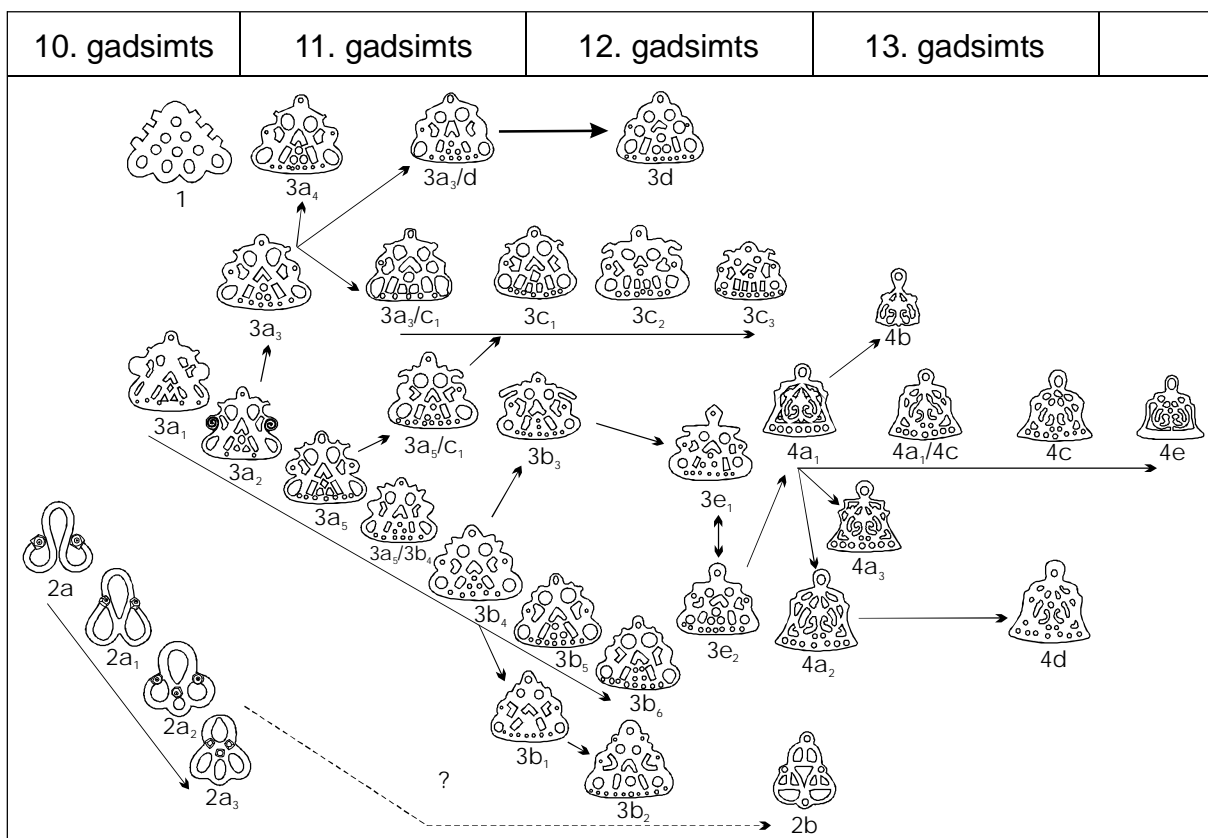
3.2.3. SECINĀJUMI

Lībiešu važturi 10.-13. gadsimtā bija nozīmīga sastāvdaļa bagātajā krūšu važiņrotā ar bruņrupuču saktām. To funkcija bija rotas papildināšana ar daudzām važiņām un dažādiem piekariem. Aplūkoto važturu tipu analīze ļauj precizēt vairākus ar Daugavas lībiešu važiņrotas izcelšanos un attīstību saistītus jautājumus.

Senāko – 10. gadsimta otrās puses Daugavas lībiešu krūšu važiņrotu ar bruņrupuču saktām sastāvā sastopami trīsstūrains un ovāli važturi (38. att.). Reti sastopamo 1. tipa trīsstūraino važturu izcelšanās pagaidām vēl nav noskaidrota, bet 2a varianta ovālie važturi cēlušies no Ziemeļkurzemes cilpveida važturiem. Ņemot vērā iepriekš konstatēto faktu, ka Ziemeļkurzemē atrastās skandināvu bruņrupuču saktas kopumā uzrāda arhaiskākas pazīmes, 2a varianta ovālo važturu analīze sniedz papildu liecības, kas atbalsta teoriju par Ziemeļkurzemes lībiešu pārceļošanu uz Daugavas krastiem 10. gadsimta vidū (39. att.).

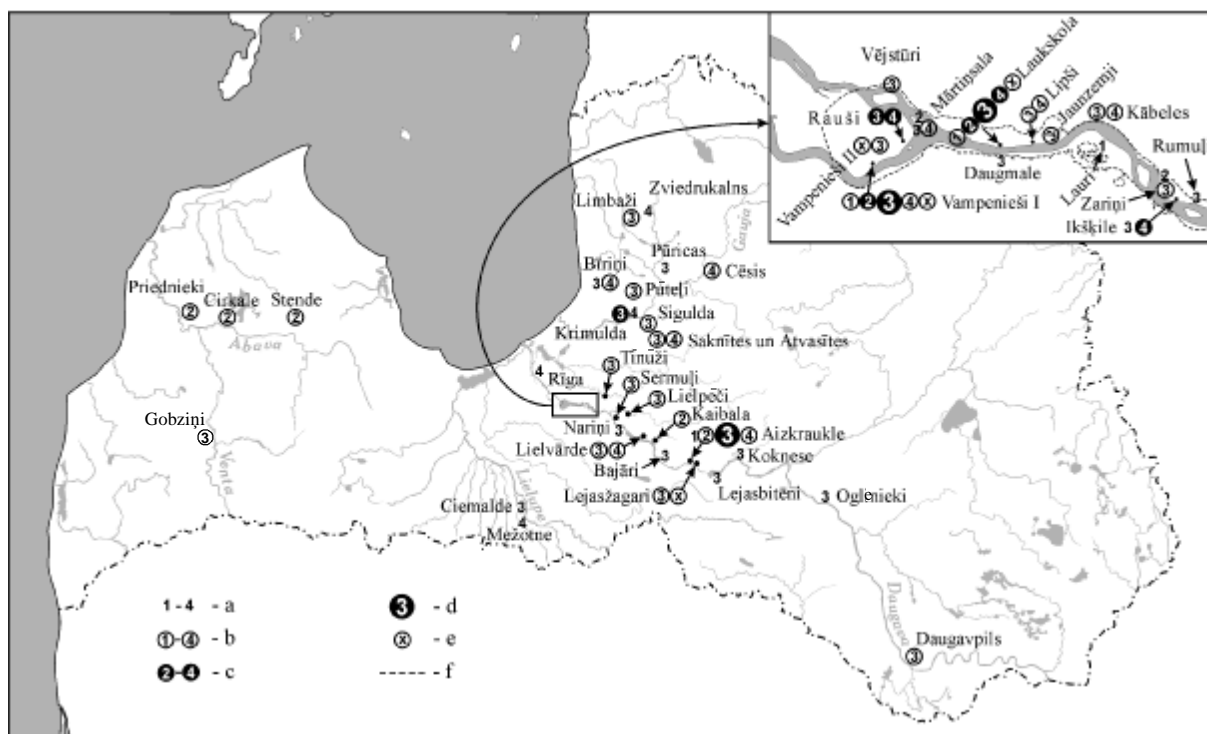
Ap 1000. gadu, kad Daugavas lejtece parādās vietējās 1. tipa bruņrupuču saktas, krūšu važiņrotas sāka greznot 3. tipa trapecveida važturi ar ģeometrisku ornamentu. Šo važturu senākie eksemplāri ar Baltijas somiem raksturīgu divu zirgu motīva savienojumu ar kuģa attēlu skaidri norāda uz rotas izcelsmi Somijā. Kopš šī laika Daugavas lejteces kultūrā somiskais elements pastiprinājās un sāka dominēt. Iespējams, ka to var saistīt ar kādas jaunas Baltijas somu iedzīvotāju grupas ienākšanu Daugavas lejteces apgabalā.

11. gadsimta sākumā važturu 3. tips Daugavas lībiešu krūšu važiņrotās ar bruņrupuču saktām pilnīgi nomainīja 2a varianta ovālos važturus un kļuva par lībiešu arheoloģiskajā materiālā visplašāk pārstāvēto važturu tipu, kas savas pastāvēšanas laikā 11. un 12. gadsimtā raksturojams ar vairāku variantu un apakšvariantu parādīšanos. 11. gadsimta pirmajā pusē 3. tipa rotas vienkāršojās – un uz agrākiem eksemplāriem redzami divu zirgu un kuģa stilizējumi pakāpeniski izzuda. Par važturu vienīgo rotājošo elementu kļuva ģeometrisku figūru ažurācija. Sākot ar aptuveni 12. gadsimta vidu, novērojama strauja trapecveida važturu izmēru samazināšanās (3c₃ apakšvariants, 3e variants), kas līdz ar bruņrupuču saktu ornamenta pazūšanu (2d varianta saktas) iezīmēja zināmu krīzi lībiešu juveliermākslā.

38. att. Līvīešu važturu attīstība 10.-14. gadsimtā

Jauns pagrieziena punkts manāms 12. gadsimta beigās, parādoties 4. tipa trapecveida važturiem ar palmeti. 4a varianta važturi iezīmēja iepriekšējā važturu tipa ģeometrisku ornamentu nomaiņu pret augu stilu, kas jau nedaudz agrāk notika arī ar bruņrupuču saktām. 4a₁ apakšvarianta važturi un 5b₁ apakšvarianta bruņrupuču saktas gatavotas vienā stilā un važiņrotā veidoja vienotu kompozīciju, kas liecina par pārdomātu un teicami izpildītu meistarību. Līdzīgi kā bruņrupuču saktas 13. gadsimtā važturi kļūst vienkāršāki: 4b variants zaudē ārējo ietvaru un pamatni ar caurumiem važiņu piekāršanai, 4c un 4d varianta ornamenti un izpildes kvalitāte deģenerējas. Kaut arī 13. gadsimta otrajā pusē krūšu važiņrotas ar bruņrupuču saktām līvīešiem izgāja no modes, 4. tipa pēdējo variantu važturu lietošana iesniedzās vēl 14. gadsimtā, kad tos izmantoja kā skanošus piekarus ar kaltiem zvārguļiem. Šajā laikā izveidojās arī pēdējais 4e variants līvīešu trapecveida važturis ar palmeti. Pateicoties jaunajai funkcijai, važturiem sāka veidot ornamentu abās pusēs. Līvīešu važturu attīstību noslēdza 4e₂ apakšvarianta važturis, kura pamatnē vairs nav caurumu važiņu vai zvārguļu piekāršanai, rota pilnīgi pārtapusi par piekariņu.

39. att. Lībiešu važturu izplatība Latvijā:

a - atsevišķu lībiešu važturu atradumu vietas (numurs norāda uz važtura tipu); b - krūšu važiņrotas ar lībiešu važturiem (numurs norāda uz važtura tipu); c - piecas - desmit krūšu važiņrotas ar lībiešu važturiem (numurs norāda uz važtura tipu); d - vairāk nekā desmit krūšu važiņrotu ar lībiešu važturiem (numurs norāda uz važtura tipu); e - važiņrotas ar importētiem važturiem; f - Rīgas hidroelektrostacijas applūdinātā teritorija

DAUGAVAS LĪBIEŠU 1. TIPA VAŽTURU ATRADUMI

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Bruņrupuču saktas tips	Garums, mm	Platums, mm	Ornaments	Piezīmes
1	Salaspils Laukskola	51	VI 128: 217	P51 B2 ?	77	š	b	
2	Doles Vampenieši I	6	VI 124: 41	P48	60	75	šs	–
3	Doles Vampenieši I	6	VI 124: 41	P48	62	75	šs	–
4	Baldones Lauri	s.a.	RDM III 217	–	59	75	šs	–
5	Aizkraukle	s.a.	KPM 366	–	59	75	šs	–

? – attiecīgais rādītājs bojājumu dēļ važturim nav nosakāms.

Kapa nr.: s.a. – savrupatradums.

Inventāra nr.: VI, RDM – Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekciju šifri, KPM – Ģederta Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzeja nodaļas kolekciju šifri.

Bruņrupuču saktas tips: ja važturis iegūts važiņrotā ar skandināvu bruņrupuču saktām, tad saktas tips dots pēc J. Petersena, uz ko norāda lielais burts P ar skaitli, savrupatradumiem šī ailīte nav aizpildīta.

Ornaments: š – štancēts svītru līniju ornamenti, s – štancētas saulītes.

Piezīmes: b – bojāts.

DAUGAVAS LĪBIEŠU 2. TIPA VAŽTURU ATRADUMI

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Brūņrupu saktas tips	Vāžtura variants	Ģarums, mm	Platums, mm	Ornaments	Piezīmes
1	Salaspils Laukskola	288	VI 128: 3262	P51 C1	a1	55	50	t	–
2	Aizkraukle?	s.a.	RGZ*	–	a1				
3	Salaspils Laukskola	384	VI 128: 4618	P51 B2	a2	55	50	p	–
4	Salaspils Laukskola	384	VI 128: 4618	P51 B2	a2	53	50	p	–
5	Doles Vampenieši I	113	VI 124: 1288	1a1	a2	57	55	?	u
6	Lielvārdes Kaibala	s.a.	RDM I 502	P51 Rörby	a2	55	51	p	–
7	Lielvārdes Kaibala	s.a.	RDM I 502	P51 Rörby?	a2	55	51	p	–
8	Salaspils Laukskola	61	VI 128: 291	1	a2	53	50	t1	–
9	Salaspils Laukskola	320	VI 128: 3836	1	a2	55	48	t1	–
10	Ikšķiles Freimaņi	s.a.	A 7999: 4	–	a2	56	?	t1	–
11	Aizkraukle	s.a.	RDM I 569	–	a2	54	50	t1	–
12	Doles Vampenieši I	110	VI 124: 1235	1a1	a3	51	44	sg	–
13	Doles Vampenieši I	110	VI 124: 1235	1a1	a3	51	44	sg	–
14	Salaspils Laukskola	389	VI 128: 4659	P51 C3	a3	55	?	p	b
15	Doles Vampenieši I	106	VI 124: 1181	1a1, 1a2	a?	?	?	s	f
16	Salaspils Laukskola	570	VI 128: 7822	5b1	b	56	45	l	–
17	Salaspils Laukskola	570	VI 128: 7822	5b1	b	55	45	l	–
18	Aizkraukle	s.a.	BM 52.3-29.15	5a3	b			l	
19	Aizkraukle	s.a.	BM 52.3-29.15	5a3	b			l	
20	Mārtiņsalas pils		RDM I 2246	–	b			l	

Pašlaik konservēšanā, ekspozīcijās esošo vai citu iemeslu dēļ nepieejamo saktu parametri tabulā ir nepilnīgi, ailītes ar trūkstošiem datiem šīm saktām nav aizpildītas.

Inventāra nr.: A, RDM – Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekcijas šifri, RGZ – Romiešu un ģermāņu centrālais muzejs Maincā, BM – Britu muzejs Londonā.

Ornaments: t – štancēti trīsstūrīši, t1 – štancēti trīsstūrīši ar vienu punktiņu vidū, p – štancētas punktu puansona līnijas, s – štancētas saulītes, g – divas iegravētas paralēlo svītru līnijas, l – liets ornaments.

Piezīmes: u – apdedzis, f – fragments.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 1. tabulas.

*Sk. Redlich C. Baltische Vorgeschichtlichtsfunde im Rheinlande // Mitteilungen aus der Livlandischen Geschichte. – Riga, 1939. – Taf. 3: 2.

DAUGAVAS LĪBIEŠU 3. TIPA VAŽTURU ATRADUMI

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Bruņrupču saktas tips	Važtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
1	Doles Vampenieši I	162	VI 124: 1723	1a1	a1	?	59	5	n	ps	bu
2	Daugmales pilskalns		A 9964: 3753	–	a2	55	60	5	n	pšs	–
3	Doles Vampenieši I	45	VI 124: 449	1a1	a2	53	59	2	n	šs	–
4	Doles Vampenieši I	45	VI 124: 449	1a1	a2	53	59	2	n	šs	–
5	Salaspils Laukskola	37	VI 128: 113	1a1	a2	53	59	2	n	ps	–
6	Salaspils Laukskola	37	VI 128: 113	1a1	a2	53	59	2	n	ps	–
7	Aizkraukles Lejasbitēni	s.a.	A 11912: 235	–	a2	?	?	?	n	ps	f
8	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 418	–	a3	55	69	6	2	šs	–
9	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 418	–	a3	55	?	6	2	šs	–
10	Doles Vampenieši I	56	VI 124: 547	1a2	a3	54	69	6	2	p	–
11	Doles Vampenieši I	56	VI 124: 547	1a2	a3	54	69	6	2	p	–
12	Salaspils Laukskola	242	VI 128: 2564	1a2	a3	56	68	?	n	šs	–
13	Salaspils Laukskola	242	VI 128: 2564	1a2	a3	53	68	?	n	šs	–
14	Skrīveru Lielrutuļi	1	A 7109: 9	–	a3	54	67	7	1	ps	–
15	Skrīveru Lielrutuļi	1	A 7109: 10	–	a3	?	?	?	1	ps	fu
16	Salaspils Laukskola	309	VI 128: 3486	2a2	a3	53	66	6	1	š	–
17	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1206	P 51 C1	a3	58	65	10	2	g	–
18	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1206	P 51 C1	a3	56	64	10	2	g	–
19	Salaspils Laukskola	109	VI 128: 1115	2c1	a3	57	?	5	2	g	–
20	Salaspils Laukskola	109	VI 128: 1115	–	a3	56	?	5	2	g	–
21	Doles Vampenieši I	53	VI 124: 508	2b2	a3	53	65	6	2	g	–
22	Doles Vampenieši I	53	VI 124: 508	2b2	a3	53	65	6	2	g	–
23	Tomes Nariņi	s.a.	A 8157: 6	2b1	a3	51	62	7	2	?	–
24	Salaspils Laukskola	124	VI 128: 1285	2b2	a3	51	62	5	1	p	–
25	Salaspils Laukskola	124	VI 128: 1285	2b2	a3	52	62	5	1	p	–
26	Doles Vampenieši I	179	VI 124: 1822	p	a3	53	61	5	n	g	–
27	Doles Vampenieši I	179	VI 124: 1822	p	a3	51	61	5	n	g	–
28	Aizkraukle	R5	A 7670:5	2d	a3	52	61	9	n	?	–
29	Doles Vampenieši I	27	VI 124: 308	–	a3	52	59	3	n	t3	–
30	Doles Vampenieši I	63	VI 124: 603	1a1	a3	52	57	4	n	t3šs	–
31	Doles Vampenieši I	63	VI 124: 603	1a1	a3	52	57	4	n	t3šs	–
32	Doles Vampenieši I	19	VI 124: 204	1a2	a3	52	57	n	n	šs	–
33	Doles Vampenieši I	19	VI 124: 204	1a1	a3	51	57	n	n	šs	–
34	Doles Vampenieši I	49	VI 124: 480	1a1	a3	52	?	4	2	šgs	–
35	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	A 7913	1a4	a3	?	?	5	1?	š	b
36	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	A 7913	1a4	a3	?	?	5	1?	š	b

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Brūņrupiņu saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
37	Salaspils Vējstūri	26	VI 147: 67	1c1	a3	? ?	? ?	? ?	? ?	? ?	bu
38	Salaspils Vējstūri	26	VI 147: 67	1c1	a3	? ?	? ?	? ?	? ?	? ?	bu
39	Skrīveru Lejasžagari	s.a.	A 8590: 3	–	a4	58 66	5 2	šs	–	–	–
40	Skrīveru Lejasžagari	s.a.	A 8590: 3	–	a4	? 65	5 2	?	–	–	–
41	Ogresgala Sermuļi	s.a.	VI 334: 3	1c2	a4	57 66	8 2	šx	–	–	–
42	Ogresgala Sermuļi	s.a.	VI 334: 3	–	a4	56 65	8 2	šx	–	–	–
43	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7508	2b1	a4	56 66	8 2	šx	–	–	–
44	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7508	2b1	a4	? ?	8 2	šx	–	–	–
45	Aizkraukle	s.a.	RLB 231	5b1	a4	55 65	7 2	š	–	–	–
46	Aizkraukle	s.a.	RLB 231	5a2	a4	55 ?	7 2	š	–	–	–
47	Salaspils Laukskola	500	VI 128: 7484	1a2	a4				–	–	–
48	Salaspils Laukskola	500	VI 128: 7484	1c1	a4	52 62	6 1	š	–	–	–
49	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 962	–	a4	50 59	5 1	š	–	–	–
50	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 962	–	a4	49 58	5 1	š	–	–	–
51	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	1a1	a5	55 64	7 n	pt1	–	–	–
52	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	1a1	a5	55 64	7 n	pt1	–	–	–
53	Salaspils Laukskola	374	VI 128: 4543	1a1	a5	56 62	7 n	g	–	–	–
54	Salaspils Laukskola	374	VI 128: 4543	1a1	a5	53 62	7 n	g	–	–	–
55	Jumpravas Bajāri	s.a.	A 10513	1a1	a5	51 62	n n	g	–	–	–
56	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	P 37:3	a5	52 60	7 2	ps	–	–	–
57	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	P 37:3	a5	52 60	7 2	ps	–	–	–
58	Doles Vampenieši I	77	VI 124: 739	–	a?	? ?	? ?	t2	fu	–	–
59	Salaspils Laukskola	340	VI 128: 4010	–	a?	? ?	? ?	g	fu	–	–
60	Aizkraukle?		MVFK 13001	2c1?	a?						
61	Aizkraukle?		MVFK 13001	2c1?	a?						
62	Salaspils Laukskola	296	VI 128: 3350	–	a?	? ?	? 1	šs	fu	–	–
63	Doles Vampenieši I	3	VI 124: 16	2a3?	a5/b4	47 55	7 n	–	a	–	–
64	Doles Vampenieši I	3	VI 124: 16	2a3?	a5/b4	46 54	7 n	–	a	–	–
65	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2194	2a3	a3/c1	54 64	6 1	šst1	–	–	–
66	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2194	2a3	a3/c1	55 66	6 1	šst1	–	–	–
67	Salaspils Laukskola	188	VI 128: 2135	2c1	a3/c1	51 62	5 1	š	–	–	–
68	Salaspils Laukskola	188	VI 128: 2135	2c1	a3/c1	52 62	5 1	š	–	–	–
69	Doles Vampenieši I	10	VI 124: 102	2b1	a3/c1	51 59	5 1	p	–	–	–
70	Doles Vampenieši I	10	VI 124: 102	2b1	a3/c1	51 59	5 1	p	–	–	–
71	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	2d	a3/c1	50 59	7 2	š	–	–	–
72	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	2b3	a3/c1	50 59	7 2	š	–	–	–
73	Salaspils Laukskola	94	VI 128: 948	2b1	a5/c1	55 65	8 1	ps	–	–	–
74	Salaspils Laukskola	94	VI 128: 948	2b1	a5/c1	54 65	8 1	ps	–	–	–

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Brūrupiņu saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
75	Doles Vampenieši I	147	VI 124: 1622	2b1	b1	50	57	7	2	gg	–
76	Doles Vampenieši I	147	VI 124: 1622	2c1	b1	50	57	7	2	gg	–
77	Salaspils Laukskola	97	VI 128: 1001	2c1	b2	57	64	10	4	gg	a
78	Salaspils Laukskola	97	VI 128: 1001	2c1	b2	56	64	10	4	gg	a
79	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	2a3	b3	49	59	7	2	gg	–
80	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	2a3	b3	48	59	7	2	gg	–
81	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 739	2c1	b3	48	59	7	2	g	–
82	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 739	2c1	b3	48	59	7	2	g	–
83	Mārtiņšalas pils		RDM I 2247	–	b3	48	58	7	2	š	–
84	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	4a1	b3	46	57	7	2	gg	–
85	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	4a1	b3	48	57	7	2	gg	–
86	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 929	–	b4	55	70	7	2	g	–
87	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 929	–	b4	55	69	7	2	g	–
88	Ikšķiles ciems		VI 131: 92	–	b4	52	70	7	2	?	b
89	Salaspils Laukskola	535	VI 128: 7660	2c2	b4	52	69	?	2	?	–
90	Salaspils Laukskola	535	VI 128: 7660	5a1/3	b4	52	68	?	2	?	–
91	Salaspils Laukskola	532	VI 128: 7645	2c2	b4	55	68	5	2	š	–
92	Salaspils Laukskola	532	VI 128: 7645	2c2	b4	55	68	5	2	š	–
93	Doles Rauši	29	VI 146: 190	–	b4	54	67	5	2	l	–
94	Daugmales pilskalns		A 9964: 2929	–	b4	54	67	5	2	l	–
95	Ikšķiles pils		VI 129: 128	–	b4	52	68	7	2	?	–
96	Aizkraukle	R11	A 7675:6	s	b4	53	67	5	2	g	–
97	Salaspils Vējstūri	27	VI 147: 77	2b1	b4	57	66	5	2	šs	–
98	Salaspils Vējstūri	27	VI 147: 77	2b1	b4	53	66	5	2	s	–
99	Doles Vampenieši II	107	VI 144: 744	–	b4	52	66	6	1	gz	–
100	Doles Vampenieši II	107	VI 144: 744	–	b4	52	66	7	2	gz	–
101	Doles Vampenieši I	178	VI 124: 1819	–	b4	53	65	5	2	g	–
102	Salaspils Laukskola	476	VI 128: 6914	3b	b4	50	65	5	2	g	–
103	Salaspils Laukskola	476	VI 128: 6914	3b	b4	53	64	5	2	g	–
104	Salaspils Vējstūri	24	VI 147: 53	2b1	b4	53	64			g	–
105	Salaspils Vējstūri	24	VI 147: 53	2b1	b4	51	62			g	–
106	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	RDM I 1103	2d	b4	54	63	7	2	g	–
107	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	RDM I 1103	–	b4	54	63	7	2	g	–
108	Salaspils Laukskola	480	VI 128: 6931	2c1	b4	53	63	7	2	gs	–
109	Salaspils Laukskola	480	VI 128: 6931	2c1	b4	53	63	8	2	gs	–
110	Doles Rauši	25	VI 146: 155	2c1	b4	52	63	7	2	g	–
111	Doles Rauši	25	VI 146: 155	–	b4	52	63	7	2	g	–
112	Pie Rīgas	s.a.	AM A 271: 1	2c1?	b4	52	63	5	2	g	–

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Brūrupiņu saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
113	Aizkraukle	R5	A 7670:5	2c1	b4	51 63	7 2	g	–		
114	Doles Vampenieši II	63	VI 144: 349	2c1	b4	51 63	? 2	n	–		
115	Doles Vampenieši II	63	VI 144: 349	2c1	b4	51 63	? 2	n	–		
116	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 930	–	b4	51 61	7 2	gs	–		
117	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 930	–	b4	52 61	7 2	gs	–		
118	Doles Vampenieši II	58	VI 144: 306	–	b4	50 62	7 2	n	–		
119	Daugmales pilskalns		A 9964: 5384	–	b4	49 61	? 2	n	b		
120	Salaspils Laukskola	161	VI 128: 1920	4b2	b4	49 61	6 2	g	–		
121	Salaspils Laukskola	161	VI 128: 1920	4b2	b4	48 61	7 2	g	–		
122	Doles Vampenieši I	16	VI 124: 151	2b1	b4	50 60	? 2	g	–		
123	Doles Vampenieši I	16	VI 124: 151	2b1	b4	50 60	? 2	g	–		
124	Salaspils Laukskola	600	VI 128: 7976	–	b4	? 60	8 2	g	b		
125	Aizkraukle	s.a.	KPM 365	2d	b4	? 60	7 2		–		
126	Ikšķiles Zariņi	43	VI 152: 369	2d	b4	48 60	5 2	g	–		
127	Ikšķiles Zariņi	43	VI 152: 369	2d	b4	45 59	4 2	g	–		
128	Ikšķiles Kābeles	17/18	RDM I 2212	2d	b4	50 60	5 2	g	–		
129	Ikšķiles Kābeles	17/18	RDM I 2212	2c1	b4	49 58	5 2	g	–		
130	Doles Rauši	29	VI 146: 191	2c1	b4	? ?	7 2	gs	b		
131	Doles Rauši	107	VI 146: 700	2d	b4	51 57	6 i	s	b		
132	Doles Rauši	107	VI 146: 700	2d	b4	51 57	6 li	s	–		
133	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 922	–	b4	? ?	? ?	? ?	bu		
134	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 922	–	b4	? ?	? ?	? ?	bu		
135	Lielvārde	s.a.	AI 313	–	b4		4 2	g?	–		
136	Ikšķiles Zariņi	36	VI 152: 284	2c1	b5	53 65	7 2	gs	–		
137	Ikšķiles Zariņi	36	VI 152: 284	–	b5	53 63	7 2	gs	–		
138	Ogres krastā	s.a.	RDM I 224	–	b5	51 65	7 1	? ?	–		
139	Aizkraukle		RDM I 2195	–	b5	52 64	7 1	gs	–		
140	Aizkraukle		RDM I 2195	–	b5	50 64	7 1	gs	–		
141	Aizkraukle	s.a.	RLB 230	2d	b5	52 63	7 n	g	–		
142	Aizkraukle	s.a.	RLB 230	2a3	b5	52 63	7 n	g	–		
143	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2159	–	b5	53 63	7 2	g	–		
144	Aizkraukle	s.a.	RDM I 680	–	b5	51 63	? 2	g	–		
145	Ikšķiles Rumuļi	s.a.	VI 203: 25	–	b5	52 62	6 1	g	–		
146	Aizkraukle		BM 52.3-29.5	? ?	b5			gs			
147	Aizkraukle		BM 52.3-29.5	? ?	b5			gs			
148	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	4b1	b6	54 62	7 1	s	–		
149	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	4b1	b6	54 61	7 1	s	–		

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Bruņrupu saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
150	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 417	2d	b6	54 60	7	n	g	g	–
151	Salaspils Laukskola	77	VI 128: 417	2d	b6	53 61	7	n	g	g	–
152	Lielvārdes pārceltuve	s.a.	A 12445: 5	–	b6	52 61	7	2	g	g	l
153	Salaspils Laukskola	118	VI 128: 1186	2b2	a3/d	52 61	6	1	?	?	–
154	Salaspils Laukskola	118	VI 128: 1186	2b2	a3/d	50 60	6	1	?	?	–
155	Doles Vampenieši I	54	VI 124: 521	1c1	a3/d	?	?	?	?	š	bu
156	Ikšķiles Zariņi	s.a.	VI 152: 8	–	c1	52 59	7	2	š	?	–
157	Aizkraukle	s.a.	RDM I 681	–	c1	48 56	6	i	?	?	–
158	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	2d	c2		9	2	ps	?	–
159	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	2d	c2	56 68	9	2	ps	?	–
160	Doles Vampenieši II	105	VI 144: 726	2c1	c2	54 68	6	2	g	?	–
161	Doles Vampenieši II	105	VI 144: 726	2c1	c2	54 67	6	2	g	?	–
162	Aizkraukle		RDM I 567	–	c2	55 67	9	2	ps	?	–
163	Ogresgala Lielpēči	s.a.	RDM I 532	2c1	c2	55 67	7	2	g	?	–
164	Ogresgala Lielpēči	s.a.	RDM I 532	2c1	c2	55 66	7	2	g	?	–
165	Aizkraukle	s.a.	AI CM 1251	–	c2?	55 62	8	2	?	?	–
166	Doles Vampenieši II	100	VI 144: 690	a	c2	54 65	7	1	p	?	–
167	Doles Vampenieši II	100	VI 144: 690	a	c2	54 65	7	1	p	?	–
168	Aizkraukle	B4	RDM I 1712a	2d	c2	52 65	9	2	š	?	–
169	Aizkraukle	B4	RDM I 1712a	2c1	c2	54 62	8	2	š	?	–
170	Salaspils Laukskola	593	VI 128: 7946	4a2	c2	54 64	7	2	š	?	–
171	Salaspils Laukskola	593	VI 128: 7946	4a2	c2	53 64	7	2	š	?	–
172	Salaspils Lipši	120	VI 185	3d	c2	53 64	?	2	g	?	–
173	Salaspils Laukskola	491	VI 128: 7414	2c1	c2	51 64	9	2	ps	?	–
174	Salaspils Laukskola	491	VI 128: 7414	2c1	c2	49 61	9	2	ps	?	–
175	Ikšķiles pils		VI 129: 175	–	c2	54 63	7	1	p	?	–
176	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	2c1	c2	51 61	7	1	p	?	–
177	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	2c1	c2	51 60	7	1	p	?	–
178	Salaspils Laukskola	507	VI 128: 7525	4b1	c2	50 61	7	2	g	?	–
179	Salaspils Laukskola	507	VI 128: 7525	4b1	c2	50 60	7	2	g	?	–
180	Salaspils Laukskola	116	VI 128: 1170	2c1	c2	50 59	7	1	š	?	–
181	Salaspils Laukskola	116	VI 128: 1170	2c1	c2	50 59	7	1	š	?	–
182	Salaspils Lipši	119	VI 185	5a2	c2	49 59	5	2	g	?	–
183	Salaspils Lipši	119	VI 185	5a2	c2	49 58	?	2	g	?	–
184	Daugmales pilskalns		A 12695: 375	–	c2	50 58	5	2	n	?	–
185	Daugmales pilskalns		*Rad 2	–	c2		6	2	n	?	–
186	Lielvārdes pārceltuve	21	VI 216: 20	2c1	c2		8			?	–
187	Salaspils Laukskola	413	VI 128: 5781	2c1	c2	47 58	9	1	g	?	–
188	Salaspils Laukskola	413	VI 128: 5781	2c1	c2	47 58	9	1	g	?	–

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Brūrupuēķu saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
189	Salaspils Lipši	115	VI 185	–	c2	46	58	?	2	s	–
190	Ogresgala Sermuļi	s.a.	RDM I 793	–	c3	44	54	9	2	š	–
191	Ogresgala Sermuļi	s.a.	RDM I 793	–	c3	44	?	?	?	š	–
192	Salaspils Vējstūri	6	VI 147: 28	3d	c3	43	52	9	2	g	–
193	Salaspils Laukskola	414	VI 128: 5789	2c1	c3	41	52	9	2	g	–
194	Salaspils Laukskola	414	VI 128: 5789	2c1	c3	43	51	9	2	g	–
195	Aizkraukle	R3	A 7668: 7	2c1	c3	41	52	5	?	?	–
196	Aizkraukle	R3	A 7668: 8	–	c3	41	52	5	n	?	–
197	Salaspils Laukskola	529	VI 128: 7626	2b3	c3	41	52	7	2	?	–
198	Salaspils Laukskola	529	VI 128: 7626	2b3	c3	41	52	7	2	?	–
199	Salaspils Laukskola	147	VI 128: 1816	2c1	c3	40	52	9	2	g	–
200	Salaspils Laukskola	147	VI 128: 1816	2c1	c3	41	51	9	2	g	–
201	Aizkraukle?	s.a.	MVFK 13002	b2?	c3			6			
202	Aizkraukle?	s.a.	MVFK 12998	–	c3			5	n	s	
203	Daugmales pilskalns		A 9964: 2235	–	c?	?	?	?	?	?	–
204	Aizkraukle	s.a.	RDM I 558	–	d	50	63	9	2	š	–
205	Aizkraukle	s.a.	RDM I 559	2d	d	49	62	9	2	š	–
206	Lielvārdes pārceltuve	s.a.	A 12472: 1	–	e1	52	61	9	2	g	–
207	Aizkraukle	s.a.	RDM I 556	–	e1	54	60	7	2	š	1
208	Aizkraukle	s.a.	RDM I 556	–	e1	54	59	7	2	š	1
209	Salaspils Laukskola	176	VI 128: 2045	2d	e1	54	60	9	2	g	–
210	Salaspils Laukskola	176	VI 128: 2045	2c1	e1	54	59	9	2	g	–
211	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	5a2	e1			9	2		
212	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	5a2	e1			9	2		
213	Ogresgala Sermuļi	s.a.	Privātkolekcija	2b3	e1	56	64	8	2	g	–
214	Ikšķiles pag.	s.a.	A 7003: 12	–	e2	59	?	?	1	?	–
215	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	–	e2	54	63	9	2	g	–
216	Aizkraukle	s.a.	KPM 350	–	e2	55	62	9	2	g	–
217	Aizkraukle	R11	A 7675:7	2c1	e2	58	60	?	2	?	–
218	Doles Rauši	70	VI 146: 490	5a1	e2	52	60	9	2	g	–
219	Doles Rauši	70	VI 146: 490	5a1	e2	52	60	9	2	g	–
220	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2160	–	e2	54	60	7	2	g	–
221	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2161	–	e2	51	57	9	2	g	–
222	Salaspils Laukskola	569	VI 128: 7812	5a1	e2	52	59	9	2	s	–
223	Salaspils Laukskola	569	VI 128: 7812	5a1	e2	52	58	9	2	s	–
224	Doles Rauši	113	VI 146: 744	3a	e2	52	58	9	2	?	–
225	Doles Rauši	113	VI 146: 744	3a	e2	52	58	?	2	?	–

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Bruņrupuču saktas tips	Vāžtura variants	Ģarums, mm	Platums, mm	Caurumi pamatnē	Caurumi sānos	Ornaments	Piezīmes
226	Salaspils Laukskola	592	VI 128: 7945	5a2	e2	52	57	?	?	?	–
227	Salaspils Laukskola	592	VI 128: 7945	5a2	e2	?	?	?	?	?	–
228	Aizkraukle?	s.a.	MVFK bez nr.	d?	e?						
229	Aizkraukle?	s.a.	MVFK bez nr.	d?	e?						
230	Daugmales pilskalns		A 9964: 3408	–	?	?	?	?	?	?	fu
231	Daugmales pilskalns		A 9964: 3409	–	?	?	?	?	?	s	fu

Inventāra nr.: AI – Igaunijas Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļa, AM – Igaunijas Vēstures muzejs Tallinā, RLB – Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekcijas šifrs, MVFK – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Ķelnē.

Bruņrupuču saktas tips: p – plāksnes sakta, s – Somijas apaļā sakta, a – pakavsakta ar atrotītiem galiem.

Caurumi pamatnē: n – caurumu nav.

Caurumi sānos: n – caurumu nav, i – caurumi iezīmēti, bet nav izurbti.

Ornaments: š – štancētas svītru līnijas, t2 – štancēti trīsstūrīši ar trim punktiņiem vidū, t3 – štancēti trīsstūrīši ar sešiem punktiņiem vidū, x – iekalts kāškrusts, z – “zvaigznīte”, n – virsma neornamentēta.

Piezīmes: a – auduma nospiedums otrā pusē, l – lējuma brāķis.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 7., 8. tabulas.

*Radiņš A., Zemītis G. Die Verbindungen zwischen Daugmale und Skandinaviern. – Abb. 2: 4.

DAUGAVAS LĪBIEŠU 4. TIPA VAŽTURU ATRADUMI

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Brūrupušu saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Ornaments	Piezīmes
1	Ikšķiles Kābeles	45	RDM I 2238a	5b1	a1	52	55	—	—
2	Ikšķiles Kābeles	45	RDM I 2238a	5b1	a1	51	55	—	—
3	Lielvārdes baznīcas kapsēta	10	A 13237: 11	5a4	a1	52	54	—	—
4	Lielvārdes baznīcas kapsēta	10	A 13237: 10	5b2	a1	49	54	—	u
5	Doles Rauši	167	VI 146: 1064	5b1	a1	50	54	—	l
6	Doles Rauši	45	VI 146: 295	—	a1	49	54	—	u
7	Doles Rauši	45	VI 146: 295	—	a1	49	53	—	u
8	Mārtiņsalas kapsēta	666	VI 122: 822	r	a1	49	52	—	pl
9	Ikšķiles Kābeles	42	RDM I 2235a	5b1	a1	49	52	—	—
10	Ikšķiles Kābeles	42	RDM I 2235a	5b1	a1	48	52	—	—
11	Salaspils Lipši	55	VI 185	5b1	a1				
12	Mārtiņsalas pils		VI 127: 1440		a2	59	60	š	—
13	Doles Rauši	119	VI 146: 813	5b1	a2	54	56	—	—
14	Doles Rauši	119	VI 146: 813	5b1	a2	54	55	—	—
15	Aizkraukle		MVFB II 6819	5b1	a1 vai 2				
16	Aizkraukle		MVFB II 6819	5b1	a1 vai 2				
17	Aizkraukle		MVFB II 6827	5b1	a1 vai 2				
18	Aizkraukle		MVFB II 6827	5b1	a1 vai 2				
19	Ikšķiles kapsēta	370	VI 130: 448	5a3	a3	51	54	—	—
20	Ikšķiles kapsēta	250	VI 130: 319	5a3	a3	50	54	—	u
21	Ikšķiles kapsēta	250	VI 130: 319	5a3	a3	50	54	—	u
22	Mārtiņsalas pils		VI 127: 477		a3	51	54	—	—
23	Mārtiņsalas pils		RDM I 2322		a/c	51	56	—	l
24	Mārtiņsalas kapsēta	1212	VI 122: 1582	5a2	a/c	53	53	—	—
25	Mārtiņsalas kapsēta	1212	VI 122: 1582	5a2	a/c	53	53	g	l
26	Mārtiņsalas pils		RDM I 2323		a/c	51	53	—	l
27	Rīga, Alberta laukums		VRVM 41993/232		a/c	51	53	—	k
28	Ikšķiles kapsēta	419	VI 130: 478	5a4	a/c	51	53	š	—
29	Ikšķiles Kābeles	9	RDM I 2203f	—	b	40	34	—	—
30	Mārtiņsalas pils		VI 127: 465		b	40	31	—	—
31	Doles Rauši	149	VI 146: 955	5a3	b	41	31	—	—
32	Doles Rauši	149	VI 146: 955	5a3	b	41	30	—	—
33	Ikšķiles kapsēta	280	VI 130: 343	5b1	b	38	31	—	—
34	Ikšķiles kapsēta	356	VI 130: 441	—	b	38	31	—	—
35	Salaspils Lipši	165	VI 185	—	b				
36	Ikšķiles Kābeles	25	RDM I 2218a	—	c	51	54	—	l

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inventāra nr.	Bruņrupuču saktas tips	Vāztura variants	Garums, mm	Platums, mm	Ornaments	Piezīmes
37	Doles Rauši	129	VI 146: 813	5b2	c	50	54	–	l
38	Doles Rauši	129	VI 146: 813	5a3	c	50	54	–	l
39	Mārtiņšalas pils		VI 127: 576		c	?	53	–	b
40	Ikšķiles kapsēta	430	VI 130: 511	5a2	c	50	52	–	–
41	Ikšķiles kapsēta	430	VI 130: 511	5a2	c	50	?	–	b
42	Ikšķiles Kābeles	23	RDM I 2216a	–	c	50	?	–	b
43	Ikšķiles Kābeles	23	RDM I 2216a	–	c	48	52	–	–
44	Mārtiņšalas pils		RDM I 2248		d	60	58	š	–
45	Ikšķiles kapsēta	299	VI 130: 364	–	e1	50	51	m	pd
46	Mārtiņšalas kapsēta	s.a.	VI 122: 278		e1	50	49	–	pd
47	Mārtiņšalas kapsēta	1464	VI 122: 866	–	e2	47	49	–	pdu
48	Mārtiņšalas kapsēta	39	VI 122: 42	r	?	49	52	n	pl
49	Aizkraukle	s.a.	BM 52.3-29.35	5b1	?				
50	Aizkraukle	s.a.	BM 52.3-29.35	5b1	?				
51	Mārtiņšalas ciems		VI 121: 1824	5a4	?	52	52	?	b
52	Ikšķiles kapsēta	s.a.	A 4842		?			n	

Inventāra nr.: MVFB – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Berlīnē, VRVM – Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja arheoloģiskās kolekcijas šifrs.

Bruņrupuču saktas tips: r – riņķsakta.

Ornaments: š – štancēts ornaments, m – meandrs.

Piezīmes: u – ažūrs ornaments izurbts, p – piekariņš, k – korodējis, d – divpusīgs.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 7.-9. tabulas.

IMPORTĒTIE VAŽTURI LĪBIEŠU VAŽIŅROTĀS

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Bruņurupuču saktas tips	Vāžtura variants	Garums, mm	Platums, mm	Ornaments	Piezīmes
Važturi ar stilizētiem "dzīvības koka" un divu dzīvnieku motīviem									
1	Salaspils Laukskola	13	A 9968: 25, 26	1c1	a1	?	?	?	f
2	Salaspils Laukskola	13	A 9968: 42	1c1	a1	57	55	g	—
3	Aizkraukles Lejasžagari	7	A 12221: 17	2a3	a2	?	35	l	b
4	Aizkraukles Lejasžagari	7	A 12221: 17	2a3	a2	40	35	l	—
5	Doles Vampenieši I	89	VI 124: 888	2b1	b	62	50	gl	—
6	Doles Vampenieši I	89	VI 124: 888	2b1	b	62	50	gl	—
7	Salaspils Laukskola	91	VI 128: 896	2c1	b	68	50	g	—
8	Salaspils Laukskola	91	VI 128: 896	2c1	b	63	52	s	—
9	Doles Vampenieši I	189	VI 124: 2016	—	b	51	45	?	u
10	Salaspils Laukskola	96	VI 128: 972	—	b	?	?	g	b
Sāmsalas tipa važturi									
11	Doles Vampenieši II	52	VI 144: 270	2d		58	61		o
12	Doles Vampenieši II	52	VI 144: 270	2d		58	61		o

Piezīmes: o – platējuma pēdas.

Citiem apzīmējumiem paskaidrojumus skatīt pie 7.-10. tabulas.

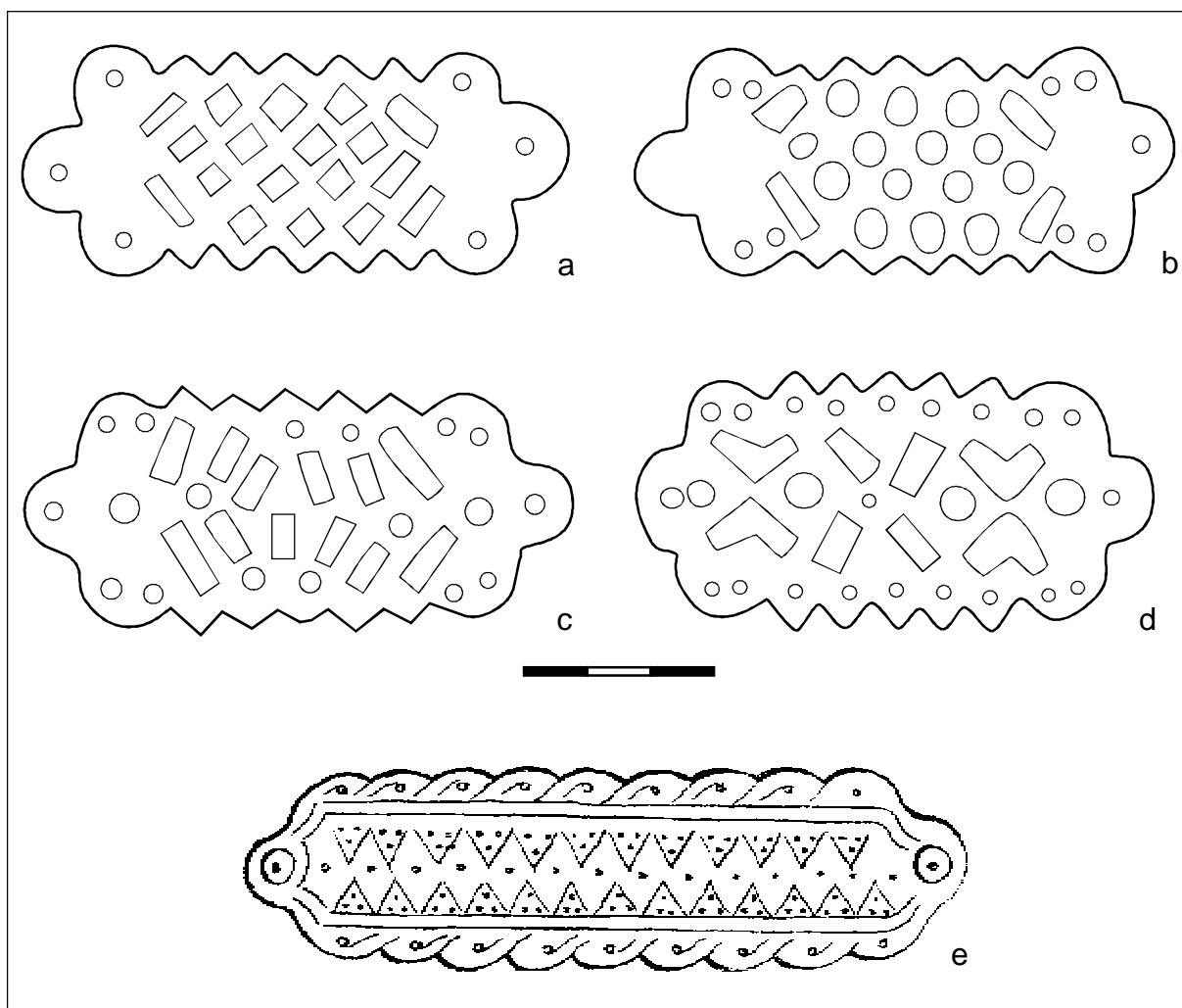
3.3. VAŽIŅU SADALĪTĀJI

Greznākas Daugavas lībiešu važiņrotas ar bruņrupuču saktām bieži papildinātas ar važiņu sadalītājiem (Latvijas arheoloģiskajā literatūrā važiņu sadalītājus dažreiz kļūdaini apzīmē kā važturus, piemēram: Apals, Apala 1973, 8; Daiga 1976, 39). Tie atdalīja važiņas vienu no otras un neļāva tām sakrist kopā. Kopš agrā dzelzs laikmeta baltu krūšu važiņrotas papildinātas ar ažuŗiem taisnstūraineriem važiņu sadalītājiem, kurus lietoja gan kā pāri, izvietojot katrā krūšu pusē, gan pa vienam važiņas apakšā (Šnore R. 1930, Tab. 1: 25, Tab. 2: 30, Tab. 5: 27). Atsevišķos gadījumos no savstarpēji savienotiem sadalītājiem veidota važiņrotas ķēde (Ģinters 1981, Abb. 34; Zemītis 2004, tab. 3). Vidējā dzelzs laikmetā Austrumbaltijā un Somijā par važiņu sadalītājiem parasti izmantoja "S" veidā izlocītus važturus. Vēlajā dzelzs laikmetā, kad izplatījās greznās važiņrotas ar vairākām važiņām, ar savu bagātību īpaši izdalās lībiešu važiņrotas ar bruņrupuču saktām, kuru sastāvā ietilpa arī īpatnējie važiņu sadalītāji. Ažuŗā tehnikā atlietajiem lībiešu važiņu sadalītājiem raksturīga iegarena taisnstūra forma ar līkločveida augšējo un apakšējo malu. Tie važiņrotā izvietoti 85-135 mm zem važturiem. Parasti važiņu sadalītāji savā starpā savienoti ar vienu važiņu, dažkārt pie sadalītājiem piekāra piekariņus.

Daugavas lejteces važiņu sadalītāju apskats būtu nepilnīgs, ja netiktu apskatīti lībiešu važiņrotās ar bruņrupuču saktām ļoti retie četrstūraineri važiņu sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai, kuri apskatāmajam reģionam nav raksturīgi un ir uzskatami par importu. Šie lībiešiem netipiskie važiņu sadalītāji apskatīti atsevišķi, nepiešķirot tiem tipa un varianta apzīmējumus.

Pavisam Daugavas lejtecē iegūti 32 lībiešu važiņrotu komplekti, kuru sastāvā izmantoti važiņu sadalītāji, kopumā 58 eksemplāri. Vēl ir pieci sadalītāji, kas kapulaukos un dzīvesvietās ir atrasti atsevišķi. Tātad pavisam tiks analizēts 63 sadalītājs. Jāatzīmē, ka Daugavas lejteces pieminekļos divās važiņrotās ar bruņrupuču saktām iegūti divi nelieli četrstūraineri sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai, kuri ir parasti zemgaļu, igauņu un arī vendu važiņrotās ar rotadatām. Šajā rakstā izmantoto važiņu sadalītāju lielākā daļa ir Latvijas vēstures

institūta 1966.-1975. gada Rīgas HES teritorijas pētniecības ieguvumi (39 eksemplāri), kā arī 19. gadsimta savrupatrstie 14 sadalītāji no bij. Rīgas Doma muzeja un 4 eksemplāri no Rīgas latviešu biedrības, kas tagad visi glabājas Latvijas Vēstures muzejā. Viens Latvijas Vēstures muzejā glabājošais važiņu sadalītāju pāris iegūts Latvijas pirmās Republikas laikā. Divi 19. gadsimta pirmajā pusē atrastie važiņu sadalītāju pāri no Aizkraukles, kas pašlaik glabājās Britu muzejā Londonā un Ķelnes pilsētas muzejā, nav autora apskatīti oriģinālā, bet šim rakstam pievienoti pēc pieminējumiem un attēlu publikācijām arheoloģiskajā literatūrā.

40. att. Lībiešu važiņu sadalītāju varianti:

a- a variantā važiņu sadalītājs no Doles Vampeniešu I kapulauka 104. kapa (VI 124: 1055), b - b variantā važiņu sadalītājs no Ikšķiles Zariņu kapulauka (VI 152: 12), c - c variantā važiņu sadalītājs no Ikšķiles Tīnūžu kapulauka (RDM I 1103), d - d variantā važiņu sadalītājs no Salaspils Laukskolas kapulauka 74. kapa (VI 128: 409), e - e variantā važiņu sadalītājs no Aizkraukles kapulauka (pēc Bähr J.K. Die Gräben der Liven. Ein Beitrag zur nordischen Altertumskunde und Geschichte. - Dresden, 1850. - Taf.: IX: 1i)

Pirmo važiņu sadalītāju attēli no Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas zinātniskajā literatūrā parādījās 19. gadsimta vidū F. Krūzes un K. Bēra publikācijās (Kruse 1842, Tab. 15; Bähr 1850, Taf.: 9: 1). Važiņu sadalītāji kā raksturīga lībiešu važiņrotas sastāvdaļa minēti R. Hausmaņa 1896. gada apcerējumā (RK 38). Vēl atzīmējams Lisijas Melkus 1944. gadā Latvijas universitātē izstrādātais diplomdarbs par lībiešu važiņrotām, kurā gan sniegts tikai īss pārskats par toreiz zināmajiem važiņu sadalītājiem lībiešu važiņrotās (Melkus 1944). Gaujas lībiešu važiņu sadalītāji raksturoti arī igauņu arheologa Ē. Tenisona 1974. gadā iznākušajā monogrāfijā (Tõnisson 1974, 122). Latviešu arheoloģes A. Zariņas monogrāfijā par lībiešu apģērbu atrodama īsā informācija par važiņu sadalītāju izvietojumu važiņrotās ar bruņurupuču saktām (Zariņa 1988, 44).

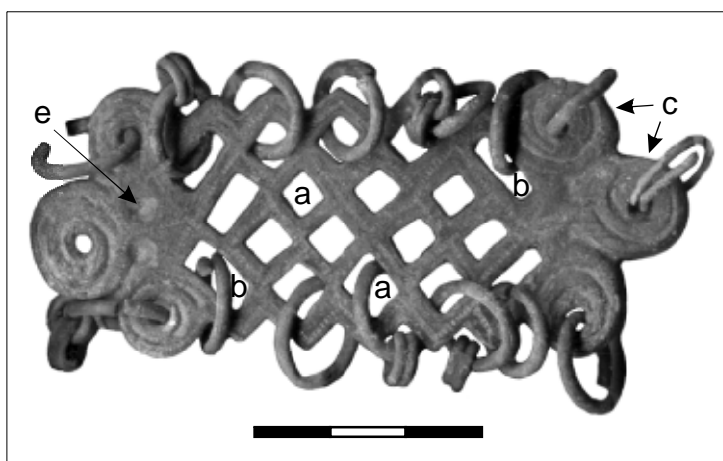
Tomēr visos minētajos darbos Daugavas lībiešu važiņu sadalītāji ir tikai īsi pieminēti, bet trūkst to detalizēta apraksta un analīzes. Līdz ar to līdz šim nebija skaidra sadalītāju izcelsme un precīzs datējums. Šo problēmu risināšanai veltīta šī disertācijas apakšnodaļa, kurā visi līdz šim zināmie Daugavas lībiešu važiņu sadalītāji pēc formas iedalīti piecos variantos. Mēģināts skaidrot važiņu sadalītāju izcelsmi, hronoloģiju un attīstību, ko palīdzēja atrisināt to tiešā saistība ar jau agrāk apskatītajām bruņurupuču saktām un važturiem.

3.3.1. LĪBIEŠU VAŽIŅU SADALĪTĀJI

Važiņu sadalītāji Daugavas lejteces lībiešu krūšu važiņrotās ar bruņurupuču saktām ir diezgan vienvēidīgi un pārsvarā pieder vienam tipam. Lielāko sadalītāju daļu veido 2 līdz 5 mm biezs ažūrā tehnikā atliets iegarens četrstūris ar līkloča veidā robotu augšējo un apakšējo malu un trim ieapaļiem izvirzījumiem katrā no sānu galiem. Ar diametrā 11-14 mm lielu riņķu palīdzību sadalītājiem pievienoja važiņas, piestiprinot tās gan tieši sadalītāju sānu ažūrācijas atvērumos, gan speciāli veidotos caurumos. Sadalītājus pēc ažūra ornamenta var iedalīt piecos variantos: ar rombu, apļu, četrstūru vai leņķveida ažurāciju, kā arī pilnīgi bez ažurācijas (40. att.).

Šajā darbā sadalītāju variantu apzīmēšanai lietoti latīņu alfabēta mazie burti no a līdz e, bet apakšvariantiem – arābu cipari kā burtu apakšējais indekss. Pārejas formu važiņu sadalītājiem norādīti abi varianti ar slīpu svītru starpā. Tekstā katram variantam raksturota forma, rotājums, atradumu skaits un izplatība, kā arī doti galvenie izmēri. Sīkāka informācija par katru sadalītāju apkopota 13. tabulā.

Lībiešu iegarena četrstūra formas sadalītājus ar robotām malām a variantu pārstāv eksemplāri ar rombu ažurāciju (40. att.: a). To centrālajā daļā četrās rindās izvietoti rombveida atvērumi - pa trīs sānu un pa četriem vidējās rindās (41. att.: a). Ažūro kompozīciju sānos noslēdz uz ārpusi ieslīpi novietotu četrstūru pāri (41. att.: b). Pavisam ir zināmi šī varianta 20 važiņu sadalītāji, kas atrasti Salaspils Laukskolas (7 gabali), Doles Vampeniešu I (4), Ikšķiles Zariņu (2), Aizkraukles (2), Skrīveru Lielrutuļos (2), Doles Raušu (2) un Salaspils Lipšu (1) kapulaukos (12. tab.:1-20). Pēc ornamenta veida a varianta sadalītājus var iedalīt divos apakšvariantos.

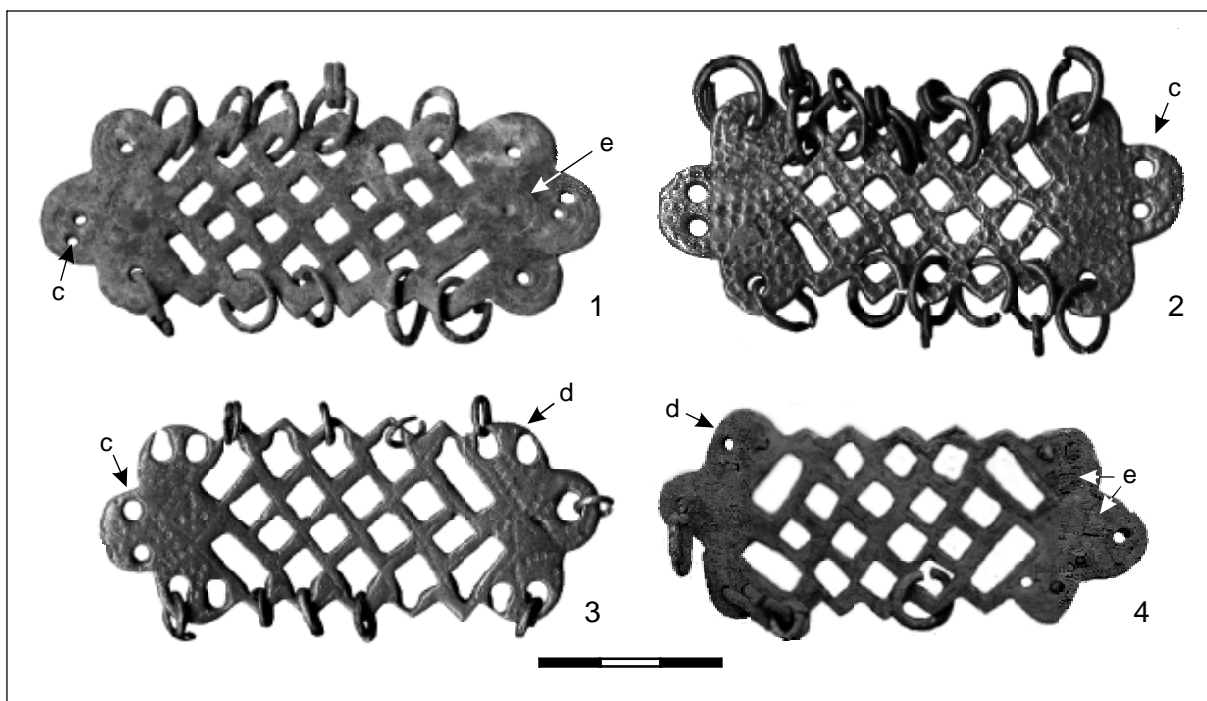
41. att. a₁ apakšvarianta važiņu sadalītājs no Doles Vampeniešu I kapulauka 104. kapa (VI 124: 1055)

a₁ apakšvarianta eksemplāriem papildus ažūrajam ir arī reljefs liets ornaments: katrā sadalītāja galā izveidotas trīs plakanspirāles (1. tab.: 1-3) vai koncentriskie apļi (1. tab.: 4-5) ar caurumu vidū, kur iekārt važiņu (38. att.: c). Spirāļu reljefs ir sekls, izplūdis. Jāpiezīmē, ka līdzīgie koncentriskie apļi redzami arī 3a₂ apakšvarianta važturu sānos. Pavisam *a₁ apakšvariantam* ir zināmi tikai pieci sadalītāji, kas ir atrasti Doles Vampeniešu I kapulauka 104. (2. att.: 1) un 162. kapā un Skrīveru Lielrutuļos 1. kapā (1. tab.: 1-5). To garums ir 86, 87 un 92 mm, platums - 35 un 38 mm. Sadalītāju vidusdaļā virsma papildus rotāta ar robota vai punktu puansona iekaltām līnijām.

Uz *a₂ apakšvariantu* attiecināmi 15 sadalītāji (12. tab.: 6-20). No tiem pa vienam pārim atrasts Salaspils Laukskolas kapulauka 83., 309. un 506. kapā, Aizkraukles kapulaukā, Doles Raušu kapulauka 25. kapā, bet pa vienam eksemplāram - Ikšķiles Zariņu kapulauka 2. un 36. kapā, Salaspils Laukskolas kapulauka 296. kapā, Doles Vampenieši I kapulauka 160. kapā un Salaspils Lipšu ciema vietā. Šie sadalītāji ir 81-93 mm gari un 31-38 mm plati. Salīdzinot ar *a₁ apakšvariantu*, *a₂ apakšvarianta* važiņu sadalītāji zaudējuši reljefo lieto spirālveida

motīvu galos, bet to virsmas ornamentu veido dažādu puansonu veidu iekalumi. Sastopami četri virsmas ornamenta veidi.

Pirmkārt, vienam sadalītāju pārim no Doles Raušu kapulauka 25. kapa (12. tab.: 6, 7) vidējā daļa nav ornamentēta, bet galos redzami četri lieli koncentriski apli vai saulītes, kas, acīmredzot, ir a_1 apakšvarianta plakanspirāļu reminiscence (42. att.: 1e).

42. att. a_2 apakšvarianta lībiešu važiņu sadalītāju ornamenta veidi:

1 - važiņu sadalītājs no Doles Raušu kapulauka 25. kapa (VI 146: 155), 2 - važiņu sadalītājs no Salaspils Laukskolas kapulauka 83. kapa (VI 128: 785), 3 - važiņu sadalītājs no Ikšķīles Zariņu kapulauka 36. kapa (VI 152: 284), 4 - važiņu sadalītājs no Salaspils Laukskolas kapulauka 506. kapa (VI 128: 7508)

Orkārt, viena sadalītāja pāra no Salaspils Laukskolas kapulauka 83. kapa (12. tab.: 8, 9) virsmu klāj iekalto punktu puansona līnijas un mazas saulītes (42. att.: 2).

Treškārt, četrus sadalītājus no Salaspils Laukskolas kapulauka 309. (9. zim.) un 296. kapa, Doles Vampeniešu I kapulauka 160. kapa un Ikšķīles Zariņu kapulauka 36. kapa (12. tab.: 10-12, 18) rotā robota puansona iekaltās līnijas. Doles Vampeniešu I kapulaukā atrasto eksemplāra virsmu vēl papildus rotā iekaltās saulītes. Saulītes iekaltas arī ap caurumu paplašinājuma galā sadalītājam no Salaspils Laukskolas kapulauka 296. kapa. Savukārt Ikšķīles Zariņu eksemplāru ornamentē blīvs ieštancētu četrstūrainu zvaigznīšu klājums galos (42. att.: 3). Šādas zvaigznītes ir

parastas lībiešu dobajām aprocēm ar sašaurinātiem galiem, bet sastopamas arī uz bruņrupuču saktu apmalēm – trīs 2b₂ un 2c₁ bruņrupuču saktas no Mārtiņsalas pils, Skrīveru Lielrutuļi kapulauka 5. kapa un Salaspils Laukskolas kapulauka 176. kapa (12. att.: f; 4. tab.: 50, 52, 121), kā arī uz viena 3b₄ apakšvarianta važturu pāra virsmas no Doles Vampeniešu II kapulauka 107. kapa (10. tab.: 99, 100). Jāatzīmē arī to, ka Ikšķiles Zariņu kapulauka 36. kapa važiņu sadalītāja otrā pusē redzamas ieštancētas saulītes un punktēti trīsstūrīši.

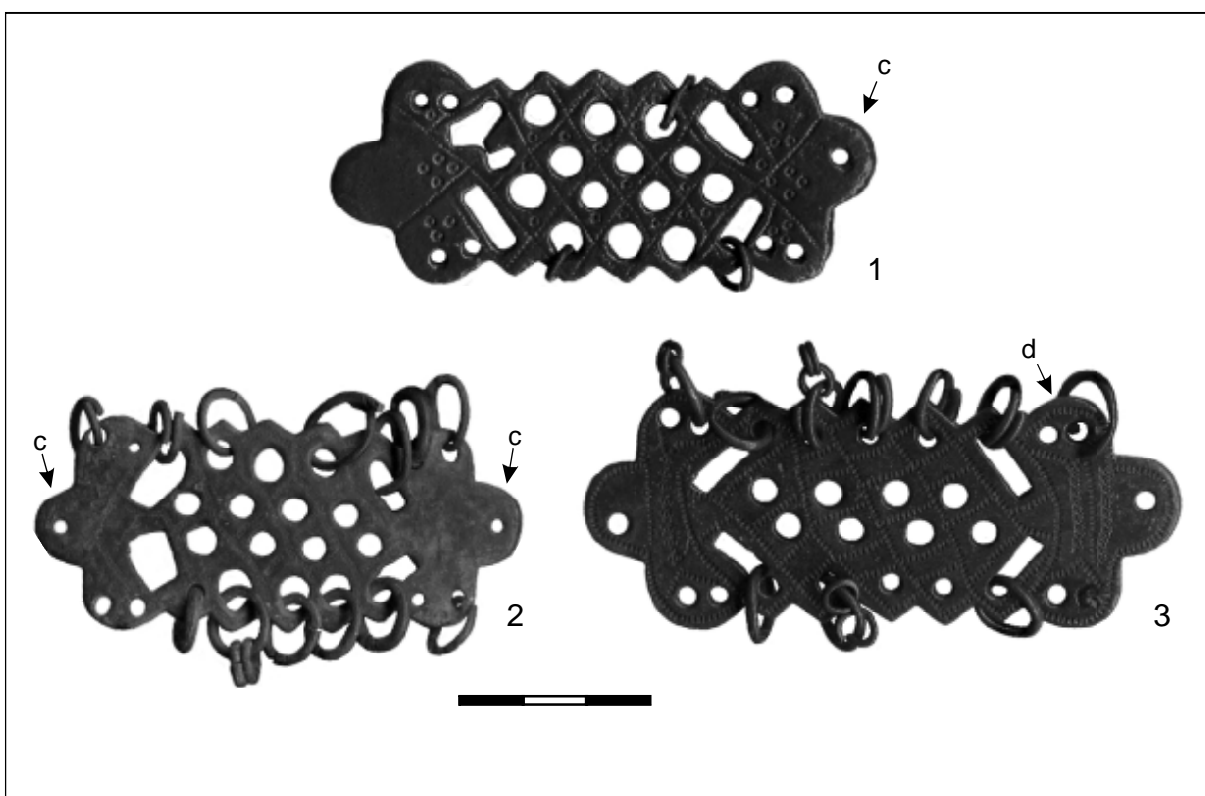
Ceturtkārt, diviem sadalītāju pāriem no Salaspils Laukskolas kapulauka 506. kapa un Aizkraukles kapulauka, kā arī vienam sadalītājam no Ikšķiles Zariņu kapulauka 2. kapa (14. tab.: 14-18) virsmā iekaltas robota puansona līnijas, bet katrā sālā pa trim ugunskrustiem (42. att.: 4e). Šāds ornaments sastopams arī uz diviem 3a₄ apakšvarianta važturu pāriem no Ogresgala Sermuļiem (24. att.: 4) un Salaspils Laukskolas 506. kapa.

Vēl var atzīmēt, ka pirmā un otrā virsmas ornamenta veida sadalītājiem vienā galā, bet biežāk – abos gala paplašinājumos izveidots vēl otrs caurums (42. att.: 1c, 2c), kas bijis domāts papildus važiņu rindas iekāršanai rotā. ceturta virsmas ornamenta veida sadalītājiem papildus caurums parādījies galu sānos (42. att.: 4d), kas arī ļāva palielināt iekaramo važiņu skaitu. Savukārt trešā virsmas ornamenta veida sadalītājiem papildus caurumi redzami gan gala paplašinājumos, gan sānos (42. att.: 3cd). Papildus caurumu veidošana ļāva palielināt važiņu skaitu no septiņām uz deviņām, vai pat desmit – šķiet, ka tieši šāds važiņu daudzums bija greznai važiņrotai no Salaspils Laukskolas 309. ugunskapa, padarot lībiešu važiņrotu ar bruņrupuču saktām vēl greznāku.

Kā b variants izdalāmi važiņu sadalītāji ar apļu ažurāciju (40. att.: b). Šī varianta rotu centrālajā daļā četrās rindās izvietoti apaļi atvērumi – pa trīs sānu un pa četriem vidējās rindās. Līdzīgi kā a variantam, arī b varianta važiņu sadalītāju ažurācijas centrālo daļu sānos noslēdz uz ārpusi ieslīpi noliektu četrstūru pāri. b varianta sadalītāji ir visizplātītākie – pavisam ir zināmi 28 eksemplāri (14. tab.: 24-51), kas atrasti Salaspils Laukskolas (10 gabali), Aizkraukles (8), Ikšķiles Zariņu (3), Salaspils Jaunzemjiem (2), Ogresgala Lielpečiem (2), Ogresgala Sermuļu kapulaukos (2) un Salaspils Mārtiņsalas ciema vietā (1). Pēc ažūrā ornamenta apļu izmēriem b varianta sadalītājus var iedalīt trijos apakšvariantos: uz b₁ apakšvariantu attiecināmi sadalītāji ar apaļā cauruma lielāku diametru, kas sasniedz 4-5 mm, bet b₂ apakšvarianta sadalītājiem apaļie ažurācijas caurumi ir mazāki – tikai 2-3 mm

diametrā, savukārt b_3 apakšvarianta sadalītāju ažurācijā izmantoti gan lieli, gan mazi apaļi caurumi.

Pavisam ir zināmi b_1 apakšvarianta važiņu 16 sadalītāji (12. tab.: 24-41), no kuriem trīs pāri ir savrupatrasto važiņrotu sastāvā no Aizkraukles kapulauka, pa vienam sadalītāju pārim atrasts Salaspils Laukskolas kapulauka 87. un 94. kapā, Ikšķiles Zariņu kapulauka 8. kapā (21. zim.), Ogresgala Sermuļu kapulaukā, Salaspils Jaunzemju kapulaukā, atsevišķie sadalītāji iegūti Ikšķiles Zariņu kapulaukā un Mārtiņsalas ciema vietā. Šī apakšvarianta izmēri ir garumā no 76 līdz 96 mm un platumā no 32 līdz 40 mm.

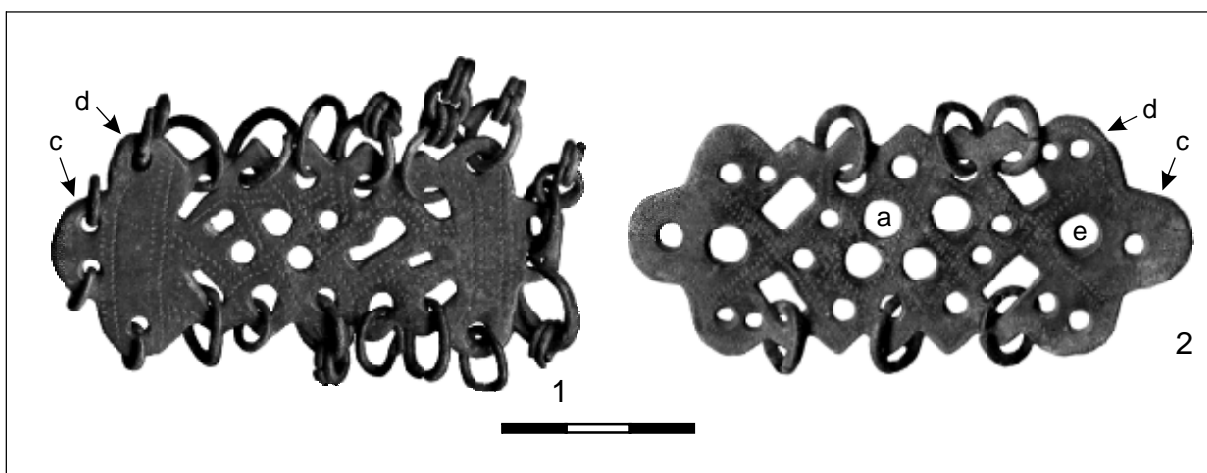
43. att. b_1 apakšvarianta lībiešu važiņu sadalītāji:

1 - važiņu sadalītājs no Ikšķiles Zariņu kapulauka (VI 152: 12), 2 - važiņu sadalītājs no Aizkraukles kapulauka (RDM I 559), 3 - važiņu sadalītājs no Ogresgala Sermuļu kapulauka (VI 334: 3)

Virsmā rotāta ar dažādu puansonu štancētu ornamentu: septiņiem sadalītājiem (12. tab.: 26-29, 35, 36) no Ikšķiles Zariņu kapulauka, Ogresgala Sermuļu kapulauka, un Salaspils Laukskolas 94. kapa virsmu rotā robotu puansona iekaltās līnijas (43. att.: 1), retāk - sešiem eksemplāriem (12. tab.: 24, 25, 33, 34, 37, 38) no Aizkraukles (4 eksemplāri) un Salaspils Jaunzemjiem ornamentu veido punktu puansona iekaltas līnijas (43. att.: 2) un tikai vienam sadalītāju pārim no

Salaspils Laukskolas 87. kapa (12. tab.: 30, 31) virsma rotāta ar līnijām, kuras veido divas paralēli iegravētas svītriņu rindas. Astoņiem sadalītājiem no Salaspils Laukskolas kapulauka, kā arī četriem eksemplāriem no Aizkraukles kapulauka (12. tab.: 24, 25, 30, 31, 35, 36, 40, 41) galos redzami koncentriski apļi, abiem Salaspils Jaunzemju kapulauka sadalītājiem (12. tab.: 33, 34) galus rotā trīs trīsstūrī izvietotas mazas saulītes, bet vienam savrupatradumam no Iksķīles Zariņu kapulauka (12. tab.: 32) mazās saulītes sadalītāja galos veido rombu ar diviem trīsstūriem, saulītes iekaltas arī rotas centrālajā daļā (43. att.: 1). vienam Aizkraukles kapulaukā atrastajam sadalītāju pārim (12. tab.: 37, 38) galos iekalti punktēti trīsstūrīši (43. att.: 2). Savukārt Ogresgala Sermuļos savrupatrastās važiņrotas sadalītāju galos (12. tab.: 26, 27) redzamas vertikālas punktētu trīsstūrīšu un rombu rindas (43. att.: 3).

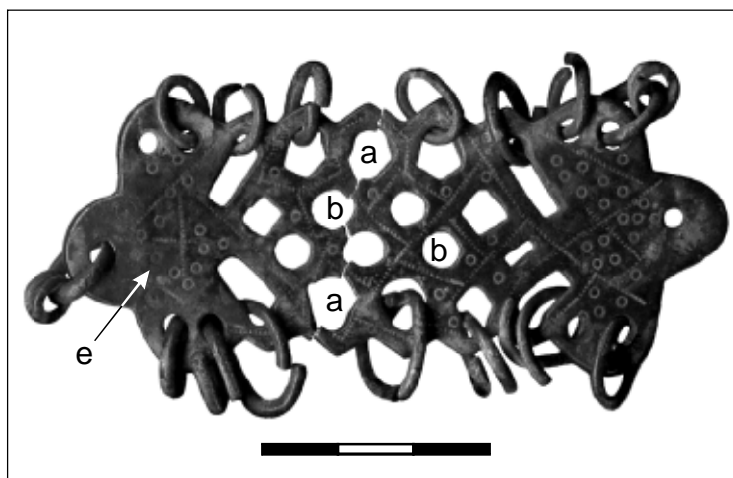
b_1 apakšvarianta lībiešu važiņu 14 sadalītājiem vienā (12. tab.: 32-34, 36; 43. att.: 1c) vai biežāk abos gala paplašinājumos ir pa vienam caurumam (12. tab.: 24-29, 35, 37-41; 40. att.: 2c), bet tikai sadalītāju pārim no Salaspils Laukskolas 87. kapa (12. tab.: 30, 31) - līdzīgi kā daži a_2 apakšvarianta sadalītājiem - galu paplašinājumos redzami divi caurumi. Savukārt b_1 apakšvarianta sadalītājiem galu sānos izveidoti papildus caurumu pāri (43. att.: 3d), kas ļāva palielināt rotā iekaramo važiņu skaitu. Vienam sadalītājam no Ogresgala Sermuļu kapulauka un pārim no Salaspils Laukskolas kapulauka 94. kapa (12. tab.: 27, 35, 37) viena gala vienā pusē divu caurumu vietā ir izveidots viens caurums, bet Salaspils Laukskolas 87. kapa sadalītāju galos vienā pusē ir viens caurums, bet otrā - divi (12. tab.: 30, 31).

44. att. b_2 un b_3 apakšvarianta lībiešu važiņu sadalītāji:

1 - važiņu sadalītājs no Salaspils Laukskolas kapulauka 120. kapa (VI 128: 1206), 2 - važiņu sadalītājs no Salaspils Laukskolas kapulauka 120. kapa (VI 128: 2102)

Uz b_2 apakšvariantu attiecināmi četri važiņu sadalītāju pāri (12. tab.: 42-49), kas atrasti Aizkraukles kapulauka, Ogresgala Lielpeču kapulauka un Salaspils Laukskolas kapulauka 120. (44. att.: 1; 11. zim.) un 561. kapā. Šī apakšvarianta eksemplāru izmēri ir garumā no 76 līdz 96 mm un platumā no 32 līdz 40 mm. b_2 apakšvarianta važiņu sadalītāju virsmas noformējumam raksturīgs rotājums, kuru veido līnijas no divām paralēli iegravētām svītriņu rindām. b_2 apakšvarianta sadalītājiem abos galu paplašinājumos ir pa vienam caurumam, kas domāti abu sadalītāju savienošanai ar īsu važiņu, bet iekaramo važiņu skaita palielināšanai katra gala sālā veidoti caurumu pāri. Vienīgais izņēmums ir važiņu sadalītāju pāris no Salaspils Laukskolas 120. kapa (12. tab.: 48, 49; 11. zim.), kuram - līdzīgi dažiem a_2 apakšvarianta sadalītājiem - abos gala paplašinājumos veidots pa diviem caurumiem (44. att.: 1c), bet galu sālās - pa vienam caurumam (44. att.: 1d). Jāatzīmē, ka Salaspils Laukskolas 561. kapa važiņrotā sadalītāju pāris bija piestiprināts tieši pie bruņrupuču saktām un izmantots važturu vietā.

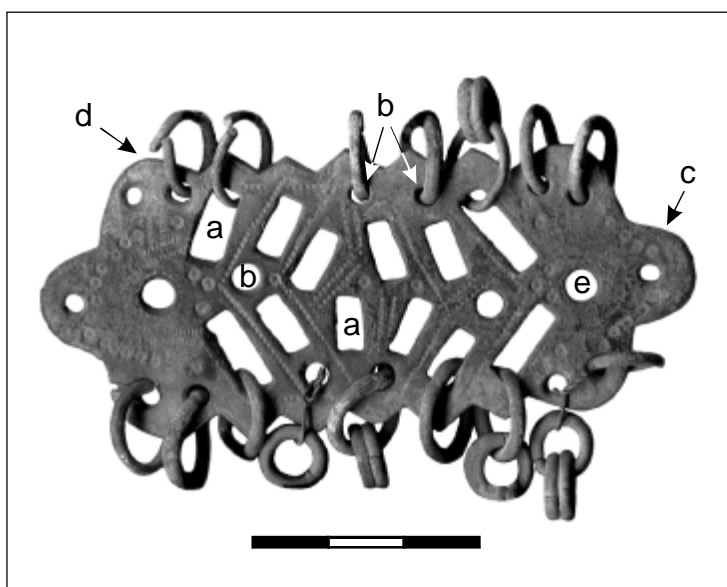

45. att. a_2/b_1 apakšvarianta važiņu sadalītājs no Aizkraukles kapulauka (RDM I 2195)

b_3 apakšvariantu pārstāv viens važiņu sadalītāju pāris no Salaspils Laukskolas kapulauka 183. kapa (12. tab.: 50, 51). Eksemplāru izmēri ir 88-89 mm garumā un 36 mm platumā. Šo rotu ažurācijas apaļo atvērumu izvietojums ir tāds pats kā b_1 un b_2 apakšvariantam, bet četri centrālie apļi (44. att.: 2a) ir lielāki (diametrs 6 mm), bet pārējie - divreiz mazāki. Atšķirībā no iepriekš apskatītiem sadalītājiem, b_3 apakšvariantam arī galu centrā izveidots pa vienam lielam apaļam atvērums (44. att.: 2e). b_3 apakšvarianta važiņu sadalītāju virsmu papildus rotā līnijas, kas veidotas no divām paralēli iegravētu svītriņu rindām. Līdzīgi kā lielākajai b_2 apakšvarianta sadalītāju daļai arī eksemplāriem no Salaspils Laukskolas kapulauka 183. kapa papildus važiņu iekāršanai abos paplašinātajos galos veidots pa vienam caurumam,

bet galu sānos - pa caurumu pārim. Ārpus Daugavas lejteces apgabala b_3 apakšvarianta važiņu sadalītāju pāris atrasts vienas važiņrotas sastāvā Krimuldā kopā ar 2d varianta bruņrupuču saktām (Tõnisson 1974, Taf. 3).

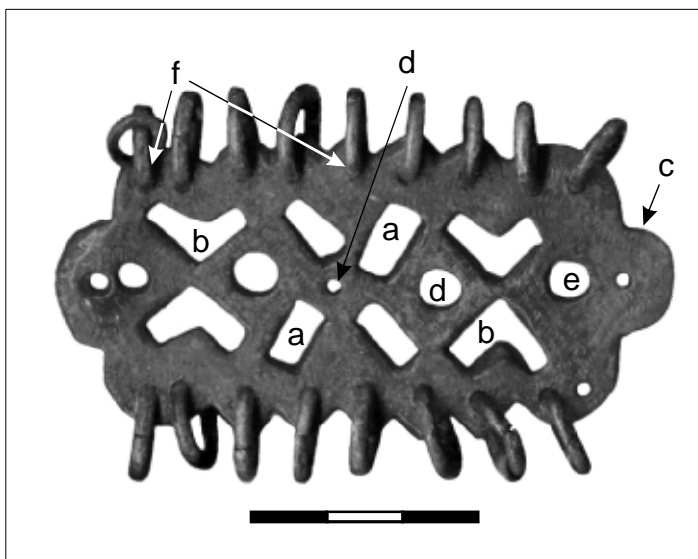
Par to, kā b varianta važiņu sadalītāji veidojušies no a varianta, liecina trīs pārejas formas eksemplāri (12. tab.: 21-23) no Ikšķiles Zariņu kapulauka 36. kapa (1 gabals) un Aizkraukles kapulauka (2). Šie sadalītāji ir attiecīgi 82 un 87 mm gari, 32 un 36-37 mm plati. To vidusdaļas ažuācijā izmantoti gan a variantam raksturīgie rombi, kas aizņem sānu rindas, gan b varianta apļi, kas novietoti centrālajās rindās (45. att.: a, b). Var atzīmēt, ka apaļie atvērumi nav regulāri, arī rombu sāni malējās rindās dažviet ir noapaļoti. Ikšķiles Zariņu sadalītāja virsma ornamentēta ar gravētām līnijām, kuras veido divas paralēlas svītriņu rindas, savukārt Aizkraukles kapulauka savrupatrastajiem važiņu sadalītājiem ornamentu veido gan robotā puansona iekaltās līnijas, gan mazās iekaltās saulītes. Viena sadalītāja vienā galā sakrustotās robotā puansona līnijas ar trim saulītēm galos veido krustu (45. att.: e). Važiņu sadalītājiem abu galu sānos veidots pa diviem caurumiem, bet gala paplašinājumos - pa vienam caurumam. Izņēmums ir Ikšķiles Zariņu kapulauka sadalītājs, kuram vienā galā ir divi caurumi. Spriežot pēc pārejas formas važiņu sadalītāju virsmas ornamenta un ņemot vērā ažuācijas apļu lielo diametru, var secināt, ka apskatāmajiem eksemplāriem vistuvākie ir a_2 un b_1 apakšvarianta sadalītāji un līdz ar to tos var pieņemt kā a_2/b_1 apakšvariantu.

46. att. c varianta važiņu sadalītājs
no Ikšķiles Tīnūžu kapulauka
(RDM I 1103)

Uz c variantu attiecināms viens unikāls važiņu sadalītāju pāris (12. tab.: 52, 53). Eksemplāri ir 86 vai 89 mm gari un 38 vai 39 mm plati, tiem ir taisnstūru

ažurācija un tie nāk no Ikšķiles Tīnūžu kapulaukā savrupatrastas važiņrotas (46. att.). Šo sadalītāju ažūrais ornaments sastāv no sešiem galu virzienā ieslīpi noliektiem četrstūru pāriem (46. att.: a). Ažūro atvērumu kompozīciju papildina aplis katra gala sānos un apļu pāri gar malām (46. att.: b). Līdzīgi kā b_3 apakšvariantam, arī c varianta sadalītāju galu centrā izveidots pa vienam lielam apaļam atvērumsam (46. att.: c). Virsmu vidusdaļā rotā robotā puansona ieštancētas līnijas un mazās saulītes. Savukārt caurumus galu centrā un paplašinājumā apņem gan iekalto saulīšu rinda, gan gravēta līnija, kuru veido divas paralēlas svītriņu rindas. c variantam važiņas ievērtas gan ažūrā ornamenta četrstūrainos atvērumos, gan speciāli izveidotajos caurumu pāros sadalītāju galu sānos (46. att.: d), augšējās (46. att.: b) un apakšējās malas centrā. Sadalītāju savstarpējai savienošanai ar važiņu rotu abu galu izvirzījumos izveidots pa vienam caurumam (46. att.: c).

47. att. d variantā lībiešu važiņu sadalītājs no Salaspils Laukskolas kapulauka 74. kapa (VI 128: 409)

d variantam pieder važiņu sadalītāji ar leņķveida caurumu ažurāciju (47. att.). Šī variantā sadalītāju ažūrā ornamenta vidū redzami divi centra virzienā ieslīpi noliekti četrstūru pāri (47. att.: a), tuvāk sadalītāju galiem atrodas divi viens pret otro vērsti leņķveida atvērumi (47. att.: b). Pa eksemplāra horizontālo asi izvietoti apaļi atvērumi - mazs caurumiņš vidū un divi lielāki apļu pāri sānos (47. att.: d). Līdzīgi kā b_3 un c variantam, arī d variantā sadalītāju galu centrā izveidots apaļš atvērums (47. att.: e). Atšķirībā no iepriekšējiem variantiem, kam važiņas bija ievērtas ažūrā ornamenta atvērumos, d variantā sadalītājiem tās ievietotas deviņos speciāli izveidotajos caurumos, kas novietoti robotajā augšējā un apakšējā malā (47. att.: f).

Sadalītāju savienošanai ar važiņu rotu gala izvirzījumos izveidots pa vienam caurumam (47. att.: c).

48. att. Krūšu važiņrota ar d varianta lībiešu važiņu sadalītājiem važturu vietā no Salaspils Laukskolas kapulauka 495. kapa (VI 128: 7430)

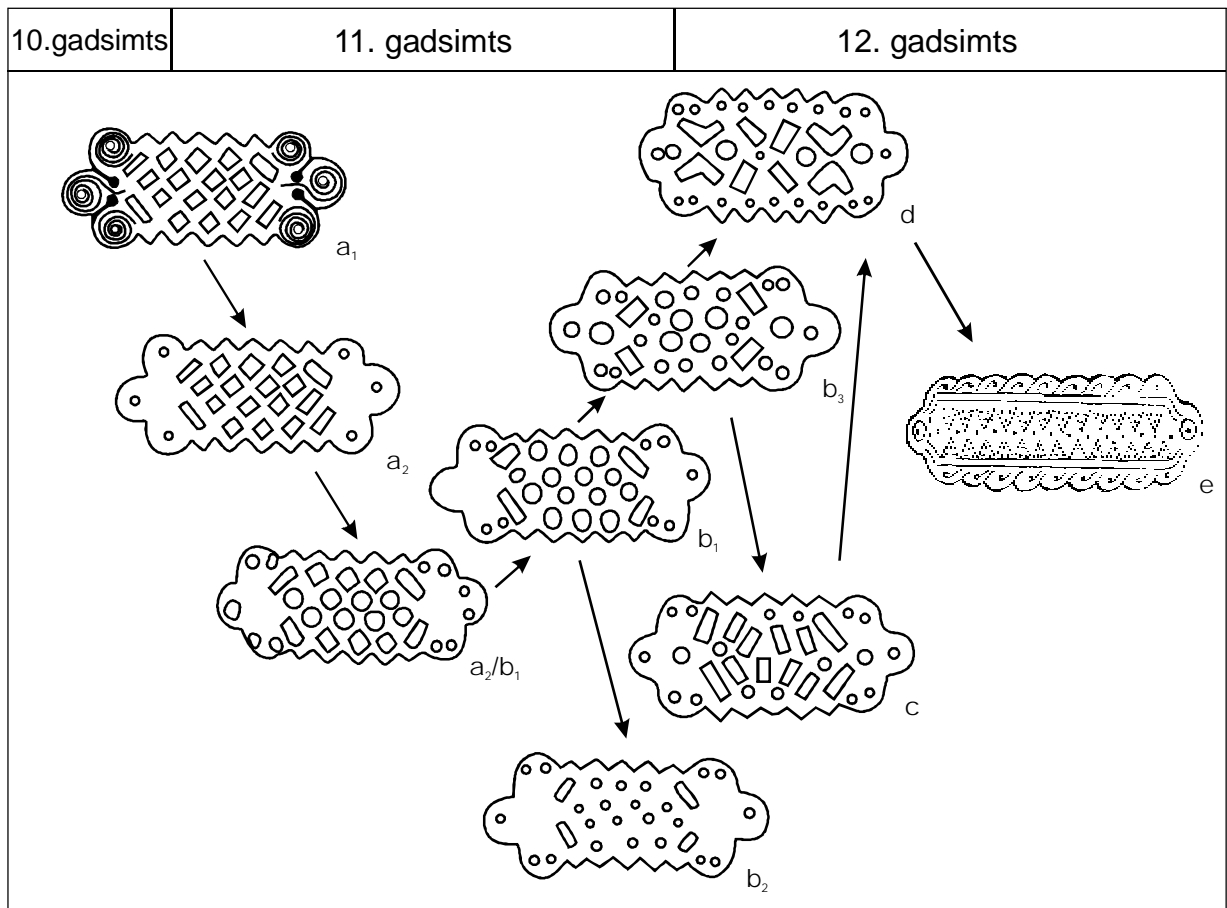
Daugavas lejtecē atrasti četri d varianta sadalītāju pāri no Salaspils Laukskolas 74., 80., 495. kapa un Aizkrauklē savrupatrastās važiņrotas (14. tab.: 54-61). Jāatzīmē, ka Salaspils Laukskolas 495. apbedījumā divi salauzti važiņu sadalītāji važiņrotā izmantoti neparastā veidā – tie bija piestiprināti tieši pie bruņrupuču saktām un izmantoti kā važturi (48. att.). d varianta važiņu sadalītāji ir 81-85 mm gari un 35-40 mm plati. Sadalītāju virsmas rotāšanai izmantotas gan gravētas līnijas, kuras veido divas paralēlas svītriņu rindas (14. tab.: 54-57), gan robotā (14. tab.: 60, 61) vai punktēta puansona ieštancētas līnijas (14. tab.: 58, 59).

Pēdējā e variantā iedalīti sadalītāji bez ažuārijas (40. att.: e). Šis sadalītāju variants pārstāvēts tikai ar vienu pāri no Kārļa Bēra pētījumos Aizkraukles kapulaukā iegūtās krūšu važiņrotas ar 5a₂ tipa bruņrupuču saktām (14. tab.: 62-63). Tā kā minētie atradumi glabājās Londonā, tie šī raksta autoram ir pazīstami tikai pēc publikācijām. Detalizēts viena sadalītāja zīmējums mērogā 1:2 atrodams K. Bēra monogrāfijā (Bähr 1850, taf.: 9: 1i). Uzreiz jāpiebilst, ka K. Bēra monogrāfijā redzamajā e varianta važiņu sadalītāja attēlā apskatāmā rota ir neparasti iztiepta. Tās garuma un platuma attiecības zīmējumā tuvojas 4:1, savukārt publicētajos važiņrotas fotoattēlos šī attiecība ir tikai 3:1. Tas liecina par to, ka zīmējumā sadalītāja proporcijas nav precīzas, bet attēls tomēr raksturo e varianta sadalītāju ārējo izskatu uzskatāmāk par zināmajiem fotouzņēmumiem, kuros uzņemta visa važiņrotu un līdz ar to sadalītāji ir pārāk mazi un to ārējais izskats grūti saredzams.

Spriežot pēc zīmējuma (40. att.: e), šie važiņu sadalītāji stipri atšķiras no pārējiem variantiem. e varianta sadalītājus veido monolīta plāksne, kurā no kādreizējā ažuārijas ornamenta ir palikušas tikai 14 mazas, pa rotas horizontālo asi izvietotas saulītes. Centrālo daļu iezīmē galos figurāls, reljefs ietvars. Gar tā malām izvietotas divas viena pret otru vērstu iekaltu punktētu trīsstūru rindas (augšējā rindā 12, bet apakšējā – 13 trīsstūrīši). Sadalītāja katrā galā izveidots caurums, kurā iekārta važiņa varēja savstarpēji savienot abus sadalītājus. Neparasts ir rotas sānu izpildījums – pēc zīmējuma var domāt, ka laikam liešanas tehnikā sadalītāja malās veidots reljefs, kas attēlo deviņus ieapaļus viļņus, kuru vidū izveidoti caurumiņi važiņu iekāršanai.

Tagad pievērsīsimies lībiešu iegareno taisnstūraino važiņu sadalītāju hronoloģijas un formas attīstības jautājumam, ko ilustrē shēma 49. attēlā. Kā konstatējams pēc Daugavas lībiešu kapos atrasto važiņrotu komplektiem, *važiņu*

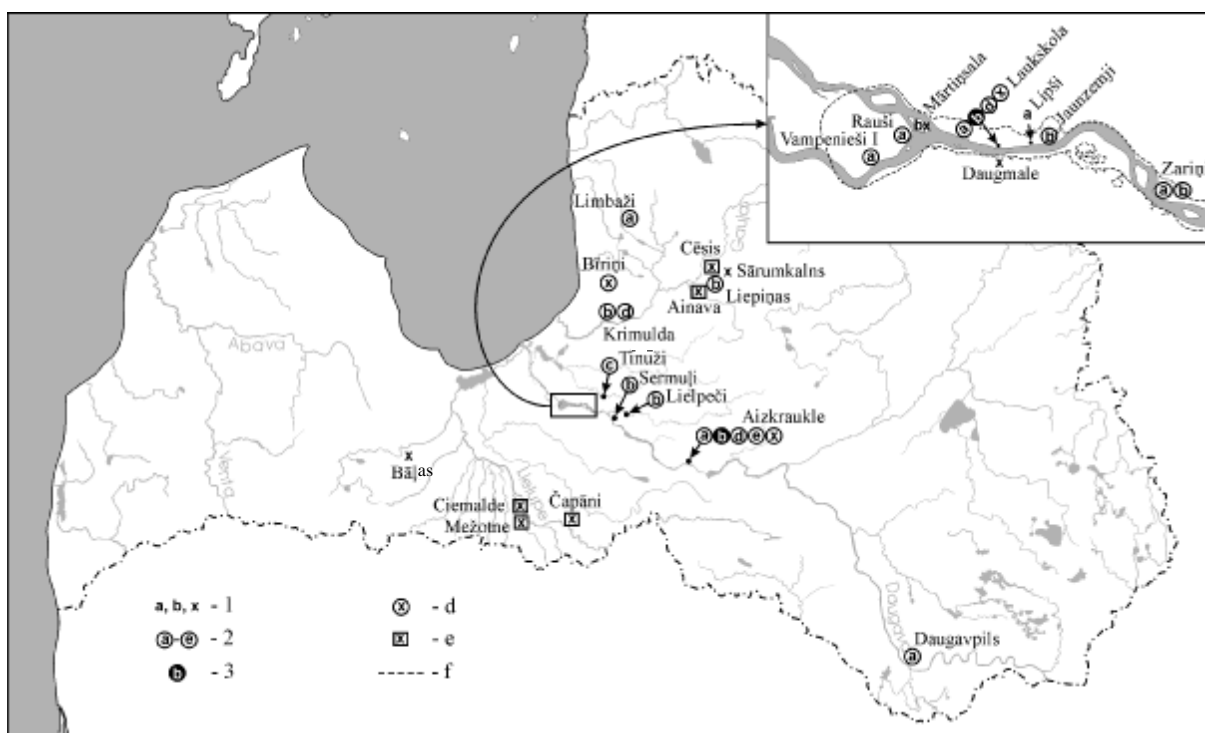
sadalītāju izmantošanas sākums ir saistāms ar senāko lībiešu bruņurupuču saktu parādīšanos. tipoloģiski agrākie a_1 apakšvariānta važiņu sadalītāji ar rombu ažurāciju važiņrotās sastopami tikai kopā ar senākajām $1a_1$ apakšvariānta lībiešu bruņurupuču saktām, kas ļauj datēt pirmo iegareni taisnstūrains važiņu sadalītāju parādīšanos ar 10. gadsimta pēdējo desmitgadi vai laiku ap 1000. gadu. Jāatzīmē, ka senāko a_1 apakšvariānta važiņu sadalītāju galu rotājums - trīs liešanas tehnikā izveidotas plakanspirāles - atbilst $3a_2$ tipa trīsstūrains važturu sānu izvirzījumu ornamentam, kas var liecināt par hronoloģijas un izcelsmes tuvību, kaut gan līdz šīm neviena važiņrota, kurā ietilpstu abas minētās rotas, nav zināma.

49. att. Lībiešu važiņu sadalītāju attīstība 10.-12. gs.

Hronoloģiski nākamie a_2 apakšvariānta sadalītāji ar rombu ažurāciju tipoloģiski ir tikai nedaudz vienkāršāki, bet važiņrotās tie sastopami ar vairākiem bruņurupuču saktu ($2a_2$ $2c_1$ un $2b_1$) un važturu ($3a_{3-5}$, $3b_{4,5}$) apakšvariantiem un tāpēc to parādīšanās attiecināma uz 11. gadsimta pirmo pusi, bet tie tika izmantoti visu 11. gadsimtu. Vēl var atzīmēt, ka Salaspils Laukskolas kapulauka 83. kapā (12. tab.: 8,

d varianta sadalītāju ažūrācijā parādās leņķveida atvērumi, savukārt vidusdaļā redzami četrstūri un horizontālās ass apli norāda uz *c* un *b* variantu iespaidu. Daugavas lībiešu važiņrotās *d* varianta sadalītāji sastopami kopā ar $2a_3$, $2b_2$ un $2c_1$ apakšvarianta saktām un $3b_3$ un $3c_1$ apakšvarianta vahturiem, kas ļauj šo sadalītāju apakšvariantu attiecināt uz 11. gadsimta otro pusi un 12. gadsimta sākumu. Savukārt Krimuldā šī apakšvarianta sadalītāji atrasti važiņrotā kopā ar deģenerētām mezglu saktām, kuras var klasificēt kā $3b_3$ apakšvariantu, kā arī $3b_4$ apakšvarianta vahturiem, tātad šeit tie ir nedaudz vēlāki un datējami ar 12. gadsimta pirmo pusi vai vidu.

50. att. Važiņu sadalītāju izplatības karte:

1- atsevišķu važiņu sadalītāju atradumu vietas; 2 - važiņrotas ar lībiešu važiņu sadalītājiem; 3 - piecas važiņrotas ar lībiešu važiņu sadalītājiem; 4 - lībiešu važiņrotas ar bruņrupuču saktām un četrstūrīgiem sadalītājiem ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai; 5 - važiņrotas ar rotadatām un četrstūrīgiem sadalītājiem ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai; 6 - Rīgas Hidroelektrostacijas aplūdinātā teritorija. Burti norāda uz važiņu sadalītāja variantu

Kā pēdējie radušies e varianta monolītie važiņu sadalītāji. Kaut gan šī varianta eksemplāri stipri atšķiras no pārējiem lībiešu iegareni taisnstūrīgiem važiņu sadalītājiem, tomēr kā vistuvāko formu var atzīmēt *d* variantu, jo tikai *d* un *e* varianta sadalītājiem važiņas ievērtas nevis ažūrā ornamenta atvērumos, bet gan speciāli izveidotos caurumos viļņveida malās. Šķiet, ka arī *e* variantam raksturīgās divas

viens pret otro vērsto iekalto punktēto trīsstūru rindas ir d varianta sadalītāju leņķveida atvērumu reminiscence. e varianta važiņu sadalītāji sastopami važiņrotā ar $5a_2$ apakšvarianta bruņurupuču saktām un $3e_1$ apakšvarianta važturiem un tāpēc *datējami ar 12. gadsimta otro pusi*.

No kurienes un kā cēlušies lībiešu iegareni taisnstūraino važiņu sadalītāji ar līkločveida malām? Lai rastu atbildi uz šo jautājumu, vispirms jānoskaidro šī tipa sadalītāju izplatība (50. att.). Ārpus Daugavas lībiešu apdzīvotās teritorijas četri važiņu sadalītāji (b_3 un d variants) atrasti divu važiņrotu sastāvā Krimuldas uzkalniņu kapulaukā Gaujas lejtecē (Tõnisson 1974, 122, Taf. 3, Taf. 13), viens pāris (a_2 un a_3 variants) nāk no Limbažos atrastās važiņrotas (Tõnisson 1974, 122, Taf. 3, Taf. 13). Trīs šī tipa važturi iegūti latgaļu apdzīvotajā teritorijā: viens sadalītāju pāris (b_1 apakšvariants) no važiņrotas ar skandināvu bruņurupuču saktām atrasts Daugavpilī (Сементовский 1890, 61-62, рис. 36), bet otrs atsevišķs sadalītājs (b_1 apakšvariants) nāk no 95. ugunskaņa Drabešu Liepiņu kapulaukā (Apals, Apala 1973, 8, 9, 1. att.: 3). Kā redzams, Latvijas teritorijā važiņu sadalītāju atradumu vietas kopumā sakrīt ar Vidzemes lībiešu apdzīvotības apgabaliem Daugavas un Gaujas lejtecē, kā arī toreizējā Metsepolē. Arī abas atradumu vietas latgaļu zemēs ir gluži saprotamas – Drabešu Liepiņu kapulauks atrodas Gaujas lībiešu, latgaļu un vendu mijiedarbības zonā, kur lībietes apbedījuma parādīšanos jautājumus neizraisa. Skaidra ir arī Daugavas lejteces iedzīvotāju lībiešu pārvietošanās pa Daugavu – visai Baltijai svarīgo ūdensceļu, kas par likumsakarīgu padara lībiešu krūšu važiņrotas atradumu kādas ieprecētas (?) lībietes apbedījumā Daugavpilī. Salīdzinot ar Daugavas lejteces materiālu, gan Gaujas un Metsepoles lībiešu, gan latgaļu teritorijā atrastie lībiešu iegareni taisnstūraino važiņu sadalītāji ar līkločveida malām pārsvarā pārstāvēti ar parastiem a_2 , b_1 un d variantiem. No retiem sadalītāju veidiem minams b_3 apakšvarianta eksemplāru pāris no Krimuldas. Īpaši atzīmējams viens unikālais sadalītājs no Limbažiem, kuru var klasificēt kā a_3 variantu. Tā ažuācija ar rombveida atvērumiem atbilst a variantam, bet atvērumu izvietojums tikai trijās (nevis kā parasti četrās) rindās, liek šo rotu iedalīt atsevišķā apakšvariantā. Šīs īpatnējās formas sadalītāja atradums ļauj raksturot vēl maz pētīto Metsepoli kā vienu no lībiešu važiņrotu sastāvdaļu izgatavošanas centriem.

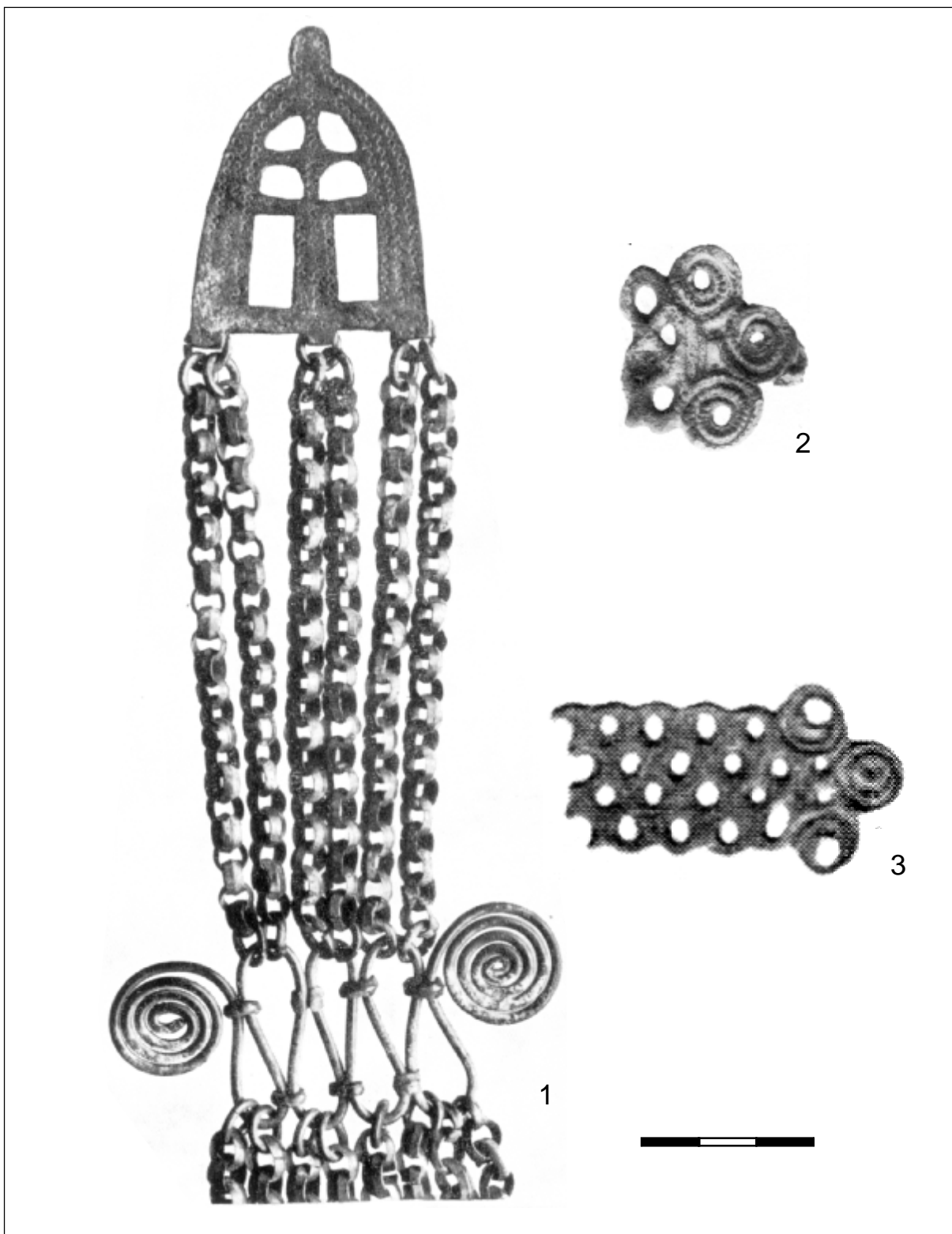
Līdzīgi kā Daugavas lejtecē, arī citur Vidzemē ziedu laiks lībiešu važiņrotām, kurās ietilpst iegareni taisnstūrainie sadalītāji ar līkločveida malām, ir 11. gadsimta otrā puse un 12. gadsimta pirmā puse. Bet tikai Daugavas lejtecē atrasti tipoloģiski

senāki a_1 apakšvarianta sadalītāji, kas norāda uz to, ka citur Latvijas teritorijā tie izplatās tieši no šī reģiona. Tomēr Daugavas krasti nav šīs rotas šūpulis, ko pierāda divu iegareni taisnstūraino važiņu sadalītāju fragmenti no Somijas, kuri ir arī vienīgie autoram zināmie šī tipa sadalītāju atradumi ārpus Latvijas teritorijas.

Viens no Somijas sadalītājiem atrasts Karku Tulonenā (Karkku – Tulonen (Kivikoski 1951, Abb. 719)). No sadalītāja saglabāties tikai viens gals ar centrā caurumotām trim plakanspirālēm, kuras veido reljefas rievotas līnijas (51. att.: 2). Važiņu sadalītāja vidusdaļa saglabājusies tikai līdz vienam līklocim sānos, tam ir četri ovāli ažurācijas atvērumi, bet viens atvērums nav izurbts. Spriežot pēc publikācijas, sadalītāja platums ir 35 mm. Otrs Somijā atrastais sadalītājs ietilpa Hemes Hatemalas (Häme – Hattemala) bronzas rotu depoziņā (Ailio 1928, kuva 3). Šis važiņu sadalītājs saglabāties pilnīgāk – tam trūkst tikai viena gala ar plakanspirālēm (51. att.: 3). Esošais gals sastāv no trim reljefām plakanspirālēm. Caurumi važiņas iekāršanai izveidoti tikai sānu spirālēs, starp kurām redzami vēl divi atvērumi. Važiņu sadalītāja vidusdaļa saglabājusies gandrīz pilnīgi – rota pārlūzusi pa piekto – pēdējo līkloča līniju sānos. Ažurācijas atvērumi ir apaļi vai tuvi rombām.

Somijas arheoloģiskajā literatūrā minētie sadalītāji identificēti kā važturi (Kivikoski 1951, 11) vai piekariņi (Kivikoski 1973, 109, Abb. 797). Pēc Somijas arheoloģes Ellas Kivikoski domām, kaut gan tiešas paralēles nav zināmas, Karku Tulonenā atrastā rota atgādina Permas apgabala Krievijā somugru tautu kultūras senlietas. Zinātniece datē sadalītāju ar vikingu laikmetu, neizslēdzot tā piederību arī agrākām periodam (Kivikoski 1973, 109, Abb. 797). Kas attiecās uz Hemes Hatemalā atrasto depoziņu, tas sastāv no dažādām 8.-10. gadsimta bronzas salauztām rotaslietām, no kurām dažas ir degušas. Pēc šī atraduma publicētāja Somijas arheologa Juliusa Ailio domām, depoziņš ir senā rotkaļa noslēpts izejmateriāls. Norādot uz senlietu plašo hronoloģisko diapazonu, J. Ailio izvirzījis interesantu hipotēzi, ka rotas iegūtas, seniem mantračiem aplaupt kādu kapulauku (Ailio 1928, 51-54).

Salīdzinot ar senākiem Daugavas lībiešu iegareni taisnstūrainiem važiņu sadalītājiem ar līkločveida malām, abām Somijā atrastajām rotām ir tipoloģiski arhaiskas pazīmes. Proti, pirmkārt, spirāles Somijas sadalītāju galos ir labāk izstrādātas, Karku Tulonenas eksemplāram tās pat ir viegli rievotas – granulāciju imitācija liešanas tehnikā; otrkārt, Hemes Hatemalas sadalītājam galā starp sānu spirālēm redzami divi apaļi atvērumi, kuri starp lībiešu sadalītājiem ir zināmi vienīgi

51. att. Somijas važiņu sadalītāji:

1 - važiņrotas daļa no Kuhmoinenas Papinisāres (Kuhmoinen - Papinisaari; pēc: Kivikoski 1973, Abb. 469), 2 - važiņu sadalītājs no Karku Tulonenā (Karkku - Tulonen; pēc: Kivikoski 1973, Abb. 797), 3 - važiņu sadalītājs no Hemes Hatemalas (Häme - Hattemala; pēc: Ailio 1928, Kuva 3)

fragmentārām sadalītājam no Salaspils Laukskolas 296. kapa. Šādu atvērumu reminiscence divu apaļu iedobumu veidā atrodama uz a_1 varianta važiņu sadalītājiem no Doles Vampeniešu I kapulauka 104. kapa (41. att. e); treškārt, abiem Somijas sadalītājiem visi vidusdaļas atvērumi ir apaļi vai rombiski, bet Daugavas lejteces senākiem lībiešu a (arī b un c) varianta sadalītājiem raksturīgi uz ārpusi ieslīpi noliekto četrstūru pāri centrālās daļas sānos, kas Somijas eksemplāriem vēl nav izveidojušies.

Lībiešu iegareni taisnstūrains važiņu sadalītāju un it īpaši to Somijas prototipu forma ar vienādiem apaļiem vai rombam tuviem atvērumiem un plakanspirālēm galos vedina uz domu, ka to izcelsme saistāma ar cilpveidā saliektiem metāla stieples važturiem un važiņu sadalītājiem, kas plaši lietoti iepriekšējā periodā un sastopami visā Austrumbaltijā. jāatzīmē, ka jau merovingu laikmetā (600.-800. gads) Somijas cilpveida stieples važturu galus veidoja plakanā spirāle, kas būtiski atšķīrās no baltu zemēs parastiem važturiem ar noplacinātiem un gliemezītī satītiem galiem (22. att.: 8). Ap 800. gadu Somijā parādījās krūšu važiņrotas, kurās ap 70 mm zem važtura važiņās ir iekārti 7 cilpās izlocīti bronzas stieples važiņu sadalītāji ar plakanām spirālēm galos (51. att.: 1). Šāds sadalītāja novietojums atbilst arī to lībiešu važiņrotu parastajam valkāšanas veidam, kurās izmantoti iegareni taisnstūrains važiņu sadalītāji ar līkločveida malām. Tāpēc izlocīto bronzas stieples važiņu sadalītāju forma uzskatāma par lībiešu iegareni taisnstūrains važiņu sadalītāju ar līkločveida malām attīstības sākumstadiju. Diemžēl pārējas forma starp izlocītajiem bronzas stieples važiņu sadalītājiem ar plakanām spirālēm galos un iegareni taisnstūrains važiņu sadalītājiem pagaidām nav zināma, tomēr, vadoties pēc cilpveida važturu attīstības galvenajām iezīmēm, var mēģināt rekonstruēt mūs interesējošo važiņu sadalītāju rašanas ceļu.

Jādomā, ka 9. gadsimtā dažās greznākās važiņrotās ar rotadatām važiņu apakšā iemontēja divus savstarpēji savienotus cilpveida stieples važturus (22. att.: 4), kuri šādā izkārtojumā pildīja važiņu sadalītāja lomu. Līdzīgi varēja savienot arī vairākās cilpās izlocīto stieples važiņu sadalītāju, šādā veidā iegūstot četras cilpu rindas, kas principā atbilst mūs interesējošā iegareni taisnstūrains sadalītāja formai. Tad, lai cilpveida stieples važiņu sadalītāji pārtaptu par iegareni taisnstūrains sadalītājiem ar līkločveida malām, senajam rotkalim bija jāatsakās no parastās stieples locīšanas paņēmienu un jāpāriet uz sadalītāja formas atliešanu. Jāpiebilst, ka pāreja uz lieto sadalītāju izmantošanu bija nepieciešama, jo no tievas stieples

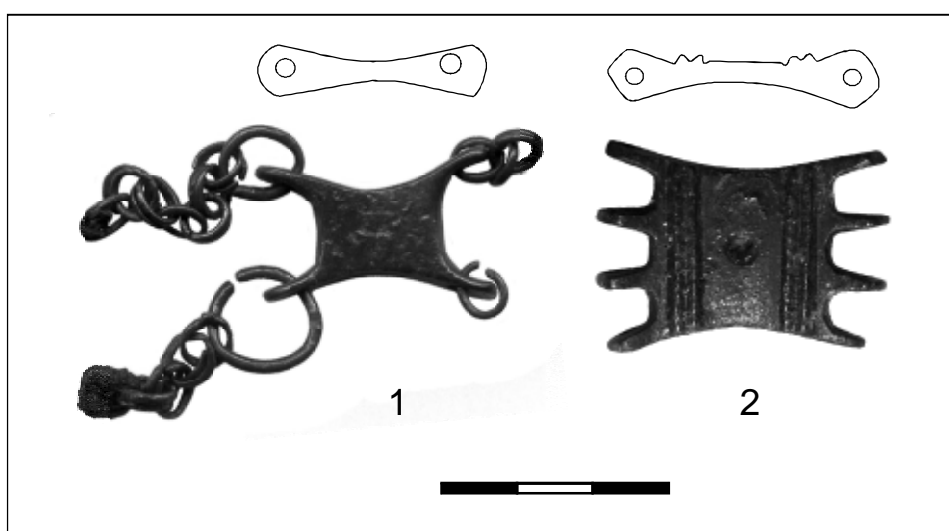
izlocītie daudzcilpu sadalītāji nevarēja izturēt vairāku važiņu smagumu. Tāpēc no stieples gatavotajos važiņu sadalītājos, lai tie neiztaisnotos un nezaudētu sākotnējo formu, cilpiņu saturēšanai izmantoti bronzas riņķīšu savienojumi (51. att.: 1). Tomēr skaidrs, ka lieti važiņu sadalītāji ir daudz stabilāki un labāk pilda savu pamatfunkciju – važiņu saturēšanu. Jāpiebilst, ka līdzīga pārēja uz liešanas tehnoloģijas pielietošanu vikingu laikmetā, kad strauji pieauga grezno vaziņrotu važiņu svars, notika ar cilpveida stieples važturiem gan lībiešiem, gan somiem (22. att.: 6, 9).

Nobeidzot lībiešu iegareni taisnstūrains važiņu sadalītāju apskatu, mēģināsim noskaidrot to semantisko nozīmi. Senākiem lībiešu a_1 varianta sadalītājiem ir divi galvenie rotājošie elementi – plakanspirāles galos un ažurācija centrālajā daļā. Sadalītāju plakanspirāles – pavisam sešas, pa trim katrā pusē – pēc sava izskata līdzinās lībiešu $3a_2$ apakšvarianta važturu spirālēm sānu izvīzījumos, kur tie kopā ar važturu pamatni veidoja simbolisku kuģa attēlu. Ar simbolisku jūras attēlojumu var saistīt arī lībiešu iegareni taisnstūrains važiņu sadalītāju prototipu – cilpveida stieples važiņu sadalītājus, kuru cilpas atgādina viļņus. Savukārt lībiešu iegareni taisnstūrainajos važiņu sadalītājos cilpu motīvs lietajā rotas plāksnē izzuda, bet jūras viļņu simbols saglabājās līkločveida malās, ko vislabāk demonstrē e varianta sadalītāji. Tādējādi lībiešu iegareni taisnstūrainus važiņu sadalītājus var saistīt ar jūras simboliku.

Kā jau bija atzīmēts, lieto iegareni taisnstūrains sadalītāju centrālajā daļā vairs nav saskatāms atgādinājums par senāko stieples sadalītāju cilpām, bet tos nomaina ģeometrisku figūru ažurācija. Laika gaitā ažūro figūru kompozīcija kļuva sarežģītāka un papildinājās ar jaunām formām (dažāda diametra apļu apvienojums, leņķveida atvērumi). Arī plakanspirāles – viļņošanās simbolisks atveids parādās tikai senākajiem a_1 apakšvarianta eksemplāriem Daugavas lejtecē un abiem Somijas atradumiem. Bet vēlākajos eksemplāros spirāles pazūd un galu rotājumā sāka izmantot dažādu puansonu štancējumu vai gravētas līnijas, kuras veido divas paralēlas svītriņu rindas. Tomēr, neraugoties uz minētām pārmaiņām, visiem sadalītāju variantiem augšēja un apakšēja mala palika līkločveida robota, bet pēdējiem e varianta sadalītājiem malas pat transformējās lielos reljefos ieapaļus viļņus. Šie apstākļi liecina par labu tam, ka jūras simbola nozīme lībiešu iegareni taisnstūrainiem sadalītājiem saglabājās visā to pastāvēšanas laikā.

3.3.2. IMPORTĒTIE SADALĪTĀJI

Apskatot važiņu sadalītājus, jāatzīmē vēl četrstūrainie sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai, kuri Daugavas lībiešu apdzīvotajā teritorijā krūšu važiņrotās ar bruņrupuču saktām atrasti tikai divos gadījumos: Doles Raušu kapulauka 70. kapā un Aizkraukles kapulauka savrupatrastajā važiņrotā. Sadalītājam no Doles Raušiem ir pa vienam ieapaļo cilpiņu pārim katrā pusē. Tas ir 18x32 mm liels, virsma nav ornamentēta (52. att.: 1). Savukārt Aizkraukles sadalītājam ir astoņas stūrainas cilpiņas važiņu piestiprināšanai - pa četrām katrā sēnā. Rota ir 39x27 mm liela, virsmu rotā četri profilējuma valnīši, bet centrā izveidots mazs apaļš iedobums (52. att.: 2).

52. att. Četrstūrainie sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai:

1 - sadalītājs no Doles Raušu kapulauka 70. kapa (VI 146: 154-5); 2 - sadalītājs no Aizkraukles kapulaukā savrupatrastās važiņrotas (KPM 350)

Abos gadījumos četrstūrainie važiņu sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām iestiprināti važiņrotas važiņu apakšā. Doles Raušu kapulauka 70. kapā sadalītājs atrasts kopā ar 5a₁ apakšvarianta bruņrupuču saktām un 3e₂ apakšvarianta važturiem, kas datē šo kapu ar 12. gadsimta otro pusi. Kas attiecas uz Aizkraukles kapulauka važiņrotu, tad vispirms jāatzīmē dažas šī rotu komplekta īpatnības. Galvenais, kas to atšķir no citām lībiešu važiņrotām, ir tas, ka 3a₃/c₁ apakšvarianta važturiem iegareni taisnstūraino sadalītāju vietā izmantoti 3e₂ apakšvarianta važturi. Neparasti ir arī piekariņi un to izvietojums: apakšējo važturu savienojošās važiņas vidū redzams masīvs zvārgulis, kas ir gandrīz par diviem gadsimtiem senāks nekā pārējās apskatāmās važiņrotas sastāvdaļas un attiecināms 10. gs. Unikāls ir arī važiņrotas

apakšdaļā piekārtais saules veida piekariņš no bronzas skārda. Ņemot vērā visas minētās īpatnības, kā arī faktu, ka važiņrota pirms nokļūšanas muzejā atradās privātajā kolekcijā, kur to varēja pārveidot, par apskatāmā komplekta autentiskumu jāšaubās. Tas liedz izmantot šīs važiņrotas sastāvdaļas mūs interesējošā četrstūrainā važiņu sadalītāja hronoloģijas noteikšanai, jo sadalītājs, visdrīzāk, atrasts atsevišķi un vēlāk pievienots šai kompilētajai rotai.

Latvijas teritorijā četrstūrainie sadalītāji ar astoņām izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai sastopami tikai Daugavas un Gaujas lejtecē. Izņemot jau aprakstīto sadalītāju, Daugavas lejtecē vēl atrasti deviņi eksemplāri: divi atrasti Salaspils Laukskolas kapulaukā 27. un 59. kapos, trīs iegūti Mārtiņsalas mūra pils izrakumos (VI 127: 2405; RDM I 2324 (šim sadalītājam vienā pusē ir piecas cilpiņas važiņu iekāršanai); RDM I 2325), trīs sadalītāji atrasti Daugmales pilskalnā (A 11971: 503, A 11971: 983; A 9964: 5256 (sešas osiņas)), viens sadalītājs ir savrupatradums Salaspilī (RDM I 3799).

Šādi sadalītāji ar astoņām vai sešām cilpiņām sastopami arī Gaujas upes baseinā, lībiešu, vendu un igauņu sieviešu apbedījumos: Cēsu dzelzceļa stacijā (Kiwull 1911, Taf. 2: 1) un Kārļu Ainavās (A 3338, A 3341, A 3383) atrasts pa trīm eksemplāriem, Bīriņu Čiekuros – četri sadalītāji (Tõnison 1974, Taf. 14). Četrstūrainie sadalītāji ar astoņām vai sešām cilpiņām ir tipiski 12.-13. gadsimta igauņu krūšu važiņrotām, kurās izmantotas krustadatas ar savienotiem galiem (Selirand 1974, Tahvel 28) – tie sastopami gan Igaunijas cietzemē, kur vienā važiņrotā varēja būt iestrādāts līdz pat sešiem šādiem sadalītājiem (Tallgren 1925, Taf.4), gan Sāmsalā (Kustin 1962, tahvel 9: 15). Izņemot Igauniju un Latvijas teritoriju, astoņi četrstūraini sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai atrasti Somijas cietzemē (Kivikoski 1973, 71, Abb. 477), pa vienam – Zviedrijas Lāpzemē (Kivikoski 1939, 101), Ālandu salās (Kivikoski 1963, 94, Taf. 17: 2), un Gotlandē (Nerman 1938, 470, Abb. 9), Ladogas ezera dienvidaustrumu piekrastē (Бранденбург 1895, таб. 3: 22) un Sankt-Pēterburgas apgabalā Krievijā (Ивановский 1896, таб. 5: 3).

Savukārt Doles Raušos atrastajam četrstūrainajam sadalītājam paralēles Daugavas lejtecē zināmas no Daugmales pilskalna (Urtāns 1969b, 69. att.: 33), viens savrupais sadalītājs, iespējams, atrasts Aizkrauklē (Redlich 1939, Taf. 2: 3). Šie sadalītāji ir saistāmi ar otru izplatības apgabalu, kur zināmi četrstūraini sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām; šis apgabals lokalizējams Zemgalē. Kaut gan zemgaļu važiņrotās

četrstūrainie sadalītāji sastopami retāk nekā Igaunijā (Zemgales Latvijas daļā tādi atrasti trīspadsmit eksemplāri), tomēr greznākajās važiņrotās tie reizēm ir izmantoti. Zemgalē četrstūraini sadalītāji parasti važiņrotās iemontēti pa vienam važiņu apakšā un tikai Mežotnes kapulauka 1. kapa važiņrotā iekārti trīs sadalītāji – divi sānos un viens lejā. Atšķirībā no Igaunijas izstrādājumiem, Zemgalē četrstūrainajiem važturiem ir mazāk cilpiņu važiņu piekāršanai – četras vai sešas. Trīs sadalītāji ar sešām cilpiņām atrasti Mežotnes kapulauka 1. kapā (A 9600: 7), pa diviem sadalītājiem atrasts Mežotnes centra kapulauka 9. un 82. kapā, Dobeles Bāļos (A 4312; A 4328), Mežotnes centra kapulaukā (LA 212, 128. att.), viens sadalītājs iegūts Jaunsvirlauku Ciemaldē (Latviešu 1937, 42: 1; Zemgaļi 2003, 60). Savukārt četras cilpiņas ir Jaunsvirlauku Ciemaldes 22. kapā (Boy 1896, Taf. 8: 22a) un Vecsaules Čapānu (RK, Taf. 11: 15; Šnore R. 1930, Tab. 22: 4) sadalītājiem.

Šķiet, ka četrstūraino sadalītāju forma radusies, savienojot divus uz pretējām pusēm pagrieztus segmentveida važturus. Pagaidām ir grūti atbildēt uz jautājumu par četrstūraino sadalītāju izcelsmes vietu. Senākie eksemplāri zināmi no Somijas un Ālandu salām, kur četrstūrainie sadalītāji sastopami važiņrotās ar vēžu saktām jau merovingu laikmeta beigās. Latvijas teritorijā senākais droši datējamais četrstūrainis sadalītājs ar izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai zināms no Jaunsvirlauku Ciemaldē savrupatrastās važiņrotas ar 9. gadsimta krustadatām, kurām ir rombveida galvas vidusdaļa un četri rombiski padziļinājumi centrā. Tomēr šo sadalītāju izplatības ziedu laiki ir vēlā dzelzs laikmeta otrā puse, kad tie plaši izplatās Igaunijā. Zemgalē vēlā dzelzs laikmeta beigās līdz ar važiņu skaita samazināšanos važiņrotās četrstūrainie sadalītāji ar izvirzītām cilpiņām vienkāršojās – to izmēri kļuva mazāki, cilpiņu skaits saruka līdz četrām. Tieši šāds sadalītājs ietilpa Doles Raušu kapulauka 70. kapa važiņrotas sastāvā, kas datējama ar 12. gadsimta beigām.

Šīs grupas sadalītāji, kas sastopami lībiešu važiņrotās, liecina par kultūras sakariem ar zemgaļiem un igauņiem vēlajā dzelzs laikmetā.

3.3.3. SECINĀJUMI

Lībiešu bagātajā krūšu važiņrotā ar bruņrupuču saktām nozīmīga sastāvdaļa 10.-12. gadsimtā bija iegarenie četrstūrainie sadalītāji ar līkločveida robotiem sāniem. Kā jau minēts sākumā, sadalītāju funkcija bija atdalīt važiņas, lai tās nekristu viena otrai virsū. Važiņrotas papildināšana ar sadalītājiem padarīja to vēl greznāku un sarežģītāku. *Daugavas lejtecē lībiešu važiņrotas ziedu laikā no 11. gadsimta sākumam līdz 12. gadsimtam vidum sadalītāji izmantoti tikai 22% rotās. Līdz ar to var secināt, ka važiņu sadalītāji izmantoti salīdzinoši reti. To sastopamība parasti bagātos kapos liecina, ka šī rotas sastāvdaļa norāda uz augstu sociālo stāvokli.*

Aplūkoto važturu tipu analīze ļauj precizēt vairākus ar Daugavas lībiešu važiņrotas izcelšanos un attīstību saistītus jautājumus. *Pirmie važiņu sadalītāji Daugavas lejtecē važiņrotās parādījās kopā ar senākajām vietējām 1. tipa bruņrupuču saktām un 3. tipa trapecveida važturiem, kuriem ir stilizētu divu zirgu un kuģa atveids un kas datējami ap 1000. gadu. Līdzīgi kā minēto važturu, arī senāko važiņu sadalītāju jeb a_1 apakšvarianta prototipi zināmi no Somijas arheoloģiskā materiāla. Tas apstiprina jau iepriekš par lībiešu važturiem izteikto novērojumu par somiskā elementa pastiprināšanos Daugavas lejteces kultūrā 11. gs. sākumā, ko var saistīt ar kādas jaunas Baltijas somu iedzīvotāju grupas ienākšanu Daugavas lejteces apgabalā.*

Ja 11. gadsimta sākumā važiņrotas ar važiņu sadalītājiem vēl ir retas, tad, 11. gadsimta otrajā pusē, to skaits strauji pieaug, parādās jauni sadalītāju varianti ar vairākiem apakšvariantiem. Salīdzinot ar senākajiem sadalītājiem, 11. gadsimta eksemplāri kļuvuši vienkāršāki, jo zaudēja liešanas tehnikā iegūtās plakanspirāles galos. Par iegareni četrstūraino sadalītāju vienīgo rotājošo elementu, neskaitot virsmas kalto vai gravēto rakstu, kļuva ģeometrisku figūru ažurācija. Arī turpmāka sadalītāju attīstībā un jauno variantu izveidošanā galveno lomu spēlēja jauno figūru ieviešanā vai to kompozīcijas maiņa. Beidzoties lībiešu važiņrotas ziedu laikiem, aptuveni 12. gadsimta vidū, iezīmējās zināma krīze lībiešu juveliermākslā, kas izpaudās gan dažu rotaslietu veidu izzušanā no lībiešu sievietes tērpa – vairs nevalkāja kaklariņķus un aproces (Zariņa 1994, 63), gan važiņrotas elementu deģenerācijā. Jāuzsver, ka šajā laikā izveidojās bruņrupuču saktu 2d variants, kuram vairs nebija ornamenta; samazinoties trapecveida važturu izmēriem, izveidojās mazais 3c₂ apakšvariants un 3e variants. Tāpat šajā laikā lībiešu važiņrotā pārstāja

lietot iegareni četrstūrainos sadalītājus ar līkločveida robotiem sāniem. Pēdējo reizi lībiešu važiņu sadalītāji sastopami kādā 12. gadsimta otrās puses bagātā važiņrotā ar 5a₂ apakšvarianta bruņrupuču saktām, kuras greznotas ar palmetēm. Šajā važiņrotā e variantā sadalītāji vairs nav ažūri, bet viengabalaini. Līdz ar to šis sadalītāju variants būtiski atšķīrās no parastiem lībiešu iegareni taisnstūrainiem važiņu sadalītājiem. Jāuzsver, ka, parādoties jaunam augu ornamentam uz bruņrupuču saktām 12. gs. beigās, vērojams jauns uzplaukums lībiešu juveliermākslā. Lietā ornamenta ieviešanai iegareni četrstūraino sadalītāju rotāšanā arī vajadzēja kļūt par jaunu posmu to attīstībā, bet tas tā nenotika. Lībiešu važiņrota 12. gadsimta gaitā zaudēja ne tikai savu krāšņumu, bet arī smagumu. Rezultātā, neraugoties uz jaunā grezna augu stila ieviešanos, nākamajā, 13. gadsimtā bruņrupuču saktas un važturi izmēros kļuva daudz mazāki, bet galvenais – saruka važiņu skaits, kas vairs nepārsniedz četras važiņas. Tā kā sadalītāji bija domāti izmantošanai važiņrotās ar deviņām važiņām, to pielietošana 13. gadsimta vienkāršotajā važiņrotā kļuva lieka un tie vairs nav sastopami.

13. tabula

DAUGAVAS LĪBIEŠU VAŽIŅU SADALĪTĀJU ATRADUMI

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Brūņurupuču saktas tips	Vāžtura tips	Sadalītāja variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi galu paplašinājumos	Caurumi galu apakšā	Ornaments	Piezīmes
1	Doles Vampenieši I	162	VI 124: 1723	1a1	3a1	a1	92	38	1	1	lš	–
2	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	1a1	3a5	a1	87	35	1	1	lš	–
3	Doles Vampenieši I	104	VI 124: 1055	1a1	3a5	a1	87	35	1	1	lš	–
4	Skrīveru Lielrutuļi	1	A 7109: 9	–	3a3	a1	86	35	1	2+3	lp	–
5	Skrīveru Lielrutuļi	1	A 7109: 9	–	3a3	a1	?	?	2+?	2	lp	f
6	Doles Rauši	25	VI 146: 155	2c1	3b4	a2	93	35	2	1	kg	–
7	Doles Rauši	25	VI 146: 155	–	3b4	a2	93	35	2+1	1	kg	–
8	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	P37:3	3a5	a2	87	38	2	1	ps	–
9	Salaspils Laukskola	83	VI 128: 785	P37:3	3a5	a2	87	38	2	1	ps	–
10	Doles Vampenieši I	160	VI 124: 1709	–	–	a2	?	38	2	1	šs	f
11	Salaspils Laukskola	296	VI 128: 3350	–	3a?	a2	?	36	1	1	šs	f
12	Salaspils Laukskola	309	VI 128: 3496	2a2	3a3	a2	85	34	2	2	š	b
13	Salaspils Laukskola	309	VI 128: 3503	2a2	–	a2?	?	?	?	?	?	b
14	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7508	2b1	3a4	a2	82	35	1	2	šx	–
15	Salaspils Laukskola	506	VI 128: 7508	2b1	3a4	a2	?	?	1	2	šx	b
16	Ikšķiles Zariņi	2	VI 152: 14	–	–	a2	?	33	1	2	šx	b
17	Aizkraukle	s.a.	RLB 231	5b1	3a4	a2	81	31	1	2	šx	–
18	Aizkraukle	s.a.	RLB 231	5a2	3a4	a2	81	31	1	2	šx	–
19	Salaspils Lipšu ciems		VI 185	–	–	a2			2	1		f
20	Ikšķiles Zariņi	36	VI 152: 284	2c1	3b5	a2	83	33	2	2+1	šz	o
21	Ikšķiles Zariņi	36	VI 152: 284	–	3b5	a2/b1	82	32	2	2+1	g	l
22	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2195	–	3b5	a2/b1	87	36	2	1	šs	–
23	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2195	–	3b5	a2/b1	87	37	2	1	šsx	ab
24	Aizkraukle	s.a.	RDM I 678	–	–	b1	96	39	1	2	pk	–
25	Aizkraukle	s.a.	RDM I 679	–	–	b1	94	40	1	2	pk	–
26	Ogresgala Sermuļi	s.a.	VI 334: 3		3a4	b1	94	37	1	2	šv	–
27	Ogresgala Sermuļi	s.a.	VI 334: 3	1c2	3a4	b1	92	37	1	2+1	šv	–
28	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	2d	3c2	b1			1	2	š	–
29	Ikšķiles Zariņi	8	VI 152: 88	2d	3c2	b1	93	40	1	2	š	–
30	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	4b1	3b6	b1	86	38	2	2+1	gk	–
31	Salaspils Laukskola	87	VI 128: 875	4b1	3b6	b1	84	37	2	2+1	gk	–
32	Ikšķiles Zariņi	s.a.	VI 152: 12	–	–	b1	86	36	1+0	2	šs	
33	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 962	–	3a4	b1	86	34	1+0	2	sp	–
34	Salaspils Jaunzemji	s.a.	RDM I 962	–	3a4	b1	83	32	1+0	2	sp	–
35	Salaspils Laukskola	94	VI 128:948	2b1	3a5/c1	b1	85	36	1	2+1	šk	–
36	Salaspils Laukskola	94	VI 128:948	2b1	3a5/c1	b1	84	37	1+0	2+1	šk	–

Nr. p.k.	Atradumu vieta	Kapa nr.	Inv. nr.	Bruņurupuču saktas tips	Vāžtura tips	Sadalītāja variants	Garums, mm	Platums, mm	Caurumi galu paplašinājumos	Caurumi galu apakšā	Ornaments	Piezīmes
37	Aizkraukle	s.a.	RDM I 559	2d	3d	b1	77	34	1	2	tp	o
38	Aizkraukle	s.a.	RDM I 558	–	3d	b1	76	34	1	2	tp	o
39	Mārtiņsalas ciems		VI 121: 2341	–	–	b1	?	35	1	2	sš	f
40	Aizkraukle	s.a.	MVFK 13001	2c1?	3a?	b1			1	2	k	
41	Aizkraukle	s.a.	MVFK 13001	2c1?	3a?	b1			1	2	k	
42	Salaspils Laukskola	561	VI 128: 7769	2c1	–	b2	89	37	1	2	g	–
43	Salaspils Laukskola	561	VI 128: 7769	2c1	–	b2	89	37	1	2	g	–
44	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM 532	2c1	3c2	b2	87	37	1	2	g	–
45	Ogresgala Lielpeči	s.a.	RDM 532	2c1	3c2	b2	87	37	1	2	g	–
46	Aiskraukle	s.a.	RLB 230	2d	3b5	b2	87	36	1	2	g	–
47	Aiskraukle	s.a.	RLB 230	2a3	3b5	b2	87	37	1	2	g	–
48	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1206	P51 C1	3a3	b2	82	37	2	1	g	–
49	Salaspils Laukskola	120	VI 128: 1206	P51 C1	3a3	b2	80	36	2	1	g	–
50	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	4a1	3b3	b3	89	36	1	2	g	–
51	Salaspils Laukskola	183	VI 128: 2102	4a1	3b3	b3	88	36	1	2	g	–
52	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	RDM I 1103	2d	3b4	c	86	38	1	2	šgs	–
53	Ikšķiles Tīnūži	s.a.	RDM I 1103	–	3b4	c	89	39	1	2	šgs	–
54	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 739	2c1	3b3	d	85	38	1	2	g	–
55	Salaspils Laukskola	80	VI 128: 739	2c1	3b3	d	84	37	1	2	g	–
56	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	2a3	3b3	d	84	40	1	2	g	–
57	Salaspils Laukskola	74	VI 128: 409	2a3	3b3	d	81	40	1	2	g	–
58	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	2c1	3c2	d	81	35	1	2	p	–
59	Aizkraukle	s.a.	RDM I 2193	2c1	3c2	d	81	35	1	2	p	–
60	Salaspils Laukskola	495	VI 128: 7430	2b2	–	d	?	40	1	2	š	vf
61	Salaspils Laukskola	495	VI 128: 7430	2b2	–	d	?	38	1	2	š	vf
62	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	5a2	3e1	e			1	–	lt	
63	Aizkraukle	s.a.	BM52.3-29.129	5a2	3e1	e			1	–	lt	

Pašlaik konservēšanā, ekspozīcijās esošo vai citu iemeslu dēļ nepieejamo sadalītāju parametri tabulā ir nepilnīgi, ailītes ar trūkstošiem datiem šīm saktām nav aizpildītas.
? – attiecīgais rādītājs bojājumu dēļ sadalītājam nav nosākams.

Kapa nr.: s.a. – savrupatradums.

Inventāra nr.: VI, RDM, RLB – Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas kolekciju šifri, MVFK – Aizvēstures un agrās vēstures muzejs Ķelnē, BM – Britu muzejs Londonā.

Bruņrupuču saktas tips: ja važturis iegūts važiņrotā ar skandināvu bruņrupuču saktām, tad saktas tips dots pēc J. Petersena uz ko norāda lielais "P" burts ar skaitli, savrupatradumiem šī ailīte nav aizpildīta.

Caurumi paplašinājumos: + – sadalītāja galu paplašinājumos caurumu skaits ir atšķirīgs.

Caurumi apakšā: + – sadalītāja gala sānos caurumu skaits ir atšķirīgs.

Ornaments: l – liets, š – štancēts svītru līniju ornaments, k – koncentriski apli, s – štancētas saulītes, p – štancētas punktu puansona līnijas, g – divas iegravētas paralēlo svītru līnijas, z – zvaigznītes, x – iekalts krusts vai ugunskrusts, v – vertikālās punktētu trīsstūrīšu un rombu rindas, t – punktētu trīsstūrīšu rindas.

Piezīmes: b – bojāts, o – ornaments otrajā pusē, f – fragments, l – lējuma brāķis, a – auduma nospiedums otrā pusē, v – izmantots važtura vietā.